

Zakaj smo prišli za orožje

Ob odkritju spominske plošče slovenskim padlim partizanom na šentlenartskem pokopališču

Ko je bila vsa Evropa v ognju, razdejana in teptana od škornjev nacifašizma, ko je zgedalo, da so sile mračnjastva in zatiralcev zmagale nad svobodoljubnim pojmovanjem človeškega življenja, nad pravico posameznih narodov, da sami odločajo o svoji usodi, da organizirajo po svoji želji svojo družbeno ureditev, so mnogi ljudje, celo demokrati in svobodnjaki, obupali. Zavedali so se težkega položaja, v katerem so se nahajali, niso pa videli rešitve in izhoda. Videli so samo prepad in vsaka misel po upor, da bi spremenili obstoječe stanje, se jim je zdela pustolovščina, samomor. Toda bolje je stokrat umreti kot ljudje, kot možje, kot junaki, kakor živeti kot hlapci, kot sužnji, so si rekli.

Na srečo vseh nas, starih in mladih, ki še živimo, je prevladala njihova misel.

Za upor, ker nas je upor rešil iz mračnjastva in suženjstva. Dobili smo svobodo.

V vseh poteptanih deželah so narodi vstali in si dali tako družbeno ureditev, ki najbolje odgovarja njihovim interesom. Vsaj tako bi moralo biti in tam, kjer tega ni, se narodi še bojujejo, da bi to uresničili.

Kar se nas tiče, smo ponosni, da pripadamo narodu, čeprav majhnemu, ki je prvi v Evropi dvignil uporniško zastavo in se ni uklonil krivici in nasilstvu. Uprl se je ne dvakrat, tisočkrat in več močnejšemu sovražniku. Kasneje so se nam pridružili tudi drugi z istimi ideali o svobodi in smo skupno z vsemi demokratičnimi in naprednimi silami sveta izvojevali eno izmed najtežjih in najvažnejših zmag v prid vsega človeštva, v prid napredka in svobode narodov. Z našo zmago nad nacifašizmom je bil dan nad nočjo, sonce, svet nad temo, pamet, kultura, razum nad nazadnjastvom, pravica nad krivico in končno dobro nad slabim.

Zakaj smo se uprli, zakaj smo se uprli prvi. Mislim, da na prvo vprašanje ni treba odgovoriti. Na drugo vprašanje pa imamo Slovenci nešteto odgovorov. Prvi smo okusili nevarnost in krutost fašizma in videli v tej krutosti njegovo notranjo zakonitost.

Pod fašizmom so goreli naši kulturni domovi, razpuščene so bile gospodarske ustanove in tradicionalna prosvetna društva, razpuščeni pevski zbori, zaprte šole, ukinjeni časopisi in revije, prepovedana slovenska pesem, slovenska beseda v uradih, cerkvah, cestah in domovih. Deležni smo bili zloglasnih procesov in preganja nja vseh vrst.

S pretvezo obrambe celovitosti države so zapirali in ubijali naše najzvestejše brate in na vrhuncu njihove krutosti smo bili doma v zaporih in koncentracijskih taboriščih. Toda jedro našega naroda se ni in se ni moglo strinjati s krivično obsodbo s strani sovražnikov človeštva. Samo strahopetci in redki izdajalci so klonili svoje grešne glave in pred ošabno sovražno silo tujcev in svoje rodne majke sramoto. Večina naroda je prišla za orožje, ali bolje povedano

naših srcih in v srcih zatiranih narodov Evrope luč svobode. Hvaležni smo jim, da so nam pokazali z žrtvovanjem svojih mladih življenj pot vstaje, odkupa in odrešenja. Bili so vsi domačini, naši sosede Primorci, ki so okusili vse grenkobe fašizma.

Kako se danes oddolžimo njihovemu spominu? Želeli smo se jim oddolžiti čisto preprosto, kot je navada med soborci, ker vemo, da se niso borili in umrli za visoko doneče besede, ampak za dejanja, za stvarnost.

Želeli smo, da bi beseda svoboda ne ostala prazna beseda, ampak da bi «meso postala». Beseda svoboda je bolj ali manj «meso postala» v skoraj vseh deželah Evrope, ki so bile pod nacifašističnim škornjem. Tudi v Italiji, kamor spada občina Sv. Lenart, kjer so naši junaki pokopani, je zmagala pravica proti zločincem.

Odporništvu nad nacifašizmom in na podlagi te zmage smo dobili novo demokratično republiško ustavo, ki jamči široke svoboščine ne samo italijanskemu narodu, ampak tudi narodnostnim manjšinam, ki živijo v mejah republike. Kar se tiče naše narodnostne manjšine lahko rečemo, da je plačala zelo visok krvni davek za svojo svobodo.

A v Sv. Lenartu po petindvajsetih letih zmage nad nacifašizmom ni še prispel duh svobode. Beneška Slovenija je še danes sramotni očevek fašizma in trikolorizma. Prostor, kjer lahko še danes vladajo in rovarijo stari in novi fašisti.

Nam ne dovolijo slovenskega, oziroma dvojezičnega napisa, na grobnico padlih.

Pomislite, naši junaki so padli, ker so se podobnim krivicam uprli.

Mi napredni in zavedni beneški Slovenci, kot bivši partizani, kot člani društva «Ivan Trinko», prijatelji in čitatelji Matajurja, smo mnogo pretrpe-

li zaradi svoje izpričane narodne pripadnosti, a v zadnjih letih smo bili priča raznim spremembam. Izboljšanje političnega ozračja, kateremu so prispevali dobri politični, gospodarski in kulturni odnosi med Italijo in Jugoslavijo, kakor tudi sodelovanje naprednih in demokratičnih sil v vladi, v upravljanju države in lokalnih ustanov. Razveselili smo se tega izboljšanja razmer in odnosov. Z vsemi svojimi silami smo tudi prispevali, da bi prišlo do boljšega ozračja in odnosov.

Kot dobri Slovenci smo pozabili na vse krivice ter usmerili vse svoje sile k poglobljanju dobro sosedskih odnosov ter ustvarjanju demokratičnega vzdušja. Mislili smo, kakor mislimo še danes, da je treba nadaljevati po tej poti. V naših prizadevanjih in naporih smo naleteli na razumevanje, na pripravljenost in sodelovanje s strani predstavnikov oblasti. Lanskega oktobra je sprejel v Trstu skupno, enotno delegacijo beneških Slovencev predsednik deželnega odbora dr. Berzanti. Delegacija mu je izročila spomenico o konkretnih zahtevah beneških Slovencev. Berzanti je izrazil delegaciji svoje razumevanje. Na dan emigranta, 6. januarja letos, je župan mesta Čedadu sen. Pelizzo rekel našim izseljencem, da so svobodni, da govorijo svoj jezik in da je bila velika napaka, če jim je bilo to v preteklosti prepovedano.

Po vsem tem dobrem vzdušju, zagotovljeni s strani predstavnikov oblasti o naših pravicah, smo bili prepričani, da so res stari, hudi časi za nami. Toda glej, krivice se ponavljajo. Svobode ni, ni republiške ustave, naši partizani, ki so padli za svobodo svojega naroda in svojega jezika in ki so v težki borbi zmagali, nimajo pravice, da bi bil na njihovem spomeniku izklesan slovenski napis.

IZIDOR PREDAN

Primorski Dnevnik
25. oktobra 1970

27. oktobra 1970
Primorski Dnevnik

ŠKI DNEVNIK

D SREČANJE V ČEDADU PO SVEČANOSTI V SV. LENARTU

kupni borbi za svobodo ni napor za trajen mir

tem smislu so spregovorili gen. Jaka Avšič,
edstavnik ANPI Vincenzi in Izidor Predan

učeni svečanosti na em pokopališču, kjer so odkrili ploščo-spomenik adlim partizanom, so se adadu na prijateljskem tavniku Zveze borcev iz , predstavniki ANPI iz svoji padlih. Prisotna i bivši partizanski kon. Jaka Avšič, ki je v rvi partizanski pohod v enijo, ter konzul SFRJ ago Žvab. Pred slove egovoril gen. Avšič, ki e toplo zahvalil zdru ki se je zavzemalo za tojnega grobišča našim n partizanom na ozem Slovenije, nato pa je o se borili za svobodo, ki pomeni konec naka nad človekom. Za o smo se bolj ali manj arodi in za takšno svo bje boj in še padajo o krvi nas je stala svo žrtve zanjo ter straho jih prestali, pa so nam auk, da je treba živeti delati za mir.

ovariš Avšič govoril o ki jo odigrava s tem ljudi na nevarnosti voj-

ne, da se zavzema za prijateljstvo in vsestransko sodelovanje med narodi. «V tem vašem plemenitem delu vam želimo obilo uspehov in vas prosimo, da posredujete vašim tovarišem, sodelavcem in soborcem našo globoko zahvalo», je zaključil svoj govor tovariš Avšič.

Odgovoril mu je sekretar ANPI iz Vidma Federico Vincenzi. Njegov govor je bil prežet s čustvom do skupne borbe, ki so jo vodili slovenski in italijanski partizani proti skupnemu sovražniku. Zahvalil se je za tople in plemenite besede tov. Avšiča in poudaril, da je sveta dolžnost italijanskih in furlanskih tizanov, da skrbijo za ureditev dostojnih grobišč vseh partizanov. Dejal je, da imamo uo slovenskih partizanov posebno uožnost, ker smo se borili ramo ob rami proti nemu sovražniku. «Ob 25. obletnici osvoboditve smo imeli v Furlaniji nešteto svečanosti. Počastili smo naše padle za svobodo od Karnijskih hribov do morja. Zato je prav, da smo se oddolžili spominu tudi trinajstim padlim slovenskim partizanom v Št. Lenartu. Naše in vaše odporniško gibanje je bilo enotno. Borili smo se za iste ideale, za isto svobodo, je nadaljeval Vincenzi. Prav včeraj smo imeli v gosteh v Čedadu tovarišico dr. Franjo, ki je v Cerknem zdravila toliko naših partizanov. Hudo ranjenemu gari baldincu Blažiču iz Čedadu je dala ne samo zdravila ter svoje umske in znanstvene sposobnosti, ampak celo svojo kri. Postalni smo ena sama kri» je zaključil svoj ganljivi govor predstavnik ANPI Vincenzi.

Kot zadnji je spregovoril Izidor Predan, predsednik kulturnega društva «Ivan Trinko». Tudi Predan se je zahvalil ANPI in Zvezi borcev iz Nove Gorice, da so uredili dostojno grobišče trinajstim padlim slovenskim partizanom v Št. Lenartu. Poudaril je, da se je kulturno društvo «Ivan Trinko», prvo kulturno društvo v zgodovini beneških Slovencev, lahko ustanovilo po zaslugi zmage odporniškega gibanja in tudi po zaslugi trinajstih padlih partizanov, ki smo jih počastili na pokopališču v Št. Lenartu. Svojem padlih, ki so tu prisotni, je nadaljeval govornik, svečano obljubljam, da grob njihovih dragih partizanov ne bo pozabljen. Borili se bomo, dokler ne bomo izvojevali pravice, da bo na njihovem grobišču še slovenski napis, napis v jeziku, ki so ga govorili in branili padli junaki

23. 10. 70

13 PADLIM GREGORČIČEVCEM
V SLOVENSKI BENEČIJI

GROBNICA in spominska plošča

Občinsko združenje borcev v Novi Gorici se je skupaj z videmsko federacijo ANPI (združenje italijanskih partizanov) ter občino Sv. Lenart v Slovenski Benečiji lotilo plemenite akcije — ureditve grobnice in postavitve spominske plošče 13 partizanom Gregorčičeve brigade. Le-ti so padli 31. maja 1943 pri Zamirju v bojih z oboženimi silami fašistične Italije na povratku s prvega pohoda v Slovensko Benečijo in Rezijo, kamor so zanesli seme upora. Pohod je vodil namestnik komandanta glavnega štaba slovenskih partizanov general Jaka Avšič, komandant Gregorčičeve brigade pa je bil Albert Jakopič-Kajtimir.

Predstavniki organizacije

ANPI so že poskrbeli za prekop borcev v skupno grobnico na ustreznem mestu na pokopališču v Svetem Lenartu. Grobnico bodo še uredili ter postavili nad njo spominsko ploščo.

Med padlimi so: Franc Čufer iz Kuka pri Podbrdu, Franc Bizjak iz Stržišča pri Podbrdu, Pavla Rupnik-Jasna iz Zadloga pri Črnem vrhu, Jože Majcen, Stefan Kržišnik in Anton Furlan iz Lož pri Vipavi, Stanko Jež s Slapa pri Vipavi, Jože Fornazarič z Vogrskega in Stanko Cigoj iz Gojač pri Čmičah. Za preostale štiri ni podatkov ali pa so nepopolni. Za padlega komisarja bataljona vedo le, da mu je bilo ime Franc in da je bil študent, doma nekje od Ljubljane. Med padlimi sta še komisar in

pomočnik komisarja čete Slovenko in Vinko. Za prvega menijo, da je bil Notranjec. Ostali podatki, kakor tudi podatki za trinajstega padlega, manjkajo. Organizatorji zato prosijo vse tiste, ki bi kaj vedeli o padlih, da jim sporoče morebitne podatke.

Pet ranjenih v tej bitki je sovražnik zajel. Živa pa sta le še dva — Stana Benevol-Milena, ki živi sedaj v Šempetru, in Franc Pipan iz Ljubinja.

Žalna komemoracija skupaj z otvoritvijo grobnice in spominske plošče bo v nedeljo 25. oktobra ob 10. uri na pokopališču v Svetem Lenartu in se je bodo udeležili tudi številni preživeli borci in drugi z naše strani.

Mir

pomočni podprebi ustanovitev slovenske knjižnice in središča za etnografske, toponomastične in zgodovinske študije in to v enem izmed osrednjih krajev področja, na katerem žive Slovenci.

6. Zmanjšati na najmanjšo mero hudo zlo vojaške služnosti, ki močno ovirajo nastajanje in uresničevanje pobud gospodarskega in socialnega razvoja na našem področju. Tudi te služnosti povzročajo siromaštvo, izseljevanje in zmanjšujejo osebno svobodo ter predstavljajo nevarnost za fizično nedotakljivost državljanov. Te služnosti še posebej prizadevajo Beneško Slovenijo.

7. Čimprej urediti, da se na videmski fakulteti za jezike poučevanje slovenščine in slovenskega slovstva spremeni v stolico za slovenščino in slovensko slovstvo.

«Samo ob sebi je umevno, da tudi če se sprejmejo vse naše zahteve glede nacionalnih pravic, ne bo s tem storjeno nič, če se ne bo zagotovil socialno gospodarski obstoj tega prebivalstva.»

«Naše združenje je prepričano, da bodo naša pričakovanja, prikazana v tem kratkem poročilu glede razmer slovenske manjšine v Beneški Sloveniji, našla pri kompetentnih oblasteh na razumevanje in da ji bo dala možnost za dajanje pobude, da bi se do Slovencev v Beneški Sloveniji uveljavili tisti členi ustave, ki jamčijo enakost in zaščito narodnostnih manjšin.»

«Ko se bo deželni odbor potrudil in napravil, kar je potrebno, da se bo slovenska skupnost v Beneški Sloveniji čutila bolj svobodno, bo imel priložnost dokazati svojo vero v bratstvo med narodi in narodnostmi in bo dal svoj nemajhen delež k utrditvi demokratične družbe v Italiji ter svoj koristen prispevek nadaljnjemu razvoju stikov s sosednimi deželami, kajti bolj moderna, bolj svobodna, gospodarsko bolj razvita slovenska manjšina bo element miru in bolj varnega sodelovanja ter bolj trdne meje na vzhodu naše dežele.»

Dino Del Medico na zasedanju v Vidmu

«Neki narod velja toliko kolikor so močni njegovi upi»

Dino Del Medico je v svojem posegu prav tako spregovoril o Slavii Italijani, oziroma o Beneški Sloveniji, kjer «živi skupnost brez bodočnosti, kjer vlada beda, kjer ljudje morajo od doma, kjer se srečujejo obrazi polni žalosti in vdanoosti v usodo.» Nato je Dino Del Medico dobesedno nadaljeval:

«So to otroci moških in žensk, ki jih 'domovina' izkoreninja in meče iz domov, ki jih poganja od ognjišč, da bi jih segnala v Francijo, Nemčijo, Švico, Belgijo, Luksemburg za kosom kruha, ki je močno osoljen s poniževanjem. Je to skupnost, ki so jo potisnili ob rob. Na pokopališču v Podbonescu, majhni občini v Nadiških dolinah, na nekem nagrobnem spomeniku piše v francoščini: «*Našemu objokovanemu staremu očetu — ljubili te bomo vedno, nikoli ne bomo pozabili nate.*» To so zapisali vrtiki starega emigranta, ki je prišel oomov na svojo zemljo le umreti.»

«V tem je sinteza starega problema, ki počasi prazni vasi Beneške Slovenije.»

Čeprav je že Petrič navedel nekaj zelo zgovornih števil, je tudi Del Medico s konkretnimi podatki prikazal izseljevanje ljudi iz Beneške Slovenije, ljudi, ki s 17. letom odhajajo v tujino v rudnike in se še mladi kot upokojenci vračajo, toda s silikozo v pljučih.

Nato je tudi Dino Del Medico govoril o vzrokih emigracije, vendar je posebej poudaril, «med temi razlogi je tudi dejstvo, da niso bile Slovincem v Furlaniji nikoli priznane nacionalne pravice, ni bil priznan celo niti njihov etnični obstoj. Še več, žaliti in uničiti hočejo prebivalce naših dolin, ki še ohranjajo svojo izvorno govorico in v svojih družinskih odnosih uporabljajo poleg italijansčine tudi slovensko govorico, s tem, da jih žalijo z izrazom 'Sclaf' ali 'Sclavat', ki nosi v sebi žaljivko sužnja.»

To se dogaja v mnogih skupnostih, skoraj povsod. Toda namesto

žaljenja in zaničevanja se s tem izrazom nevede in nehotе ugotavlja nekaj drugega in sicer neizpodbitno dejstvo: slovanski izvor tega prebivalstva, ki sestavlja etnično skupnost s svojimi etničnimi značilnostmi, navedami in tradicijami, s svojim slovenskim jezikom. «Sclaf» dejansko ustreza besedi Slavo ali bolje Sloveno in namesto da bi žalil, se s tem priznava resničnost, ki je nihče, pa naj bo še tako divje šovinistično razpoložen, ne more zanikati niti je postaviti v dvom.

Če bi pa hoteli izraz «Sclaf» tolmačiti ali jemati kot žalitev in ne dali žaljiv pomen «sužnja», se na to mi vprašamo: cigav suženj je to ljudstvo? Je suženj Italije? Pristanek k Italiji je bil akt svobodne izbire tega ljudstva, ki je leta 1866 s plebiscitom pristalo na pripadnost k Italijanski državi z enakimi pravicami in enakimi dolžnostmi. Kdor bi zahteval, da bi vsi državljani ne imeli enakih pravic, pač pa da bi eni bili sužnji, drugi pa gospodarji, bi to prav gotovo ne služilo Italiji v čast. Res je, sužnji smo, sužnji bede in izseljevanja! Toda cigava je krivda za to? Cigava je krivda? Morda teh ljudi, ki se s svojim žrtvovanjem, ki se s svojimi napori bori, za boljšo bodočnost, ali pa tistih, ki imajo javno oblast v rokah in ki so vedno in vse do sedaj krivično zamenjali to področje?»

«Če v naših vaseh danes svetli električna luč, imajo zaslugo za to prebivalci sami, ki so sami dali drogove za napeljavo, ki so sami izkopali luknje za postavitev drogov, ki so sami plačali električnim družbam stroške za napeljavo. Tudi večino cest so zgradili z brezplačnim delom sami ali pa tedaj, ko se je dnevnic plačevala po 500 lir. In tudi marsikateri vodovod je bil zgraen s kuluškimi in brezplačnim delom.»

«To ljudstvo ni nikoli protestiralo. Nikoli nismo hodili demonstri-

rat na trge, tiho, povsem tiho, kot nekoč naši starši, smo se odpravljali na bojišča raznih vojn, ali v emigracijo v inozemstvo, noseč s seboj iz domovine skupno s kovčkom tudi velikansko bol, hkrati pa velike upe in iluzije, nikoli pa nismo preklinjali domovine, ki nas je zaradi premajhne občutljivosti posameznikov gledala, kako odhajamo v svet po kos kruha. Tako danes kot nekoč so naši ljudje le hrana topov in delovna moč za emigracijo. In smo zaradi tega sužnji?»

«Ali pa smo mi Slovenci, smatrajmo za 'schiave' (sužnje) zato, ker govorimo drugačen jezik kot je jezik države, v kateri živimo? Je morda greh, znak suženjskega, je izdajstvo Italije, uporabljati na svojih domovih, v svojih cerkvah tisti jezik, ki nam ga je dal Bog?»

«In vendar se še danes naše prebivalstvo skuša prisiliti, naj se odpove temu jeziku, naj se odpove vsemu svojemu stoletnemu bogastvu, naj se odpove svojemu načinu življenja, samemu sebi. Skusa se nam ukrasti našega duha, naše življenje.»

«Vse od trenuka, ko se je Furlanija združila z Italijo, se je začela sistematična akcija za raznarodovanje in izkorenjevanje slovenskih ljudi in naše zemlje. Za prvo potezo je služila žalitev našega izvora in našega jezika. S tem početjem se je skušalo nas na vsak način asimilirati, aji pa nas pognati v emigracijo.»

«Nikoli nam niso bile priznane šole v našem materinem jeziku. Našo govorico so sramotili do tolikšne mere, da se je v tistem, ki jo je uporabljal, porajal čut sramote do svojega porekta, da ga je bilo sram, da je in da smo kmeckega in hribovskega rodu, da ga je bilo sram svoje nacionalne kulture.»

«Nato se je vztrajalo pri tem, da se pri nas, v naših krajih govori le neki dialekt, ne pa slovenski jezik. Toda tudi to tolmačenje nima osnove. Vse jezikovne manjšine v Italiji namrec govore v resnici v dialektu.»

«Nato nam še pravijo: toda vi ste se z nami borili, obnašali ste se kot Italijani, pogosto celo kot junaki. In s tem? Kaj hočejo s tem povedati? Mi smo zvesti italijanski državljani, vendar je naš materin jezik slovenski.»

«Ko so se naši predniki leta 1866 s plebiscitom izrekli za Italijo ter se v vojni 1915-1918 borili za Italijo ne da bi zabeležili v svojih vrstah enega samega dezertarja, so dokazali, da imajo radi Italijo, da so zvesti italijanski državljanu. In kako je na to odgovorila, kako se je nato obnesla Italija? Ta oomovina jih je samo izkoristila, ne da bi jim bila dala karkoli glede njihovih nacionalnih in kulturnih potreb, glede na njihov gospodarski in družbeni razvoj.»

«Še več, nadaljuje po tej poti in žigosa vse tiste, ki se bori, za to, da bi Italija bila v Evropi za zgled, kako naj se ščitijo jezikovne manjšine v okviru zakonske ureditve, v okviru zakonskih norm, ki so izšle iz odporniškega gibanja. Vse ljudi, ki se bori, za izvajanje tega, ožigosajo z vzdevkom, da so anti Italijani.»

«Oblasli se vedno ne upoštevajo ustavnih načel. Ustava v členu 6 dobesedno pravi: 'Republika ščiti s primernimi normami jezikovne manjšine'. Prav tako ne upoštevajo tega, kar je rečeno v encikliki papeža Janeza XXIII. 'Pacem in Terris', kjer je rečeno: 'Huda kršitev pravičnosti je dušiti življenjske to-

PRIMORSKI
DNEVNIK
16. 12. 69

da za njimi ne bo v tjeji m...
več stanoval. «Ko starejša ženica
umre», pravi Gjelmo — tako mu
pravijo domačini — «se navadno
hišna vrata po njenem pogrebu za
pro in se ne odprejo več. V naj-
boljšem primeru pride kak sorodnik
za teden dni na počitnice.» Po ne

prerevna, da bi ga lahko rodila —
se počasi izprazni. «Pojdimo po-
gledat na sedež krožka», nas pov-
lji prijatelj Černo, «tam je že nekaj
ljudi, ki pripravljajo vse potrebno
za današnji večer.» Počasi kre-
mo po klanču navzgor. Se vedno
lije kot iz škafa in vaska pot je
vsa blatna. A niti ne utegnemo te-
ga ugotoviti, ko je pred nami že
lepa, nova stavba. Spodaj je go-
stilnica, v zgornjem nadstropju pa
precej velika dvorana, v kateri ima
svoj sedež kulturni krožek za Brdo
in Sedlišča. Tabla na knjizni polici
nas na to opozarja. Po dvoranci
so v obliki podkve postavljene o-
kusno pripravljene, belo pogrnjene
mize. Na njih se poleg krožnikov
in pribora košatijo rdeča jabolka,
polne steklenice pa pričajo, da no-
coj dobre volje ne bo manjkalo. V
sosednjem prostoru, ki služi kot kuh-
inja, je že živahno: nekaj deklet
in fantov se pridno suče med lonci
in rešuje tiste zadnje nepredvi-
dene težave, ki se ob takih prihi-
kah pojavijo za kuhinjsami in za
katere skoraj nihče ne zve. Ogle-
damo si knjige na polici: sloven-
sko in italijansko leposlovje stoji
ob strokovnih knjigah s področja
kmetijstva in živinoreje. Prešte-
vilnega izposojanja knjig ni: le
kdo bi tu utegnil prebrati knjige,
ko mora vse svoje sile vložiti v
skrb za življenje. In vendar so
ljudje, ki so okoli nas, nasmejani
in navdušeni, saj se zavečajo, da
je to, kar nocoj pripravljajo, za
to vas res nekaj velikega. Pravkar
so prispeli godci: oče in hči iz
Dreke, to je iz skrajnega vzhoda
beneške zemlje, iz vasi v dolini
pod Kolovratom. Prišla sta, da po-
neseta svojim rojakom nekaj ve-
selih domačih melodij. Pravkar

vom izključno italijanske soje ter
furlanskih sosedov) sprejeti vrste
laških izrazov, ki pa jih seveda
sklanjajo in spregajo po dialektal-
nih oziroma slovenskih pravilih.

V PRIJETNEM RAZPOLOŽENJU

Po maši se ljudje začnejo počasi
zbirati. Pride nekaj starej-
ših ženic, ki smehljaje se sedejo
k mizam in čakajo. Začnejo se
pogovarjati in kaj kmalu se na-
smejejo do solz. Za njimi pridejo
vaški mošče v kmašni obleki. Tu-
di emigranti, ki jih že po bolj
«meščanski» obleki razlikuješ od o-
stalih, pridejo s svojimi družina-
mi. Na častnih mestih pa sedijo
župnik, župan s podžupanom ter
predsednik zadruga. Ob njih sta
predsednik kulturnega krožka ter
mlad delavec, ki si je po dolgih
letih garanja v tujini zdaj dobil
službo v rabeljskem rudniku in
ki bo na nocojšnjem srečanju spre-
govoril. Nobene treme mu ni vi-
deti na obrazu, saj ve, da bo svo-
jim ljudem govoril o stvareh, ki
jih občutijo in jim bodo zato nje-
gove besede segle do srca.

In že zažvenketajo kozarci, ve-
sela melodija se iz harmonike raz-
lije po dvorani, dekleta se poja-
vijo s krožniki v rokah in postrež-
ba je hitra in neoporečna. Tu pa
tam še pride zapozneli gost: eden
je šel v bližnjo vas po deklo, dru-
gi se je nekoliko več zamudil z
delom doma, tretji pa je mogoče
že pripravljaj kovček za naslednji
dan, ko bo moral na pot. A no-
coj skoraj ni časa, da mi mislim
na to, teh nekaj ur na leto je le
treba izkoristiti, sprostiti se je
treba in zabavati, saj bodo starbi
kar same prišle in še prehitro.

no pa izseljenci, se pogovoru ne
izmikajo. Radi pripovedujejo o tem,
kdaž so prvič pripravili kovček in
vzeli pot pod noge, kako živijo da-
nes v tujini, kako se za praznike
vračajo domov in potem spet od-
hajajo. Lepo se pogovarjamo, če-
prav mi ne poznamo kaj dosti nji-
hovega narečja. Mnogi razumejo
knjižno slovenščino, saj so pred
vojno delali v Soški dolini ali pa
so na tujem prišli v stik s Slo-

življenja prehoditi in ki je skupen
toliškim njegovim rojakom. Ime mu
je Rodolfo Micottis, kot mladi Li-
vio je tudi on doma iz Sedlišča
in dela v Švici kot zidar. Pripo-
veduje nam, koliko časa je že po
svetu: najprej je bil v internaciji
v Nemčiji, potem je šel štiri leta
v Francijo, zdaj pa že dvanaest let
dela v Švici, v Lausanni. V tem
času je menjal že štiri gospodarje,
a povsod so ga imeli radi in mu

ljudi, do tiste zemlje, ki jih je ro-
dila, ki je poslušala njihove otro-
ške šale in igre, ki je vpijala nji-
hov znoj in ki jih bo ob koncu
tudi sprejela vase. In zadni se
nam, da tudi razbrzdano postako-
vanje ob ritmu vesele polke razo-
deva to ljubezen, kot jo bo kaj
kmalu razodevalo tudi zategnjeno
fantovsko petje sredi vasi.

Živa Gruden
Tom Marc

PRIMORSKI
DNEVNIK
11. 1. 70

Kjer koli v tujini služi grenak kruh njegovo srce je na skopi domači zemlji

Sto kilometrov poti iz Trsta je že za nami, ko se nam kmalu po Tarcentu odpre pred očmi dolina Tera. Dež in megla, ki sta nas spremljala vso pot, zakrivata slikovite vrhove, ki obdajajo to lepo dolino. Zasneženi Muzci, izpod katerih izvira Ter in ki s svojimi več kot 1.800 metrov visokimi in težko prehodnimi vrhovi ločijo Tersko dolino od Rezije, so obdani od goste megle, tako da jih bolj sluhimo kot vidimo. Že pogled na njihova bela spodnja pobočja pa nas navdaja z željo, da bi se enkrat poleteli povzpeli na visoke skalnate grebene, od koder se nam obeta edinstven pogled na ta dva najbolj zapadna in oddaljena, zaradi tega pa tudi najmanj poznana kotička slovenske zemlje, na Rezijo na severu in Tersko dolino na jugu.

Za sedaj pa nas pot preko vasi Podbrda (Pod Bardan) vodi na Njivico, od koder se od glavne ceste, ki mimo Tera in Mužca pelje v Učjo in dalje preko Žage proti Bovcu, odcepi vijugasta in precej strma pot proti Brdu in Sedlišču. Vaščani teh dveh vasi se bodo nocoj zbrali na srečanju, ki ga ze nekaj let prireja v Brdu tamkajšnji kulturni krožek in ki nam je dal povod za ta naš obisk.

Zato se najprej zglasimo pri predsedniku krožka in glavnem pobudniku te prireditve dr. Viljemu Čerču, ki se razveseli obiska iz Trsta. Govori nam o težavah, ki jih vsako leto srečuje ob organizaciji tega večera, s ponosom pa tudi o tem, kako je postalo to srečanje med vaščani in emigranti, ki se v teh dneh že pripravljajo na zopetni odhod na delo v tujino, že pravi vaški praznik in mogoče edina prilika, da se enkrat na leto vsi skupaj zberejo in vsaj za nekaj ur pozabijo na izredno težke življenjske razmere, ko jim domača zemlja ne nudi niti tistih osnovnih pogojev, v katerih bi lahko živeli in se razvijali kot posamezniki in kot skupnost.

Čerčo nam govori o tragičnih posledicah, ki jih ima emigracija v teh vaseh, govori nam o hišah, ki se iz leta v leto praznijo, o mladih, ki odhajajo v svet, kjer je življenje sicer tudi težko, a pogoji za delo in zaslužek vsekakor boljše, o starih, ki vztrajajo doma s skromnimi pokojninami ali s posiljkami sorodnikov iz tujine in skrbijo za domače hiše. Blah temu, da vedo,

Terska dolina. V ospredju Njivice, zadaj Ter, desno pa vas Brdo. V ozadju greben Mužcev, ki ločijo Tersko dolino od Rezije

katerih vaseh so edini prebivalci upokojenci in ljudje, ki niso več sposobni za delo, po drugih, kjer življenje še teče, pa je vse polno zaprtih oken in razpadajočih streh. V samem Brdu je zapuščenih že 39 hiš, v sosednjem Sedlišču pa 16. Nič boljši ni položaj v drugih vaseh občine, v Muzeu, v Bregu in Podbrdu. Prebivalstvo je v zadnjih desetih letih padlo za četrtino, vaška mlekarina je iz zadruzne postala skoraj družinska, tako majhna je količina sira, ki jo v njej napravijo. Drobnice ni več, le še kakšno glavo goveda najdes tu pa tam, planine se iz leta v leto opuščajo, zemlja zahteva od človeka preveč in mu nudi premalo, da bi ga privezala nase.

PRIPRAVE ZA PRAZNIK

Med pogovorom mimogrede poteče ura ali več, kozarci na mizi — v njih je bilo vino iz bližnje Fur-

sta prinesla svoja glasbila in zdaj jih poslušata na primerno mesto ter urejata zvočnik.

Iz vaškega zvonika zazvoni. Čerčo nam pojasni, da so dan emigranta že vsi sprejeli kot pravi vaški praznik in da je zato letos tudi župnik sklenil, da se mu pridruži. Pred večernim praznovanjem je tako bila še maša v veliki, lepi cerkvi, ki te nehoti spomni na to, da je bila zgrajena v časih, ko je fara imela mnogo več prebivalcev kot jih ima danes. Maša je kratka odvijala se vseskozi v italijanski župnik je Furčan in ne razume narečja svojih faranov, včasih mu je kar nerodno, ko v vasj poslušajo čebljanje okoli sebe in ga ne razume.

Jezik, ki ga tu govorijo je svojvrsten in se močno razlikuje od govornice prebivalcev nadiških dolin. Zaradi popolne izolacije Terske doline od sosednje Rezije in od bližnjih občin, ki so na jugoslovanskem ozemlju, se ni mogel jezik kaj prida razvijati in je mo-

že smo povečerjali in dekleta raznašajo kavo. V vsako skodelico so vtila žganja, kot je v teh krajih običajno. Po kavi se začne uradni del srečanja: mladi delavec Albin Micottis govori o emigraciji in vsem, kar je z njo povezano, o ukrepih, ki naj bi jo zastavili, o ljubezni do domače zemlje, do govorice, do običajev. Zupan se njegovim izvajanjem pridruži in vilva ljudem poguma, govori o cestah, ki naj bi vasi povezale s svetom, o zadrugah, ki naj bi prinesle boljše življenjske razmere v te hribovite kraje.

SREČANJE Z DVEMA GENERACIJAMA

in spet zaigra harmonika, spet se dvigajo kozarci, dva mlada se pogumno zavrtita sredi dvorane in njihovemu zgledu sledijo še drugi, tako da se mize kaj hitro pomaknejo proti stenam in dajo prostor plesalcem. Med enim plesom in drugim se že vadijo čez go pri-

venci iz matične domovine. Nekdo nam tudi pokaže izkaznico društva slovenskih izseljencev Beneške Slovenije, v katero se je v švicu vključil.

To je enaindvajsetletni Livio Sinicco iz Sedlišča, ki že tri leta dela v Neuchâteau v Švici. Pravi nam, da ga v podjetju, kjer dela kot zidar, specializiran v polaganju keramičnih ploščic, imajo vsi radi, ker «čakera po našim». Drugih italijanskih delavcev nimajo tako radi, posebno tistih z juga ne. Zelo pa poštujetejto Slovence. Življenje je v Švici bolj drago kot doma, nam pripoveduje Livio, a zaslužek je dosti boljši. Hranil se v «kantini» skupaj z drugimi delavci, prenočišče ima pri neki družini, s pranjem se spoprime največkrat sam. Zanimna nas, kako se počuti zunaj, s kakšnimi ljudmi se družijo. In že nam pripoveduje o tem, da so z njim tudi nekateri drugi iz domače občine, nekateri Podbarjeni (tako pravijo prebivalcem vasi Podbrdo, it. Cesariis), nekaj jih je tudi iz Nadiške doline, iz Spetra Slovenov. Poleg tega ima mnogo stikov z izseljenci iz Jugoslavije. Omeni nam društvo izseljencev, ki ima sedež trideset kilometrov proč od kraja, kjer dela. Številčno trideset izgovori različno in nedvoumno, Viljem Čerčo pa, ki je pogovor poslušal in nam vmes še marsikaj tudi sam povedal, nas tako opozori na to, da se je fant besedo «trideset» moral naučiti prav zunaj na delu, saj pozna njihovo domače narečje samo izraze za števila do deset, medtem ko si jih naprej izposojajo iz furianščine. A to ostane le zanimiva obrobna pripomba. Pogovor teče naprej o društvu, o njegovem nastopu na videmski konferenci o emigraciji, o njegovem glasilu «Emigrant», o «Matajurju», ki o društvu poroča in ga ljudje radi berejo. Potem pa se spet povrnemo na osebno usodo mladega fanta, ki je pred tremi leti odšel v Švico, se tu naučil francosčine ter se vživel v novo okolje, kjer preživi celih enajst mesecev v letu. Le vsako zimo se za mesec dni vrne domov. Sprašujemo ga, če bi se rad dokončno vrnil domov, a ne zdi se nam preveč navdušen nad tem predlogom. Življenju zunaj se je privadil, dekle je dobil, mogoče že misli na to, da bi si ustvaril lastno družino, in čeprav je na domačo zemljo verjetno navezan, se mu zdi, da ta nudi premalo, da bi na njej lahko živel.

Pogovoru se sedaj pridruži starejši izseljenec, sivih las, ki se mu na obrazu bere križev pot, ki ga je

rekli, da bi hoteli še dosti takih delavcev iz Italije, kot je on. Povedal nam je, da bi lahko preskrbel delo še mnogim svojcem rojakom, če bi jih našel. Posebno potrebujejo v Švici zidarje in delavce v železarski industriji. Micottis nam pripoveduje, da se je vsa ta leta, ko je živel po svetu, vračal domov in tu ostajal od decembra do februarja, letos pa je doma nekaj več časa, ker si popravlja hišo. Čez dve ali tri leta bo šel v pokoj ber se vrnil končno domov, v rojstno vas, k ženi, s katero je že toliko let poročen a ima tako malo priložnosti, da bi bil pri njej.

LJUBEZEN DO ZEMLJE

Tako sledi pogovor pogovoru, eden je prišel iz Švice, drugi iz Francije, tretji iz Luksemburga, četrti iz Nemčije in vsak nam hoče nekaj povedati. A kjerkoli naj ti ljudje delajo, problemi so vedno več ali manj isti in isto je tudi domotožje, s katerim zrejo nazaj v domači kraj. V vsej občini je okoli 600 ljudi, ki živijo kot izseljenci po svetu. Nekateri so se na praznike vrnili domov, drugi so ostali zunaj, nekateri so se že pred dvema desetletjema stalno izselili v Avstralijo ali Argentino, drugi se zdaj obračajo proti Kanadi, nekdo — brez dvoma izjemen, a kljub temu zanimiv primer — se odpravlja celo v Azijo, v Tajsko. Taka je pač usoda. Ljudje se ji nekaj časa skušajo upirati, potem pa omagajo, povežejo culo in gredo. Nekateri se bodo v tujini izgubili, drugi se bodo vračali domov na počitnice, tretji se bodo vrnili domov šele na stara leta, ko jim bo v tujini zaslužena pokojnina omogočila boljše življenje, četrti pa — in upajmo, da bo teh največ — bodo nekaj let delali na tujem, potem pa se vrnili v domači kraj in dobili delo kje v bližini.

Nekaj čudnega bereš na obrazih teh ljudi. Njihovi nasmehi so hkrati srečni in žalostni, njihovo srce je razdvojeno med domom in tujino, njihove misli segajo hkrati v bodočnost in preteklost. Tudi vino, ki se nam je prej zdelo sladko in opojno, dobiva zdaj nekoliko bolj trpek priokus. Na obrazih, kjer smo prej videli samo smeh, opazimo zdaj tudi gube, ki jih je v nje vlekla tujina. Na skrivljenih hrbtih vidimo težo francoskih rudnikov in švicarskih gradbišč. A na razpokanih rokah ženic, ki dvigajo k ustom kozarec, da bi pozabile na vse, vidimo tudi nekaj drugega: ljubezen do tiste skromne krpe zemlje, ki ne nudi skoraj ničesar

Z deželne konference o izseljenstvu iz Furlanije-Juljske krajine

Marko Petrič je v sedmih točkah strnil najosnovnejše zahteve beneških Slovencev

Porazni podatki o izseljevanju ljudi - K temu je treba dodati skrajno redka rojstva in pogoste smrti - Tudi če bi se vse nacionalne zahteve izpolnile, bi se manjšina ne ohranila brez ustreznih socialnih in ekonomskih izboljšanj

Kakor poročamo na drugem mestu, je bila v soboto in nedeljo v Vidmu deželna konferenca, na kateri so obravnavali problematiko izseljencev v naši deželi. Na zasedanju so spregovorili tudi štirje predstavniki izseljencev iz Beneške Slovenije. Danes objavljamo obsežne povzetke iz govorov Marka Petriča in Dina Del Medica.

Ko je Marko Petrič zemljepisno očrtal Beneško Slovenijo in Karnalsko dolino, je nadaljeval:

«Je to najbolj zaostalo in zanemarjeno področje Furlanije, kjer se zdi, da bi moralo življenje nujno zamreti. Po štetju iz leta 1951 in 1961 se je prebivalstvo samo devetih občin področja skrčilo od 21.264 na 18.461 prebivalcev, torej za skupno 2.803 enote, kar je 13 odst. V zadnjih letih pa se je težnja po krčenju prebivalstva še poslabšala, posebno na račun delovnih moči, ki odhajajo v emigracijo. Po demografskih popisih od 31. decembra 1967 je živelo v gornji Beneški Sloveniji le 16.081 ljudi in sicer takole razdeljenih po občinah: Dreka 937, Grmek 1440, Platišče 1573, Podbonesec 3012, Sv. Lenard 1798, Špeter Slovenov 2458, Sovodnje 1587, Srednje 1336, Tipana 1940. Ti podatki kažejo sedanje upadanje prebivalstva in vedno večjo emigracijo, ki prazni doline prebivalstva.»

«Hotel bi posebej poudariti, da je pri ljudskem štetju 1951. leta v vsej Beneški Sloveniji, torej na ozemlju 516 kv. km, živelo okoli 50.000 Furlanov slovenskega jezika. Da bi ljudje mogli zagotoviti družini kos kruha, so prisiljeni v emigracijo, kajti slaba je rodovitnost zemlje in počasne so spremembe v strukturi življenja tako, da je življenje v hribovih nespremenjeno izolirano in družbene težave ostajajo še naprej.»

Ko nato Petrič prikaže, da so od ljudje hodili v emigracijo že nekoč, se svoje poročilo nadaljeval takole: «Morala bi kdo mogel reči, da se je vprašanje izseljevanja rodilo z ljudstvom sa-

mim. Pa ni tako, kajti če bi izboljšave v naših hribovih ne bile tako počasne, bi mnogi med nami ne občutili, kako grenak je tuji kruh. In pri vsem tem naš notranji bol in naša borba še ni vzbudila v naših vaseh življenja, kajti mnoga naselja v Beneški Sloveniji ostajajo brez vode, brez cest, celo brez pokopališč in socialne razmere so slabšajo.

«Državna ukrepi za bonifikacijo hribovskih področij v smislu zakona od 25. julija 1952, to se pravi zakona štev. 991 so šli mimo nas, ne da bi zapustili tu kakršno koli vidno sled. Še več, zakoreninilo se je prepričanje, da je kmetijstvo skopo, izseljevanje pa da sicer ni zavidanja vredno, da pa postaja vir blagostanja in družbenega preporoda. In tako v tej moji oziroma v tej naši deželi je razširjeno izseljevanje, ki mu ne vidimo konca zaradi stalnega odtokanja, izseljevanja posameznikov, ki se v svetu ustalijo za stalno. Ljudsko štetje od 15. oktobra 1961 je dokazalo, da je bilo iz devetih občin Beneške Slovenije izseljenih 4.987 oseb, kar je 27 odst. vsega prebivalstva. Od tega je bilo 3.530 delavcev v tujini.»

«In vsako leto emigracija odvaža v tujino več ljudi. Od leta 1945 do 1967 se je dokončno izselilo kar 9.851 oseb, to se pravi 61 odst. prebivalstva, kolikor ga je bilo v teh občinah rezidentnega leta 1967. Ne razpolagam s točnimi podatki o sezonskih izseljencih, ki sicer ohranjajo svojo prisobnost v lastni občini. Zdi se pa, da je iz vse Beneške Slovenije nadaljnjih 8.000 delavcev v enakih razmerah.»

Zaradi tega izseljevanja se je ustvarila v dolinah praznina, praznina, zaradi katere ljudje zapušča-jo domove. Za zgled bom omenil naselja Muzce, Pers in Cesariis v občini Platišče, ki so se zaradi pomanjkanja povezav z ostalimi središči in zaradi slabe rodovitnosti zemlje skrčila le na nekaj družin starčkov. V naselju Muzci je od 54 domov zapuščenih 23 in vse prebivalstvo se je skrčilo na 48 oseb. V naselju Cesariis je praznih 28 domov, v krajih Platišče in Micottis pa je praznih 39, oziroma 16 domov. Prebivalstvo naselja Platišče se je skrčilo za 360 enot in padlo z nekdanjih 500 na 140. V Prosnidu je nekoč, 1946 leta, živelo nad 400 ljudi, danes jih je le kakih 80. In še ti so v glavnem stari upokojevci. V občini Sv. Lenard je posebno vidno izumiranje v Kovačevici, kjer je od petih domov ostala le ena družina. V naselju Picon sta naseljeni dve hiši, sedem zapuščenih hiš pa se že rusi.

Ti primeri nam lahko povedo, kako izseljevanje pušča za seboj vedno večje praznine. Doma ostajajo le starčki in tisti, ki so nesposobni za delo. Od tod tudi malo rojstev, veliko več pa smrti. V letu 1967 je bilo zabeleženih 12 rojstev nasproti 135 smrti, to se pravi, da je v omenjenih dolinah umrlo 123 oseb več kot se jih je rodilo.»

«Od tod logična posledica: počasno izumiranje jezikovnega in folklornega bogastva, izumiranje navad in običajev, ki so značilni za nacionalno skupnost Beneške Slovenije. Od tod izumiranje kmetijskega in vsega življenja teh dolin. Vsaka dejavnost na podeželju je spodarski problemi so isti, kot li-prešibka, da bi mogla služiti vzdrževanju družine in delavec, oziroma kmet iz Beneške Slovenije od-

klanja tradicionalno dejavnost in išče zase in za svojo družino primernejši obstoj, kajti želi si vsaj malo blagostanja.»

«In zares je že čas, da bi tem ljudem, ki jih tarejo nečloveške težave, prinesli nekaj vedrosti, čas je pripomoči k preporodu teh ljudi, ki so v borbi za obstanek ostali na svoji zemlji.»

«Ze dolgo, že nad sto let čakamo, da bi se kdo spomnil na nas ne le tedaj, ko moramo na vojno (poudariti bi hotel dejstvo, da je bil po kobariški bitki alpski bataljon 'Val Natisone' edina italijanska vojaška enota, kjer ni bilo dezertarjev), ne le tedaj, ko nas imenujejo junaške državljanke, zveste Italijane in podobno, pač pa da bi se spomnili na nas tudi tedaj, ko se moramo zadovoljiti s sezanskim ali s trajnim izseljevanjem, da bi se sploh ohranili pri življenju.»

«Ne bom na dolgo opisoval vprašanj, ki zadevajo vso našo Furlanijo. Pred menoj so že drugi poudarili vojaške služnosti, katerim je podvržena naša dežela. In še marsikaj.»

«Pred menoj so drugi poudarili tudi druge grenke in težavne probleme naše pokrajine. V imenu Združenja slovenskih emigrantov iz Furlanije-Juljske krajine se čutim dolžnega, zahvaliti se jim za izraženo solidarnost. Organizacije 'Pal Friul' in 'Fogolars Furlans', kot tudi 'ALEF', naj se zavedajo, da bomo vedno solidarni z njimi, ko bo šlo za proučevanje in reševanje gospodarskih in socialnih problemov, pa tudi jezikovnih problemov, ki zadevajo našo deželo. Naši gospodarski problemi so isti, kot li-sti, ki zadevajo vso Furlanijo. Ti problemi so verjetno še veliko hujši pri nas.»

«Tiste, ki tega še ne vedo, bi želel seznaniti z dejstvom, da mi smo narodnostna manjšina s točno

določenimi zahtevami. Mi smo tu, mi obstajamo, mi smo Slovenci videmske pokrajine. Krivično bi bilo in bi ne ustrezalo resnici ter dejanskemu stanju, če bi pozabili na naše značilnosti, na izrecne zahteve naše narodne manjšine. Imeli smo pesnike in pisatelje, ki so pisali v slovenskem jeziku. Že nekaj desetletij je, odkar se trudimo ustreznim kompetentnim oblastem pojasniti, da smo italijanski državljani videmske pokrajine, vendar pa da je naš jezik slovenski jezik. Po drugi svetovni vojni so nam bile dane določene obljube in prav zaradi tega smo bili podvrženi najrazličnejšemu pritisku in uresničenje teh obljub je bilo preprečeno.»

«Z druge strani pa smo z določenimi zadovoljstvom sprejeli zagotovitev deželnega odbora, ki ne zanika dejstva, da živijo Slovenci ne le v tržaški in goriški pokrajini, pač pa tudi na drugih področjih Furlanije-Juljske krajine in da zaradi tega ne nameravajo znikati te pravice nikomur in da se bo deželni odbor potrudil za priznanje zakonitih pravic državljanov slovenskega jezika, ki žive na področju dežele.»

«Do danes pa je ostalo le pri obljubah.»

«Z obžalovanjem pa smo mogli ugotoviti, da sta bila v zaščito slovenske manjšine v Italiji izglasovana le dva zakonska predpisa in sicer zakon o slovenski soli, ki velja le za tržaško in goriško pokrajino, ter zakon o uporabi slovenskih imen. Žal zelo omejena raba slovenskega jezika celo v tržaški pokrajini dokazuje, da Slovenci še vedno nismo enakopravni državljani in da nas ne ščitijo zakoni, ki naj bi jamčili naš nacionalni obstoj. Slovenci iz Furlanije-Juljske krajine in še posebej Slovenci iz Beneške Slovenije želimo postati enakopravni državljani, kar bo možno z razveljavitvijo vseh za-

nacionalne pravice ter z izglasovanjem zakonov, ki bi potrjevali pravico do uporabe tudi slovenskega jezika na ozemljih, koder žive Slovenci. Zavedamo se, da se bo naša nacionalna skupnost mogla ohraniti le, če bo prišlo do korenite spremembe do nas.»

«Zato od našega deželnega odbora zahtevamo:

1. Da najde sredstva za to, da ostanejo naši ljudje na svoji zemlji, da s primernimi pobudami skrči izseljevanje ljudi, kateremu smo podvrženi in zaradi česar se krči tudi naša življenjskost kot Slovencev, ki se odtujujemo svojemu rodu z izseljevanjem po vsej Evropi. V tem smislu mora dežela dati pobudo za načrt ovrednotenja našega področja in to z vsem, kar je za to potrebno, in sicer načrt za turistični razvoj, načrt za pomoč in dvig naših kmetij, načrt za organiziranje in ustanovitev novih za drug raznih vrst, načrt za pogozdovanje, načrt za izboljšanje naših pašnikov, načrt za ureditev vodnih tokov. Nadalje zahtevamo prepotrebne investicije IRI, s katerimi naj se ustvarijo tisoči novih delovnih mest, da bi se magla zaposlitve krajevna delovna sila in da bi se

mogli vrniti izseljenci, to se pravi, da bi se mogli vrniti izseljenci, torej vsi domov.

2. Uvede vsaj pet ur pouka slovensčine na teden v vseh osnovnih in srednjih šolah v krajih, ki so znani, da v njih žive Slovenci, podobno kot se v slovenskih šolah na Goriškem in Tržaškem poučuje italijanski jezik. Zahtevamo povrh tega, da se slovenski jezik, razen v obveznih šolah, poučuje tudi na učiteljski in študentski Slovenov ter v poklicnih šolah, kakor tudi v otroških vrtcih, ki jih vzdržuje ONA IRC.

3. V krajih, koder žive Slovenci, naj se namestijo domači učitelji, ki znajo slovenski in ki so bili habilitirani za poučevanje v jeziku učencev.

4. Zagotoviti nadaljevanje prakse, da vsaj nekaj uradnikov v občinah, koder žive slovenski ljudje, zna slovenski in more v slovenskem jeziku občevati z občani.

5. S finančnimi in moralnimi

PRIMORSKI
DNEVNIK
16. 12. 69

12

Miloš Poljanšek na obisku med Slovenci videmske pokrajine

Ugledni gost iz Slovenije se je seznanil z razmerami in problemi ter obiskal društvo Ivan Trinko in bližnje občine

Predvčerajšnjim in včeraj se je mudil med beneškimi Slovenci predsednik kulturno prosvetnega zbora slovenske skupščine profesor Miloš Poljanšek. Spremljala sta ga predsednik izvršnega odbora občinske konference Socialistične zveze v Tolminu Franc Kravanja ter poslanec Vlado Uršič. Ugledni gostje so v spremstvu predstavnikov kulturnega društva »Ivan Trinko« iz Čedadu obiskali številne kraje ter se pogovarjali o gospodarskih in drugih problemih Beneške Slovenije.

Miloš Poljanšek je začel predvčerajšnjim svoj obisk v Čedadu, kjer sta ga sprejela predsednik društva »Ivan Trinko« Izidor Predan in njegov podpredsednik Vojimir Tedoldi. Zatem so vsi skupaj odpotovali v nekatera občinska središča vzhodne Benečije. Med drugim so se ustavili v Bregu, Dreki, Zgornjem Trbilju, Matajurju in nekaterih drugih naseljih, kjer so se pogovarjali s tamkajšnjimi župani zlasti o posledicah in problemih v zvezi z ekonomsko emigracijo. Popoldne pa so obiskali Trčmun, kraj, kjer je živel in delal buditelj beneških Slovencev, njihov pesnik in pisatelj Ivan Trinko. Zvečer pa je bil v Čedadu sestanek odbora društva, na katerem so bili navzoči gostje iz Slovenije. Predsednik Izidor Predan je obširno govoril o delu društva, njegovem povzrovanju z emigranti v raznih evropskih deželah ter naporih, da bi beneški Slovenci dosegli svoje narodnostne pravice, kot jih imajo tržaški in deloma gorški Slovenci. Izidor Predan je ocenil kot pomemben korak društva organizacijo tečaja za Slovence.

Včeraj je predsednik kulturno - prosvetnega zbora z drugimi gosti obiskal sedež štirinajstodnevnik Matajur v Vidmu. Tam ga je urednik Vojimir Tedoldi seznanil z vlogo lista ter njegovo vsebinsko usmeritvijo. Med drugim je povedal, da bo list praznoval letos 20-letnico izhajanja. Za to priložnost bodo izdali posebno jubilejno številko, pripravljajo pa tudi njegovo oblikovno in vsebinsko popestritev, s čimer bodo dosegli še večji prodor med bralci. Pozneje so gostje obiskali še nekatere kraje v zapadni Benečiji.

Miloš Poljanšek je o svojem obisku povedal, da je bil zanj zelo zanimiv in koristen. Pomagal mu je globlje dojeti razmere, v katerih živi slovenska narodna skupnost v videmski pokrajini. Zlasti je menil, da je spodbudno, ker se v prizadevanjih za narodne pravice pojavlja tudi mlada inteligenca. Zavzel se je tudi za to, da bi predstavniki zamejske skupnosti pogosteje obiskovali Slovenijo, se seznanjali z njenimi kulturnimi značilnostmi in gospodarskim napredkom, ob čemer bi tudi matična domovina globlje dojemala njihove probleme. Ob tem bi nastajali pogoji za uresničevanje ideje o enotnem slovenskem kulturnem prostoru.

PRILIKORSKI
DNEVNIK
19.4.70

Obisk v Benečiji

Miloš Poljanšek se je pogovarjal s slovenskimi župani in člani društva »Ivan Trinko«

VIDEM, 17. aprila. Predsednik kulturno-prosvetnega zbora skupščine SRS Miloš Poljanšek je danes zaključil dvodnevni obisk pri beneških Slovencih. Med obiskom so ga seznanili z osnovnimi problemi slovenske narodnostne skupnosti v videmski pokrajini.

Gost iz Slovenije je včeraj obiskal več občin v vzhodnem delu Beneške Slovenije, kjer so mu župani zlasti prikazali problem v zvezi z ekonomsko migracijo. Zvečer se je udeležil pogovora s člani odbora društva »Ivan Trinko« v Čedadu. Predsednik društva Izidor Predan ga je podrobno seznanil z društvenim delovanjem ter prizadevanjem, da bi Slovenci v videmski po-

krajini prišli do osnovnih narodnih pravic. Danes dopoldne je Miloš Poljanšek obiskal Videm. Na sedežu »Matajurja«, štirinajstodnevnik za Slovence ga je njegov urednik Vojimir Tedoldi seznanil z vlogo, razširjenostjo in vsebinsko usmerjenostjo lista, ki praznuje letos 20-letnico izhajanja. Popoldne pa je predsednik Poljanšek obiskal več krajev v zahodnem delu Beneške Slovenije.

Ob zaključku obiska je Miloš Poljanšek dejal našemu sodelavcu: »Izredno spodbudno je, da deluje med beneškimi Slovenci tudi mlada inteligenca. Posebej bi opozoril na nedavne izjave čedadskega župana, ki je priznal Slovincem v videmski pokrajini pravico do uporabe lastnega jezika, običajev itd. kar mora imeti za posledico tudi zakonske spremembe do slovenske skupnosti v videmski pokrajini. Sedanje in nedavno srečanje v Ljubljani z našimi zamejci me prepričuje o potrebi, da tudi v matični domovini vsaj enkrat letno spry memo njihove predstavnih, jih seznanimo z našo kulturno ustvarjalnostjo, z našim delom in našim napredkom, ter sploh globlje dojanejo njihove probleme.«

LOJZE KANTE

DELO
18.4.70

19.000 in meno

La popolazione del Friuli-Venezia Giulia negli ultimi dieci anni è diminuita di diciannovemila unità. La nostra è l'unica Regione del Nord Italia caratterizzata da un calo demografico: le altre vedono crescere, talune in modo preoccupante, il numero degli abitanti nello stesso periodo.

Forse il lettore si aspetta che noi, affrettatamente, indichiamo nell'emigrazione l'unica causa della rarefazione di abitanti del Friuli, rarefazione imputabile anche al notevole invecchiamento medio della popolazione residente, invecchiamento causato indirettamente dall'emigrazione... che, in ultima analisi rimane il problema del Friuli.

L'invecchiamento della popolazione comporta un più alto tasso di mortalità e un più basso tasso di natalità: come dire, in parole povere, che in Friuli si nasce in pochi e si muore in molti.

Questo saldo per così dire naturale della popolazione si aggrava con l'emigrazione definitiva e si allevia con l'immigrazione. Alla parola «emigrazione» abbiamo aggiunto la parola «definitiva», perchè gli emigranti temporanei conservano la residenza in Friuli e il calcolo si fa appunto tenendo conto dei residenti.

Il lettore avrà notato che noi, abbiamo parlato solo del Friuli. Infatti, anche se la statistica è fatta su base regionale, posto che la popolazione della Venezia Giulia (Trieste e provincia) è stabile, il logoramento demografico riguarda il solo Friuli.

FRIULI
D'OGGI
12.3.70

Ricordate questa tabella

Reddito per unità lavorativa

Anno 1967	dichiarato	effettivo	tassato
Provincia di UD+PN	911.000	1.512.000	2.053.000
Provincia di Trieste	547.000	2.281.000	1.336.000

FRIULI
D'OGGI
12.3.70

Augusto Ceat

la Regione danno un quat-
trino.
Tale Scuola non ha attec-
chito nella provincia di Go-
rizia perchè i degenari fru-
lani di qui ritengono degra-
vante parlare la lingua degli
avi che presso altri popoli,
più coscienti, è mantenuta,
curata, coltivata come ciò che
di più sacro possa essere
tramandato.
Purtuttavia non credo che
la maggioranza dei friulani
siano d'accordo di far spa-
rire col proprio linguaggio
anche se stessi, cioè la propria
civiltà e la propria anima.

la parlata friulana si trova a
un dipresso allo stesso stadio
del suo sviluppo come cin-
quecento anni fa, da cui si
rileva che allora i linguaggi
che si parlavano sull'Ebro e
sulle Alpi Giulie erano per-
fettamente simili fra loro.
Nel suddetto scritto il prof.
Pirona — oltre alla paren-
tesa del friulano con la lin-
gua italiana — accenna an-
che alla corrispondenza di
molte espressioni friulane con
quelle latine (talune delle
quali sono conservate inalte-
rate nella lingua friulana),
con le francesi, ma partico-
lamente con le espressioni

Democrazia Cristiana, Sezio-
ne Enti Locali, Roma.
Ci pervenne un telegram-
ma dell'on. Salizzoni con cui
si stabiliva il termine di cir-
ca 10 giorni, trasmessoci dal
defunto on. Fantoni, già sin-
daco di Gemona, col quale
eravamo in continuo contatto.
Naturalmente gli emenda-
menti erano stati sottoscritti
da un gran numero di se-
zioni della DC della nostra
provincia. Le firme sono sol-
tanto sulla copia inviata a
Roma, per cui non posso ri-
cordare neppure il numero
esatto delle sezioni che ade-
rirono. Avrebbero potuto es-

IL FRIULANO NELLE SCUOLE

Lo voleva la DC del Friuli orientale

Appena ebbi letto l'articolo di Paolo Monelli mi accinsi a rispondere ma, con gradita sorpresa, mi vidi preceduto dal vostro giornale.

Devo però rilevare che nella risposta c'è un piccolo errore e pertanto perdonabilissimo: **NON E' AFFATTO VERO CHE I FRIULANI NON ABBIANO CHIESTO L'INTRODUZIONE DELLA LINGUA FRIULANA NELLE SCUOLE!**

Nel 1957, allorché venne presentata alle Camere la prima bozza di statuto regionale del Friuli-Venezia Giulia dagli onorevoli Berzanti, Schiratti, Baresi e dal defunto senatore Rizzatti, proprio il sottoscritto si prese la briga di studiare il problema, richiamandosi anche alla legge austro-ugarica del 21-12 1867, in base alla quale la Venezia Giulia aveva diritto ad un'ampissima autonomia (anche in materia scolastica), autonomia che Vittorio Emanuele III si era impegnato di rispettare ed eventualmente estendere anche alle altre province. Con l'aiuto degli statuti delle regioni siciliana, trentino-altoatesina, valdostana, sarda e della Costituzione della repubblica, nel periodo di qualche settimana, lavorando giorno e notte, potei stilare una serie di emendamenti a quella bozza di statuto. Cito solo i più importanti:

«Art. 33. Titolo 5 bis: Lingua ed Ordinamento Scolastico ed Assunzione Personale negli Uffici Pubblici:

a) E' garantito l'insegnamento della lingua friulana nelle scuole elementari e medie per mezzo d'insegnanti della stessa lingua materna friulana (per analogia vedi Statuto Trentino-Alto Adige Titolo 10°).

b) Le amministrazioni statali, ivi inclusi gli organi di polizia (ad eccezione di quelli adibiti ai servizi di frontiera), assumono nella Regione preferenzialmente funzionari e personale originari della Regione stessa (si veda art. 38 dello statuto della Val d'Aosta, art. 87 del Trentino Alto Adige, art. 81 della bozza proposta dal Prof. Decastro ed infine art. 38 dello statuto sardo)».

Analogo articolo allora non esisteva — e forse non esiste tuttora — nello statuto siciliano, ma posso assicurare che colà si studia nelle scuole pubbliche la letteratura siciliana, ciò che a noi è democraticamente negato!

Gli emendamenti furono inviati in data 7 aprile 1957 alla Direzione Centrale della

sere moltissime, ma mancava il tempo per far conoscere il documento dovunque. Ricordo anzi che il rag. Bombig la sera del 7 aprile, all'Ufficio postale, a lungo e con insistenza supplicò di non chiudere ancora il sacco della posta in partenza perché dovevo arrivare lì con un plico da inviare subito a Roma, e riuscì nell'intento.

Il segretario della D.C. di Romans non firmò: non era friulano. A Gradisca s'ingaggiò una battaglia furibonda perché il direttivo di cui facevo parte, contava molti immigrati. La discussione (nella quale spesso si urlava) si protrasse dalle venti fino all'una del mattino seguente: ma ebbi ragione ed ottenni la firma. Tra le firme figurano quelle delle sezioni di Palmanova, Gradisca, Sagrado, Versa, Cormons, Capriva, Farra, ed altre che non ricordo... forse Villa Vicentina, Villesse, Aiello.

600 anni fa il catalano e il friulano erano quasi identici.

In altra argomentazione, in merito alla questione del ladino, ma più precisamente del friulano, avevo aggiunto una citazione che tradussi da «Das Land Goerz und Gradisca» del barone Carlo von Czoernig, Wien, 1873, Wilhelm Braumueller — K.u.K. Hof — und Universitätsbuchhaendler:

«Nella Biblioteca Laurenziana (fiorentina) si trova un codice del XIV secolo, la copia d'una storia biblica che il vescovo Pietro di Jaen scrisse per l'istruzione dei fedeli della sua diocesi durante la sua prigionia in Mauritania.

Secondo Batines, questa storia biblica è scritta in linguaggio catalano o in provenzale; secondo Redi invece sarebbe scritta da un vescovo catalano in linguaggio provenzale per una popolazione dell'Andalusia.

La cosa più straordinaria è che quello scritto può esser letto e compreso da qualsiasi friulano odierno.

Pirone diede in estratto copia dello scritto unitamente ad una traduzione friulana ed ambedue i testi talmente si somigliano — ad eccezione di alcune espressioni — che si possono considerare come due varianti del medesimo testo, poco diverse l'una dall'altra.

Attualmente (1873 n.d.r.)

spagnuole ed altrettanto con quelle della lingua valacca e cita anche l'insignificante numero di espressioni provenienti dal tedesco, dallo slavo e dal greco.

Sebbene molti suoi vocaboli e la coniugazione dei verbi ausiliari stabiliscano una certa parentela con il francese, il friulano se ne stacca poiché non conosce le mezze vocali che suonano tanto frequenti nel dialetto lombardo (ö = oe, ü = ue).

L'insieme di questi rapporti svela l'anima della lingua friulana. La lingua dei Celti, dall'epoca delle prime migrazioni, ovunque questo popolo era stanziato, dalle Alpi Giulie oltre la Francia e la Spagna orientale, ancora si serve del comune linguaggio che andò modificandosi variamente e corrompendosi col passar dei secoli in seguito alla mescolanza con gli Euganei, con i Veneti e principalmente con i Romani... Ma aumentò così anche la sua ricchezza di idee e di nuovi concetti appartenenti alla cultura dei nuovi venuti, mentre si mantenne invece l'elemento fonetico, l'espressione ed alcune inflessioni dell'antico linguaggio».

Secondo i calcoli fatti dal senatore Prospero Antonini, nella nostra regione (cioè nella provincia di Gorizia che aveva allora una propria dieta, ossia un consiglio regionale), su un totale di 196.276 abitanti, vivevano 130.748 sloveni (tutta la valle dell'Isonzo, del Vipacco, e gli altopiani carsici), 47.841 friulani (da Fiumicello a Cervignano a Cormons a Gorizia), 15.134 italiani (territorio di Monfalcone e Grado), 2.150 tedeschi (sparsi) e 403 israeliti (ultimamente cocentratisi a Trieste e Gorizia, mentre la già floridissima ed importante comunità ebraica di Gradisca che ha dato insigni personalità era del tutto scomparsa e con essa è pure scomparso l'archivio che doveva essere di particolare interesse storico).

Nel calcolo non sono compresi i militari ungheresi e pochi croati.

Attualmente — in regime democratico — gli sloveni frequentano scuole slave; i tedeschi (di altre province, che qui non ce ne sono più) frequentano scuole tedesche, gli italiani hanno, logicamente, scuole italiane, mentre i friulani, soprattutto nella provincia di Udine, frequentano — se vogliono — anche la Scuola Libera Friulana, per la quale nè lo Stato nè

TE DNI JE IZŠEL

TRINKOV KOLEDAR 1970

Nekaj iz njegove vsebine

Te dni je izšel «Trinkov koledar 1970» v samozaložbi urednika prof. Rada Bednarika. Redno, kot že nekaj let, je tudi letošnji koledar našel pot med številne svoje prijatelje v Beneški Sloveniji in tudi izven nje povsod tam, kjer žive naši rojaki, ki jim je pri srcu usoda naših najbolj zahodnih in najbolj brezpravnih bratov.

Po običajnem koledarskem delu sledijo v knjižici nekatere zanimivosti iz zapuščine Ivana Trinka, takoj za temi pa Zorzutova pesem «Slovenj Beneška».

Casnikar Albert Rejec razpravlja v posebnem članku o «Položaju Beneške Slovenije v letu 1970» s posebnim ozirom na emigracijo in na življenje izseljencev po raznih tujih državah. Članek ugotavlja pomanjkanje industrije in turizma in zahteva ustrezne ukrepe za zaposlitev domačinov doma. O-

menimo naj tudi članek inž. Vremca o «Možnosti za razvoj Beneške Slovenije», ki predlaga nekatere konkretne ukrepe za rešitev sedanje gospodarske krize v tej deželi.

Vmes pa imamo še pisma Ivana Trinka, razno narodno blago iz benečanske ljudske zakladnice ter vrsto domoljubnih sestavkov in pesmi raznih avtorjev.

Koledar je izšel v običajni žepni obliki na 133 straneh ter ga krasi tudi več zanimivih fotografskih posnetkov. Dobi se v slovenskih knjigarnah v Gorici in Trstu ter stane po 300 lir izvod.

PRIMORSKI

DNEVNIK

8.1.70

Obrobna srečanje na nedeljskem «Dnevu emigranta» v Čedadu

PRIMORSKI
DNEVIK

10. januarja 1970

Dan emigranta v Čedadu je v zadnjih letih postal osrednja prireditve, na kateri se srčujejo beneški Slovenci. A ne samo to: postal je tudi edinstvena priložnost, da tisti, ki hodimo včasih sem ter tja po Beneškem, srečamo tu svoje znanke in prijatelje, ki smo jih ob pole'nih pohajkovanjih spoznali. Zato se v čedadskem gledališču «Ristori» ta dan počutimo prav tako doma kot v Kulturnem domu v Trstu. Nikjer ni tistega neprijetnega občutka, ki človeka navdaja v kakem novem in še tujem prostoru. Kamor se obrneš, zagledaš med ljudmi znan obraz, ki se ti nasmehne in te sprašuje, kdaj boš spet prišel na obisk. «Pridita nas ki pogledat.» nas vabi Trinkov pranečak, ki je s svojo hčerko prišel na praznik. Kozarček žganja bomo popili in se pomenili o tem, kako je pri njih in kako je pri nas. Skoraj nerodno nam je, ko priznamo, da nas do poletja skoraj gotovo ne bo, ker nam druge obveznosti tega ne dovolijo. In spomnimo se lanskega poletja, ko smo sedeli v hiši, gledali Kraljevo sliko Ivana Trinka, ki visi na častnem mestu, ter se pogovarjali. «Otroci te že poznajo,» so mi rekli, «ko te vidijo, da prihajaš, pritečejo takoj domov in nam to povedo!» In takrat sem začutila, da sem tudi sama nekako postala res njihova, da me oni občutijo kot človeka, ki jim je prijatelj in ki kot tak prihaja mednje. To njihovo zaupanje mi je vtilo poguma, sklenila sem, da bom se prihajala k njim, da bom tudi druge seznanjala z njihovimi kraji in njihovimi problemi, predussem pa z njihovo voljo po ohranitvi, z njihovo ljubeznijo do vsega domačega.

«Pridi še kaj,» mi pravi upokoje-ni rudar, ki sem ga nekega jutra srečala na sedežu društva «Ivan Trinko» v Čedadu in ga potem še nekajkrat obiskala na domu. Prvič me je vikal, potem pa me je polagoma začel klicati kar po imenu kot starega znanca. «Dolgi lasje, kratka pamet,» mi je zadnjič zabrusil v obraz. Vsi moji protesti niso nič pomagali, ljudska modrost je pač ljudska modrost in kot taka je sveta.

Po prireditvi srečam v društvu fanta, s katerim sva plesala lani o pustu. Takrat smo se kot izgubljenec ovce priklatali pod zasneženi Matajur ter v njegovi hiši dobili topel kofiček ob ognju, topel obrok hrane ter toplo posteljo za čez noč. Nikoli prej nas ni videl, a gostoljubnost teh ljudi je tako rekoč brez meje. Potem smo se videli poleti, ko se je poslavljaj od domačih deklet in odšel v tujino. Spominjam se njegove razglednice, kjer je pisalo «Liepo posdravljen tebe, Nadio an Elenco». Takrat me je ganila s svojo preprostostjo in ljubeznijo do tistega, kar je bilo nam vsem skupnega. Danes mi ta fant pravi, da bo jutri že odpotoval, pravzaprav bi moral odpotovati že danes, a hotel je biti prisoten na tem izseljenskem srečanju. Trikrat mi pove, naj pozdravim čisto vse, kar nas je takrat bilo, naj nikakor na koga ne pozabim.

In že mi pride naproti mali Vladimir Predan, ki je danes stal na odru in recitiral očetovo pesem. Sprašujem ga, če ga je bilo kaj

«špot», a on mi možato pove, da ne. Čeprav ima komaj deset let, mi odgovarja samozavestno kot človek, ki je že vajen javno nastopati. Mogoče mu je to samozavest vtil očetov poljub takoj potem, ko se je vrnil z odra. Pove mi, da je že nastopal v Trstu in Gorici, prvič pa je kot dveleten otrok recitiral v društvu v Čedadu, ko je k njim prišel na obisk pisatelj France Bevk. Na «Veselem toboganu» v Trstu ga ni bilo, poslal je mlajšega brata, osemletnega Marka. Ko mi vse to pripoveduje, me gleda resno in pomenljivo, potem pa se nenadoma oprusti in pravi, da mora poiskati očeta. Kot bi hotel reči: «Saj imam dovolj drugega dela, ni treba, da me zdaj še novinarji nadlegujejo.»

Se z ma'ima Klavdijema iz Gorinjega Tarblja bi rada spregovorila nekaj besed, a ne morem ju najti. Otroci so pač majhni in v gneči težko prideš do njih. Namesto njih mi pride nasproti njihov učitelj in voditelj, župnik Emil Cencič. Prešerno in omalovažujoče se mi zasmee, ko mu častitam za uspešno pripravljene točke nastopa. Tudi to je njemu podobno.

Tako sledi obraz obrazu, človek človeku, prijatelj prijatelju. Sredi gneče me po ramenih potrepja Jožko, ki sem ga spoznala šele letos poleti, ko je bil doma na počitnicah, čeprav je prej nekaj let delal v moji vasi. Sprašuje me, kaj je s tisto sliko, ki sem jo napravila pred vaško gostilno in obljubila, da mu jo pošljem. Povem mu, da sem jo izročila nekemu skupnemu znanecu in takoj je potolažen. Sprašuje

me, kaj je novega pri nas, in to v govoric, ki je na pol beneška, na pol pa tržaška. Izmenjava še nekaj besed, se nasmejeva in že hitiva pozdravljata na desno in levo. Kar žal mi je, ko mi povedo, da je že ura za odhod. Še bi kramljala, še bi ostala med prijatelji, ki jih že dolgo nisem videla in jih verjetno še dolgo ne bom. A čas pritiska in ne prizanaša. Poslovimo se z mirmim in veselim nasmehom, saj dobro vemo, da takim prijateljstvom čas in razdalje ne morejo do živega.

živa Gruđen

Okrog štiri milijone je prešlo mejo v lanskem

V Ažli je začela delovati moderna zbiralnica mleka in sirarna - Učjo so vrnil občinski upravi v Ravenci

Prejšnji dan smo navedli, da je v preteklem mesecu decembru dosegel osebni obmejni promet s potnimi listi in prepustnicami na področju Beneške Slovenije nekaj nad 353 tisoč prehodov v obeh smereh. Po podatkih obmejne policije je v drugi polovici leta 1969 dosegel samo promet s prepustnicami okrog 978.000 tisoč prehodov; od tega je bilo nekaj nad 771.000 tisoč italijanskih in 207 tisoč jugoslovanskih državljanov.

Na posameznih mejnih prehodih so imeli v omenjenih šestih mesecih naslednji promet: Stupisa 952 tisoč, Učja 6335, Prosnid 2810, Mišček 4770, Klinac 1453, Cepletišče 4687, Robidišče 3040, Solarja 2050, Kaj 60 in Zgornja Idrija 122.

Če pri tem upoštevamo še prehode s potnimi listi pri Stupici, potem bomo prišli do zaključka, da je v zadnjih šestih mesecih šlo preko meje na tem področju okrog dva milijona ljudi, ali v vsem letu 1969 približno štiri milijone. To je vsekakor lep porast, ki pa obeta biti letos še večji, ko so sprostili promet s prepustnicami, kjer ni več omejitve števila mesečnih prehodov.

Ob začetku tega meseca je začela delovati v Ažli pri Špetru nova moderna sirarna, ob tehnični in finančni pomoči deželne ustanove za pospeševanje kmetijstva (ERSA). Posledica tega je bila, da so prenehale obratovati nekatere manjše in zastarele mlekarne in sirarne z zastarelimi obrati in drago proizvodnjo.

Novi obrat nameravajo že v bližnji bodočnosti še povečati in razširiti tako, da bodo lahko odkupili in predelali mlečni pridelek vseh sedmih občin področja Nadiških dolin. S tem računajo, da bodo izboljšali odkupno ceno, kar bo vplivalo tudi na večji razvoj živinoreje in izboljšanje gospodarskega položaja v teh občinah.

Med tem Ersa nadaljuje z zbiranjem podatkov o položaju kmetijstva v teh krajih, da bi lahko na njihovi osnovi podvzeli vse tiste ukrepe, ki se bodo izkazali potrebni za ponoven dvig kmetijstva v Beneški Sloveniji.

Dolgoletna pravda vaščanov iz Učje, ki so se želeli ločiti od svojega oddaljenega občinskega središča v Ravenci v Reziji ter se priključiti občini Brdo, s katero imajo mnogo in dobro cestno zvezo, se

je tik pred zaključkom starega leta zaključila brez kakršnega koli uspeha.

Vaška soseska je namreč pred časom vložila na pristojne oblasti v Rimu prošnjo z zahtevo, naj upoštevajo njihove želje, ki slonijo na stvarno utemeljenih osnovah ter naj dovolijo odcepitev vasi od občine Rezija in njeno priključitev k občini Brdo. Med glavnimi argumenti je bilo dejstvo, da so z Brdom povezani po asfaltirani cesti, dočim imajo po cesti v Ravenco v Reziji mnogo daljšo pot po dolini Bele. Bližnjice čez gorovje pa ne morejo uporabljati vse zimske mesece.

Oblasti so prvotno upoštevale njihovo željo in dne 30 aprila lani priključile Učjo občini v Brdu. Občinska uprava v Ravenci pa je vložila pritožbo proti tej odločitvi in dne 30. decembra 1969 je pravni odsek državnega sveta spreminil prvotno odločbo ter ponovno vrnil Učjo pod občinsko upravo v Ravenci.

Učja, ki šteje prebivalci ter leži cesti iz Brda Soče, ter bo razvijala večji se menda ne bo odločitvi ter bo jem stališču po bi vi občinske pripad

Skupno zasedanje glavnih svetov CGIL, CISL in UIL Furlanije - Julijske krajine

Preraščanje sindikalnih frakcij v nove oblike neposredne demokracije: zbori delovnih kolektivov, delegati proizvodnih obratov, tovarniški sveti - osnova enotnosti - Demonstrativna odsotnost tržaške CCdL - UIL izzvala ogorčenje

(Od našega posebnega dopisnika)

VIDEM, 19. — Zdrževalni proces v sindikalnem gibanju, ki ga je potrdilo tudi skupno zasedanje osrednjih odborov CGIL, CISL in UIL v Firencah, terja tudi praktičnih ukrepov na poti k čim hitrejšemu združevanju, točneje preroščanju ločitve, in iskanju oblik, preko katerih se bo uveljavljala novi sindikat italijanskih delavcev.

V tem smislu je pomembno večrajšnje zasedanje treh deželnih glavnih svetov CGIL, CISL in UIL za Furlanijo - Julijsko krajino. Zasedanje je potekalo v Vidmu in je dokazalo, kljub nekaterim zgrešenim domnevam osrednjih rimskih vodstev; da so pota sindikalne enotnosti v naši deželi še kar jasno začrtana in da so delavci pripravljene, z vsem potrebnim navdušenjem, stopati po teh poteh k cilju.

Seveda pa ni manjkalo tudi sence, ki jo je tokrat — kot običajno — vrgla na zasedanje tržaška CCdL - UIL. Ta delavska zbornica se enostavno zasedanja demonstrativno ni udeležila, z razliko od drugih pokrajinskih delavskih zbornic UIL iz Gorice, Pordenona in Vidma, in s tem dokazala, da ji za sindikalno združevanje ni bogve kaj mar.

Zasedanje je potekalo v veliki koncertni dvorani videmskega tehničnega zavoda «Zanon». Šola je bila sicer zasedena, vendar so sindikalisti imeli prost vstop v dvorano, kjer je steno pokrivala rdeča zavesa z napisom «Po Firencah, dejavnost v okviru zdrževalnega procesa, v tovarni in družbi». Dvorana je bila polna in lahko računamo, da se je skupnega zasedanja, prvega v zgodovini deželnega sindikalizma, udeležilo kakih tristo članov pokrajinskih odborov treh sindikatov. Vendar ni bilo razpoznati, kateremu sindikatu kdo pripada, prej bi ugotovili, da so se odtenki v stališčih prepletali neglede na to pripadnost, v sami notranjosti posameznih zvez.

Seja je trajala pet ur. Odprlo jo je vsedržavni odbornik CISL Armato, zaključil pa, po predzadnjem posegu tajnika CGIL za Furlanijo - Julijsko krajino Calabria, predstavnik CGIL Bonaccini. Na koncu so člani treh glavnih odborov sprejeli s ploskanjem zaključno resolucijo, v kateri naj-

prej poudarjajo, da ustreza zdrževalni proces težnjam italijanskega delavskega razreda, ki hoče ostvaritev enega samega sindikata.

Vendar so zato, tudi po sklepih florentinske seje treh osrednjih vodstev potrebni koraki v tem smislu, v nasprotnem primeru pa bi ta proces bil zaman.

Trije sindikalni glavni odbori so nadalje v resoluciji poudarili strateški pomen boja za reforme v deželni okviru, ker ima dežela široke pristojnosti za reševanje nekaterih ključnih družbenih vprašanj.

Glede operativnih zaključkov zasedanja so člani glavnih odborov v zaključni resoluciji poudarili

STOJAN SPETIC

(Nadaljevanje na 6. strani)

Skupno zasedanje CGIL, CISL in UIL

predvsem naslednje točke:

1. občasno sklicanje takih skupnih zasedanj glavnih deželnih odborov;
2. vzajemno posvetovanje pri izdelovanju stališč o deželni gospodarski politiki;
3. ustanovitev enotnega operativnega središča za reforme, z nalogo, da preuči, utemelji in predlaga način reševanja posameznih družbenih in gospodarskih problemov na deželni ravni;
4. skupni seminarji, predvsem na osnovi, o pomenu boja za družbene reforme.

V zaključku obsojajo trije glavni odbori CGIL, CISL in UIL položaj v Španiji in dogodke na Poljskem. Pri tem poudarjajo, v obeh primerih, pomen samostojnosti sindikalnih organizacij.

Razprava je bila, po uvodnem posegu Armata, zelo živahna. Vanjo so posegali, med drugimi, tudi Lovero Renato (Gorica), Maieron (Videm), Beltraminijeva (Videm), Furlan (Gorica), Bravo (Pordenon), Marchesan (Videm), Degrossi (Trst), Martini (Gorica), Calabria (Trst).

Skoraj vsi so v svojih posegih poudarili misel, da amora priti sindikalna enotnost na bazi, v tovarnah, kjer se že preraščajo tradicionalne strukture sindikalne prisotnosti. Kako? Tako, kot že sedaj spontano prihaja do volitev enotnih tovarniških svetov preko delegatov proizvodnih obratov, z izplačevanjem ene same članarine v skupen sindikalni fond, z zamrzovanjem vpisovanja v posamezne sindikalne frakcije z letošnjim letom, z uveljavljanjem organov delavskega vodenja bojev in življenja v podjetjih, kot so zbori delovnih kolektivov.

Posebno važna je, po mnenju večine, odprava zastarelih notranjih komisij, ki jih morajo zamenjati znatno bolj politizirani tovarniški sveti. «Zdrževalni proces gre vzporedno z izoblikovanjem enotne strategije za doseg socialnih reform in spremembe gospodarskega sistema» je poudaril delegat in zavrgel teze o «nedozorelosti» enotnosti ali o preveliki ločenosti posameznih strok itd.

78 članov raznih sindikatov je predložilo malo pred zaključkom seje predlog resolucije, v katerem določajo roke za zdrževalni proces. Resolucija je bila, nekako, sprejeta kot priporočilo.

Roki za ta proces, so sledeči: do 30. aprila 1971 izvolitev tovarniških svetov, kjer jih še ni; do 30. junija 1971 izvolitev skupnih conskih in pokrajinskih sindikalnih svetov; do 31. decembra 1971 sklic ustanovnega kongresa nove enotne sindikalne zveze.

Medtem naj bi sindikalne frakcije olajšale zdrževalni proces z razpravo in objavljanjem svojih proračunov, «zamrzitvijo» vpisovanja z letom 1970, skupnim včlanjevanjem za 1971, skupnim tiskom, skupnimi podpornimi in skrbniškimi uradi, razpravo o statutu nove enotne sindikalne zveze.

Udeleženci so nadalje sprejeli na znanje resolucijo, ki obsoja tržaški sindikat CCdL - UIL, ker se demonstrativno ni notel udeležiti tega skupnega srečanja. Med razpravo pa je neki goriški sindikalist celo povedal, da leze tržaška CCdL - UIL s svojo politiko celo na druga področja. Tako je organizirala svojo sekcijo v ronški FIAT. To podjetje je bilo edino, ki ni stavkalo za reforme, prejšnji terek, zaradi zelo visokega odstotka stavkokazov!

Vsekakor pa so bili vsi mnenja, da je treba stališča tržaške UIL pobiti predvsem s prepričevanjem njenih članov.

Za zaključek še ugotovitev enega izmed udeležencev v razpravi: sindikat in delavci postajajo v tem procesu, ki je tesno povezan z bojem za reforme, osebek kot razred.

Bonaccini (CGIL) iz Rima, ki je zaključil sejo, je najprej pouda-

Bonaccini je poudaril zamisel sedanjega sindikata, ki je globoko družbeno zavzet, torej političen, in tovarne (ki ni otok, ki ga obkroža družbena stvarnost, temveč jedro politične in družbene stvarnosti).

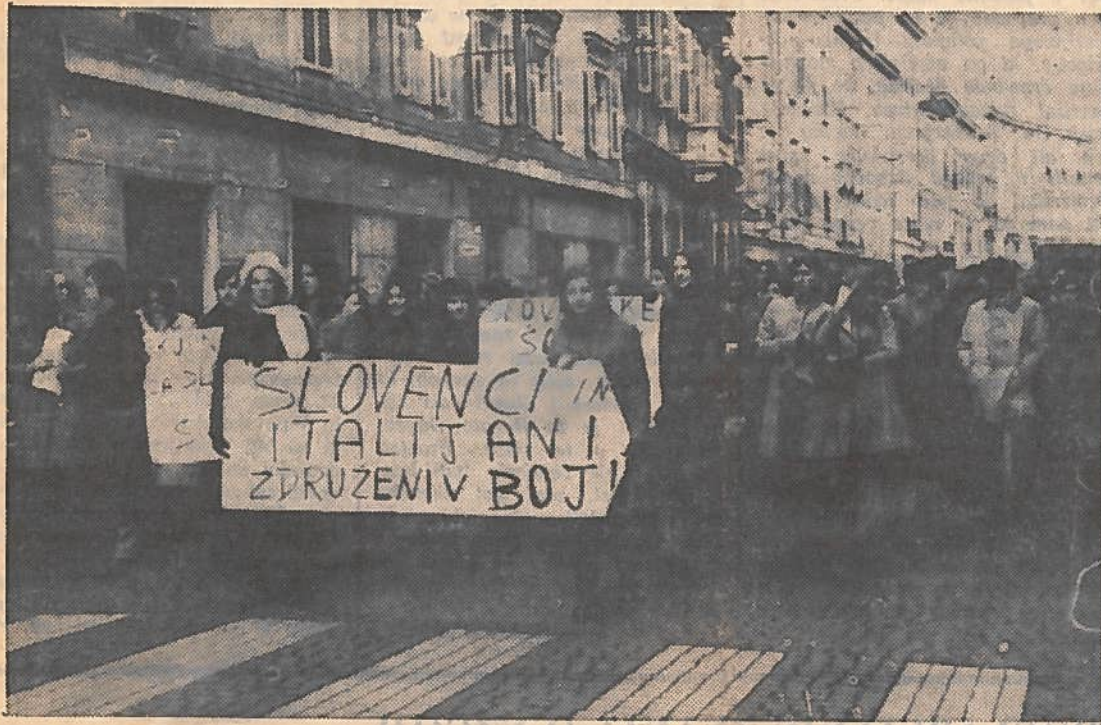
Jesenski sindikalni boji in «statut o pravicah delavcev» nudijo v tovarnah velike možnosti, ki jih morajo delavci in sindikati izkoristiti do zadnjega.

Tudi Bonaccini je poudaril, da je prisotnost sindikalnih frakcij v tovarnah začasnega značaja. V hitrejšem razvoju jih morajo nadomestiti enotni demokratični in samoupravni organi, kot so zbor delavskega kolektiva, delegati proizvodnih enot in tovarniški sveti.

Primorski
Dnevnik
20. decembra
1970

Slovenski in italijanski srednješolci so skupno postavili svoje zahteve

Med temi zahtevami so: slovenske šole v Beneški Sloveniji, gradnja poslopja za slovenske šole v Gorici, uvedba dvojezičnosti itd. - Danes nadaljevanje stavke

Med včerajšnjo manifestacijo slovenskih in italijanskih dijakov v Gorici

Včeraj dopoldne so na goriških ulicah manifestirali skupno dijaki

slovenskih in italijanskih šol ter v posebnem lepaku, ki so ga med povorko razdeljevali občinstvu, pojasnili zakaj vodijo borbo.

Že zjutraj so zapustili pouk dijaki slovenske višje gimnazije, liceja in učiteljsča v Ul. Croce ter odšli na Trg Koren, kjer so počakali še dijake nekaterih italijanskih šol, s katerimi so se dogovorili za skupno akcijo. Tako so se jim pridružili dijaki italijanskega strokovnega zavoda za trgovino ter zavoda za industrijo iz Gorice in Krmina in končno še dijaki strokovnega zavoda za umetno obrt.

Na skupnem lepaku so postavili zahtevo po pravnem in ekonomskem priznanju strokovnih šol, katerim naj oblasti dodajo se 4. in 5. razred ter nekatere osnovne materije, med katerimi je tudi slovenščina, da bi lahko potem nadaljevali strokovni študij tudi na univerzi.

Kar se slovenskih dijakov tiče, so postavili med skupne tudi zahtevo po primernih prostorih za slovenske srednje šole v Gorici.

V posebnem dvojezičnem lepaku je poleg navedenih postavljena še zahteva po uvedbi šol s slovenskim učnim jezikom tudi v Beneški Sloveniji, zahteva po povrnitvi slovenske oblike krajevnih in osebnih imen, ki jih je fašizem nasilno spremenil, dalje vzpostavitev slovenskih krajevnih imen tudi v goriški občini, uradovanje tudi v slovenščini v vseh javnih uradih in s tem v zvezi sprejem v službo ustreznega števila slovenskih diplomirancev ter šolske knjige v slovenskem jeziku.

Kot rečeno se je povorka nekaj stotin dijakov razvila po Gosposki ulici na Travniki, kjer se je ustavila pred prefekturo. V povorki so nosili slovenski dijaki transparente, s katerimi so zahtevali gradnjo primerne stavbe v Gorici za potrebe slovenskih šol, ter uvedbo slovenskega pouka tudi v Beneški Sloveniji; poudarili so tudi sodelovanje in skupno borbo slovenskih in

posameznih spornih šolskih problemov.

Primorski Dnevnik

23.12.70

ito Svetina

Svetina je obravnaval mlada vprašanja in nekatere stranskega delovanja in potrebe, da je mladinska problema nes politični problem vsega in da globalna kontestacija o trenutna moda, temveč iz globljih vzrokov sodobne na Vzhodu in na Zahodu in o pozitivni vpliv na mladišem svetu. Mladinsko vrenje lo — je dejal Vito Svetina nas, ki živimo v srcu Eva a meji različnih družbenih različnih kultur in zato tudi ka mladina skuša sodelovati v splošnem svetovnem ju.

slovenski fant in mlado slo-dekle nočeta ostati samo ica, ampak težita za tem, svobodita ozkih kompleksov. lovek teži za tem, da je v vesti široko odprt, da spreje novo z navdušenjem, venovo ne sme mimo njega in ga, ampak hoče o vseh za-ki se ga tičejo, tudi sam Enak hoče biti svojemu kemu kolegu, enako zavzet o deležen v vsem splošnem ju In ravno ta težnja, ki e sodobnega mladega člove-je v ustaljeni miselni orien-tarejše vodilne generacije nerazumevanje.

vetina je nato dejal, da se organizacijah prepogosto, da je obnova vsebine de-demokratizacija in menja-va del splošnega napredka splošno mnenje pri mladih, aše institucije potrebne glo-jektivne analize stanja, da one učinkovitih metod dela, a pa večjega posluha do-ty, ki tarejo mlade ljudi. pomanjkanje kadrov in, kar ajhuješe, pomanjkanje pro-ga dela, kar se še posebej a gospodarskem in vzgoj-ročju. Pri tem je Svetina je ekonomska moč podla-za politično uveljavljanje rašal, koliko je do danes spodarstvo investiralo, da ilo potrebne strokovnjake, da je Slovensko gospodar-ženje, poleg drugih, važen za programsko usmerjanje e mladine v skladu s po-lanašnjega gospodarstva in ti zaposlovanja na področ- naš živelj prebiva. Ugo-da naše gospodarske usta-es lahko absorbirajo manj no slovenskih študentov, ki o svoj študij na tržaški uni-da je preostali potencial vodilnega kadra prisiljen i. Prav zato je predlagal, e resno lotimo te problema-delavolo dolgoročnega pro-ja načrta potreb naše mla-ismerjanja v izbiranju po-bo mladini sami pa tudi nosti najidealnejši in naj-ji.

Svetina dejal, da je uto-misliti, da bi bila naša lahko avtarična in spo-posliti vso slovensko mla-a, toda realno in nujno je, da bi se vsa mladina v naši deželi in s tem aj naravni proces asim-

Lucijan Volk je med svojim na-stopom naglasil, da zasluži posebno pozornost med vprašanji obstoja naše narodne skupnosti v tujena-rodni državi, pojav vtapljanja in asimilacije našega človeka z inur-bacijo. Naši ljudje, zlasti mladi, vedno bolj zapuščajo zemljo in se zaposlujejo v drugih gospodarskih dejavnostih, s tem pa prihajajo na delovnih mestih v skoraj izključno italijansko okolje. Asimilacijski pritisk postaja čedalje huji, skoraj nevdzdržen pa postaja tedaj, ko se

di nekatera društva, ki se z nave-deno oznako ne strinjajo v celoti, kar pa prav nič ne ovira skupnih naporov za čim boljše sodelovanje na tem področju. V SKGZ je stanje skoro enako. Edvin Svab je izrazil mnenje, da je dozorel čas, ko po-staja SKGZ do take mere prepo-trebna manjšinska organizacija, ki more z zadostnjem ugotoviti, da jo danes dejansko sestavljajo Slo-venci vseh idejnih struj in strank in da bi v medsebojni strpnosti, spoštovanju in upoštevanju, ko gre za naše stvari, ne smeli biti me-rilo moči medsebojnih primerjav iz-ključno volilni izidi, pač pa prid-no, delavnost in zavzetost na vseh področjih pri reševanju še nereše-nih in na novo nastajajočih proble-mov.

Nato se je dotaknil slovenske šole, za katero pa je ugotovil, da je še vedno prerahlo navezana na na-rodno skupnost. Poudaril je dejavnost Sindikata slovenske šole, ka-teremu gre vse priznanje za skrb pri reševanju in postavljanju šol-skih zahtev, pri opozarjanju na vse nepravilnosti in pomanjkljivosti slo-venškega šolstva.

Nato se je dotaknil slovenske šole, za katero pa je ugotovil, da je še vedno prerahlo navezana na na-rodno skupnost. Poudaril je dejavnost Sindikata slovenske šole, ka-teremu gre vse priznanje za skrb pri reševanju in postavljanju šol-skih zahtev, pri opozarjanju na vse nepravilnosti in pomanjkljivosti slo-venškega šolstva.

Izidor Predan

Izidor Predan, podpredsednik SKGZ in predstavnik prosvetnega društva beneških Slovencev «Ivan Trin-ko» iz Čedad, je govoril o bole-čem problemu izseljevanja, ki tare beneške Slovence. Dejal je, da je v zadnjih dvajsetih letih zapustilo svoje domove nad 15.000 Slovencev v videmski pokrajini. Tem ljudem grozi v emigraciji asimilacija, za-to je treba storiti vse, kar je mo-goče, da se naš rod ohrani na svo-ji zemlji in da se ustvarijo pogoji, da se tisti, ki so morali za delom v tujino, spet vrnejo domov. V tej zvezi se je dotaknil tudi mešanih zakonov, ki predstavljajo prav tak resen problem Slovencev v Be-neški Sloveniji in upadanja rojstev v teh mešanih zakonih.

Izidor Predan pa je tudi ugotovil, da obstajajo znaki pozitivnih spre-memb. Omenil je javno razpravo v Vidmu, na kateri so vsi udeleženci priznali obstoj slovenske narodne manjšine v videmski pokrajini, med njimi celo taki, ki so ta obstoj vztrajni zanikali. Omenil je, da bo videmska federacija KPI v prihod-njih dneh sprejela dokument o za-htevah beneških Slovencev v videm-ski pokrajini. Dokument bo predlo-žen v odobritev na manjšinski kon-ferenci, ki jo bo KPI sklicala pri-hodnji mesec v Čedadu. Povsod se kažejo znaki pozitivnega izboljša-nja, je dejal Predan, in upamo, da bomo kmalu prišli do svojih pravic, čeprav se bojimo, da ne bi te na-še pravice prišle prepozno, kajti uživali bi jih radi živi.

Lucijan Volk

Lucijan Volk je med svojim na-stopom naglasil, da zasluži posebno pozornost med vprašanji obstoja naše narodne skupnosti v tujena-rodni državi, pojav vtapljanja in asimilacije našega človeka z inur-bacijo. Naši ljudje, zlasti mladi, vedno bolj zapuščajo zemljo in se zaposlujejo v drugih gospodarskih dejavnostih, s tem pa prihajajo na delovnih mestih v skoraj izključno italijansko okolje. Asimilacijski pritisk postaja čedalje huji, skoraj nevdzdržen pa postaja tedaj, ko se

njeno delovanje lahko omejuje je na dajanje pobud in nasvetov. De-jal pa je, da nas kot Slovence za-nimajo vsi gospodarski aspekti, ker se tako ali drugače odražajo na našega človeka. Mimogrede je naš položaj primerjal s položajem Fur-lanov v deželi, ugotovil slično du-ševnost in da bi se morali bolje spoznati z njimi.

Glede slovenskih zastopnikov v gospodarskih komisijah in ustanovah je ugotovil, da je bil storjen v zadnjem času korak naprej z imenovanjem štirih slovenskih strokovnjakov v nekatere komisije. Ti so: Drago Legiša, dr. Drago Gan-tar, dr. Aleš Lokar in Dušan Kodrič. Vsem je zaželel, da bi kljub omejitvam vestno delovali v korist slovenskih interesov.

Polemično je zavrnil trditve ne-katerih, da se SGZ s tem, da se dogovarja s sorodnimi italijanski-mi organizacijami, nekako utaplja. Poularil je, da je vsaka izolacija škodljiva in tako tudi gospodarska.

Ko je govoril o dramatičnem od-miranjju našega podeželja in o o-gromnih razlastitvah, je ugotovil, da so naši instrumenti na gospodar-skem področju zelo šibki in da mo-ramo, kot je to primer dolinske ob-čine, reševati probleme, ki znatno presegajo naše moči. Dejal je, da te naše sile ne smemo po nepotrebnem drobiti, temveč da jih mora-mo smotrno izkoriščati in s strp-nostjo delati v dobrobit naših ljudi. Apeliral je na strnjenje sil v naši gospodarski organizaciji SKGZ, ki je edina na tem področju organizira-na oblika.

Dušan Kodrič

Dušan Kodrič se je kot predstavn-ik Kmečke zveze zavzel za novo politiko v kmetijstvu, za povezavo borbe naših kmetov z italijanskimi kmeti v državnem merilu, saj so gospodarski problemi skupni, pri čem-er lahko tudi bolje uveljavljamo naše specifične probleme in še ne-rešene pravice slovenskih kmetov. Nato je obširneje govoril o združ-ništvu, navedel nekatere stare za-družne ustanove in se dotaknil tudi najnovejših, med njimi «Naš Kras» in pa «Kraški hlev». Omenil je de-seti Kmečki tabor z razstavo za-družništva in konferenco, ki je bila ob tej priložnosti. Poudaril je važ-nost deželnega zakona št. 4 o za-družništvu in ustrezne deželne ko-misije, v katero je bil na prizade-vanje Zadrčne zveze vključen tudi Slovenec. Ugotovil je, da se po raz-pustu naših zadrug med fašizmom združništvo še ni dovolj okrepilo, da imamo nekaj zadrug sicer v kmetijstvu, nimamo pa še dovolj zadrug obrtniškega značaja. Ome-nil je tudi, da ni bilo v tej zvezi dovolj razumevanja v matični de-želi in da je tudi od sodelovanja s sorodnimi organizacijami v matični deželi odvisna krepitev našega za-družnega gibanja. Kot primer za-mujenih priložnosti v združništvu, je navedel centralo za mleko, ki je v zasebnih italijanskih rokah. Ob zaključku je predlagal ustanovitev komisije za združništvo pri SKGZ in še enkrat poudaril da je vloga zadrug danes še posebno važna v borbi proti monopolističnemu kapi-talu hkrati pa je njihova vloga tudi v kulturnem izobraževanju na-šega človeka za njegovo popolno osvoboditev. Zato je treba v bodo-če posvetiti več pozornosti vzgoji kadrov, ki bi delovali v zadrugi.

doče vodstvo SKGZ se bolj zavzelo za reševanje vprašanj, ki jih je na-vedel.

Antek Terčon

Za Slovensko prosvetno zvezo je posegel v diskusijo Antek Terčon, predsednik prosvetnega društva «I-go Gruden» v Nabrežini. Svoje iz-vajanje je začel z ugotovitvijo, da se je najprej začelo načrtno razla-ščanje v nabrežinski občini, danes pa je v teku v dolinski. Zahteval je korenito stališče do teh vprašanj in da se moramo gospodarsko utrditi in samo prevzemati pobude, da nas ne bodo drugi prehiteli. Omenil je gradnjo velikega metela v Slesjanu in ugotovil, da je to za nas sramotno, ker bi lahko z zdru-ženimi močmi tudi sami realizirali take pobude, zlasti na narodno iz-postavljenem nabrežinsko-devinskem področju. V tej zvezi je pozval or-gane SKGZ, da se začnejo za to resno zanimati. Zavzel se je za to, da se matična domovina gospodar-sko angažira tudi pri nas.

Antek Terčon se je vprašal, ka-ko bo dolinska občina obrnila de-nar, ki ga je v zadnjem času do-bila od razlastitve za naftovod in Grandi Motori. V zvezi s predse-dnikovim poročilom je menil, da ni umestno kritizirati nastanka Sloven-ske levice, ker da ima vsak pravi-co, da se strankarsko organizira po-svojih vidikih

Za Primorski dnevnik je izrazil željo, da bi se bolj postal glasilo vseh Slovencev in da bi se izogibal političnemu polemiziranju. Pozdravil je pobudo za ustanovitev novega mesečnika, ki naj zajame čim širši krog čitateljev. Ko je govoril o društvih je dejal, da je to pro-blem nas vseh in ne samo SKGZ in da bi morali v vsaki vasi imeti ka-ko društvo. Zato naj ne bi gracili in postavljali novih domov tam, kjer že obstajajo, dokler ne zgradi-mo domove tam, kjer jih še ni. V tej zvezi je dejal, da se je začela akcija za zidanje nove dvorane, pri čemer je zaprosil za pomoč.

Gorazd Vesel

V svojstvu člana predsedstva SKGZ je Gorazd Vesel dejal, da bo prepričan, kako potrebno je kre-piti znotraj naše manjšine duh strp-nosti in uveljavljati težnje po sode-lovanju in enotnih nastopih pričlo-roditi večje sadove, če se bomo prepričali, da nam more takšna enotnost nuditi več kot ločena po-gajanja in diskriminacijska kon-kurenčnost. Zavračati je treba — je dejal Gorazd Vesel — sektaške težnje, ki se pojavljajo v raznih obli-kah v strankah, ki se v njih Slo-venci udeležujejo. Takšne težnje zavirajo proces zblizevanja skupin in ustvarjanja enotnosti, ki bi nas postavljala kot celovitega partnerja v odnosu do oblasti.

V 50-letni borbi za naš narodni obstanek v Italiji — je dejal Vesel — prihajamo do spoznanja, — da bo ta borba tembolj učinkovita, ko-likor bolj bomo s pametno politiko mobilizirali vse slovenske potencia-le v zamejstvu. Postaja nam prav v zadnjem času prijetno ob misli, da smo z združevanjem na prosvet-nem področju vključili v naše or-ganizacije in s tem tudi v zavest-nejšo nacionalno borbo pomemben del naše manjšine od katerega je

jem v Sloveniji. Gospodarsko zdru-ženje naj bi to možnost proučilo. V tej zvezi je omenil tudi deželni sklad za razvoj združništva, ki bi se ga morali posluževati.

Ko se je dotaknil razmer v na-brežinski občini je Zvonko Marko-vič pridrtil ugotoviti, da je za Nabrežino nujno potreben Kultur-ni dom, da pa samo volja ni zadosti in da je treba v tem smislu delati. Dejal je, da se je nacional-ni položaj v nabrežinski občini po-slabšal in da so temu vzrok tudi politična nesoglasja, in pa dejstvo, da so se nekateri Slovenci v tej občini povezali s tistimi italijan-skimi strankami, ki so povsem na-sprotno Slovincem. Vprašal se je tudi, kako je s skladom 13 milijo-nov lir, ki ga je imela občina za zgraditev Kulturnega doma, pa se ni doslej s tem nič naredilo.

Samo Pahor

Predstavnik Narodne in študijske knjižnice Samo Pahor se je zavzel za to, da bi vse naše organizacije vlagale več proušnje na javne usta-nove v Slovenščini, kot to dela Na-rodna in študijska knjižnica.

Jože Umek

Jože Umek je spregovoril za šol-sko komisijo SKGZ. Dejal je, da je ino-geče dveletno poslovno dobo ko-misije deliti v njen plodni del in v manj plodni del. Navedel je 36 točk delovnega programa komisije in glede na do sedaj opravljeno delo ugotovil, da čaka šolsko ko-misijo v novi poslovni dobi ogrom-no delo, ki ga bo mogoče pozitiv-no opraviti le, če oo sleherni član prevzete naloge tudi izpolnil in če bo izveden sleherni sklep, ki bo sprejet. Apeliral je na vse člane komisije, ki so doslej iz katerega koli razloga prenehali aktivno de-lati, da se zopet aktivno angažirajo v komisiji, ker je to edini način, da aktivno prispevajo k rešitvi šol-skih in vzgojnih vprašanj naše manjšine.

Prof. Umek se je zavzel za to, da je treba izpeljati zaostali sklep komisije o javni objavi imen vseh tistih slovenskih šolnikov, ki posil-jajo svoje otroke v italijanske šole. To naj bi bila po njegovem pr-va naloga komisije.

Glede vsebinskih sprememb v orga-nih in komisijah SKGZ je prof. Umek predlagal, naj se za novega načelnika šolske komisije imenuje, če že mora priti do spremembe, u-seba, ki je že delovala v tej ku-misiji in ki šolske probleme pozna. Eno je biti načelnik in voditi se-stanke, drugo je biti načelnik in strokovnjak v šolski problematiki.

Alojz Debelis

Debelis, delegat Kmečke zveze, je dejal, da Kmečka zveza s svoji-mi skromnimi materialnimi močmi ne more prevzeti nase veliko delo za uvedbo modernega kmetijstva. Veliko več storijo in morajo storiti javne ustanove, ki pa ne morejo koristno delovati, če niso v njej zastopani tudi kmetje. Zdi se — je dejal Debelis — da pristojne oblasti tega še nočejo razumeti. V tej zvezi je omenil zbornico za trgovino, industrijo in kmetijstvo, Ustanovo za prerod kmetijstva in primer Kmečke bolniške blaginje. Za U-

varjal potrebo po večji jasnosti v vsej manjšinski problematiki, ter je v skladu s predsednikovim poro-čilom glede tega, da postaja v zadnjem času boj za doseg naših pravic zahtevnejši in odgovornejši, ugotovil potrebo po precizno izde-lanih pojmih in zahtevah.

Govornik je izrazil svoje soglas-je z ugotovitvijo dr. Zwitterja, da kljub vsakemu premiku na bolje v okviru večinskih narodov glede manjšin, ostanejo te v osnovi glavni nosilec borbe za svoj obstanek in uveljavitev, ter naglasil, da mo-ramo zato sicer vedno zahtevati ustrezna sredstva od pristojnih ob-lasti, ne moremo in ne smemo pa nikomur prepustiti naloge, da bi oblikoval naše zahteve. Cim bi to breme prepustili komu drugemu, bi se postavilo vprašanje, ali je manjšina sploh še subjekt.

Inž. Pečenko je poudaril, da črpa narod svojo življenjsko silo predvsem iz svoje lastne kulture ter da se bo vsak narod lahko ob-držal vse dotlej, dokler bo obstajala njegova kultura. Zaradi tega naj bi SKGZ v prihodnje še bolj kakor v preteklosti posvečala svoje moči razvoju kulture, saj bodo kulturne vezi ohranile tudi naš na-rod kljub vsem političnim razloc-kom njegovih pripadnikov.

Nato se je inž. Pečenko dotaknil vprašanja predstavnstva sloven-ske manjšine, ter je naglasil, da izpoveduje pri tem mnenje skupne ljudi, ki imajo skupne misli, da je namreč poročilo predsednika SKGZ v tem pogledu ostalo na pol poti, ne pove povsem jasno, kako sodi SKGZ o tem, da so Slovenci vključeni v nekatere strankah, ki sodelujejo z vladnimi strankami, ali je to pozitivno ali ni. V zvezi s trditvijo, da so težave glede zastop-stva Slovencev navzven postale še večje, odkar je del Slovencev vslo-pil v stranke, ki so na vladi, je go-vornik naglasil, da so se te te-zave porajale že znatno poprej, ko je šlo za razne skupne nastope oziroma za predstavnstvo Sloven-cev navzven. Odprto ostaja nadal-je po njegovem vprašanje, po kakšnem kriteriju naj bo sestav-ljeno predstavnstvo Slovencev in v tej zvezi omenil dve možnosti, ki ju navaja predsedniško poroč-lo, in kako naj bo sestavljeno je dro, okoli katerega naj se strdi samo predstavnstvo. Na koncu je še enkrat poudaril potrebo po te-meljiti razpravi o najvažnejših vprašanjih, s katerimi se mora dan-a dan boriti slovenska manjšina, da bi odstranili vsako senco in da bi lahko prišlo do njenega enotne-ga nastopa

Rudi Žerjal

Ko je govoril o mladini je Rudi Žerjal iz Boljunca kot delegat SPZ in predsednik p.d. «Prešeren» dejal, da ima vtis, kot da je že dovolj, če se mladina udeležuje v športu. Menil pa je, da mora biti na prvem mestu kulturno delovanje. Sem za športno delovanje — je poudaril Žerjal — toda kot kulturni delavec skušam prepričati mladino, da se mora proti asimilaciji angažirati predvsem v prosvetnih društvi, v glasbi itd. Pri tem je navedel, da so nekatera društva, v katerih za-radi potreb nastopajo tudi Italijani, in da se zato v njih govori itali-jansko, kar gotovo ni spodbudno v naših prizadevanjih za narodno o-

boeh prosvetnih zvez ter dejstvu, da je društvo dobilo pred leti no-vo dvorano, za kar se je treba za-hvaliti SPZ in SKGZ, predvsem pa novo ustanovljeni zadrugi «Dolina».

Drago Slavec je nato govoril o resnem problemu, ki ga predstavl-ja za dolinsko občino razlaščevan-je zemlje, ki spreminja lice pode-želja, kviri naravne lepote in za-sleduje smoter raznarodovanja slo-venskih vasi. Če že nismo mogli preprečiti razlastitev — je poudaril Slavec — menim, da smo vsi zdru-ženi dolžni preprečiti vsak nadal-jnji poškus raznarodovanja te naše največje slovenske občine v Italiji. Obsodil je v tej zvezi napade na slovensko občinsko upravo dolinske občine in dejal, da je kot odškodni-no zahtevala dolinska občina več prispevkov za razna javna dela, za kmetijstvo in sredstva za gradnjo Kulturnega doma v Boljuncu. Dejal je tudi, da je bilo s strani obcin-ske uprave storjeno vse, kar je bilo v njeni moči, da bi se pred razla-stitvijo ohranilo športno igrišče in izrazil upanje, da bodo športniki v bližnji bodočnosti, če ne bo ne-predvidenih zaprek birokratskega značaja, imeli na razpolago novo igrišče oziroma nov športni center. Vprašal se je tudi, zakaj ni v SKGZ včlanjeno nobeno športno društvo. Končno je dejal, ko je govoril o skupnih nastopih kadar gre za bi-stvena slovenska vprašanja in za reprezentativno slovensko predstavn-stvo, da naj bi tako predstavn-stvo sestavljali izvoljeni Slovenci in izvršni odbor SKGZ.

Jože Jarc je v svojem posegu v diskusijo načel vprašanje protinoh-rotrona pri Doberdabu in pri tem dejal, da je treba zahtevati jam-stva za ohranitev Doberdoba kot slovenske občine. Prav tako se je dotaknil vprašanja industrijske cone, avto parka itd. med Standrež-em in Sovodnjami, pokrajinske ce-ste Sovodnje - Standrež ter vojaških služnosti. Dejal je, da se glede in-dustrijske cone in vstopa Sovodenj v konzorcij industrijske cone SKGZ javno ni izrekla ter da poročilo predstetstva premalo obravnava pro-bleme na Goriškem.

Jože Jarc

Ko je govoril o večji dinamično-sti in večji demokratičnosti v na-šem delu, je dejal, da pogreša na občnem zboru zastopstvo Ronk in Trzica, kjer so resni problemi za našo narodno skupnost, pri čemer je omenil zlasti vprašanje otroškega vrta. Dejal je, da bi bilo treba v bodoče izkoristiti možnost koopti-ranja predstavnika teh krajev v glavni svet.

Ko se je dotaknil izjav vodilnih deželnih in vladnih predstavnikov glede Slovencev in katere omenja predsednik v svojem poročilu, je Jože Jarc, dejal, da pozdravljamo vsako pozitivno izjavo glede nas, da pa nas to ne sme uspravati. Po-dobne izjave so namreč bile že več-krat izrečene v deželnem svetu v pretekli zakonodajni dobi pa so po-tem isti ljudje z drugimi izjavami naredili korak nazaj. Prav tako so bile sprejete razne resolucije glede Slovencev, ko pa jih je bilo treba uresničiti, se je na vse pozabilo.

Ko se je dotaknil diskusijo in se zahvalil vsem 22 delegatom, ki so posegli vanjo, za izrecene misli, ki so bi-le pomemben doprinos za boljše delovanje SKGZ in njenih organov v prihodnji poslovni dobi. Ugotovil je, da je diskusija pokazala, da nismo med seboj dovolj povezani, da bi vsi enako poznali vsa vprašanja. Nekateri stvari so gledane sub-jektivno in zato tudi pomanjkljivo. Poudaril pa je tudi, da pozabljamo tudi na to, da bi sami sebe valo-rizirali, saj so vendar SKGZ in nje-ni organi opravili ogromno delo, kar je ugotovila tudi diskusija.

Nato je dr. Peter Sancin predal besedo tajniku SKGZ Bogu Samsi in predsedniku SKGZ Borisu Race-tu, ki sta v svojih izjavah po-

je tudi, da je važno vprašanje, ka-ko bomo razdeljevali razpoložljiva sredstva v ta namen.

Dr. Sonja Mašera

Dr. Sonja Mašera je menila, da se je preveč časa izgubilo s poro-čili. Pozdravila je pobudo za nov mesečnik a je izrazila željo, da bi dobili tednik, ki bi bil lahko vsaj delno protiutež poplavi tovrst-nih italijanskih tednikov.

Ko je govorila o šolskih otrocih je dejala, da premalo naredimo za to, da pridejo vsi slovenski otro-ci v slovenske šole. Dejala je, da bi morali imeti več stikov z mladi-mi ljudmi še preden imajo otroke in da je to naloga vseh nas, vse slovenske javnosti.

Dr. Sonja Mašera meni, da smo premalo ali nič zvedeli o delu naših komisij in se je vprašala, ali ni morda premalo povezave med komisijami in predstvom SKGZ. Po mnenju dr. Mašere bi morale komisije še bolj razviti svoje delo, prirejati javne diskusije, okrogle mize itd.

Glede kandidatne liste je meni-la, da je to zelo važno vprašanje in da bi ne smeli kandidirati ljudi, ki ne bodo delali ali ne bodo mogli delati.

Niko Škamperle

Kot predstavnik SPZ se je Niko Škamperle zavzel za dokončno ure-ditev vprašanja okrog svetoivan-skega Narodnega doma, ki je sedaj neuporaben. Zavzel se je za večje vključevanje mladine v pro-svetno delo in za sodelovanje po-vsod tam kadar gre za naše bistve-ne narodne koristi.

Dr. M. Primožič

Dr. Mirko Primožič se je dotak-nil razlaščanja slovenske zemlje in dejal, da bitnost slovenske manjšine ni samo na deželi, saj o prav-em kmetijstvu niti ne moremo več govoriti, ker imamo vsaj na Goriškem opravka pretežno z drobnim kmetovanjem. Omenil je tudi de-jstvo, da je sedanja starostna do-ba na kmetijah že preko pokojni-ne. Zaradi tega je dejal, da ne mo-re biti naša edina skrb samo vpra-šanje razlaščanja in da se je glede kmetijstva treba omejiti na per-spektivne kmetije v ostalem pa se je treba orientirati tudi v sekun-darne in terciarne dejavnosti, vklju-čiti se je torej treba tudi na tista področja, ki so sedaj pridržana sa-mo Italijanom.

Predsedujoči dr. Peter Sancin je zaključil diskusijo in se zahvalil vsem 22 delegatom, ki so posegli vanjo, za izrecene misli, ki so bi-le pomemben doprinos za boljše delovanje SKGZ in njenih organov v prihodnji poslovni dobi. Ugotovil je, da je diskusija pokazala, da nismo med seboj dovolj povezani, da bi vsi enako poznali vsa vprašanja. Nekateri stvari so gledane sub-jektivno in zato tudi pomanjkljivo. Poudaril pa je tudi, da pozabljamo tudi na to, da bi sami sebe valo-rizirali, saj so vendar SKGZ in nje-ni organi opravili ogromno delo, kar je ugotovila tudi diskusija.

Nato je dr. Peter Sancin predal besedo tajniku SKGZ Bogu Samsi in predsedniku SKGZ Borisu Race-tu, ki sta v svojih izjavah po-

Dr. Lojze Berce

Dr. Lojze Berce, glavni urednik

most ostalih vzgojnih organizacij in ustanov in med temi zlasti Dijaške matice z obema dijaškima doma. Delavski in kmečki sloj naše mladine — je dejal Vito Svetina — bi morala občutiti, da imata v Dijaški matici resničnega prijatelja. Dejal je tudi, da ta naša ustanova boleha za zastarelimi koncepti vzgoje mladine.

Ko je obravnaval športno delovanje kot zelo vidno in pomembno v okviru naše manjšine, je poudaril, da rezultati in uspehi ne morejo biti edino merilo, temveč da bi moralo biti športnikom jasno, da je kdaj važnejše žrtvovanje rezultata v korist napredka naše narodne skupnosti. Zavzel se je za vključevanje manjšinskih športnih društev v športno delovanje večinske skupnosti in za realizacijo zamisli osrednjega športnega centra na stadionu «Prvi maj».

Edvin Švab

Edvin Švab, tajnik Slovenske prosvetne zveze in načelnik komisije za kulturo, se je dotaknil vprašanja apolitičnosti in strankarstva. Dejal je, da se je apolitičnost postopno enačila s «čistim slovenstvom», ki da ne sme in ne more imeti nobenega stika s tistimi Slovenci, ki so pristaši ali volivci delavskih strank, kajti te da nimajo in ne morejo imeti posluha za življenje in potrebe Slovencev. Dejal je, da je politično brezdelnega in nezainteresiranega a obenem narodno zavednega intelektualca, pa tudi mlajšega človeka, tako stališče tudi kaj kmalu osvojilo, naša ne preveč jasno izpovedana ideološka usmerjenost ter neprilagojeno, včasih tudi zastarelo in preveč samo deklarativno stališče nekaterih pripadnikov strank levice do naših problemov, pa je pustilo velik del teh ljudi na sredi poti.

Ugotovil je, da je SPZ svoje ideološko prepričanje jasno opredelila na zadnjem občnem zboru, to je, da je ideološko napredno usmerjena, prosvetna in politična a ne strankarska organizacija. Za veliko večino od 30 včlanjenih društev velja ista oznaka, da pa so tu-

nevsiljivi težnji k asimilaciji, je potrebno, da pojav globoko proučimo, da prepričamo našega človeka, da še vedno lahko živi v svoji vasi, čeprav dela v mestu. Seveda pa je treba kmetijstvu priskrbeti potrebne infrastrukture (voda, poti), ki jih vztrajno zahtevamo, in potrebno mehanizacijo.

Asimilacija pospešuje tudi nasprotna težnja, namreč težnja premožnejših meščanov, ki si zidajo dom na našem podeželju. Ob cestah po «našem» Krasu je že nič koliko takih domov in razprodaja naše zemlje se nadaljuje, tako da našim malim občinam že grozi nevarnost, da pridejo v tuje roke. Tu je potrebno hitro ukrepanje, brez vsake demagogije: prevzeti je treba ukrepe, pa čeprav so ti včasih nevhvaležni in jih mogoče posamezniki ne bi takoj razumeli. Prepričati je treba našega človeka, da prodajanje trajne dobrine, kot je zemlja, za netrajne dobrine, kot sta avto ali televizor, ne vodi nikamor in ni koristno niti zanj, saj prav kmalu pride čas, ko ni več niti zemlje, niti denarja. Posebno važno vlogo igrajo pri tem naše občine, kar prihaja do izraza zlasti pri izdelovanju regulacijskih načrtov. Skrbno pa morajo proučiti vse možnosti, ki jih nudita specializirano kmetijstvo v bližini velikega potrošnega tržišča, in pa turizem. V prihodnjih letih se bodo namreč turistični tokovi, ki se bodo pretakali prek našega področja, stalno večali in se bodo s tem tudi našim ljudem odpirale širše možnosti uveljavitve, vendar le če bodo naši kraji obdržali svojo lepo pristno podobo in če bomo lahko nudili turistom pristne pridelke. Iskaneje samo trenutne koristi, kot je določevanje vseh zemljišč ob cestah za gradbena, je zaključil Volk, ne vodi nikamor, niti z narodnostnega. niti z gospodarskega gledišča.

Dr. Stanko Oblak

Dr. Stanko Oblak, načelnik gospodarske komisije, se je dotaknil številnih vprašanj gospodarskega značaja. Za gospodarsko komisijo pri SKGZ je dejal, da žal ne razpolaga z velikimi sredstvi in da se

na Goriškem bila v tem pogledu dosežena visoka stopnja odnosov, ki se kažejo zlasti v gospodarstvu. Mi želimo, je poudaril Vesel, da bi se ta kvaliteta javljala tudi v odnosih italijanske oblasti do naše manjšine. Mi Slovenci na Goriškem smo bili v okviru naših možnosti tvorca te dobre politike. Nočem reči, da tudi v odnosih med oblastmi in manjšino nismo napravili nobenega napredka, toda če obstaja deklarirana politična volja za reševanje naših odprtih vprašanj, potem naj se čimprej pričnejo v večjem številu nameščati Slovenci v javne ustanove, da bi tako slovenski jezik v njih dobil domovinsko pravico. Potrebno je uveljaviti tudi zunanje znake naše nacionalne prisotnosti v teh krajih z dvojezičnimi napisi, z imenovanjem ulic po slovenskih kulturnih možeh itd. Tudi vprašanje razlaščenja v goriški okolici je boleče narodno vprašanje, da ne govorimo o posledicah, ki bi jih za vso kraško planoto imel jedrski pospeševalnik pri Doberdolu.

V nadaljevanju se je Gorazd Vesel dotaknil dela komisije za Slovence v videmski pokrajini, in v tej zvezi omenil pomen gostovanj Slovenskega gledališča med beneškimi Slovenci in izrazil upanje na boljše čase tudi za Benečijo. Ko je govoril o delu posameznih komisij SKGZ je dejal, da morajo člani komisij biti seznanjeni tudi z delom predsedstva in da je treba v komisijah zavzeto delati, ne pa bežati od problemov, ki se pojavljajo pred nas.

Zvonko Markovič

Zvonko Markovič je poudaril, da če ne bomo gospodarsko čvrsti, se tudi kulturno ne bomo ohranili. Zavzel se je zlasti za združne oblike našega gospodarstva in pa za to, da se vzpostavi sodelovanje s sorodnimi združnimi ustanovami onstran meje. Zavzel se je v bistvu za razne oblike gospodarske kooperacije med takimi ustanovami. Razen zadrug kmetijskega značaja bi bilo možno in realno ustanoviti tudi mizarško zadrugno tovarno na Krasu, ki bi prav tako lahko sodelovala s kakšnim sorodnim podjet-

Dotaknil se je tudi vprašanja organizacij «Pro loco» glede česar je bilo premalo storjenega, saj imamo — je dejal Stanko Bole — možnost za ustanovitev kakih deset takih ustanov vzdolž italijansko-jugoslovanske meje.

Zaključil je z željo, naj bi se bo-

zaradi tega, ker v tej ustanovi ni zastopani ravno tisti, za katere ustanova trdi, da dela, to so naši kmetje. Glede Kmečke bolniške blagajne pa je dejal, da gre le odločnim protestom Kmečke zveze za slogo, da so naši kmetje zdravstveno zavarovani, čeprav pet let kažeše kot vsi drugi kmetje v Italiji. Dejal je še, da že skoraj pet let traja protizakonita komisarska uprava Kmečke bolniške blagajne, čemur je treba napraviti konec.

Dr. Franc Škerlj

Dr. Franc Škerlj se je kot član izvršnega odbora dotaknil vprašanja načelne doslednosti SKGZ v raznih pobudah v korist slovenskih ljudi. Izrazil je sicer priznanje vodstvu SKGZ za delovanje, vendar je pripomnil, da je bilo vodstvo včasih načelno nedosledno in da je pustilo pred izsiljevanjem nekaterih nestrpnih, ki niso za sodelovanje s Slovenci. Kot zastopnik Narodne in študijske knjižnice je prikazal delovanje te važne kulturne ustanove in podčrtal težave, v katerih se nahaja zaradi neprimernih prostorov. Apeliral je na vodstvo SKGZ, da bi končno le bila rešena zadeva stalnih prostorov za NSK. Na koncu je še omenil, da NSK še vedno čaka na odgovor na pismo SKGZ, s katerim je zahtevala enotno stališče, da vse včlanjene ustanove pišejo razne vloge na oblasti v slovenščini. Dejal je še, da ne more biti v imenu Sindikata slovenske žele, ker sindikat ni bil povabljen na občni zbor.

Inž. Jože Pečenko

Inž. Jože Pečenko se je v svojem nastopu dotaknil vrste vprašanj, o katerih je govoril predsednik SKGZ v svojem poročilu. V zvezi z razmeroma pičlim številom šolnikov, angažiranih v SKGZ je naglasil, da je temu delno krivo dejstvo, da v zvezi ni včlanjena nobena organizacija šolnikov, delno pa tudi nejasnost v zveznih pravilnikih, ki niso povsem precizni glede tega, kdo je lahko izvoljen v njene organe.

Inž. Pečenko je tudi sicer zago-

PRIMORSKI
DNEVNIK

17. 12. 68

drustva «Valentin Vodnik» iz Doline je Drago Slavec poudaril pomen delovanja dolinskega prosvetnega društva od njegove ustanovitve do danes in ugotovil, da se pri občanah opaža vedno večji čut narodne zavednosti, ki bi ga lahko označil kot ponovni slovenski preporod. To je pripisal tudi združitvi

terim različnim pogledom na razna vprašanja in polemikam na visoki kulturni ravni, kar je nedvoumen dokaz resnega zavzemanja in obravnavanja vseh številnih vprašanj, s katerimi se mora ukvarjati naša narodna manjšina v Italiji v svojih prizadevanjih za popolno narodno enakopravnost.

Poročilo tajnika Boga Samse

Dr. Franc Zwitter je sporočil pozdrav v imenu Zveze slovenskih organizacij na Koroškem.

Ko govorimo o Slovenski kulturno gospodarski zvezi, o njenem preteklem delu, njeni vsebini in njenih značilnostih je najbolje, da imamo pred očmi drugi člen pravil, ki govori o namenih SKGZ in ki se glasi:

1. prizadevati si za uveljavitev kulturne in gospodarske enakopravnosti Slovencev in na splošno za njihove narodnostne pravice skladno z duhom ustave in načel člena 3 in 6 ter člena 3 in 4 deželnega statuta za izvajanje zadevnih narodnih obvez;

2. zastopati in braniti narodnostne pravice in pospeševati skupne kulturne in gospodarske koristi Slovencev na področju Zveze;

3. združevati na svojem področju slovenske kulturno - prosvetne, gospodarske, telesnovzgojne in druge ustanove, nastale v soglasju z veljavnimi predpisi;

4. vzporejati dejavnost zveznih članov za doseg njihovih namenov ter v duhu vzajemnosti podpirati pri reševanju njihovih zadev in pri uresničevanju njihovih načrtov;

5. dajati pobude, podpirati in vzporejati podobne pobude članov, delovati v obrambo in korist in za napredek kulturnega in gospodarskega življenja Slovencev;

6. prizadevati si za čim tesnejše stike manjšine v Italiji z matičnim narodom (matično domovino).

Slovenska kulturno gospodarska zveza je torej predvsem zveza včlanjenih organizacij, društev in ustanov in skrbi za njih koordinacijo, pri čemer pa temelji vse njeno delo na strogem spoštovanju avtonomije članic.

Po drugi strani pa je Zveza širši izraz svojih članic in kot taka zastopa in brani interese slovenskega prebivalstva, njegove narodne pravice na celotnem področju njene delovanja, to je na področju, na katerem prebivamo Slovenci v Italiji.

Zaradi tega mora tudi poročilo o neposrednem organizacijskem delovanju Zveze nujno obravnavati dve poglavji, ki pa se med seboj stalno prepletata: delovanje članic in delovanje Zveze kot take, njenega izvršnega odbora, predsedstva ter komisij.

je pokazala, da je bil sklep o združitvi povsem pravičen in da je prinesel delovanju Slovenske prosvetne zveze in njenih članov nove pobude, nov zagon in tudi nove uspehe.

Ko govorimo o izrednem obsežnem prosvetnem delu Slovenske prosvetne zveze in včlanjenih društev, pa ne moremo tudi mimo nekaterih pomanjkljivosti, ki niso toliko v tem, da nekatera društva še niso utrjena in da imamo še vedno pojav tako imenovanih društev «na papirju». Pri tem mislimo predvsem na širše vprašanje, ki ga obsega načelo, da slovensko prosvetno društvo ni samo posvetitelj, gojitelj kulture, slovenske besede in pesmi, temveč je tudi osnovna narodnoobrambna celica slovenske narodne skupnosti na vasi, v mestnem okraju, skratka povsod, kjer prebivamo Slovenci.

Krivičen bi bil občutek, če bi dejali, da se te osnovne vloge člani odbora SPZ in članj prosvetnih društev ne zavedajo. Vendar pa je treba tudi na današnjem občnem zboru opozoriti na to bistveno vprašanje, glede katerega je še vedno preveč vrzeli.

Tu menimo, da gre tudi za krajnje sodelovanje različnih dejavnikov, ki v našem okviru, v okviru SKGZ, delujejo na terenu, in predvsem za sodelovanje ne samo SPZ in njenih članov nekako vertikalno, temveč prosvetnega društva, krajevnih kmetovalcev, gošpodarstvenikov in drugih v določenem kraju, da se skupno obravnavajo krajevni problemi in da se najde skupen imenovalac za njih rešitev.

Prosvetno društvo vidimo torej s tega zornega kota v mnogo širši luči kot vsestranskega pobudnika ne samo strogo v njegovi neposredni pristojnosti pomembnih akcij, temveč kot torišče tudi za širše pobude, ki presegajo okvir njegovega neposrednega delovanja in za kar morajo tudi druge včlanjene organizacije dati svojo pomoč. Pri tem gre predvsem za obe strokovni organizaciji: Slovensko gospodarsko združenje in Kmečko zvezo, ki je prav po tej strani storila mnogo premalo, tako da so včasih upravičeni občutki o premajhni povezavi s terenom in z njegovimi problemi.

V ta okvir spada tudi športna dejavnost, ki sicer neposredno ne spada v delo naše Zveze, niti ne spada v okvir Slovenske prosvetne zveze, saj športna društva niso včlanjena v Zvezo, in ljubosumno čuvajo svojo samostojnost, kar je povsem razumljivo, čeprav do neke mere.

Šport postaja med mladino izredno privlačen in se porajajo stalno nova društva. Če delujoča pa so se v zadnjem razdobju utrdila. Z vsem tem pa prihaja tudi do nekakršne zmede glede nekaterih načelnih vprašanj. Saj včasih prevladajo čisto in izključno športni interesi in golo lovljenje za rekordom, za rezultatom, ki pa je vsekakor pomemben in odločilen. Vedno pa mora biti tudi v športnem delovanju prisoten narodnoobrambni element. Za nas Slovence — vse brez izjeme — res ni vseeno, če se neko slovensko športno društvo v praksi, iz takih ali drugih razlogov, spremeni na pol ali v celoti italijansko. Istočasno pa želimo, da se tudi športna dejavnost zlije v skupne narodnoobrambne napore in da bodo športna društva v še večji meri

organizaciji in ustvarila samo eno močno strokovno organizacijo, ki ima vzporedno s tem, da združuje tudi manjše število italijanskih kmetov, odločen narodnoobrambni značaj.

Od te združitve je poteklo nekoliko manj časa, vendar so tudi tu rezultati na dani. Saj je očitno, da je Kmečka zveza od takrat mnogo pridobila na ugledu, da se je utrdila in da je svoje delo popestrila, tako da je v vedno večji meri ne samo strokovni svetovalec, temveč tudi dejanski predstavnik slovenskih kmetov na Tržaškem.

Z organizacijskega pogleda smo torej glede zaščite slovenskih kmetov storili v kratkem času zelo velike in pomembne korake, saj smo na zadnjem občnem zboru lahko z zadovoljstvom pozdravili ustanovitev Kmečke zveze na Goriškem, sedaj pa lahko pozdravljamo združitve dveh strokovnih organizacij na Tržaškem.

V življenju je lahko mnogo različnih konkretnih oblik dela in ni nikakor nujno, da je vsaj storjeno po enem kopitu, zato kakor ni nujno, da bi sedaj sledil naslednji korak združitve obeh Kmečkih zvez: tržaške in goriške, pri čemer pa moramo tudi jasno reči, da to ni naša pristojnost in da je to pristojnost obeh kmečkih zvez in njih občnih zborov. Vendar pa lahko izrečemo priporočilo, da se morata zavedati objektivne okolščine, da Slovenci živimo v vseh treh pokrajinah, in istočasno tudi nujnosti, da imajo tudi kmečke organizacije deželni značaj, kar je potrebno že zaradi zunanjšega predsedništva:

Zaradi tega je treba razširiti je lo, strokovno, podrobno delo zaščite interesov kmetovalcev in širše delo zaščite narodnega značaja kmeta tudi na področje Slovenske Benečije, kjer bi se lahko v okviru že omenjenih načel o vlogi slovenskega prosvetnega društva začelo koristno sodelovanje z društvom Ivan Trinko iz Čedad. Nekaj je bilo v tej smeri že storjenega, mnogo pa bo treba še storiti. Vzporedno s tem pa ni bilo tudi prav, če bi se navezavo tesnejše sodelovanje obeh Kmečkih zvez v najprimernejši obliki.

V obravnavanem dvoletnem razdobju je bil tudi občni zbor Slovenskega gospodarskega združenja, katerega članj so se v pricestorih Trgovinske zbornice sestali 28. maja 1967. Ugotovili so, da so sedaj širše odprta vrata za vsestransko sodelovanje, da je odprta meja in je novo vzdušje ustvarilo tudi nove pogoje. V tem okviru se je Slovensko gospodarsko združenje v dvoletnem razdobju še nadalje utrdilo, da bi bila meja čim bolj odprta, da bi se odstranile zadnje ovire, in je tudi učinkovito poslego, ko so nastali zastoji v izmenjavi na škodo krajevnih operaterjev.

V tej zvezi je treba poudariti vlogo in priznanje, ki jo je Slovensko gospodarsko združenje dobilo v javnem življenju v odnosih s tržaško Trgovinsko zbornico, v odnosu s sorodnimi italijanskimi organizacijami in z izvoljenimi oblastmi.

Ko ugotovljamo te važne uspehe Slovenskega gospodarskega združenja in njegovega odbora, pa ne moremo tudi mimo nekaterih pomanjkljivosti, predvsem v nekaterih nedokončanih pobudah za reševanja problemov in pobud za u-

Pogled na del delegatov v dvorani.

lo to želejeti in kot so članice pričakovale. Seveda pa je treba upoštevati, da je Zveza v bistvu le skupek izvoljenih ljudi, ki v svojem prostem času, — da ga tako imenujemo — skrbijo za svoje članice in da lahko pride tudi do pritožb, ki so upravičene, katerim pa se bomo v bodočem prav tako kot v preteklosti težko izognili.

Istočasno pa tudi ponovno opozarjamo na osnovno načelo avtonomije članic, saj se na njih občnih zborih pregleda delovanje in njih odbori skrbijo za reševanje vsakdanjih vprašanj.

Tu lahko ugotovimo, da so tudi ostale članice Zveze storile v dvoletnem razdobju pomemben korak naprej, da je bilo njih delo v splošnem uspešno. Učinkovito izpolnjujeta svoje poslanstvo oba Dijaška domova, za katera skrbi Dijaška matiča, ki je še nadalje skrbno sledila potrebam vsakega slovenskega dijaka in visokošolca in mnogim omogočila študij.

Za Primorski dnevnik lahko ugotovimo, da še vedno postopoma narašča naklada in prodaja dnevnika med Slovenci v Italiji, kar nedvomno ne odraža samo delo uredništva in njegovih naporov, temveč splošno izboljšano stanje med Slovenci, večjo narodnostno prizadetost, večjo širino in večjo sproščenost. Vloga in pomen Primorskega dnevnika sta za vse Slovence v Italiji tako odlična, da menimo, da ni treba o tem mnogo govoriti. Morda je bolje, da ugotovimo nekatere pomanjkljivosti, ki izhajajo iz ozkih okvirov dela lista, ki se bori s hudimi gmotnimi in kadrovskimi težavami, ko je pričel vsaj v skromni obliki obnavljati svoj uredniški zbor in ko se mora boriti z vedno bogatejšo konkurenco italijanskih listov in učinkovitostjo drugih sredstev množičnega obveščanja.

Pomembno delo sta opravili obe planinski društvi v Trstu in v Go-

doma dobilo povsem vseslovenski značaj glede uprave, tako da bo tudi s tega vidika na najširši osnovi.

Gre za važen korak naprej, za javnopravno prizadevanje, ki ga ta naša osrednja kulturna ustanova prav gotovo zasluži po svoji umetniški ravni, po svoji delavni prizadetosti in po svojem izredno uspešnem in obsežnem delu. Prav gotovo ni slučaj, da ima Slovensko gledališče samo v Kulturnem domu v Trstu tudi v absolutnih številkah toliko, če že ne nekaj več gledalcev, kot jih ima tržaško italijansko Stalno gledališče, pa čeprav deluje v mnogo boljših materialnih pogojih in se oslanja nedvomno na potencialno absolutno večji krog gledalcev.

Posebno poglavje naših težav predstavljajo prostori: sedeži, kulturni domovi in športni objekti.

Nekaj je bilo storjenega, vendar še vedno premalo. Tako lahko v zadnjem razdobju omenimo obnovitev sedeža v Doberdolu, še letos pa bo po vsej verjetnosti končana zgradba v Bazovici. Dobro vemo pa, da je še mnogo pomanjkljivosti tako na Tržaškem kot na Goriškem.

Osrednji problem predstavljata dve zgradbi: Kulturnega doma na Goriškem in športnega centra na stenjanu 1. Maj.

Glede Kulturnega doma na Goriškem lahko z zadovoljstvom ugotovimo, da se stvari sedaj pomikajo naprej, da je bila z nakupom zemljišča odstranjena osnovna težava, sedaj se že izdelujejo načrti, pripravlja se širši odbor ter končno — kar je verjetno najvažnejše — zagotovljena so osnovna sredstva za pričetek graditve. Seveda gre pri tem za pomembnejši objekt in zgradba ne bo tako kmalu končana.

Težje je vprašanje športnega objekta, kjer bi bilo treba najprej rešiti organizacijska vprašanja in

remo pohvaliti z učinkovitim delom ustrezne komisije.

Komisija za mladino in šport je priredila več seminarjev, skušala je koordinirati delo mladine in povezati športna društva, ne sicer tako, da bi na kakršen koli način kršila njih avtonomijo. Uspehi so le delni.

Komisija za tisk ima obsežne naloge, katere je delno v praksi prevzelo predsedstvo, delno pa se je s temi vprašanji ukvarjala komisija za kulturna vprašanja. Upajmo, da bo glede tega v prihodnosti bolje.

Komisija za doraščajočo mladino je v redu izpolnila v zadovoljstvo staršev svoje poslanstvo glede letovanj in zimovanj, priredila je tudi nekatera koristna predavanja, slabše pa je glede splošnih nalog pobudnika, da se prične s širšim delom v korist slovenskega otroka.

Po podatkih, ki jih imamo, je delovalo v navedenih organih Zveze in v organih članic pred slabima dvema letoma okrog 450 oseb. Z združitvijo in obnovitvijo nekaterih dejavnosti se je v zadnjem razdobju to število povečalo, tako da lahko sedaj računamo, da je v Zvezi in v včlanjenih organizacijah, njenih odborih, komisijah itd. aktivno včlanjenih okrog 500 Slovencev iz vseh treh pokrajin in različnih političnih ter ideoloških opredelitev.

Gre za pomembno število zavednih ljudi, ki žrtvujejo svoj prosti čas za narodnoobrambno delo na najrazličnejših področjih in ki pričajo globoki zavesti, o koristnosti in nujnosti dela Zveze ter njenih članic in s tem tudi o izredno visoki zavesti ter predanosti našega človeka.

Ze v poglavju o stikih s članicami smo ugotovili, da je v delu izvršnega odbora, predsedstva in komisij tudi mnogo pomanjkljivosti, ki izvirajo tako iz subjektivnih kot objektivnih težav. Tudi v tem pogledu, ko je govor o slovenskih

PRIMORSKI
DNEVNIK
17.12.68

vezo ter poročili očni zbor Slovenskega gospodarskega združenja. Združitveni občni zbor Slovenske prosvetne zveze je bil v nedeljo, 11. junija 1967. leta. Na njem so bile začrtane smernice za nadaljnje delo Slovenske prosvetne zveze in v njej včlanjenih društev. Nj namen, niti okvir, tega poročila, da se dotikamo podrobnejšega dela članic, saj je njih naloga, da to opravijo na lastnih občnih zborih.

Zato je treba na tem mestu samo ugotoviti, da je z združitvijo odpadla škodljiva razcepljenost, ki so jo prosvetaši dejansko že sami odstranjali v konkretnem vsakodnevem prosvetnem delu in je zaživela Prosvetna zveza, ki zajema slovenske prosvetne delavce ne samo vseh treh pokrajin, temveč istočasno tudi vse napredno usmerjene prosvetarje.

Ne smemo skrivati dejstva, da je bilo takrat na združitvenem občnem zboru izrečenih tudi več pomislekov in da glasovanje o združitvi ni bilo povsem enotno in so bili tudi sicer redki nasprotni glasovi in pomembnejše število vzdržanih glasov. Praksa leta in pol dela pa

poporo, pa tudi naše posredovanje, da so se navezali in utrdili stiki s športnimi organizacijami matične domovine, da so se naši športni dosežki v tisku in drugod čim bolj popularizirali.

Na tem občnem zboru lahko izrečemo željo, da bi mogli podpirati v prihodnosti v še večjem obsegu, istočasno pa lahko izrečemo tudi športnikom željo in priporočilo, da bi se čim bolj organizirali ter med seboj povezali. Menimo, da je že prišel čas, da pričnejo tudi v praksi učinkovito delovati nekateri skupni organizmi, kot je KOŠIR, tako da bi tudi pri športnem delovanju prišlo do večje povezanosti med Slovenci in s tem do učinkovitejšega dela.

V nedeljo, 28. aprila t. l. je bil drugi nič manj pomemben združitveni občni zbor. Združili sta se Kmečka zveza in Zveza malih posestnikov na Tržaškem. Tudi glede te združitve je bilo na občnem zboru jasno povedano, da ni šlo vse povsem gladko, da je bilo mnogo debat in mnogo preučevanja, da bi se našla najboljša rešitev, ki bi najbolj učinkovito združila obe or-

ganaškega združenja, oziroma točneje dejstvu, da Združenje razpolaga s precejšnjim strokovnim kadrom, za kar bo treba iskati ustrezne rešitve tudi s pomočjo SKGZ.

V Slovensko kulturno gospodarsko zvezo so vpisane naslednje članice: Dijaška matica, filatelistični klub «Lovro Košir», Glasbena matica, Kmečka zveza - Trst, Kulturni sklad, Narodna in študijska knjižnica, Primorski dnevnik, Odbor za gradnjo Kulturnega doma, Slovensko gledališče, Slovenski fotoklub, Slovensko gospodarsko združenje, Slovensko planinsko društvo - Trst, Slovenska prosvetna zveza, Slovenski taborniki «Rod modrega vala», Zavarovalnica goveje živine Lonjer, Kmečko - delavska posojilnica - Doberdob, Kmečka zveza - Gorica, Goriška nabavna in prodajna zadruga, Podporno društvo za Goriško, Slovensko planinsko društvo Gorica, Matajur, Prosvetno društvo «Ivan Trinko» - Čedad.

Zveza je po svojih močeh vedno spremljala njih delo, čeprav pogosto ne v taki meri, kot bi bi-

lo in razvoj, kar velja v nič manjši meri za slovenska športna društva, glede katerih nimamo neposrednega pregleda.

Vendar pa lahko ugotovimo, da je bilo storjeno v tej zvezi s strani občine, ter zlasti dežele, nekaj korakov na bolje in da so se prvič dodelila sredstva, za katera ne moremo trditi, da so samo simbolična.

Lahko pa še vedno trdimo, da so nezadostna in da niso v skladu z načeli, ki so napisana tudi v posebnem statutu londonske spomenice o soglasju, kjer je rečeno:

«Člen 4 črka b) prosvetne, kulturne, družbene in športne organizacije bodo deležne enakega ravnanja kakor druge ustrezne organizacije na zadevnih področjih, zlasti glede uporabe javnih poslopij, radia in pomoči iz javnih finančnih sredstev...»

Pa ne samo ozka črka sporazumov, temveč predvsem notranji demokratski razvoj, spoznanje, da slovenske kulturne, rekreativne, športne, vzgojne in druge organizacije ter ustanove izvajajo važno vlogo v okviru normalnega delovanja, predvidenega z ustavo Italijanske republike, da so pomemben most med dvema tu živeti narodom, in končno, da smo Slovenci prav tako davkoplačevalci in da bi morali prejemati ustrezen delež od tega, kar plačujemo, bi morali privedi do pravičnih podpor v skladu s tem, kar prejemajo sorodne italijanske organizacije.

Iz zaključkov vseh naših občnih zborov, ko se polagajo tudi finančni obračuni, pa izhaja, da temu ni tako in da smo še vedno zapostavljeni in bo zato treba še mnogo naporov, da bomo prišli na stopnjo enakopravnosti.

Dejansko pa bi moralo veljati ustavno načelo «zaščite», saj so slovenske organizacije, ker so organizacije manjšine, ker so «manjšinske», že zaradi tega v težjem položaju in bi jih morali tudi po tej plati «ščititi».

V trenutku, ko se sestavlja to poročilo, se lahko otipljivo vidi edini pomembnejši premik v tej smeri s tem, da se predvideva, da bo Slovensko gledališče dobilo javnopravni značaj in da bodo v njegovo upravo vstopile krajevne ustanove: občina, pokrajina in dežela, s čimer se predvideva, da bo občina izplačala 10 milijonov lir podpore, ki je že predvidena v letošnjem proračunu, in da se bo bistveno povečala podpora dežele in države, pridobila pa se bo tudi podpora pokrajine.

Gledališče bo istočasno predvi-

do in razvoj, kar velja v nič manjši meri za slovenska športna društva, glede katerih nimamo neposrednega pregleda.

Vendar pa lahko ugotovimo, da je bilo storjeno v tej zvezi s strani občine, ter zlasti dežele, nekaj korakov na bolje in da so se prvič dodelila sredstva, za katera ne moremo trditi, da so samo simbolična.

Lahko pa še vedno trdimo, da so nezadostna in da niso v skladu z načeli, ki so napisana tudi v posebnem statutu londonske spomenice o soglasju, kjer je rečeno:

«Člen 4 črka b) prosvetne, kulturne, družbene in športne organizacije bodo deležne enakega ravnanja kakor druge ustrezne organizacije na zadevnih področjih, zlasti glede uporabe javnih poslopij, radia in pomoči iz javnih finančnih sredstev...»

Pa ne samo ozka črka sporazumov, temveč predvsem notranji demokratski razvoj, spoznanje, da slovenske kulturne, rekreativne, športne, vzgojne in druge organizacije ter ustanove izvajajo važno vlogo v okviru normalnega delovanja, predvidenega z ustavo Italijanske republike, da so pomemben most med dvema tu živeti narodom, in končno, da smo Slovenci prav tako davkoplačevalci in da bi morali prejemati ustrezen delež od tega, kar plačujemo, bi morali privedi do pravičnih podpor v skladu s tem, kar prejemajo sorodne italijanske organizacije.

Iz zaključkov vseh naših občnih zborov, ko se polagajo tudi finančni obračuni, pa izhaja, da temu ni tako in da smo še vedno zapostavljeni in bo zato treba še mnogo naporov, da bomo prišli na stopnjo enakopravnosti.

Dejansko pa bi moralo veljati ustavno načelo «zaščite», saj so slovenske organizacije, ker so organizacije manjšine, ker so «manjšinske», že zaradi tega v težjem položaju in bi jih morali tudi po tej plati «ščititi».

V trenutku, ko se sestavlja to poročilo, se lahko otipljivo vidi edini pomembnejši premik v tej smeri s tem, da se predvideva, da bo Slovensko gledališče dobilo javnopravni značaj in da bodo v njegovo upravo vstopile krajevne ustanove: občina, pokrajina in dežela, s čimer se predvideva, da bo občina izplačala 10 milijonov lir podpore, ki je že predvidena v letošnjem proračunu, in da se bo bistveno povečala podpora dežele in države, pridobila pa se bo tudi podpora pokrajine.

Gledališče bo istočasno predvi-

do in razvoj, kar velja v nič manjši meri za slovenska športna društva, glede katerih nimamo neposrednega pregleda.

Vendar pa lahko ugotovimo, da je bilo storjeno v tej zvezi s strani občine, ter zlasti dežele, nekaj korakov na bolje in da so se prvič dodelila sredstva, za katera ne moremo trditi, da so samo simbolična.

Lahko pa še vedno trdimo, da so nezadostna in da niso v skladu z načeli, ki so napisana tudi v posebnem statutu londonske spomenice o soglasju, kjer je rečeno:

«Člen 4 črka b) prosvetne, kulturne, družbene in športne organizacije bodo deležne enakega ravnanja kakor druge ustrezne organizacije na zadevnih področjih, zlasti glede uporabe javnih poslopij, radia in pomoči iz javnih finančnih sredstev...»

Pa ne samo ozka črka sporazumov, temveč predvsem notranji demokratski razvoj, spoznanje, da slovenske kulturne, rekreativne, športne, vzgojne in druge organizacije ter ustanove izvajajo važno vlogo v okviru normalnega delovanja, predvidenega z ustavo Italijanske republike, da so pomemben most med dvema tu živeti narodom, in končno, da smo Slovenci prav tako davkoplačevalci in da bi morali prejemati ustrezen delež od tega, kar plačujemo, bi morali privedi do pravičnih podpor v skladu s tem, kar prejemajo sorodne italijanske organizacije.

Iz zaključkov vseh naših občnih zborov, ko se polagajo tudi finančni obračuni, pa izhaja, da temu ni tako in da smo še vedno zapostavljeni in bo zato treba še mnogo naporov, da bomo prišli na stopnjo enakopravnosti.

Dejansko pa bi moralo veljati ustavno načelo «zaščite», saj so slovenske organizacije, ker so organizacije manjšine, ker so «manjšinske», že zaradi tega v težjem položaju in bi jih morali tudi po tej plati «ščititi».

V trenutku, ko se sestavlja to poročilo, se lahko otipljivo vidi edini pomembnejši premik v tej smeri s tem, da se predvideva, da bo Slovensko gledališče dobilo javnopravni značaj in da bodo v njegovo upravo vstopile krajevne ustanove: občina, pokrajina in dežela, s čimer se predvideva, da bo občina izplačala 10 milijonov lir podpore, ki je že predvidena v letošnjem proračunu, in da se bo bistveno povečala podpora dežele in države, pridobila pa se bo tudi podpora pokrajine.

Gledališče bo istočasno predvi-

DELO KOMISIJE

Predsedstvo se je v obravnavanem razdobju sestalo 29-krat.

Važno vlogo v delu naše Zveze imajo komisije, ki jih sestavljajo strokovnjaki in ljudje, ki se za neko specifično vprašanje zanimajo. Po pravilih in v praksi dela naše Zveze imajo komisije zelo široka pooblastila, tako da ne samo razpravljajo, temveč tudi sklepajo o konkretnih vprašanih, ki so v njih pristojnosti. Seveda v okviru splošnih smernic ostalih voljenih članov zveze: glavnega sveta, izvršnega odbora in predsedstva.

Verjetno so prav v delu komisij naše Zveze najbolj izrazite pomanjkljivosti, saj skoro ni komisije, s katere delom di lahko biti zadovoljni.

Upravno - politična komisija bi morala skrbeti za proučevanje izredno obsežne problematike, ki prihaja na dnevni red tržaškega in goriškega občinskega sveta, pokrajine in dežele. To pa je samo ena plat njenih dolžnosti in naporov v tej smeri, kot tudi za reševanje drugih vprašanj, so bili preskromni.

S to komisijo je tesno povezano delo komisije za gospodarska vprašanja, ki nikakor ne more in ne sme biti dvojni specializiranih strokovnih organizacij, mora pa proučevati razne pobude in pripravljati poglobljen material. V tej smeri je bilo le malo opravljenega in se vidijo samo nekateri prvi obrisi.

Ziva je bila komisija za kulturo, ki se je večkrat sestala in ki je obravnavala preča vprašanja, od vloge slovenskega izobraženca pri delu manjšine, slovenske kulturne politike, do obravnave slovenskega tiska, ustanovitve revije in podobno.

Komisija za šolska vprašanja je bila ob zaključku poslovne dobe učinkovita in je spremljala osnovna šolska vprašanja, žal pa se je v zadnjem razdobju njeno delo okrnilo, za kar je verjetno tudi nemajhna krivda načelnika, ki je istočasno vodil tudi tajniške posle in gre v tem primeru za «avtokritiko».

O Slovenski Benečiji, oziroma o Slovencih v videmski pokrajini govorimo v poročilu v več mestih, pri čemer se ugotavlja nekaj napredka. Žal pa se, razen nekaterih izjemnih primerov, tudi tu ne mo-

že prišlo do pobud, da se tudi s strani Zveza primerneje usposobi.

Tu gre za napore v dveh smereh: Po eni plati je treba okrepiti tajništvo Zveze, ne sicer na način, da bi bil tajnik funkcionar, temveč da se omogoči učinkovitejše delo z ustreznim osebjem, tako da bo lahko tudi tehnična povezava članstva izvršni odbor - predsedstvo - komisije in obratno ukovitejša, da bo prišlo do večjega obveščanja, do prirejanja številnejših posvetovanj, okroglih miz, glede specifičnih vprašanj in podobno.

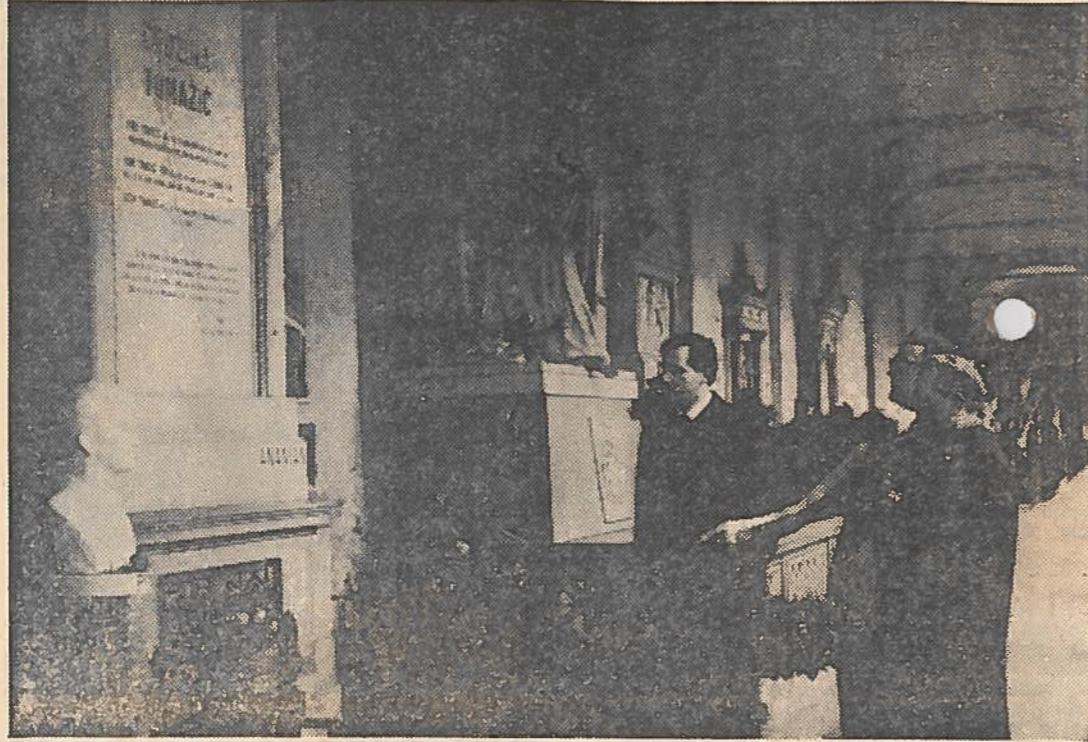
Po drugi plati pa je za učinkovito delo Zveze potrebno porobljeno študijsko delo, za kar je bilo že storjenih precej naporov.

Zveza vzdržuje pomembne stike s sorodnimi organizacijami in nekaterimi ustanovami. O načelni plati tega vprašanja je mnogo govora v predsednikovem poročilu, zato se tu omejimo samo na golo ugotovitev, da vzdržujemo tesne stike tudi z Italijansko unijo za Istro in Reko, s katero je bilo februarja 1967. leta v Gorici važno srečanje o manjšinski problematiki.

V obravnavanem razdobju smo navezali tudi uradne stike s Socialistično zvezo delovnega ljudstva Hrvaške, s katero smo se pogovarjali o načelnih vprašanih. Načelni razgovori so rodili nekatere pomembne in konkretne sadove pri gostovanjih v Kulturnem domu in pri gostovanjih naših kulturnih skupin na Hrvaškem. Glavni svet bo prav gotovo soglasno sprejel priporočilo, da se ti stiki nadaljujejo v še bolj poglobljeni in učinkoviti meri.

Tesni so stiki z obalnimi občinami: Izola, Koper, Piran, ki so že tradicionalni in učinkoviti. Uradni razgovori so bili s Socialistično zvezo občine Nova Gorica kot tudi z občino Tolmin, kjer nas predvsem zanimajo obmejni stiki med to občino in slovenskimi občinami v Slovenski Benečiji.

V dvoletnem razdobju med dvema občnima zboroma je bilo opravljeno pomembno delo, premagati smo morali marsikatero težavo, mnogo tega, kar smo želeli in kar bi bilo prav, da bi storili, pa žal nismo uresničili. Vendar pa je splošen obračun pozitiven, saj ne gre za obračun nekaj ljudi, temveč za skupne napore na stotine zavednih Slovencev, da si s skupnim delom, v sodelovanju in v tovariški pomoči zagotovijo svoje pravice, utrdijo svoj položaj, da prispevajo po svojih močeh k obstoju in k razvoju Slovencev na tem predelu slovenske zemlje.

Delegacija SKGZ je med zasedanjem glavnega sveta položila venec na grob Pinka Tomažiča

VSESTRANSKO ENAKOPRAVNOST SLOVENSKE MANJŠINE

(je s 1. strani)

stanje narodne kulture, kadar je v činskem narodu. Osebnost, politično. O prvem poravnosti, v gospodarstvu malo ravlja. Prevečkrat kulturno avtonomno jamstvo za. Toda Slovenci in vsakdanjih izjemo na lastni korenini vloga igra, ker so naše gospodarstvu nesorazmerno od naše težje. Podrejenost se in negativno politični in kulturni otrok je v italijansko šolo ločeno zagotovilo obljub za danih pod pogojem ali priprosilce prenehal enskih prosvetnih izbenih organizacij utemeljenega ali strahu je v, ki so iz bojzani bolj mehki in silijo, da je bolje, za Slovence! In nčno število tistih, tega prenehali biti neenakopravnost, na odnos v gospodarstvu in manjšine o še neporavnane škoda, ki jo je čujoča ihta fašizmu gospodarstvu e tudi v državnih podjetjih ter v državno udeležbo. Načrtu bi morala tja pravična do lov, toda v njihovi organih ni noca, vsaj takega l postavljen tja ravnega ravnanja zastopstva.

larska enost

široka udeležba nekaterih panogah rništvu in gostinca izpodbuden elepričo današnjega entracije in interpodarstvu te razozicije izgubljajo. Dva slovenska in štiri hranilnicem in Goriškem kapitalom, rezervami daleč nezadovazmerni s potretega gospodarstva ge vseh zavodov o nekaj nad 1% aških in goriških tega so ti zavodi akopravni v tem,

obrambo. Zaradi politične razdvojenosti in nestrpnosti je nastala še druga organizacija. Prišlo je še do večjih ločitev duhov, do osebnih obračunavanja in do drugih neprijetnosti. Obžalujemo, da je do vsega tega prišlo.

Kljub vsem tem neprijetnostim so bile dosežene višje odškodnine, kakor kdajkoli prej, kar je nedvomno velik uspeh.

Za pravičen zakon o razlašcanju

Napovedujejo se nove razlastitve za industrijsko pristanišče v Trstu, v načrtu je gradnja protosinhrotrota v Doberdolu, predložen je bil osnutek za vinkulacijo tržaškega Krasa, govori se o velikem Trstu. Ponavlja se stara pesem, da o vseh vprašanih, ki tako živo prizadevajo Slovence, sklepajo mimo in brez njih. Čakajo nas torej težavne in odgovorne naloge, ki jih bomo morali samo v skupnem dogovoru dobro razčistiti in skupno braniti. Naj se zato odstrani vse, kar je negativnega, saj ni mogoče uspešno braniti zemlje in istočasno z njo politično licitirati. Poišče naj se to, kar mora združevati: obramba pred razlastitvami in obramba interesov razlaščenca. Doseči moramo pravico, da se je treba s prizadetimi pred vsako nameravano razlastitvijo najmanj posvetovati in da bo sprejet tak deželni zakon, ki bo odpravil sedanje krivične določbe, do skrajnosti zaostri kriterije o javni koristnosti in učinkovito zaščitil pravice razlaščenca. Do sprejetja novega deželnega zakona je treba prenehati z razlastitvami po doseženi veljavni predpisih.

Za uživanje politične in kulturne enakopravnosti slovenske manjšine v Italiji imamo določbe mirovne pogodbe, državne ustave in statuta dežele Furlanija-Juljska krajina ter podrobno našete določbe Posebnega statuta kot sestavnega dela londonskega memoranduma. Kako daleč je še danes naš položaj od uresničenja navedenih načel in določb! Ne moremo reči, da bi se danes napravim Slovencem izvajala odkrita diskriminacija v zvezi s splošnimi državljanskimi pravicami, čeprav so ponekod, posebno v Benečiji, še ostanki prejšnjih časov. Takoj smo pa neenakopravnosti, ko gre za našo specifičnost, za naše pravice kot manjšine, za naš jezik. Enakopravnost odpoje skratka tam, kjer je treba nekaj posebnega ukrepati v naš prid. Razen šolskega zakona in zakona o

matični zaščitne norme glede slovenske manjšine, ali popolno pomanjkanje pobude vodilne skupine v deželi, da si to pravico na podlagi člena 3 statuta zagotovi ali vsaj izsili, naj se končno razčisti v tem pogledu pristojnost države in dežele.

Izboljšanje vzdušja pri nas in drugačen odnos do Slovencev na Tržaškem in predvsem na Goriškem po vladajočem sloju — v videmski pokrajini tega pojava še ni — smo v času, ko se je pojavil, iskreno pozdravili in ga tudi upoštevali, toda moramo ugotoviti, da je to prineslo malo otipljivega za slovensko manjšino. Zato zahtevamo dejanj in ukrepov. Naše stvari naj se globalno, celovito rešijo, in to za vse Slovence v Italiji, v tržaški, goriški in videmski pokrajini. Ali naj se to stori s sprejetjem enotnega posebnega zakona za zaščito slovenske manjšine, ali naj se sprejme več posebnih zakonov, ali naj se dopolnijo, odnosno spremenijo vsi tisti zakoni, ki bi nam dopoljnji določali pravice, ki jih terjamo, ali naj se Posebni statut uzakoni in se razširi na vse tri pokrajine, o vsem tem je mogoče govoriti. Glavno je, da se ta stvar kmalu in v celoti uredi. Gre za zagotovitev bodočnosti naše manjšine, zato ne pristajamo na reševanje z obljubami ali po kapljicah, ker tako reševanje pelje k počasni toda vztrajni koroziji našega narodnega telesa, k

tako imenovani mirni asimilaciji Slovencev, zato ga kot sistem odklanjamo.

Za izvajanje določb posebnega statuta l. m.

S to našo zahtevo odločno terjamo tudi izvajanje Posebnega statuta londonskega memoranduma v celoti in se pri tem sklicujemo na dogovor Moro-Stambolić, da se je treba ravnati ne samo po črki, ampak tudi po duhu pri izvajanju in naj prevzetih obveznosti. Od mešanega italijanskega-jugoslovanskega odbora pričakujemo otipljivih rezultatov s prepričanjem, da ne bomo več prisiljeni izrekat trde kritike na njegov račun. Rezultatov pričakujemo predvsem v zvezi s tistimi členi Posebnega statuta, ki se pri nas ne izvajajo. Obsodili smo sistem toge reciprocitete pri obvezah glede izvajanja. Taka reciprociteta ni nič načelna niti v skladu z duhom dogovorov in naši manjšini ne daje upanja za skorajšnje izvajanje bistvenih določb statuta. Glede šolstva zahtevamo v

prvi vrsti razširitev šolskega zakona št. 1012 tudi na videmsko pokrajino, za začetek naj se pa tam prične vsaj s poukom slovenskega jezika v šoli. Za izpeljavo te zahteve je pa treba prenehati z dosedanjimi ustrahovalnimi metodami. Če ne predstavljajo slovenske šole na Tržaškem in Goriškem nevarnosti za integriteto in varnost države, zakaj naj bi to veljalo za Beneško Slovenijo in za Karnalsko dolino?

Nujna je izpopolnitev šolske mreže na Goriškem in Tržaškem, predvsem na področju strokovnega, glasbenega šolstva in strokovnih tečajev. Šolski zakon se mora v celoti izvajati.

Sele v zadnjih letih so nekatere najpomembnejše slovenske kulturne ustanove pri nas prejele podporo iz javnih finančnih sredstev. Podrobne podatke imam, kolikšno podporo so prejele nekatere naše članice. Primerjava s podporami, ki jih prejema sorodne italijanske ustanove je porazna. Slovenskemu gledališču je sicer priznan status izredne dejavnosti, kar je vsekakor napredek v primerjavi s prejšnjim položajem. Zato gre priznanje tistim, ki so to v utesnjem okviru veljavnih predpisov storili. Novo se snujoči zakon o gledališčih bo pa moral Slovenskemu gledališču v Trstu zagotoviti kritje vseh potreb iz javnih finančnih sredstev, da bo lahko delovalo najmanj v današnjem obsegu.

Zgoraj: Delegati SZDL Slovenije in Unione degli Italiani dell'Istria e Fiume. Spodaj: Gostje iz Koroške in Hrvatske

PRIMORSKI DNEVNIK 18.12.66

Kdo naj manjšinska vprašanja rešuje in kdo naj manjšino predstavlja

Postavljamo zahtevo, da je treba vsa še odprta vprašanja naše manjšine rešiti. Kdo naj ta vprašanja reši in kdo naj bo neposredni sogovornik?

Na to vprašanje dobimo običajno odgovor, da so za politične odločitve v državi odgovorne stranke, tiste pač, ki tvorijo trenutno večino. Vsi sklepi v parlamentu in v senatu morajo biti praviloma prej odobreni od večinskih strank. Enako velja za nižje oblastvene ustanove, za deželo, pokrajine in občine. Iz vsega tega naj bi sledila logična zaključka, in sicer: reševanje manjšinske problematike je politična zadeva, zato je razumljivo, da se rešuje izključno v okviru strank in med strankami, da je treba torej pridobiti prej stranke, in šele potem moramo kaj pričakovati od države, in drugič: samo v svoji politični stranki je manjšina lahko tvorec lastne politike in samo taka stranka z izvoljenimi predstavniki je lahko narodno predstavništvo

lahko samo objekt in drobiž za poravnavanje medsebojnih računov. Z drobižem pa se dolgo ni plačujejo.

Pri vsem tem moramo vzeti v poštev še to, da je obravnavanje manjšinske problematike v Italiji še vedno pogojeno z anahronističnimi predsodki o «višjih interesih države» in da zato prehaja v območje obrambe njene celovitosti. Vsaka manjšina je po tej logiki vsaj njen potencialni nasprotnik. Zato del vladnih strank sodi, da to področje presega njihovo torišče v ožjem pomenu besede in ga prepuščajo nekim abstraktnim «poklicanim», ki pa konec konca ne more biti nihče drug kot vlada. Te stranke se sicer ukvarjajo z našo problematiko na periferiji, pri nas, toda zaradi omejenega torišča rešujejo lahko obrambne probleme, kolikor jih sploh rešijo. Napram centru so pa ali neuspešne zaradi premajhne teže ali celo zavirane, če so žrtve zgoraj navedenih predsodkov ali izkrajnih strankovskih koristi.

venskih glasov na Tržaškem gre vsedržavnim naprednim strankam, pa ne morda zaradi tega, ker bi se s tem želeli izločiti iz slovenske narodne skupnosti, kakor smo brali v predvolilnih geslih njihovih nasprotnikov. Ta trditev je nevarna, ker ponuja neresnične argumente nam nenaklonjenim, po katerih naj bi Slovenci izgini že s tem, da volijo za vsedržavne stranke. Slovenci, ki tem strankam sledijo, se zavestno vključujejo v progresivni družbeni proces v državi, v katerem vidijo tudi reševanje vprašanj svoje manjšine. Za slovensko volilno formacijo se ne morejo odločiti, ker je ideološko močno angažirana in tudi zaradi tega, ker zaradi njene prostorske omenjenosti ne bi mogla vplivati na spošni razvoj v državi.

Tudi trditev, da moremo biti tržaški Slovenci samo v Slovenski skupnosti tvorci naše narodne politike in njen subjekt, je nevarna, ker danes ne more nihče jamčiti, da bo Slo-

srečanjih v letu 1965. Še točneje nam njen značaj prikazuje poročilo njenega predsednika Antona Bormeja na zadnjem občnem zboru lanskega oktobra: «Unija mora utrditi svoja avtonoma stališča v presoji vsakokratne situacije. Do skrajnosti mora razvijati lastne pobude, s tem da začena posamezne akcije. Ne sme se zadovoljiti z golim sprejemanjem zunanjih pobud, ampak se mora vedno postaviti na prvo mesto pri opravljanju svoje funkcije» in naprej: «Nepadomestljiva je prisotnost unije povsod tam, kjer se obravnavajo problemi italijanske narodne skupnosti». Naša Slovenska kulturno gospodarska zveza je nastala tudi iz potrebe, da pripomore velikemu delu slovenske manjšine v Italiji, da postane subjekt dogajanja v zvezi z njo. Dosedanja dejavnost naše Zveze je v celoti potrdila to njeno poslanstvo. Bila je gonilna sila pri oblikovanju stališč in zahtev Slovencev v Italiji. Bila je temeljna organizacija in želite Slo-

predstavništvo manjšine priznati le v politična telesa izvoljene predstavnike, so prišli do spoznanja, da je mogoče od manjšine — in mi dodajamo: od dela manjšine — ki se noče formirati kot politična stranka, zahtevati tako formacijo zgolj zaradi možnosti soodločanja, marveč je treba v takem primeru najti za manjšinsko predstavništvo drugačno kvalifikacijo. Zato gre naša zahteva za tem, da se slovenskima centralnima organizacijama... tudi formalno-pravno prizna status zakonitih predstavnikov slovenske narodnostne skupine na Koroškem, kar konec konca pomeni samo legalizacijo dejanskega ukrepanja. Le ti naj bi aktivno soodločali pri vseh vprašanih, ki zadevajo pravice in interese slovenske narodnostne skupine na Koroškem».

Od strank, ki svojih vrstah vključujejo pri nas tudi Slovence, pričakujemo pri teh naših naporih ne samo razumevanje, ampak tudi podporo. Imeti zaupanje v avtonomno manjšinsko organizacijo, je pravzaprav povračilo za zaupanje slovenskih volivcev. Videti

konkurencu v manjšinski organizaciji pomeni, ne samo videti strahove tam, kjer jih ni, ker ne mara postati nadomestilo za stranke, ampak pomeni tudi določeno mero nerazumevanja manjšinske problematike, pomanjkanje poglobitve vanjo in zanemarjenje sodobnih progresivnih spoznanj in teženj. V odklonilnem stališču nekaterih do manjšinskih organizacij vidimo tudi pretirano zaverovanost v stranko in njeno vlogo, ki je vendar zato tu, da pomaga protislovja in probleme v družbi razreševati, ne pa zavirati razvoja, ki bi lahko bil hitrejši.

S tem pa nikakor ne podcenjujemo važnosti krajevnih sporazumov med strankami. Stranke, za katere Slovenci volijo in ki so se odločile za sodelovanje v odborih predvsem v Trstu in Gorici, morajo seveda doseči otipljive obveznosti do slovenske manjšine in morajo tudi vztrajati, da bodo spoštovane. Ponavljamo pa, da imajo take pridobitve omejen značaj in morajo zato biti le komponenta globalnega reševanja naših vprašanj.

Odnos med manjšino in matičnim narodom

Zahteve in naloge Slovenske kulturno-gospodarske zveze, sprejete na 6. zasedanju glavnega sveta

Soglasno sprejeta resolucija - Izvolitev razširjenega 46-članskega izvršnega odbora, ki bo izvolil jutri novo predsedstvo - Govor podpredsednika Izidorja Predana - V razpravo je na zasedanju poseglo 42 delegatov in gostov

V nedeljo po 16. uri se je po večurni razpravi zaključilo 6. zasedanje Slovenske kulturno-gospodarske zveze v Trstu z izvolitvijo novega izvršnega odbora, ki je razširjen od prejšnjih 34 na 46 članov in članic. Sprejeta je bila tudi obširna resolucija z zahtevami in nalogami SKGZ, ki je upoštevala predsednikovo in tajnikovo poročilo (katerega objavljamo danes na drugi strani), dalje na podlagi poročil načelnikov osmih komisij ter na podlagi razprave katere se je udeležilo izredno visoko število 42 delegatov in gostov.

Kot smo že poročali, se je v soboto prvi del zasedanja zaključil s čitanjem poročil načelnikov osmih komisij. Pred tem pa je podpredsednik zasedanja SKGZ Izidor Predan, ki je prevzel predsedstvo, spregovoril nekaj besed o narodnostni brezpravnosti beneških Slovencev in med drugim dejal:

«Prvega maja leta 1949 je na konferenci tedanje Demokratične fronte Slovencev v Čedadu 181 delegatov iz vseh krajev Beneške Slovenije zahtevalo spoštovanje ustavnih določil; zahtevali so svoje narodnostne pravice. Na tej konferenci je bila izvoljena tudi delegacija,

ki je odpotovala v Rim in izročila zahteve beneških Slovencev tedanjemu ministrskemu predsedniku De Gasperiju. Takrat nismo dobili odgovora, kot ga nismo dobili na neštete druge zahteve. Nismo še dobili odgovora niti na spomenico, ki smo jo poslali 19. oktobra letos predsedniku republike, ko je ob stoletnici plebiscita obiskal naše kraje.»

«Mnogo naših ljudi je zahtevalo spoštovanje narodnih pravic. Nekateri so to svojo „predrznost“ plačali s svojim življenjem. Mnoge zavedne beneške Slovence so ustrahovali s pretepanjem, preganjanjem, z zapiranjem. Podvrženi so bili neštetim diskriminacijam.»

«Če pomeni zahtevati spoštovanje tistih pravic, ki so zapisane v zakonih in v republiški ustavi, doživeti preganjanje, diskriminacijo in če je pomenilo celo zgubiti življenje, potem moramo odkrito povedati vsem tistim, ki to zahtevajo od nas, da je po naših vaseh težko dobiti takšne ljudi, ki bi bili pripravljeni to tvegati.»

Bodimo si na jasnem. Dokler bo do preganjali tiste, ki zahtevajo spoštovanje zakonov in ustavnih določil in ne tistih, ki te zakone kršijo, ki teh zakonov ne spoštujejo, je hinavsko vztrajati pri zahtevi, da morajo naši ljudje zahtevati svoje pravice.»

«Iz teh razlogov mislim, da ni beneški problem, problem samo beneških Slovencev. Naš problem je problem vseh Slovencev, vsega slovenskega naroda, vseh demokratičnih sil v Italiji, ker je tesno povezan z vprašanjem svobode in demokracije. Bi moral biti problem vse demokratične javnosti v Evropi in na svetu. Kajti sramotno in nedopustno je, da se nahaja v XX. stoletju v središču civilizirane Evrope neka narodna skupnost, ki je popolnoma brezpravna, ki ne uživa najosnovnejših narodnostnih pravic. Slovenci in vsa demokratična javnost bi morala napeti vse svoje sile, da se ta sramota zbrise z naše celine.»

«Naj bo naše sedanje zasedanje prežeto z duhom borbe za najosnovnejše pravice beneških Slovencev. To bratsko solidarnost prosim od tovarišev delegatov, ki so prisotni na tem zasedanju. V resoluciji, ki jo bomo sprejeli, pa naj pride čimbolj do izraza tragedija, ki jo doživlja narod pod Matajurjem.»

Nato sta delegate pozdravila predsednik Zveze slovenskih organizacij na Koroškem dr. Franci Zwitter in predsednik Unije Italijanov iz Istre in z Reke prof. Antonio Borme. Njuna pozdravna govora objavljamo na drugi strani.

V nedeljo dopoldne se je zasedanje nadaljevalo po 9. uri v mali dvorani Kulturnega doma. Diskusija, ki je bila ob začetku manj živa, se je pozneje zelo razživela in po odmoru celo razvnela in se razvlekla čez predvideno uro. Diskutanti so v svojih posegih iznesli mnogo dobrih predlogov, dali številne pobude za rešitev perečih vprašanj ter izrekli marsikakšno kritiko. V prihodnjih številkah bomo poleg vsebine poročil načelnikov komisij, objavili tudi obširen

Križmančič Silvan (Gorica) — 17. Kukanja dr. Angelo (Trst) — 18. Mermolja dr. Tanja (Gorica) — 19. Nanut Karel (Gorica) — 20. Oblak dr. Stanislav (Trst) — 21. Ota Drago (Trst) — 22. Ota Ignacij (Trst) — 23. Pahor Nadja (Trst) — 24. Pečenko inž. Josip (Trst) — 25. Predan Izidor (Videm, Ben. Slovenija) — 26. Prešeren Simon (Videm, Kanalska dolina) — 27. Primožič dr. Karel (Gorica) — 28. Primožič dr. Mirko (Gorica) — 29. Primožič Vid (Gorica) — 30. Race Boris (Trst) — 31. Radovič Sergij (Trst) — 32. Rauber prof. Rado (Trst) — 33. Renko inž. Stanislav (Trst) — 34. Rožič Saverij (Gorica) — 35. Rupel prof. Aldo (Trst) — 36. Samsa Bogo (Trst) — 37. Sancin dr. Peter (Gorica) — 38. Svetina Vito (Trst) — 39. Škerlj dr. Franc (Trst) — 40. Švab Edvin (Trst) — 41. Tavčar prof. Josip (Trst) — 42. Tedoldi Vojmir (Videm, Ben. Slovenija) — 43. Vesel Gorazd (Gorica) — 44. Volk Lucijan (Trst) — 45. Vrabec Ubald (Trst) — 46. Waltritsch Marko (Gorica).

V nadzorni odbor pa so bili izvoljeni:

1. Budal dr. Andrej (Trst) —

2. Cottič Janko (Gorica) — 3. Hreščak Dušan (Trst).

Novi izvršni odbor se bo sestel prvič jutri zvečer, ko bo izvoljeno novo predsedstvo na podlagi pravil SKGZ, ki jih je glavni svet nekoliko spremenil s tem, da je povečal število delegatov posameznih včlanjenih organizacij in ustanov

PRITORSKI
DNEVNIK

— 11. Kandut dr. Jakob (Vi-
dem, Kanalska dolina) — 12.
Kjuđer Oskar (Trst) — 13. Kont
Marjan (Videm, Ben. Slov.) —
14. Kosmina dr. Igor (Trst) —
15. Košuta Dušan (Trst) — 16.

Tri plasti kanalskih Slovencev

Čeprav ni dosti vseh kanalskih Slovencev v že tako ne preveč prostorni Kanalski dolini, sestavljajo njihovo etnično gmoto, kar tri plasti: predvsem je največ domačih Slovencev v slovenskih vaseh Ukve, Zabnice, Ovčja ves, Lipalja ves in še v raznih naseljih trbiške občine kot manjšina. Govore jezika podobnega tistemu v Kranjski gori in Ratečah, seveda bolj pomešan z nemškimi in italijanskimi besedami. Drugo plast tvorijo Slovenci, ki so že zmeraj prehajali preko Predela z Bovškega in tudi s cele Goriške kot obrtniki, trgovci, rudarji in delavci. Bilo jih je precej že pod Avstrijo, prihajali so pa sem tudi med dvema vojnama. Živijo v Rablju kot rudarji, upokojenci in v raznih poklicih. Precej jih je na Trbižu in v trbiški okolici. Govorijo dobro slovenski, znajo pa tudi že domače slovensko narečje, da italijanščine niti ne omenjam. In končno je tu še tretja plast: nedoločeno število beneških Slovencev, ki se držijo nekoliko postrani od slovenske skupnosti, toda so neprimerno boljši od tistih beneških Slovencev, ki so živeli pod fašizmom v Slovenskem primorju. Zda j glasujejo tudi ti Slovenci opozicijske stranke, niso v italijanskih desničarskih krogih in vidiš pri nekaterih list 'Matajur' v rokah.

Ker imamo okoli Kanalske doline kar sklenjeno slovensko ozemlje: na vzhodu gorenjo savsko dolino pri Ratečah, nato na bližnjem Koroškem slovensko ozemlje Zilje, Podkloštra, Bekštajna tja do Beljuka, na jugu Bovško. Vse te slovenske okolne pokrajine so kanalskim Slovincem nekako

sorodne. Druga zadeva pa so Rezijani ali sploh beneški Slovenci, ki so na jugovzhodu, ločeni sicer od njih po večinoma nenaseljenem gorskem svetu, toda vendar oddaljeni in zrasli skozi stoletja v drugi politični ureditvi, v drugem okolju.

Veliki razločki med Beneško Slovenijo in Kanalsko dolino

Beneška Slovenija in Kanalska dolina sta dve čisto drugačni demografski in gospodarski enoti. Večjega razločka si je težko predstavljati. Po temperamentu, vzgoji, gospodarski dejavnosti in po načinu življenja sta prebivalec iz Kanalske doline ali pa iz Beneške Slovenije popolnoma drugačna. Pri tolikšnem razlikovanju ni torej mogoče govoriti o brzen prilagajanju alpskega tipa iz koroškega civilizacijskega območja s tipom iz karnijsko-furlanskega okolja. Rezijanom ne moremo odrekati, da se ne morejo prilagoditi kjerkoli, ker so tega vajeni iz trde borbe življenja, toda kako pridobiti simpatije prebivalca Kanalske doline, vseeno ali Slovence ali Nemca, ki sta vase zaprta, ki imata popolnoma drugačne življenjske navade, drugo kmečko kulturo in tehniko.

Ni čudno, da si stojita Slovenec iz Kanalske doline in Slovenec iz Beneške Slovenije kar nekam hladno drug do drugega. A pri vsem tem je presenetljivo, da so po zadnji vojni imeli kanalski Slovenci, ki se čutijo nekako višje od beneških Slovencev skoraj le duhovnike iz Beneške Slovenije za dušne pastirje. Ti seveda niso dosegali prejšnjih izvrstnih slovenskih duhovnikov iz Goriške ne kar se tiče narodne zavednosti, smisla za organizacijo ljudsko prosvetnega in cerkvenega delovanja v jeziku vernikov. Pač pa so tudi ti duhovniki iz Beneške Slovenije po svojih močeh izpolnili svojo dolžnost glede enakopravnosti jezikov v cerkvi po potrebah vernikov. Ni pa bilo mogoče pričakovati od njih, da bi se spuščali v kakršno koli upiranje civilnim nestrpnem v prosvetnem in administrativnem aparatu. Vsekakor so se pa ti beneški duhovniki bolje izkazali od svojih navadnih beneških priseljencev-kruhoborcev.

Veletok nemških turistov in kupcev

V večnarodnostni Kanalski dolini so in niso kanalski Slovenci prepuščeni samim sebi. Bolje so podpirani in oplajani s kulturo svojega naroda seveda italijanski in nemški sosedje. Kako ne bi v lastni državi pri vseh usedlinah nacionalizma v vzgoji in v miselnosti ljudi v aparatu Nemcev bo kornaj za tretjino Slovencev, toda čutiti je, kakor da bi jih bilo vsaj toliko. Po dolini teče nenehen veletok nemških turistov na poti v Italijo. Preko Kokovega prihajajo skoro brez mejnih formalnosti tisoči drobnih avstrijskih kupcev iskat v trbiških stojnicah plodove mediteranske dežele in človeške proizvode, olepšane s prirojenim estetskim okusom italijanske delovne sile. Žičnica bruha nemške turiste celo na Višarje, ki so bile doslej pribežališče preprostih slovenskih vernikov iz vseh bližnjih slovenskih dolin. Preostali Nemci v Kanalski dolini odhajajo prav tako brez mejnih formalnosti do Beljaka in Čelovca.

Z lastnega praga poznamo, kaj prinaša s seboj poplava turistov po vaseh. V neprimerno večji meri pa preplavlja prav vsa Kanalsko dolino povodenj stalnih nemških in italijanskih poletnih in zimskih turistov, ki skupaj z veliko trgovsko dejavnostjo po dolini nanašajo svoje usedline, ki razjedajo prastare domačijske in jezikovne vrednote doline slovenskega kulturnega območja.

Slovenski obiski: turisti, romarji in kupci

Koliko smo pa mi Slovenci oplajali v tej večnarodnostni dolini svojo narodno vejo? Precej let po vojni so obiskovali Kanalsko dolino skoro le tržaški in goriški Slovenci in sicer taki, ki so se po hoteličih, senkih in kampingih teh vasi vselili vsakega slovenskega pozdrava, vsake slovenske pesmi za gostilniško mizo in na koru ter tudi po svoje prispevali k oživiljanju slovenske govorice in osveščanju domačih ljudi, da spadata tudi oni v skupen slovenski krog. Človek ima vtis, da je tega v zadnjih letih manj. Istočasno so prihajali v dolino ves čas še slovenski kmečki ljudje iz sosednje Koroške: iz Zilje in beljaške okolice po svojih duhovnih in snovnih potrebah: pit italijanska vina ob nedeljah v Trbiž med množico drugih avstrijskih gostov in romat na Višarje ter v nočnem bedenju žebrat roženkrance in prepevat cerkvene pesmi. Po l. 1955 so se pojavili še novi bližnji slovenski gostje, tako rekoč žlahta: iz Rateč, Kranjske gore in z Bovškega, stoletja sosedji in znanci. Že deset let prihajajo vsi ti kupovat na trbiške stojnice in v trgovine, kjer tudi «Prešerni», daljnji pesnikov rod, prodajajo svoje blago. Toda v Gorici in Trstu bolj obračajo drobnega slovenskega kupca kot pa v Trbižu. Saj tudi ne more biti drugače, ker ne more trbiški trg prebavljati vsega preplavljajočega nemškega planktona malih kupcev po vseh pravih spodobne trgovske prebavljivosti ter zato ne občuti pravega vlijudnega apetita do bovških ali gornjesavskih slovenskih kupcev. To in nič več smo dali stikov in prijaznih besed vsi mi Slovenci tem ljudem v primerjavi z neznansko turistično in trgovsko poplavo stotisočev nemških in italijanskih turistov, obiskovalcev in drobnih kupcev v Kanalski dolini.

Ali res manjka organizirana skrb za kanalske Slovence?

V mučno zadrego pade slovenski človek v Kanalski dolini, ko poslušamo naše redke zavedne ljudi tožiti, da so manj deležni organizirane skrbi za narodne pravice Kanalske doline kot pa beneški Slovenci. «Iz vsega srca,» trdijo ti naši ljudje na Trbiškem, «jim privoščimo, da omenjajo goriški in tržaški Slovenci v svojih resolucijah, sklepah, deklaracijah, kako so beneški Slovenci brez slehernih narodnih pravic. Ali mislijo morda, ko omenjajo zapostavljeno Beneško Slovenijo, da so s tem mislili tudi Kanalsko dolino. Iz polemčnih odgovorov videmskih in drugih italijanskih političnih krogov je razvidno, da obsegajo zahteve po narodni enakopravnosti v Beneški Sloveniji samo poznano, da tako rečemo klasično Beneško Slovenijo, nikakor pa ne Kanalske doline. Vemo, da je malce dolgo dodati zmerom še Slovence v Kanalski dolini, toda politična praksa zadnjih nekaj let nam kaže, da smo potisnjeni nekam v kot. Glejte južnotirolske politične kroge, kako se borijo za pravice v svoji bočenski pokrajini, ne pozabijo pa tistih Nemcev, ki živijo v tridentinski pokrajini in ne izpuste tako zlepa tistih romanskih Ladincev, ki so bolj na nemški kot italijanski strani.»

Sicer pa ni nobenega trenja zaradi narodnostnih razlik med Slovenci, Italijani in Nemci v tej dolini. Vsi oddajajo glasove za vse italijanske stranke in pokazujejo volilni rezultati političnih in upravnih volitev čedalje večjo politično diferenciranost. V vaseh, kjer živijo domači Slovenci, ni kaj posebne bere za desničarske stranke, a res je pa tudi, da tudi napredne italijanske stranke ne nabirajo tod pristašev in volivcev s parolami za uveljavljanje slovenskih in nemških pravic tudi v Kanalski dolini. Pač pa vlada čudovita enotnost glede zavzemanja za gospodarske interese doline. Za služnostne precej donosne pravice v velikanskem 23.036 hektarov obsegajočem trbiškem demanialnem gozdu se borijo prav vse stranke, celo tudi mislini. Zelo veliko je državnega vpliva, pravega državnega kapitalizma v Kanalski dolini: gozdovi, vodna sila, kmečka posestva in nepremičnine, velik rabeljski rudnik, že v vsem italijanskem mnenju skreditirana na pol državna ustanova Ente per le Tre Venezie, gozdno bogastvo, predelava lesa iz trbiških gozdov, vse je več ali manj odvisno od države. Vsi se borijo proti njej, kakor so se že borili v času bamberskih škofov proti svojim suverenom.

ALBERT REJEC

PRIMORSKI
DREVNIK
16. 5. 65

Mednacionalni odnosi v Kanalski dolini

Res nima smisla, da bi operirali preveč z zgodovino in navajali glede Kanalske doline po Pavlu Diakonu in drugih zgodovinarjih, da so se Slovenci naselili v tej dolini v Meglarjih že 568 in da je od takrat preteklo 1397 let. Niti to ne kaže poudarjati, da so bili Slovenci edini naseljenci doline skozi osemsto let. Kateri narod ni že izgubil svojega narodnega ozemlja ali pa drugega pridobil! Dosti nesreč je nastalo iz takega zgodovinskega znanja, ki je vdrlo v puhle ali na žalost odgovorne glave.

Pač pa je za večnarodno Kanalsko dolino zelo pomembno, da je preteklo že nad pol tisočletja, odkar je postala večnarodnostna. Najprej so še v srednjem veku dobili Kanalski Slovenci za sstanovalce v svoji dolini Furlane, ki so prišli semkaj topit železovo rudo za bamberške škofo. Dobrih sto let za Furlani so se priselili k Slovincem Nemci, ki so prišli na Trbiž trgovat z Benetkami, opravljat obrtniške poklice in se tudi motat okoli plavžev. Furlani so tu bili nekaj stoletij, nato so izginili in se pojavili v večjem številu šele po zadnji vojni. Nemci živijo v tej dolini nad petsto let. Ob začetku prejšnjega stoletja je bilo Slovencev in Nemcev vsakih napol. Ko pa so začeli ljudi preštovati po občevalnem jeziku redno vsakih deset let, so seveda Nemci na uradnih popisnicah hitreje rastle kot v resnici. Kako ne bi, kdo pa ni znal nemškega jezika tam gori, kjer so tekle vse prometne žile. Ob meji so se nakopičili cariniki, vojaki, prometniki v nemškem Pontablju, iz vseh avstrijskih nemških in nenemških dežel. Isto se je zgodilo po 1918 na Trbižu z Italijani in se dogaja še danes. Klima je sicer ostra, toda v trgovini je ob meji dosti dela in ne zebe.

Koliko živi tu beneških Slovencev?

Kanalska dolina je bila torej na narodnostnem prepihu nad petsto let. Vleklo je po malern ves čas, a tega ni bilo opaziti, ker ljudje niso takrat vedeli za narodnostne prepire, ker je bil vsak jezik enakovreden. Godlja je nastala s fašizmom, ko je po dolini zavijala po šolah samo rimska volkulja in so se nato oglasili kot odmev stari germanski rogovi v SS standardah. Mussolini in Hitler sta se 23. junija 1939 pobotala ter se je na podlagi berlinskega sporazuma izselilo iz Kanalske doline po nemških virih 5.700 Nemcev, torej več kot jih je optiralo za tretji rajh. Optantov je bilo namreč 4576.

V zadnjem avstrijskem štetju so nemške oblasti naštele, da je bilo l. 1910 6.397 Nemcev. Po tem lahko sodimo, da je ostalo l. 1945 v najboljšem primeru samo nekaj sto Nemcev. Po zadnjem italijanskem štetju prebivalstva je živelo l. 1961 v Kanalski dolini 8281 ljudi. Nemci so zaradi svoje nacistične pustolovščine skoro izginili. Nastane vprašanje, koliko je ostalo po zadnji vojni kanalskih Slovencev. V zadnjem avstrijskem štetju l. 1910 so jih Nemci našтели samo 1682 zaradi

Starodavna cerkva Sv. Kvirina na narodnostni meji vzhodno od Čedad

nesrečnega občevalnega jezika. Grdo se je Slovincem otepalo, da so imeli in morda se jim še otepa, da imajo talent za jezike. Morda to velja za posameznika, da velja pregovor: Kolikor jezikov znaš, toliko mož veljaš. Za nas Slovence kot celoto pa je pri vseh ljudskih štetjih z občevalnim jezikom, in tako so nas šteli, veljalo: Kolikor več jezikov boste znali, toliko manj vas bomo našтели. Italijani so v svojem gorečem nacionalizmu leta 1921 zmanjšali število kanalskih Slovencev na 1.106. Bolje, da nas niso po 1945 v kanalski dolini in pa tudi drugod še enkrat šteli po občevalnem jeziku, ker bi še to nizko število prepolovili. Duhovne oblasti opravljajo zase svoja posebna štetja, da vedo z verniki kake narodnosti imajo opraviti. Dekan Fortuna je l. 1950 izdal v Trbižu knjižico 'Tarvisio', v kateri je naštel okoli 1800 Slovencev v Kanalski dolini. Slovenski krogi sodijo, da jih je bilo takrat okoli 2000. Pred sto leti so nas našтели okoli 3000 ali polovico vsega prebivalstva, nato nas ni bilo manj, ampak samo zmeraj manj so nas našтели.

Ker se je med zadnjo vojno izselilo 5700 Nemcev, je prišlo na njihovo mesto 5000 do 6000 priseljencev iz notranjosti Italije, največ iz sosednje Furlanije. Njih je v veliki meri naseljeval znameniti 'Ente Nazionale per le Tre Venezie', ki je pokupil zemljišča in druge nepremičnine nemških optantov za tretji rajh in naseljeval predvsem furlanske kmete.

Narodnostni preprih

Med temi furlanskimi naseljenci so številni beneški Slovenci. Toda za italijanske oblasti so tudi oni Italijani ali pa vsaj Furlani in so se kot taki tudi ponašali, da bi dobili zemljo in hišo v Kanalski dolini. Še drugi navadni ljudje težko ločijo v tujini ali kjerkoli izven Beneške Slovenije beneškega Slovence od navadnega Furlana. To je razumljivo: Kadar se človek bori v tujini za kruh in obstanek, ne misli na narodne pravice, ampak, kako bo obstal in se uveljavil. Ko je bilo še celo Slovensko primorje v Italiji pod fašizmom, so tudi v precejšnjem številu preplavili beneški Slovenci soško dolino in druge sosednje kraje. Na meji so delali kar dela vsak nezaveden človek in so se tudi oni istovetili s takratnim italijanskim režimom. Po vojni so se ti ljudje vrnili iz krajev, prisojenih spet Sloveniji v Beneško Slovenijo in so italijanski statistiki ugotovili nenormalen porast prebivalstva v raznih krajih Beneške Slovenije prav zaradi vrnitve teh povratnikov v domače kraje. Seveda so kmalu, ko so se šli nekoliko trikoloriste, spet odšli v emigracijo v drugi smeri: v Francijo in Belgijo.

Nastaja vprašanje, koliko je teh beneških Slovencev, ki so prišli skupaj s Furlani na ognjišča kanalskih Nemcev. Ker ni več fašizma ni treba biti tem nezavednim beneškim naseljencem v Kanalski dolini preveč prenapeti, uradno patriotični, niti ne 'italianissimi', kot so morali biti v svojih nadiških dolinah, ampak so navadni kolonisti, naseljenci; kolikor so pa še Rezljani, so pa trgovci, prekupčevalci.

Če bi prišteli h kanalskim Slovincem še te nezavedne beneške Slovence, ki se sicer dobro zavedajo svojega slovenstva, toda se z njim ravno ne razkazujejo, bi morali prišteti k približno dva tisoč kanalskim Slovincem še nekaj sto teh slovenskih povojnih priseljencev iz furlanske Slovenije.

Beneška Slovenija po dvajsetih letih

Zanimanje za Beneško Slovenijo (pod tem imenom je zajeta tudi Režija) in njene prebivalce, je v povojnih letih postalo veliko in aktualno, kakor nikdar prej:

To ozemlje je pripadalo Italiji že leta 1866. Tedaj je nova državna meja ločila beneške Slovence od njihovih rojakov na vzhodu, ki so ostali dalje pod avstrijsko vladavino. Medtem ko je tem bila dana možnost, da si postopoma priborijo manjšinske pravice, je Italija odrekala beneškim Slovincem kakršno koli jezikovno, kulturno in politično pravico kot narodni manjšini.

Pred prvo svetovno vojno dejansko ni bilo nobene prave zveze med Slovenci tu in onstran državne meje. Beneški Slovenci so bili drugim Slovincem kot veja na skrajnem zahodu zanimivi, odnosi med enim in drugimi pa so bili, lahko rečemo, zgolj platonični.

Po prvi svetovni vojni pa so bili na osnovi proslulega Londonskega pakta in nič manj nesrečnega rapalskega dogovora proti njihovi volji priključeni Italiji še Slovenci z Goriškega in Tržaškega ter iz Istre in velikega dela Kranjske. Pričakovati je bilo, da bo Italija tem Slovincem nudila vsaj iste pravice, ki so jih imeli pod Avstrijo, in da bo te pravice raztegnila tudi na beneške Slovence. Toda že postopanje demokratičnih vlad pred aneksijo in po aneksiji, je kazalo, da je bilo tako pričakovanje varljivo. Z nastopom fašističnega režima pa so izgubili novo anektirani Slovenci prav vse pravice in celo beneškim Slovincem so še poostrili njihov itak že povsem okrnjeni narodnostni položaj.

Beneški Slovenci so bili tako združeni s svojimi rojaki v Slovenskem Primorju v trpljenju in zatiranju. Iz tega skupnega trpljenja pa je nastala tesna povezanost, ki je bila potrjena s krvjo, prelito v narodnoosvobodilni vojni, ko so se beneški in primorski Slovenci bojevali ramo ob ramo proti fašističnim in nacističnim zatiralcem in za narodno osamosvojitve.

Ta boj ni imel zanje zaželenega uspeha. Vsi beneški in tržaški Slovenci ter del goriških Slovencev je tudi po drugi svetovni vojni ostalo pod Italijo. Toda njihov položaj je bil, vsaj po besedilu dogovorov, ustave in zakonov, drugačen, kakor po prvi svetovni vojni.

Tako je Italija s členom 15 mirovnega dogovora sprejela obveznost, da bo zajamčila vsem osebam na svojem ozemlju ne glede na raso, spol, jezik in vero uživanje človečanskih pravic in svoboščin. Ta obveznost se izraža tudi v novi italijanski ustavi iz l. 1947. Člen 3 pravi, da so vsi državljani brez razlike spola, rase, jezika in vere, političnega naziranja

ali družbenega položaja enakopravni pred zakonom, in s členom 6 je bilo izrecno določeno, da se bodo s posebnimi predpisi varovale jezikovne manjšine. Takšno obveznost je prevzela Italija tudi z vstopom v Organizacijo združenih narodov. Glede Slovencev v bivši coni A Svobodnega tržaškega ozemlja pa so bile pravice nadrobno konkretizirane v posebnem statutu, ki je bil priložen Londonskemu memorandumu o sporazumu iz oktobra 1954.

Za vse Slovence, ki so dalje ostali pod Italijo, torej tudi za beneške Slovence, pa so pričakovali primerne konkretne določbe od statuta avtonomne dežele Furlanija — Julijska krajina, ki jo je predvidevala nova italijanska ustava. V ustavi je namreč bilo ustanovljenih pet dežel (regioni) s posebno avtonomijo, po kateri naj bi se razlikovale od ostalih 14 dežel. Te dežele so Sicilija, Sardinija, Trentinsko — Gornje Poadižje, Dolina Aosta in Furlanija — Julijska krajina. Zadnje tri zajemajo ozemlje, kjer bivajo narodne manjšine: prva Nemce, druga Francoze in tretja Slovence. Z ustanovitvijo teh treh dežel naj bi bile zajamčene pravice narodnih manjšin. Fiksirane pa naj bi bile v posebnih statutih teh dežel. Za Trentinsko — Gornje Poadižje in za Dolino Aosta je stopila ta določba ustave takoj v veljavo in sta bila izdana ustrezna deželna statuta že leta 1948. V statutu in v vrsti deželnih zakonov, ki so sledili so bile utemeljene pravice Nemcev na Južnem Tirolu in Francozov v Val d'Aosta.

Glede Furlanije — Julijske krajine pa je sami ustavi bil dodan poseben člen, s katerim se je do nadaljnega suspendirala posebna avtonomija te dežele. Dejansko je oživela šele l. 1964. Toda v statutu te dežele bomo zamen iskali določil glede manjšin, kakršne vsebujeta statut za Južni Tirolo in za Val d'Aosta. Vse določbe (in še te so anonimne, kajti ime Slovenci ali slovenski se v statutu sploh ne omenja!), se reducirajo na en sam člen, ki nalaga priznavanje enakopravnosti in enakega ravnanja z vsemi državljani, ne glede na njihovo pripadnost tej ali oni jezikovni skupini in predvideva varstvo etničnih in kulturnih karakteristik manjšin.

Vse te določbe pa so glede beneških Slovencev ostale samo na papirju. Tržaški in goriški Slovenci zopet uživajo, čeprav v okrnjeni meri, pravice, ki so si jih priborili že pod avstrijsko vladavino pred prvo svetovno vojno. Beneški Slovenci pa tudi do danes nimajo niti najskromnejše osnovne šole in tudi drugače ne uživajo prav nobenih pravic kot manjšina.

Napačno pa bi bilo sklepati, da je zaradi tega vprašanje

beneških Slovencev zmrznilo. Obratno v povojni dobi je močno oživelo. Če je, kakor je nedavno rekel neki italijanski profesor v svojem predavanju, kjer je omenil tudi Beneško Slovenijo, še v polpretekli dobi za to pokrajino veljalo latinsko geslo «*Hic sunt leones*» (tu bivajo levi in zato tu nimamo ničesar iskati), ne drži to več danes. S tem pa ne mislim samo na to, da je to ozemlje postalo v zadnjih letih izredno zanimivo za etnografe, jezikoslovce in muzikologe, bodisi slovenske ali italijanske, temveč tudi na mesto, ki ga je dobila Beneška Slovenija v političnem življenju. O njej razpravljajo danes v pokrajinskem svetu Videmske pokrajine, na sejah odbora deželnega sveta Furlanije — Julijske krajine, v parlamentu in senatu. Z vprašanjem beneških Slovencev se ukvarjajo danes razne politične stranke slovenske in italijanske. Beneški Slovenci niso za prve volitve v deželni svet postavili lastne kandidatne liste, pač pa sta bila po en Slovenec na komunistični in na socialistični listi. Ta sicer nista bila izvoljena, vendar sta odnesla znatno število preferenčnih glasov. Beneški Slovenci računajo lahko na pomoč treh slovenskih članov deželnega sveta, ki so bili izvoljeni v Goriški pokrajini in na Tržaškem ozemlju.

Nedvomno najboljši dokaz o novem duhu, ki je prežal beneške Slovence, pa je tednik Matajur, ki izhaja v Vidmu. namenjen je predvsem beneškim Slovincem, a je tudi pomemben obveščevalec slovenske javnosti sploh, ter celo Italijanov in Furlanov s priložnostnimi članki v italijanski, ki jih objavlja po potrebi. To nalogo opravlja že vrsto let z najboljšim uspehom, želeli bi bilo, da bi se še bolj povečal in da bi našel pot v hišo slehernega beneškega Slovenca doma ali v tujini, kamor mora s trebuhom za kruhom.

Prav tako bi bilo želeli, da bi se po zgledu sedanjega prosvetnega društva «Ivan Trinko» v Čedadu ustanovila v vseh večjih vaseh Beneške Slovenije podobna društva in da bi društvo v Čedadu postalo njihova središčna organizacija.

Spričo dejstva, da so prav pred letom dni Albanci v Južni Italiji in na Siciliji dobili poslanski predlog za prve osnovne šole v lastnem jeziku, morda ne grešimo, če upamo, da ne bo daleč dan, ko bodo tudi beneški Slovenci dobili šole v lastnem jeziku in da bo tako najboljše preskrbljeno za varstvo etniške in kulturne karakteristike slovenske narodne manjšine kakor predvideva deželni statut!

Tudi beneški Slovenci se prebujajo iz dolge letargije. Dolžnost nas, ki smo v tem pogledu pred njimi pa je, da jim pri tem bratsko pomagamo.

L. Č.

PRIMORSKI
DNEVNIK
16.5.65

PISANA DRUŠČINA

Med Slovenci v videmski pokrajini

Med zadnjo vojno ni prišlo namesto Nemcev in slovenskih nemškutarških elementov, ki so odšli v rajhovske dežele, dosti drugih ljudi iz notranjost: Italije. Šele po vojni so se pojavili tudi po prvih letih poveljne zmene stari znanci tržiških Slovencev istrski begunci, nato kolonisti kolonizatorske ustanove Ente delle Tre Venezie, a Trbiž sam je povečal v glavnem svoje mestno prebivalstvo po lastni izbiri posameznikov. Sem so začeli vreti tisti elementi, ki imajo zmerom dober nos za kraje, kjer začnejo cveteti posli in lahki zaslužki. Po gostilnah sem naletel tudi na tiste Slovence in nekatere Nemce, ki so izpili do dna čašo razočaranja v premaganjem nemškem norem rajhu in je pri njih domotožje po deželi pod Višarjami premagalo njihov ponos.

S take vrste pisano narodno druščino ima človek opravka v Kanalski dolini, ako hoče govoriti z ljudmi in jim potipati zilo, kako jim utripa življenje. Vino, ki ga tu prodajajo, je verjetno zelo dobro za Avstrijce in tudi poceni zanje, je pa malce slabše in dražje kot drugod v Italiji in tudi ekspresne kave, ki tudi že spadajo semkaj v kraje na italijanski državni meji, v njihove gostilne in bare, so bolj vodene in manj aromatične kot v bližnjem Vidmu. Pletli smotorej običajne pogovore pri nekoliko slabših gostinskih uslugah, od tistih, ki jih nudijo dru-

god v Italiji. Vse te vasi so v obmejnem pasu in poznajo vsi ti ljudje prav dobro, kakšne so razmere in lokali v Kranjski gorji ali v koroškem Beljaku. Skratka, vsak dan lahko primerjajo, kako teče življenje v teh državah: Avstriji, Italiji in Jugoslaviji. Zato ni bilo nič čudnega, da sem jih spraševal, kakšne so njihove gospodarske razmere in kaj jih skrbi. Mislili so, da sem eden izmed tistih ljudi iz tega trideželnega kota «Dreilaender-ecke», da so mi nekateri ponujali kot Avstrijcu dobre likerske marke in zenske čevlje; če pa so čutili v meni Jugoslovana, pa so imeli na razpolago električni material in terilen srajce, a Rezijani in Furlani so bili pripravljeni stopiti z menoj v trgovanje za drva in žagan les.

Prevladujoča nota je bila pri vseh ljudeh trgovina, menjava denarja, toda ne dinarjev, ki jih le v največjem početju sprejemajo in zamenjujejo v nekaterih trbiških trgovinah. Pri Italijanih sem še tu pa tam opazil italijanske liste v lokalih pri posameznikih, pri Nemcih in Slovencih pod nemškim vplivom pa tu in tam nemške liste iz Južnega Tirola, pri Slovencih je redko slovenski list s Tržaškega in Goriškega, ne pa listov iz Jugoslavije.

OB VIŠARSKI ŽIČNICI

Pri vsem tako pestrem mešanju narodnosti in še povrh iste narodnosti iz raznih plasti, kakor jih je konjunktura ali pa kak mednarodni dogodek semkaj vrgel, pa ni opaziti nobene narodne nestrpnosti, da bi bili eni nasproti drugim. Celo neofašisti, ki so se pojavili v precejšnjem odstotku pri vseh ovojnih volitvah v Kanalski dolini, niso nasproti neitalijanskim narodnostim ničesar zagrešili, kar bi drugim zagrenilo življenje v Italiji. Okoli višarske žičnice, ki je v rokah odvetnika Pisentija, kateri je oktobra leta 1923 kot fašistični prefekt v Vidmu ukazal, da morajo slovenski listi izhajati strogo dvojezično, se vrtijo ljudje v Pisentijevi službi. Ti se seveda ravnajo v mišljenju po gospodarju. Ko sem pri blagajni žičnice prosil v slovenščini listek za Višarje, sem ga dobil, seveda ni pri tem nihče izustil slovenske besede.

Če le more, osebje višarske žičnice ne spregovori v slovenščini s slovenskimi romarji, ki tvorijo velik del potnikov na žičnici. Seveda ko gre za veliko romarsko slovensko skupino iz sosednje Slovenske Koroške ali iz Soške doline, le popustijo pred navalom slovenskih povpraševanj. Nekdanji prefekt

Pisenti je zdaj star, toda še zmerom zelo bister gospod, ki uganja že malce čudastva s svojim Benitom. Ko je bila pred dvema letoma odprta žičnica, je vpričo vse demokršćanske ministrske gospode in prefekturnih visokih funkcionarjev, ki so se v zadregi nekoliko umaknili, spustil spet svojo hvalnico Benitu, ki da ima svoje zasluge za višarsko žičnico. Mussolini da je namreč bil tisti, ki je prvi podpisal obveznico za zgraditev žičnice že pred vojno na Sveto goro pri Gorici, a to podjetje da je bilo, tako je Pisenti trdil, nominalni predhodnik sedanje skupine delničarjev za višarska «električna polena», pri kateri ima večinski portfelj delnic prav Pisenti.

MANAGERJI

KANALSKE DOLINE

V Kanalski dolini morajo imeti skupino močnih zelo vplivnih in tudi kolikor toliko petičnih managerskih industrijsko-finančnih kapitanov, ki obračajo po določenih interesih gospodarske tokove in dohodke te deželice. Ljudje namreč o tem govorijo, niti ne z nekim kritičnim ogorčenjem, ampak nekako z občudujočim priznanjem za spretnost teh glavnih operaterjev. V dolini, ki pelje

od Trbiža proti Savski dolini, v Beli peči s prečudovitim italijanskim imenom «Fusine di Valromana», neprimerno lepšim od nekdanjega ljubkega o-penskega «Poggioreale del Carso», je dolgoletni resnični gospodar ravnatelj tovarne verig, onstran mangartskih gora ostaja v rabeljskih rudnikih, pri vseh lastniško - najemniških spremembah, pravi gospodar inž. Nogara. Zelo velik vpliv ima tudi vsakokratni ravnatelj državnih gozdov v Trbižu, ki upravlja tudi gozdove nekdanjega cerkvenega sklada. Več kot tretjino plodne in neplodne zemlje je dobila v upravljanje kolonizacijska ustanova «Ente per le Tre Venezie, ki je po pisanju v listih in po osebnem priznanju domačinov vseh treh narodnosti dosegla rekord v nesmotrnem gospodarjenju, a so njeni ravnatelji in upravni svet še zmerom med najvplivnejšimi gospodarskimi činitelji Kanalske doline. Trbiž sam je s svojim velikim trgom za kupce z avstrijskega severa, dovolj velik, da je precej domačih trgovcev obogatelo in da vsa ta trbiška «čaršija» vpliva bolj dobro kot slabo na celotno politično razpoloženje v Kanalski dolini. Naj omenimo, da so med trbiškimi trgovci še dva, trije Slovenci, ki jih ne gre prezreti v tej družbi, ki finančno nekaj tehta. Seveda pa jih prekaša Erlih iz Zabnice, ki spada v srednjo plast ne samo bogatih, ampak tudi vplivnih ljudi Kanalske doline.

(Dalje prihodnjé)

GOSPODARSTVO

10.12.64

Vsi izseljenci odločno zahtevajo večjo zavzetost države in dežele

Poslanec Lizzero in štirje slovenski izseljenci poudarili zahteve in prikazali razmere Beneške Slovenije - Zaključni govor predsednika deželnega odbora dr. Berzantija

V nedeljo zvečer se je v Vidmu zaključila prva deželna konferenca o izseljevanju, ki je trajala dva dni in večkrat potekala v zelo napetem ozračju. Že od samega začetka je bila konferenca precej živahna, izseljenci so zavzeto govorili o svojih težavah in prikazali žalostne razmere, v katerih morajo delati in živeti v tujini, zahtevali so učinkovite ukrepe oblasti, da se odpravijo krivice, ter konkretne pobude na gospodarskem in socialnem področju, da bo domača delovna sila lahko dobila zaposlitev doma, da bo prenehalo izseljevanje in da se bodo izseljenci lah-

ko vrnili v svoje kraje. Iz glavnih poročil strokovnjakov, zelo živahne diskusije in odgovorov ter pojasnil predstavnikov deželnih in vladnih oblasti je bilo razvidno, kako je vprašanje izseljevanja in zaščite izseljencev zapleteno, kako je bilo dolga leta sploh zanemarjeno in kako nujni so ne samo ukrepi pristojnih oblasti, ampak tudi večja zavzetost strank, sindikatov in organizacij. Prav tako pa je ta konferenca, ki jo je organizirala dežela in katere se je udeležilo lepo število izseljencev, predstavnikov sindikatov, strank in o-

blasti, pokazala, kako nujno potrebno je združevanje sil in še večja enotnost izseljenskih organizacij.

Že zdaj, takoj po zaključku, lahko ugotovimo, da je bila konferenca, kljub nekaterim pomanjkljivostim, pozitivna in da bo važen mejnik v dolgi, žalostni zgodovini izseljencev. Vsekakor se je nekaj premaknilo in vse kaže, da bodo sledile druge pobude v širšem merilu, da bo konferenca imela odmev med izseljenci in vzbudila večje zanimanje tudi med strankami in organizacijami, ki do sedaj niso

polagala dovolj skrbni temu vprašanju.

Veliko važnost je imela konferenca v Vidmu tudi za Beneško Slovenijo. Prvič so namreč izseljenci iz Beneške Slovenije imeli priložnost, da so s tako perspektivno tribune, ob prisotnosti deželnih in državnih oblasti ter predstavnikov strank in sindikalnih organizacij prikazali žalostne, tragične razmere v Beneški Sloveniji, obsodili stoletno zatiranje in jasno postavili zahteve po priznanju in zaščiti narodnih pravic in ukrepih za gospodarski ter socialni obstoj in napredek Beneške Slovenije.

V soboto sta govorila Marko Petrič in Renzo Del Medico, v nedeljo pa Dino Del Medico in Hijacinta Kont. Furlanski izseljenci so jih potrjevali ter pliskali. Nihče jim ni ugovarjal in jih motil. Društvo slovenskih izseljencev, ki je bilo pred dobrim letom ustanovljeno v Švici, se je lepo uveljavilo tudi na tej konferenci. (Govora Marka Petriča in Dina Del Medica objavljamo na 3. strani, jutri pa bomo objavili govora Hijacinte Kontove in Renza Del Medica).

Razmere v Beneški Sloveniji je v nedeljo omenil v svojem govoru tudi komunistični poslanec Lizzero, ki je dejal, da je med vzroki izseljevanja iz Beneške Slovenije tudi zatiranje narodnih pravic. Pri tem je še pripomnil, da se od slovenskih izseljencev iz Beneške Slovenije lahko nekaj naučimo. V tujini, samih in brez pomoči so si znali ustanoviti svoje društvo in svoje krožke, v katerih se lahko v svojem materinem jeziku izražajo in razpravljajo o svojih vprašanjih. Poslanec Lizzero je tudi poudaril, da je vprašanje izseljevanja še bolj pereče za Beneško Slovenijo, ker predi nevarnost, da bo tam slovenska narodna skupnost zaradi izseljevanja dobesedno izginila, če ne bo prišlo do učinkovitih ukrepov.

Ob zaključku konference je spregovoril predsednik deželnega odbora dr. Berzantija, ki je predvsem poudaril, da ne bo več govoril o zadovoljivem gospodarskem in socialnem napredku, dokler ne bo popolnoma izginilo izseljevanje. Diskusija je pokazala, je dejal Berzantija, da se mora vsa dejavnost za rešitev tega vprašanja razvijati v dve smeri. Okrepiti je treba vse pobude in posebej za zaščito in pomoč izseljencem, obenem pa s daljšo perspektivo, delovati za gospodarski razvoj in ustvaritev novih industrijskih obratov, da bo domača delovna sila našla doma primerno zaposlitev. Pripomnil je

tudi, da je za rešitev mnogih vprašanj, ki se tičejo izseljencev pristojna država. Dežela je že sprejela nekatere zahteve. Tako je dr. Berzantija zagotovil, da dežela pripravila anketo o delovni sili, brezposelnosti in izseljevanju. V kratkem bo predložen v odobritev deželni zakonski osnutek glede pobud in ukrepov ter prispevkov dežele za kulturne in socialne dejavnosti v korist izseljencev. Pri deželnem odboruštvu za delo bodo ustanovili urad za vprašanja izseljencev. Z vsemi organizacijami in društvi izseljencev, je poudaril Berzantija, bo dežela vzdrževala prijateljske stike in sodelovanje ter jim gmotno pomagala.

Predsednik deželnega odbora je še navedel, kaj je do sedaj dežela napravila za razvoj gospodarstva in industrializacije, ter pripomnil, da so potrebni še nadaljnji ukupni napor oblasti, strank in sindikatov.

V nedeljo se je konference udeležil tudi sen. Coppo, podtajnik zunanega ministrstva, ki je zadolžen za vprašanja izseljencev. Med govorem so ga večkrat prekinjali z ostrimi pripombami in očitki na račun vseh dosedanjih vlad. Govoril je o razgovorih s predstavnikom vlada EGS, omenil težave in težke uspehe. Na zahtevo po sklicanju vsedežavne konference je odgovoril, da vlada temu ne nasprotuje, da pa bo lahko sklicana le po razpravi o izseljevanju v parlamentu. Na hude pritožbe izseljencev v Švici je dejal, da se bo v kratkem sestala italijansko-švicarska komisija.

Na nedeljskem zasedanju so na tribuni zvrstilo še več predstavnikov izseljenskih organizacij in društev kot v soboto. Nekateri organizacije so predložile pismene zahteve in obsežna poročila. Vsi delegati so zahtevali večjo in bolj učinkovito zaščito italijanskih delavcev v inozemstvu, ker se jim godijo hude diskriminacije in krivice, večjo skrb konzularnih predstavnikov, in večje stike ter obiske državnih predstavnikov, boljše informacije iz domovine, točno statistiko o izseljenih itd. Glavna zahteva pa je bila: zgraditev novih tovarn in infrastrukture, da nam ne bo treba iskati kruha v tujini. Stevilne organizacije in društva izseljencev, sindikat in ACLI so sestavili enotno resolucijo, v kateri med drugim zahtevajo, da se pred sestavo novega deželnega gospodarskega načrta pregleda prvi načrt, da se ustanovi deželna komisija z močnim predstavništvom izseljencev, da se skliče vsedežavna konferenca o izseljevanju itd.

PRIMORSKI
DNEVNIK
16.12.69

Sestanek o kmetijstvu v Beneški Sloveniji

Včeraj je bil v gostilni Geriup v Sentenartu v Beneški Sloveniji sestanek, na katerem so predstavniki deželne ustanove za razvoj kmetijstva (ERSA) orisali kmetovalcem področni načrt za ovrednotenje kmetijstva. Namen sestanka je bil vzpostaviti prvi stik s kmetovalci tega področja. Na sestanku so predvsem pojasnili program, po katerem bi bolj smotno izkoriščali

kmetijske vire v Nadiških dolinah. Po poročilu je sledila razprava. Podoben sestanek je že bil prej v občini Srednje.

PRIMORSKI
DNEVNIK
16.12.69

Za Colonija (KD) so bili za Slovence v zadnjem času storjeni koraki naprej

Glede pristojnosti dežele se je skliceval na statut, strinjal pa se je z ustanovitvijo stolice za slovenščino na tržaški univerzi in za nov zakon za industrijsko pristanišče

Kakor smo predvidevali, se razprava o programatičnih izjavah predsednika deželne odbora Berzantija ni zaključila pred običajnim week-endom in se bo zaradi tega nadaljevala v torek dopoldne. Včeraj je spregovorilo razmeroma malo svetovalcev, zato pa so bili njihovi posegi toliko daljši. Prvi je nastopil demokrščanski svetovalec Coloni, ki je zagovarjal stvarnost in pomen deželne načrta za sedanjo zakonodajno dobo ter polemiziral s svetovalci, ki so ga v teku razprave v preteklih dneh s tega ali onega vidika kritizirali. V svojem nastopu je govornik obravnaval zlasti tri aspekte načrta: politični, upravn in ožji tržaški aspekt. V zvezi s Trstom je govornik poudaril, da so zadnji sklepi CIPE v bistvu koristni, da pa se ustrezni načrti izvajajo z

zamudo. Trst da je izpostavljen hudi konkurenci zlasti na področju pomorskih zvez, ter da je zato treba najti nove oblike sodelovanja tudi z jugoslovanskimi lukami, proti skupnemu gospodarskemu konkurentu, ki ga predstavlja skupnost severnoevropskih pristanišč.

Coloni se je med svojim govorom dotaknil tudi problemov, ki zadevajo našo manjšino. Dejal je, da so nam bile osnovne pravice vedno priznane ter da so bili v tej zvezi prav v zadnjem času storjeni novi koraki naprej. Slovenske ustanove so v zadnjem poslovnem letu po Coloniju prejele 53 milijonov lir raznih podpor in prispevkov, tako da naj bi se skupna vrednost podeljenih prispevkov za trikrat povečala v primeri s prejšnjimi leti. Slovenskemu gledališču je bil podeljen poseben prispevek, poleg tega pa mu je bil priznan status poljavne ustanove. Z novim zakonom, ki bo po novem urejeval italijanska gledališča, postaja po vsej verjetnosti tržaško in bocensko gledališče zadobil še povsem lastno konfiguracijo. Govornik je omenil, da prejemamo Slovenci denarne podpore za počitniške kolonije, za šolske knjige itd. Glede svobodne uporabe slovenskega jezika je Coloni omenil zakon z dne 14. julija 1967, s katerim je ministrstvo za pravosodje namestilo na našem področju 5 prevajalcev in tolmačev za slovenski in enega za srbohrvatski jezik. Dvojezični napisi so bili oproščeni dvojnega davka na propagandne napise, število Slovencev pri Kmetijskem konzorciju v Trstu se je z namestitvijo zadnjega slovenskega strokovnjaka dvignilo na 6, v letu 1967-68 je dežela organizirala 10 kmetijskih tečajev v slovenščini; v krajih, kjer je večina prebivalstva slovenske narodnosti, uporabljajo javne ustanove lepake v slovenščini, itd. Namen deželnih organov je, z razpisovanjem javnih natečajev jemati v službo še druge Slovence. Glede morebitnih nedemokratskih nastopov posameznih javnih funkcionarjev pa da je prav dežela tista ustanova, ki naj bi po Colonijevem mnenju dajala zadostno jamstvo za spoštovanje prizadetih pravic.

Kar zadeva pristojnost dežele glede vprašanj, ki se nanašajo na Slovence, je govornik naglasil, da so te pristojnosti določene po statutu ter da bi vsakršna njihova razširitev zahtevala predhodno spremembo samega statuta z ustavnim postopkom. Poleg tega obstaja tudi spomenica o soglasju, ki jo mora Italija spoštovati, kar tudi spa-

da v pristojnost države in ne mor-da naše dežele. Kljub svojim omejenim pristojnostim na tem področju pa se bo dežela še naprej zavzemala za Slovence in njihove ustanove je nadaljeval govornik, na koncu pa pridal, da se strinja z zahtevo po ustanovitvi stolice za slovenščino na tržaški univerzi in z novim zakonom o Ustanovi za industrijsko pristanišče, po katerem bodo prizadeti kmetje prejeli višjo odškodnino za razlaščeno zemljo.

Sledil je nastop misovca Morelija, ki je skušal dokazati, da se vse sedanje tegobe v Italiji in v naši deželi porajajo iz tega, ker v državi primanjkuje svobode, reda in discipline. Priznal je, da v Furlaniji - Julijski krajini živijo Slovenci (za Tržaško je navedel 7,5%), ter da jih infinitezimalen ščepec živi tudi v Beneški Sloveniji; posvaril pa je deželne organe, naj postanejo pozorni na postopno utrjevanje narodne zavesti in na ustrezno dozorevanje slovenske manjšine, ki nastopa enotna, ko gre za obrambo svojih pravic, medtem ko se sile v italijanskem taboru med seboj trgajo. Glede slovenskih protestov da na nekaterih mestih ne sprejemajo prošnje v slovenščini, je govornik ponovil znano tezo, da ga ni zakona, po katerem naj bi bili uradniki dolžni znati slovenski jezik, kakor tudi ni bil nikoli ratificiran memorandum o soglasju.

Nato sta govorila še demokristjanski svetovalec Ginaldi in liberalc Trauner. Prvi je zahteval oživljenje gospodarskega poslovanja v deželi z novimi naložbami in s pospeševanjem notranje potrošnje, drugi pa je poudaril, da so Berzantijeve izjave vse preveč optimistične, ter da se v resnici gospodarski položaj v deželi postopoma slabša. Zahteval je odpravo odvečnega birokratizma ter organizirano naganje svežih kapitalov v deželno gospodarstvo, vendar ne le prek deželnih ali poldeželnih ustanov, temveč tudi neposredno v sodelovanju z deželnimi operaterji.

PRIMORSKI
DREVNIK
8.3.69

Slovensko gledališče s pasijonom in zbor «Jacobus Gallus» v Čedadu

V gledališču Ristori se je zbralo okrog 400 beneških ljudi, katerim sta v začetku spregovorila župnik Emil Čenčič in predsednik p. d. «Ivan Trinko» Izidor Predan, vsebino «Vinske žalostne» pa je obrazložil župnik Marij Lavrenčič

V nedeljo popoldan se je kljub lepemu vremenu in kljub temu, da je v tem letnem času velik del beneškoslovenskih ljudi po svetu, nabralo v gledališču «Ristori» v Čedadu okrog 400 ljudi. Prišli so iz vasi Beneške Slovenije, da se udeležijo prireditve, ki sta jo organizirala Slovensko gledališče iz Trsta in kulturno društvo «Ivan Trinko» iz Čedada, ter s tem dali najboljši odgovor tistim krogom in ljudem, ki so si v teh dneh prizadevali, da bi beneške Slovence odvrnili od te slovenske kulturne prireditve.

Najprej je stopil na oder župnik Gorenjega Tarblja, g. Emil Čenčič in spregovoril ljudem najprej v slovenščini, nato pa povzel svoje misli še v italijanščini. V priščnem, nekoliko narečju približanem nagovoru je dejal med drugim:

«Zaradi malo kristjanskega čuta posebnih oseb do naših naravnih pravic in do kulturnih dogodkov se je zdelo, da ne bo mogočno priti letos do današnjega kulturnega srečanja. Pa dobra volja, posebna ljubezen in bratovsko zanimanje za našo Benečijo naših dragih prijateljev Slovenskega gledališča iz Trsta in neutrudljiva pogumnost kulturnega društva «Ivan Trinko» iz Čedada so premagali vse težave in danes smo tukaj veselo zbrani da preživimo dve uri posebnega kulturnega srečanja s Slovenskim gledališčem in pevskim zborom «Jacobus Gallus» iz Trsta.

Srčno se zahvaljujemo dragim igralcem Slovenskega teatra, ki je že četrtrič med nami, vedno z isto umetniško občutljivostjo. Hvala, srčna hvala, dragi prijatelji. Žal nam je, da vam ne moremo zaradi naše revščine in zato, da ne razžalimo vašo blagostnost, ki je neprecenljiva, dokazati materialno našo hvaležnost. Letos imamo srečo imeti prvič med nami tudi pevski zbor «Jacobus Gallus» iz Trsta. Ni potrebno, da ga predstavim. Njegova veljava je poznana ne samo pri nas temveč tudi po vsej Italiji. Tudi dragim pevcem srčna zahvala.

Dragi Slovenci iz Nadiže, iz Rečanju in iz vse Furlanije. Vsem so znana potrpežljivost naših ljudi, neutrudljiva delavnost in vernost. Skrbimo, da bomo imeli tako zanimanje tudi do kulture in vsako kulturno srečanje naj nas najde tako pripravljene, da bomo pričujoči. Kdor se zanima za kulturo, bogati svoje dušno življenje in srce z vrednotami, ki so večne, ker prihajajo od Boga in so v človeku žar božje modrosti.»

Za župnikom g. Čenčičem je spregovoril še predsednik društva «Ivan Trinko», Izidor Predan. Tudi on se je zahvalil gostom in poudaril pomembnost dogodka ter omenil prejšnja gledališka gostovanja v Beneški Sloveniji. «Ako bi nam bili v pretekli zgodovini tako pomagali ostali slovenski bratje, kot nam pomagajo danes», je med drugim dejal, «da bi nam bili nudili takšno kulturno pomoč, kot nam jo nudijo sedaj, bi bila danes naša narodna zavest na višjem nivoju, kot je. Toda mi smo bili v stoletjih zapuščeni in prepuščeni sami sebi. Naš jezik in naša kultura je bila obsojena na smrt, na propad, vendar smo v najhujših časih ohranili po naših

vaseh našo pesem, našo govornico, ki smo jo podedovali za našimi očeti, kajero ljubimo in jo želimo izročiti našim sinovom.»

Nato je v kratkih obrisih podal razlike v zgodovinski poti beneških Slovencev in ostalih Slovencev, ki danes živijo v Italiji, izrazil zadovoljstvo nad sodelovanjem z goriškimi in tržaškimi brati ter nato zaključil: «Dragi rojaki, tudi za nas so nastopili boljši časi. Z dobro voljo postanemo lahko tudi sami ustvarjalci svoje kulture, da lahko nastopimo sami tu, v Trstu in v Gorici.

Upam, da ni več tako daleč tisti dan. Tedaž bo največji kulturni praznik v naši zgodovini, največji praznik za vse Slovence v Italiji.»

Po uvodnih govorih je nastopil pevski zbor «Jacobus Gallus», ki je v prvem delu sporeda zapel najprej nekaj znanih skladb (Palestrina: Ad Dominum, Gallus: Misere-re, Čajkovski: Vjeruju, Rimski-Korsakov: Oče naš) ter med njimi tudi dve beneški ljudski nabožni pesmi v priredbi prof. P. Merkuja: «Dol poklekni» ter «Kjer je Jezus Kristus krvavi pot potil». Svoj prvi del sporeda je zaključil v velikonočnimi pesmimi.

Pred začetkom gledališkega dela predstave, to je Mahničeve «Vinske žalostne z alelujo», je g. Ma-

rij Lavrenčič, župnik v Štoblanku, na kratko podal vsebino dela. To je storil z njemu lastno živahnostjo in duhovitostjo, ki v trenutku prevzame poslušalce. Po nastopu gledališča pa je za prijeten zaključek pevski zbor «Jacobus Gallus» zapel še štiri ljudske pesmi, med njimi dve beneški: «Svjeti lunca» ter «Oj, božime».

Ljudje so z zanimanjem sledili programu, posebno so jih pritegnili pri gledališki predstavi nastop Kurenta in drugi veseli prizori, medtem ko so pri pesmih žele največ uspeha tiste, ki jih beneški Slovenci poznajo in so jim vsaj bližje, če že ne domače. Najbolj pa so se seveda razveselili svojih pesmi. Škoda da zbor teh pesmi ni pel bolj dosledno v narečju, pač pa skoraj v knjižni slovenščini. Dobra narečna izgovarjava verjetno ne bi bila škodila sicer kvalitnemu izvajanju.

Po prireditvi se je živahna množica usula iz gledališča «Ristori» na čedajske ulice. Ze po obrazih je bilo videti, da so ljudje odhajali zadovoljni. Nekateri so odšli takoj na avtobuse ter se popeljali domov, drugi pa so se z gosti iz Trsta še nekoliko zadržali in posevelili na sedežu društva «Ivan Trinko».

Živa Gruden

PRIMORSKI
DNEVNIK

13. 5. 69

Za Colonija (KD) so bili za Slovence v zadnjem času storjeni koraki naprej

Glede pristojnosti dežele se je skliceval na statut, strinjal pa se je z ustanovitvijo stolice za slovenščino na tržaški univerzi in za nov zakon za industrijsko pristanišče

Kakor smo predvidevali, se razprava o programatičnih izjavah predsednika deželnega odbora Berzantija ni zaključila pred običajnim week-endom in se bo zaradi tega nadaljevala v torek dopoldne. Včeraj je spregovorilo razmeroma malo svetovalcev, zato pa so bili njihovi posegi toliko daljši. Prvi je nastopil demokrščanski svetovalec Coloni, ki je zagovarjal stvarnost in pomen deželnega načrta za sedanjo zakonodajno dobo ter polemiziral s svetovalci, ki so ga v teku razprave v preteklih dneh s tega ali onega vidika kritizirali. V svojem nastopu je govornik obravnaval zlasti tri aspekte načrta: politični, upravni in ožji tržaški aspekt. V zvezi s Trstom je govornik poudaril, da so zadnji sklepi CIPE v bistvu koristni, da pa se ustrezni načrti izvajajo z

zamudo. Trst da je izpostavljen hudi konkurenci zlasti na področju pomorskih zvez, ter da je zato treba najti nove oblike sodelovanja tudi z jugoslovanskimi lukami, proti skupnemu gospodarskemu konkurentu, ki ga predstavlja skupnost severnoevropskih pristanišč.

Coloni se je med svojim govorom dotaknil tudi problemov, ki zadevajo našo manjšino. Dejal je, da so nam bile osnovne pravice vedno priznane ter da so bili v tej zvezi prav v zadnjem času storjeni novi koraki naprej. Slovenske ustanove so v zadnjem poslovnem letu po Coloniju prejele 53 milijonov lir raznih podpor in prispevkov, tako da naj bi se skupna vrednost podeljenih prispevkov za trikrat povečala v primeri s prejšnjimi leti. Slovenskemu gledališču je bil podeljen poseben prispevek, poleg tega pa mu je bil priznan status poljavne ustanove. Z novim zakonom, ki bo po novem urejeval italijanska gledališča, pa bosta po vsej verjetnosti tržaško in bocensko gledališče zadobili še povsem lastno konfiguracijo. Govornik je omenil, da prejemamo Slovenci denarne podpore za počitniške kolonije, za šolske knjige itd. Glede svobodne uporabe slovenskega jezika je Coloni omenil zakon z dne 14. julija 1967, s katerim je ministrstvo za pravosodje namestilo na našem področju 5 prevajalcev in tolmačev za slovenski in enega za srbohrvatski jezik. Dvojezični napisi so bili oproščeni dvojnega davka na propagandne napise, število Slovencev pri Kmetijskem konzorciju v Trstu se je z namestitvijo zadnjega slovenskega strokovnjaka dvignilo na 6, v letu 1967-68 je dežela organizirala 10 kmetijskih tečajev v slovenščini; v krajih, kjer je večina prebivalstva slovenske narodnosti, uporabljajo javne ustanove lepake v slovenščini, itd. Namen deželnih organov je, z razpisovanjem javnih natečajev jemati v službo še druge Slovence. Glede morebitnih nedemokratskih nastopov posameznih javnih funkcionarjev pa da je prav dežela tista ustanova, ki naj bi po Colonijevem mnenju dajala zadostno jamstvo za spoštovanje prizadetih pravic.

Kar zadeva pristojnost dežele glede vprašanj, ki se nanašajo na Slovence, je govornik naglasil, da so te pristojnosti določene po statutu ter da bi vsakršna njihova razširitev zahtevala predhodno spremembo samega statuta z ustavnim postopkom. Poleg tega obstaja tudi spomenica o soglasju, ki jo mora Italija spoštovati, kar tudi spa-

da v pristojnost države in ne mor-da naše dežele. Kljub svojim omejenim pristojnostim na tem področju pa se bo dežela še naprej zavzemala za Slovence in njihove ustanove je nadaljeval govornik, na koncu pa pridal, da se strinja z zahtevo po ustanovitvi stolice za slovenščino na tržaški univerzi in z novim zakonom o Ustanovi za industrijsko pristanišče, po katerem bodo prizadeti kmetje prejeli višjo odškodnino za razlašeno zemljo.

Sledil je nastop misovca Morelija, ki je skušal dokazati, da se vse sedanje tegobe v Italiji in v naši deželi porajajo iz tega, ker v državi primanjkuje svobode, reda in discipline. Priznal je, da v Furlaniji - Julijski krajini živijo Slovenci (za Tržaško je navedel 7,5%), ter da jih definitivno ščepec živi tudi v Beneški Slove- niji; posvaril pa je deželne orga-ne, naj postanejo pozorni na postopno utrjevanje narodne zavesti in na ustrezno dozorevanje slovenske manjšine, ki nastopa enotna, ko gre za obrambo svojih pravic, medtem ko se sile v italijanskem taboru med seboj trgajo. Glede slovenskih protestov da na nekaterih mestih ne sprejemajo prošnje v slovenščini, je govornik ponovil znano tezo, da ga ni zakona, po katerem naj bi bili uradniki dolžni znati slovenski jezik, kakor tudi ni bil nikoli ratificiran memorandum o soglasju.

Nato sta govorila še demokrist-janski svetovalec Ginaldi in libe-ralec Trauner. Prvi je zahteval o-življenje gospodarskega poslovanja v deželi z novimi naložbami in s pospeševanjem notranje potrošnje, drugi pa je poudaril, da so Berzan-tijeve izjave vse preveč optimistič-ne, ter da se v resnici gospodar-ski položaj v deželi postopoma slab-ša. Zahteval je odpravo odvečnega birokratizma ter organizirano na-laganje svežih kapitalov v dežel-nem gospodarstvu, vendar ne le prek deželnih ali poldeželnih usta-nov, temveč tudi neposredno v so-delovanju z deželnimi operaterji.

PRIMORSKI
DREVNIK
8.3.69

Srečanje med obmejnimi slovenskimi župani v Lipici

Napitnice Čehovina, Vesela, Lovrihe, Franetiča, Legiša in Prelca o koristnosti stikov za okrepitev sodelovanja

Med kosilom v restavraciji v Lipici, na katerem so bili prisotni župani s Tržaškega in z Goriškega ter predstavniki SKGZ na vabilo predsednika Sežane Čehovina

Predsednik skupščine občine Sežana Stane Čehovin je včeraj priredil sprejem v restavraciji v Lipici v čast slovenskih županov na Tržaškem, Goriškem in v Beneški Sloveniji ter predstavnikov Slovenske kulturno - gospodarske zveze

Na svečanem kosilu so bili poleg predsednika skupščine občine Sežana Staneta Čehovina prisotni njegovi najožji sodelavci, tajnik Zveze komunistov sežanske občine Andrej Franetič, predsednik Socialistične zveze delovnega ljudstva Ivan Prelc, iz Kopra je bil prisoten podpredsednik občinske skupščine Mitja Logar, iz Nove Gorice pa Nanut Cvetko.

S Tržaškega in Goriškega so bili prisotni župani iz Doline Dušan Lovriha, Repentabra Mihael Guštin, Zgonika Josip Guštin, Devina Nabrežine Drago Legiša, iz Doberdoba Andrej Jarc in iz Sovodenj Jožef Češut. Za Slovensko kulturno - gospodarsko združenje pa so bili prisotni predsednik Gorazd Vesel, načelniki komisij: za tisk Boris Race, za gospodarstvo dr. Stanislav Oblak, za kulturo Filibert Benedetič ter tajnik Bogo Samsa.

Kosila sta se tudi kot častna gosta udeležila narodni heroj poslanec Albert Gruden - Iztok in načelnik oddelka za zunanje zadeve Izvršnega sveta Slovenije dr. Ivo Murko.

Predsednik občinske skupščine Sežana je v napitnici pozdravil vse prisotne in ugotovil, da je namen tega, ne prvega, sestanka, da se ustvarijo tesnejši stiki med prebivalci sežanske občine in Slovenci, ki živimo v Italiji, tako da bi se ustvarile čim ugodnejše razmere za konkretnjša dogovarjanja. Tovariš Čehovin je ugotovil, da se je že ustvarilo politično ozračje, da smo lahko v medsebojnih stikih dokazali, da odnosi med Slovenci tu in onstran meje ne morejo biti

samo meddržavni odnosi, temveč da gre za isti narod, ki ga je meja razdelila na dva dela. Treba pa je načelne razgovore konkretizirati in preiti do konkretnih sklepov, k sodelovanju na športnem, kulturnem in zlasti še na gospodarskem področju. Načelni sorazumni morajo dati stvarne rezultate, tako da bodo prispevali k odstranitvi nepravilne običajne občutke, češ da matični narod ne nudi dovolj pomoči svoji manjšini.

Predsednik sežanske občine je dejal, da so bili dosedaj pri tem premalo aktivni, vendar pa so nekaj tudi v preteklosti naredili in je kot primer navedel dobro sodelovanje z doberdobsko občino, ko so tudi stvarno prispevali za postavitev spomenika doberdobskim partizanom.

Sežanska občina ima relativno zelo razsežno mejo z italijansko republiko in je zato pri vprašanih odnosov in stikov še zlasti zainteresirana. Od Tržiča do Socerba se srečuje s celo vrsto težav, ki bi jih s skupnimi napori in zlasti v neposrednem sodelovanju med občinskimi upravami lahko reševali. Med temi primeri je tovariš Čehovin navedel vprašanje vode, ki je za razvoj sežanske občine odločilnega pomena. Življenjskega vprašanja je tudi obmejni osebni in trgovski promet, pri čemer je Jugoslavija že dokazala, da je odločno za odprte meje. S to »odprtostjo« pa še nisimo posvem zadovoljni in smo za ustanovitev novih mejnih prehodov in za ustvarjanje verjeto boljših razmer za medsebojne stike in za gospodarsko sodelovanje.

Dolinski župan in deželni svetovalec Dušan Lovriha je govoril o umestnosti neposrednih sestankov med župani glede konkretnih vprašanj, ki jih je mnogo, ter ugotovil, da so taka srečanja koristna. Istočasno pa je izrekel tudi nekatere pripombe formalnega značaja glede načina sestajanja.

Predsednik SKGZ Gorazd Vesel je ugotovil, da sedaj preživljamo pomemben trenutek, ki ni prišel samo do izraza v visokih obiskih predsednika slovenskega izvršnega

sveta Kavčiča in predsednika italijanske republike Saragata, temveč predvsem v notranjem vrstju v Italiji, v širokem gibanju množic ter pospešnem demokratičnem ter socialnem razvoju, ki ustvarja razmere tudi za reševanje vprašanj Slovencev v Italiji. Ugotovil je, da je vsem Slovincem prijetno, če se za isto mizo in to ljudje raznih prepričanj, organizacij in iz dveh obmejnih področij ter končno napli slogi vseh Slovencev v Italiji.

Tajnik Zveze komunistov sežanske občine Andrej Franetič je govoril o nekaterih konkretnih vprašanjih ter o raznih oblikah sodelovanja, ki bi morala biti čim bolj specializirana, tako, da bi se sestajale razne organizacije po konkretnih vprašanjih, pri čemer je zagotovil vso pripravljenost sežanskega političnega aktiva in tudi sežanske občine, ki je bila pobudnica tega prijateljskega srečanja.

Devinsko - nabrežinski župan Drago Legiša je toplo pozdravil ta sestanek in dejal »saj smo vsi "Kraševci" in pripadniki istega naroda«. Še zlasti pa to velja za stike med ljudmi, ki jim je naložena dolžnost, da se ukvarjajo z občinskimi zadevami in ki so v vsakodnevem tesnem neposrednem stiku z občani in imajo zato tudi najbolj izbrušen čut za njih zahteve in njih potrebe. Drago Legiša je tudi dejal, da taka srečanja lahko pripomorejo k vedno bolj stvarni uresnitvi načela, da je narodnostna manjšina resnični most sodelovanja, pri čemer pa gre tudi za konkreten prispevek narodnostni skupnosti v Italiji v boju za njen obstanek.

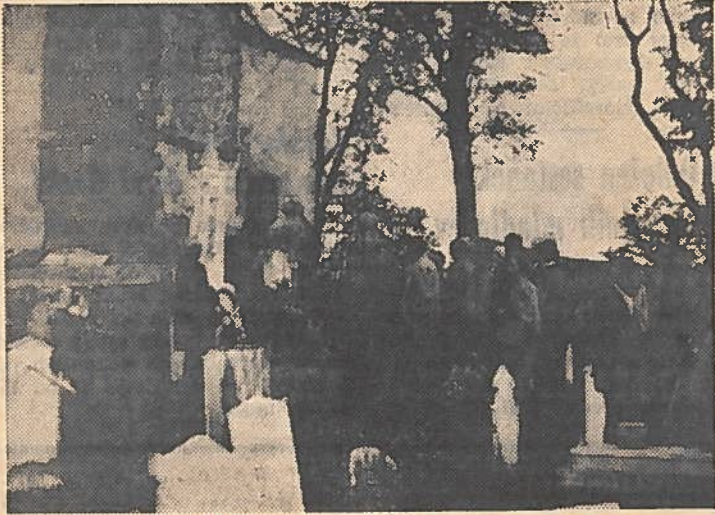
Zadnji je spregovoril še predsednik Socialistične zveze delovnega ljudstva sežanske občine Ivan Prelc, ki se je vsem udeležencem zahvalil za odziv na vabilo.

Srečanje se je zaključilo v Lipici z ogledom kobilarne in odličnem izvajanju mojstrov jahalne šole, ki so prikazali, kaj zmorejo lipičanski konji v visoki šoli dresure.

PRIMORSKI
DNEVNIK
17. 10. 69

Openci so se poklonili spominu beneškega buditelja Ivana Trinko

Ogled čedadskega muzeja in slovenskega kulturnega društva «Ivan Trinko» - Bežen ogled Landarske jame in skok v Čepelčiče

Openski izletniki na grobu Ivana Trinko v Trčmunu

Prejšnjo nedeljo je slovensko prosvetno društvo «Tabor» z Opčin organiziralo avtobusni izlet v Beneško Slovenijo. Zaradi velikega števila udeležencev so morali nekateri potovati z osebnimi avtomobili, ker je bil avtobus premajhen, da bi lahko peljal vse tiste, ki so si želeli ogledati to deželico.

Izletniki so se najprej ustavili v Cedadu, kjer so si ogledali mesto ter še posebej muzej ter sedež slovenskega kulturnega društva «Ivan Trinko». V muzeju je bil za izletnike gotovo najbolj zanimiv evangelistarij, ki so ga našli v Stivanu in v katerem so številni podpisi romarjev, med katerimi najdemo tudi slovanska imena. Žal pa je evangelistarij pod steklom, kar je razumljivo, ter odprt na neki strani, kjer teh podpisov ni. Ni pa bilo mogoče videti takolimenovanega čedadskega rokopisa, ki je sicer mnogo poznejši, je pa v njem tudi več slovenskih tekstov. Ta rokopis sicer pokažejo, vendar samo ob delavnih ter s posebnim dovoljenjem ravnatelja.

Na sedežu društva «Ivan Trinko» se je zanimanje izletnikov usmerilo v knjižnico «Oj božime», ki jo je izdalo društvo samo in v kateri je lep izbor beneških pesmi, tako ljudskih kot umetnih. Novopečeni openski pevci so bili nad besedili kar navdušeni in marsikomu je bilo žal, da ni dobro poznal melodij. Med izletniki je tudi padla ideja, da bi bilo dobro, ko bi kdaj tudi beneški Slovenci prišli na obisk na Opčine.

Iz Cedula so se izletniki odpeljali proti Landarski jami, kjer so po ogledu jame obiskali še gostilno, se zadržali v prisrčnem pogovoru z domačini ter zapeli nekaj lepih slovenskih pesmi. Pri tem je treba posebej poveljati požrtvo-

valnost godcev, ki so res neutrudno skozi ves dan izvajali melodije iz svojih instrumentov.

Iz Landarja se je avtobus vrnil v Cedad, kjer je v slovenski gostilni blizu sedeža društva čakalo kosilo. Žal se je kosilo nekoliko preveč zavleklo, potem pa je še vožnja proti Čepelčiču zahtevala od šoferja precej napora. V Čepelčiču so se izletniki razdelili v dve skupini: najbolj pogumni so krenili peš do trčmunskega pokopališča, nekateri pa so ostali kar v Čepelčiču. Na Trčmunu sta predsednik prosvetnega društva «Tabor» ter predsednik novoustanovljenega pevskega zbora položila venec na grob pesnika Beneške Slovenije Ivana Trinko - Zamejskega. Poleg tega so si ogledali še Trinkovo domačijo, kjer so jih pesnikovi sorodniki lepo sprejeli, jim ponudili kozarec domačega vina ter z njim poklepetali. V gostilni pa je mladi openski harmonikar spet začel igrati, začelo se je petje in ples, kar je trajalo do trdne teme. Muzikanta so domačini, ki so tisti dan imeli tudi «senjan», kratkoma zaplenili in ga pozneje pripeljali na avtobus. V temi so se izletniki vrnili peš do Čepelčiča ter nato z avtobusom nadaljevali pot proti domu.

Večina izletnikov je bila v nedeljo prvič v teh krajih, a vendar je vzdušje, ki je vladalo med izletniki, govorilo za to, da so ob takem kraškem srečanju vendarle spoznali bistvene probleme Beneške Slovenije. Opazili so revna, skoraj nerodovitna tla, opazili so prazne in zapuščene hiše, opazili so na smeh, ki je igral v očeh ljudi, ko so slišali slovensko pesem. Med pevci so bili tudi taki, ki so razžili željo, da bi enkrat obiskali te kraje sam pevski zbor, ki ni

v eni od beneških vasi improviziral nekak gostilniški koncert. Naj to poročilo torej zaključimo z željo, da bi se to res tudi zgodilo, ter bodočim izletnikom voščimo srečno pot.

Udeleženec

PRIMORSKI
DNEVNIK
25.10.69

Uspešen občni zbor društva Ivan Trinko

Govor predsednika Predana in pozdravi podpredsednika SKGZ, predstavnikov KPI, PSI ter SS

Dvoranica društva «Ivan Trinko» v Čedadu je bila v nedeljo premajhna, da bi sprejela vse delegate in člane, ki so prihiteli na četrti občni zbor svojega društva. To priča o izredni ljubezni ljudi do svojega društva, do zavzetosti in povezanosti, ki se je ustvarila v dolgih letih trdega dela kljub hudim nasprotovanjem.

Predsedujoči Izidor Predan je imel daljše poročilo, ki ga zaradi zanimivosti objavljamo v celoti na tretji strani našega lista. V uvodu so občni zbor pozdravili predstavniki strank, v katere so vključeni Slovenci in podpredsednik SKGZ inž. Miloš Kodrič.

V imenu videmske rederacije KPI je deželni svetovalec Arnaldo Baracetti ugotovil, da je pozdrav sam na sebi premalo in da je treba prevzeti obveznosti do slovenskega prebivalstva videmske pokrajine. Navedel je, da bo partija 15. februarja v Čedadu organizirala posebno zasedanje posvečeno Slovincem in njih vprašanjem. Obsodil je zadnji korak nazaj deželnega

odбора, ki je glede priznanja Slovencev popustil pritisku fašistov. Poslanec Lizaro pa je omenil napore, da se tudi v parlamentu nekaj doseže v korist Slovencev in je tako poročal o sklepu komisije za kmetijstvo poslanske zbornice o razlaščenju v zvezi z žveljskim industrijskim pristaniščem. Poročal je tudi o sestanku s predstavniki deželne ustanove za razvoj in o nujnosti skupnih naporov, da bo načrtovanje res demokratična stvar in se bodo na tak način lahko pričela reševati tudi poreča vprašanja Slovenske Benečije.

Podpredsednik Slovenske kulturno gospodarske zveze inž. Miloš Kodrič je med drugim dejal:

«Slovenska javnost v Trstu in Gorici z vedno večjim zanimanjem sledi in sočustvuje z borbo in prizadevanjem svojih rojakov v Beneški Sloveniji, da se čedalje bolj uveljavljajo kot posebna narodnostna skupnost z vsemi pravicami, ki ji pripadajo v soglasju z določili državne ustave.

V tej smeri ste brez dvoma napravili velike korake naprej. Omenim naj le nadvse bodrilno dejstvo, da čedalje pogumneje izpričujete svojo narodno pripadnost ob vsaki priliki in kjer koli se nahajate.

O vaši pripadnosti k slovenski narodnostni skupnosti prica tudi novi verski list Beneške Slovenije. Ravno tako nas upravičeno navdajajo z zaupanjem novoustanovljene slovenske organizacije beneških izseljencev v Švici, kar govori, da beneški Slovenci celo po večletnem bivanju v tujini ne pozabijo, da so Slovenci.

Tudi ob priliki volitev vedno jasneje orihaja do izraza Vaša odločna volja, da sami odločate o svoji usodi, na pospešujete čas svojega prebujenja. Slovenski kandidati na lanskoletnih deželnih volitvah so dosegli prav spodbudne uspehe.

Kot rezultat Vase vztrajne borbe za ustavno osnovno pravico enakopravnosti maternskega jezika Beneških Slovencev je bil tudi predsednik Berzanti primoran izjaviti, da deželni odbor ne zanika dejstva, da žive občani slovenskega jezika, razen na Tržaškem in na Goriškem, tudi v drugih predelih dežele, to je tu pri Vas, in da nikomur ne zanika priznanja pravic.

Gospodarska zacstlost Beneške Slovenije je seveda glavni vzrok vsega Vašega gorja in trpljenja, Vase neenakopravnosti. Gospodarsko stanje, v katerem se nahajajo danes Vaši prelepi kraji, je strašna obtožba zapuščenosti in zapostavljenosti tukajšnjih vasi in prebivalcev. Emigracija, ta nuda rana, ki je že toliko bolečin zadala beneškim Slovincem, jih še nadalje razjeda in ustvarja tako težke, strahotne družinske moralne in socialne probleme. Čas je, da se pristojne oblasti resnično lotijo reševanja teh problemov. Nujni so hitri ukrepi za pospeševanje kmetijstva zlasti v hribovitih področjih, nujna je odprava težkih vojaških služnosti, ki zavirajo sleherno možnost razvoja v teh obmejnih predelih, potrebno je ustvarjanje novih delovnih mest v industriji in obrti v gostinstvu in turistični dejavnosti itd. Taki ukrepi bodo omogočili ponovno in dokončno vrnitev Vaših izseljencev v domače kraje kar bo brez dvoma doprineslo k še močnejšemu uveljavljanju slovenskega značaja tu živečega ljudstva.

Tržaški občinski svetovalec dr.

Rafko Dolhar je rekel, da dobro pozna vprašanja Beneške Slovenije, saj je sam doma iz Kanalske doline, kjer so razmere podobne. Podčrtal je, da vsa slovenska javnost s ponosom gleda na Slovence v teh dolinah, saj ob neprimerne težjih pogojih izpričujejo vero v svoj jezik in svojo zavest.

Tržaški občinski odbornik Dušan Hreščak je podčrtal napore socialistov, da bi se reševala odprta vprašanja in je v tej zvezi navedel resolucijo, ki jo je socialistična stranka sprejela v tej zvezi na svojem zadnjem kongresu. Poudaril je tudi izredni pomen, da so beneški Slovenci sami pričeli z borbo za svoje pravice. Ta borba je težka, ker v Italiji prevladuje stara miselnost in mešanje pojmov med nacionalnostjo in državljanstvom in na tej osnovi se gleda na manjšine kot na nevarnost za državo. Vendar pa je Hreščak podčrtal, da je optimist in da se ta optimizem izkazuje prav v primeru prebujanja Beneške Slovenije. Podčrtal pa je tudi, da je treba sedaj odločneje nastopiti v Rimu, kjer je treba odobriti nekatere osnovne zakone in da je PSI v tej zvezi v resoluciji predvideval ustanovitev posebne parlamentarne komisije.

Za Furlansko avtonomno gibanje je spregovoril tajnik Carozzo, ki je obsodil staro fašistično miselnost, ki ne razume, da manjšine in njih jeziki predstavljajo dejansko obogatitev celotne skupnosti. V tej zvezi je tudi podčrtal, da Slovenci posedujemo kulturno bogastvo, ki pomeni bogatitev vse dežele. Govoril je o določenih političnih aspektih celotnega vprašanja in zagotovil vso podporo furlanskega gibanja.

V diskusijo je poseglo več članov društva in je tako profesor Pavel Petričič pretresljivo izpovedal, kako je tudi on bil rezultat raznarodovalne šole v št. Petru in da se mu je ob podpori partije ter prijateljev vzbudila zavest pripadnosti. S težavo je iskal besede, saj se je moral ponovno naučiti svojega materinega jezika, zato pa je bil toliko bolj pretresljiv in prepričljiv.

Pozdrav Terske doline je prinesel dr. Viljem Černo, ki je dejal:

Želim prinesiti pozdrav Terske doline ki kakor Nadiška, Rečanska, Sovodnjaška, Rezjanska ali Kanalska dolina, še govori slovensko besedo in še izžareva slovenski ponos.

Ta kraj Videmske pokrajine, kjer živi rod, ki je rod vekov s svojim delom prepojil zemljo dano mu v last od zgodovine, ta kakor vaša zemlja, je Slovenska Benečija. Tu žive ljudje, ki hranijo čisto ljubezen do matrine besede in rodne hiše. Toda prav ta ljubezen do matere, trdna prek vekov, je včasih rodila nasprotstvo in odpor. Toda nestrpnost do nas ne preprija ljubezni naše do slovenskega jezika. Mi smo ljuče zrasli na trdni skali in neukročeno, kakor že rastemo, se bomo borili za naš obstoj, za naše življenje, za obrambo naših pravic, ki nam jih priznavajo človečanski in božji zakoni.

Zaman torej vsaka trditev, da pri nas ni slovenskega človeka. Mi smo tu od vekov, in to nas uči zgodovina! Toda zakaj nas zatajujejo? Zakaj nam krcijo našo narodno zavest?

Morda ker se tako najlaže rešujejo problemi? Morda ker nočejo spoštovati zakone?

Toda mi smo, in spoznanje naših pravic nam daje vero, da je prava naša not nam daje moc ker naše zahteve se rodijo iz ljudstva. Ker v nas bije eno srce, želim da strnemo vse svoje sile v obrambo našega ljudstva. Le tako bomo ohranili naš jezik in našo narodno samobitnost.

Dino Del Medico je govoril o društvu slovenskih izseljencev iz Beneške Slovenije v Švici in poročal, da ima društvo sedaj 220 članov in 12 sekcij, od katerih štiri v nemškem ter osem v francoskem delu Švice. Poročal je tudi, da bo prišlo 2. marca v Freiburgu do kongresa skupno s turlanskimi izseljenskim organizacijami.

Anton Birtič je orisal izredno zanimivo zanimanje za petje in za glasbo, ki obstaja po vseh dolinah in povedal, da mu je uspelo do sedaj zbrati že več manjših skupin in tako tudi kvintet v Lesi. Birtič je poudaril da sedaj mladi ljudje govore med seboj slovensko in da se čuti splošno prebujanje. Izrazil je upanje, da bo mogoče ustanoviti pevski zbor, za kar pa je zaprosil tudi vse organizacije za primerno moralno ter materialno pomoč.

Opčni zbor je končno soglasno odobril resolucijo in izvolil za predsednika Izidorja Predana, za tajnika dr. Viljema Černa, za podpredsednika Vojmira Teodija, za člane pa: prof. Pavla Petričiča, Dina del Medica, dr. Richarda Florjančiča, Antona Birtiča, Viližtina Marijo Gracijo, Guida Battaina, Antona Chiabaija in Renca Crainicha.

Društvo do sedaj ni imelo komisij in so na občnem zboru ustanovili štiri komisije: za kulturo in prosveto, ki ji bo načeloval Birtič, za šolstvo Petričič, za vprašanje emigrantov Del Medico, za pomoč Chiabai in Crainich ter končno komisijo za sindikalno pomoč kmetom, kateri bo načeloval Battaina.

Soglasno so tudi sklenili, da spremene ime in da se društvo sedaj imenuje «Kulturno društvo Ivan Trinko» ter ne več prosvetno društvo.

Ko se je občni zbor končal z zadnjimi formalnostmi, so že zapeli in zaigrali beneški ljudje, ki jih je v zadnjem času naučil Birtič. Veselo razpoloženje se je nadaljevalo še dolgo časa na sedežu društva ob veselih zvokih slovenske pesmi.

*Primorski Dnevnik
4. februarja 1969*

Dvaintrideset let, dva meseca in dva dni je garal v podzemlju belgijskega rudnika

Pred fašističnim preganjanjem se je umaknil v tujino in dokončno se je vrnil šele pred štirimi leti - Tonček Kjabaj je ostal zvest svojemu jeziku in svojemu rodu

Če prideš katerega koli dne zjutraj v Čedad in stopiš na sedež kulturnega društva «Ivan Trinko», boš tam zelo verjetno srečal sedemdesetletnega možaka, ki bo prebiral časopise ali pa vneto razpravljaj s predsednikom društva o tem in onem. Če boš povprašal, kdo je, ti bodo v društvu znali povedati, da je to Tonček Kjabaj, človek, ki je večino svojega življenja preživel v belgijskih rudnikih in ki zdaj v miru uživa pokojnino v hišici, ki si jo je dal zgraditi v Čedadu. Poznajo ga v društvu, ker skoraj ni dneva, da jih ne bi obiskal, poznajo ga tudi v slovenski gostilni v bližini društva. Prav tu so mi razložili, kje stanuje, in mi bilo težko najti prijazne hišice, kjer Tonček Kjabaj stanuje z ženo, okoli njega pa se vrtijo tudi vnuki, ki mu razveseljujejo stara leta.

Obiskala sem ga zato, ker sem zvedela, da je izmed vseh beneško-slovenskih rudarjev prav on tisti, ki je najdlje delal po svetu. Pri-

jazno me je sprejel, ko sem čez vrt prišla do vrat moderno zgrajene in opremljene hiše. Sedla sva in se začela pogovarjati, medtem ko je žena pospravljala in le od časa do časa dopolnjevala pogovor.

Ze ob vprašanju, kdaj in zakaj je šel po svetu, se je pokazalo, da je Tonček pravzaprav posebne vrste izseljenec, saj mi je povedal, da je odšel kot mlad fant od doma ilegalno. Bilo je leta 1922, ko je nekoga večera prišel «podesta» na njegov dom in povedal materi, da pridejo naslednjega dne po sina, da ga odpeljejo proč. «Saj veste, kako so nas teptali», je pripomnil, «rekel sem pač včasih kako stvar, ki glavnim fašistom ni šla v račun». Ko se je vrnil domov je našel mater v solzah. Povedala mu je, kaj se je zgodilo, on pa se je odločil, da takoj odide, saj je vedel, da ne bo večno tako, da bo vihar minil in da bodo prišli boljši časi. Te čase je sklenil počakati na tujem. Mahnil jo je čez severno Italijo in se

čez Mali sv. Bernard podal v Francijo in nato v Belgijo. Tam je uredil vse potrebno in začel delati. V Belgiji je bil vse do leta 1965, vmes je le trikrat prišel domov na obisk: prvič leta 1934, drugič leta 1937, ko se je oženil, potem pa šele po vojni, leta 1947. Ves vojni čas je preživel v Belgiji. «Nič me niso nadlegovali», pravi, «a kaj, na svoji zemlji le nismo bili!» Žena je bila z njim, po poroki je prišla v Belgijo in tam ostala do takrat, ko sta se skupaj vrnila domov. Prej sta si dala s prihranki zgraditi hišo, tako da je bilo že vse pripravljeno, ko sta se vrnila. Tudi pohištvo sta posilala že prej iz Belgije. Le steno steno sta kupila doma.

Tako je Tonček Kjabaj večino svojega življenja preživel proč od doma, med tujimi ljudmi: «Jest sen z Gorenjega Tarbja», pravi, «tamo sen jest rojen, samo sen malo živju gorè, malo vojak, an malo po svjete, tko da san biu petdeset ljet v vojni an djelou, delovni človek po svjetli.

Jest san biu narvič, ni nobednega tle u naši provinci, de bi naredu u rudnike, kane, kolk san jest naredu. San narstarši rudar».

Njegov govor je sočen, prijetno ga je poslušati, težko bi ga zaustavil, tako je zgovoren. Njegov govor ni ne narečje ne knjižni jezik, to je tisti čudoviti pogovorni jezik, ki ga izmed vseh Slovencev govorijo le tisti beneškoslovenski izseljenci, ki so mnogo let preživali po svetu. Ti ljudje so namreč odšli, ko je bilo njihovo narečje še zelo malo pod tujiimi vplivi, ko tujke še niso zamenjale arhaičnih domačih izrazov, v tujini pa so prišli v stik z drugimi Slovenci in tako svoj govor približali knjižnemu jeziku. Že zaradi lepega, pojočega govora ga rada poslušam, ko mi govori o življenju beneških Slovencev v Belgiji. Pohvali mi Belgijce kot poštene ljudi, ki radi sprejmejo tujce, medse, le da je priden in poš.

Vendar so domači ljudje le domači in zato se beneški Slovenci radi srečujejo in skupaj preživljajo proste ure. Svoje organizacije sicer v Belgiji niso imeli, zato pa so se toliko bolj pogosto sami zbirali v družbe, da bi se povesečili v domačem okolju in se pogovorili o domačih krajih, kamor so si vsi spet želeli. Že v dvajsetih letih je bilo v Belgiji kakih tri ali štiri tisoč beneških Slovencev, po vojni pa jih je bilo veliko več, okrog petnajst tisoč, mi pravi. V dveh rudnikih so sploh delali samo rudarji iz Dreke, Grmeke, Srednjega in šent Lennarta.

Tudi v tujini so se beneški Slovenci držali svojih starih domačih navad. Ob praznikih so se še posebno radi zbirali in praznovali tako kot včasih doma, ne da ti se ozirali na tuje navade.

Delavci so ostajali po svetu različno dolgo dobo: nekateri samo nekaj let, drugi pa tudi po petnajst. Med tem časom so odšli domov polet, ko so imeli dopust.

Razgovorila sva se. Zdelo se je, da mi je povedal točno vse, da bi zelo težko našla še kaj, o čemer nisva govorila. A vendar me še nekaj zanima: je zadovoljen s tem, da je šel po svetu, ali bi bil raje doma? Pove mi, da je seveda doma «ljeuš», da mu pa ni žal, da je šel po svetu. Ko bi bil ostal doma, bi ne mogel tako živeti, kot živi, ne mogel bi dati sinov v šole in jim pomagati do boljšega življenja. Saj italijanska vlada ni nikoli pomagala beneškim Slovincem in jim še zdaj ne pomaga, čeprav je zdaj veliko boljše kot nekoč. «Ne spleča se jim», pravi, «pa bi se jim moralo splečati, saj smo mi ravnotako Italijani kot oni, ravnotako plačujemo davke kot oni, čeprav nimamo nobene pravice. Razumeti bi morali, da ta narod, ki se tako bori za košček kruha, ne more plačevati. A počasi bo že prišlo, zdaj je vseeno malo boljše».

Začnem se poslovljati. Pospremi me do vrat, vesel je bil mojega obiska, povabi me, naj pridem še kaj, naj se oglasim, ko grem mimo. Pove mi, da se z Izidorjem Predanom oziroma Doričem, kot ga imenuje, odpravlja naslednjega dne na izlet po beneških hribih. Preden mi stisne roko, pa mi zanosno pove še nekaj stvari: «Jest ne bon govoriu po laško, ga znam, kuker znan an njemško, ma ne bon govoriu po laško, mene me je mama navadla po

Tonček Kjabaj v krogu svojih pred domom v Čedadu

Primorski Dnevnik
18. maja 1969

Družijo jih nevidne niti

Kako je prosvetno društvo „Ivan Trinko“ postalo glasnik teženj Beneških Slovencev

Beneški Slovenci gledajo v svet s posebnimi očmi. Stoletje različnih raznarodovalnih posegov je opravilo svoje. V njihovo miselnost je vsadilo kal nezaupanja do vsega, kar ni neposredno povezano z njihovim vsakdanjikom. Popolna sproščenost je le v družinskih krogih, med sosedi, prijatelji in dobrimi znanci. Prevečkrat so jim že tudi najbolj nedolžni izrazi jezikovne pripadnosti povzročali razočaranja in sitnosti, da bi nosili neprevidno med ljudmi jezik in srce na dlani...

Njihov svet je skromen in omejen. Izpod obronkov Matajurja in iz tišine Nadiških dolin se jim odpirajo pota na evropska gradbišča, v rudnike in morda v majhne tovarnice v furlanskih mestih. Tam se nekateri utaplajo s pripadniki drugih jezikovnih skupin, drugi pa ohranjajo globoko v sebi svoj mali svet. Z okornimi rokami se v pisnih vračajo med svojce. Za tiste, ki ostajajo doma, pa so nemara nedeljska cerkevna opravila, redke kulturne prireditve ter vsakoletna praznovanja dneva emigranta edini pomembnejši dogodki, ki vzbujajo enolično življenje ter jih sproščajo. Čutijo, da živi v njih duh Ivana Trinka, ki je znal v najtežjih dneh izraziti v umetniški besedi njihova čustva, njihov svet...

Sence preteklosti so še globoke. Čeprav se odnos oblasti do prebivalcev Nadiških dolin v zadnjih letih spreminja, jim stara bremena le polagoma izginjajo iz zavesti. Celo do prosvetnega društva s Trinkovim imenom so bili dolgo hladni. Moralo je preteči nekaj let, preden so ga sprejeli za svojega.

»V svojih naporih, da bi ljudem čimbolj pomagali, smo ostajali osamljeni«, mi je v pogovoru potohl predsednik društva Izidor Predan. »Ljudje niso zaupali v nas, v naša dobra hotenja. Da bi se jim približali, smo jim začeli pisati prošnje za socialne podpore, pokojnine itd. Šele, ko so spoznali uspeh naših prizadevanj, je ovira padla.«

In tako je društvo lahko začelo s širšo aktivnostjo. Z ljudmi, ki niso nikoli sedeli v šoli z materinim jezikom, s potujčenimi imeni, so morali začeti prav pri prvih korakih, saj drugače ne bi mogli pričakovati odziva. V prosvetiteljskih naporih je društvo našlo skupen jezik z nekaterimi duhovniki, dediči Trinkove zapuščine. Tako so nastale prve skromne prireditve. Prišli so gledališčniki iz Trsta in Nove Gorice. Ljudje so prisluhnili domači besedi. Najprej so prihajali na prireditve iz hvaležnosti organizatorjem. Potlej so jim postale potreba. Iz pasivnih poslušalcev so nekateri želeli tudi sami poskusiti deklamirati in peti. Tako je nastala skupina ljudi, ki je pripravila celovečerni program. Z njim ni nastopala le v domačih krajih. Beneško besedo je ponesla celo v Trst. Zazvenela je z odra kulturnega doma. Bil je to pravi praznik Beneške Slovenije.

Treba je bilo veliko časa preden so oblasti spoznale, da so lahko ljudje, ki se žele izražati v jeziku svojih staršev in dedov, lojalni državljani. Še do nedavna so oblasti javno zanikovale obstoj posebne jezikovne skupine v Nadiških dolinah. No, časi se le spreminjajo. Ko so člani prosvetnega društva »Ivan Trinko« pripravljali zadnji dan emigranta v začetku januarja, so povabili na prireditev tudi čedadskega župana Guglielma Pellizzo. Odzval se je vabilu in sredi Čedada pred polno dvorano emigrantov in njihovih svojcev, navdušen nad programom, spregovoril ljudem iz Nadiških dolin: Ohranite svojo vero, svoje običaje in navade... Če so vam bile storjene krivice v preteklosti, so bile to velike napake.

Z Izidorjem Predanom sediva v skromnem prostoru društva. Pridruži se nama Grazia Vižintinova, študentka zadnjega letnika fakultete za družbene vede na tržaški univerzi. Med študijem pomaga pri delu v društvu, da si kaj zasluži. Je ena redkih deklet iz Beneške Slovenije, ki se je dokopala do univerze. Pot jo je vodila najprej na slovensko gimnazijo v Gorico, potlej se je odločila še za Trst.

»Taka je naša usoda,« povzame spet besedo Izidor Predan in nadaljuje: »Imam dva otroka, ki še nimata deset let. Če ju hočem izobraziti v jeziku mojih staršev in dedov, sem ju moral poslati v Gorico. Vsak poneдельник ju peljem v tamkajšnji dijaški dom. V soboto pa grem ponju, da preživimo konec tedna v družinskem krogu. Takih primerov, kakor je moj, pa je še več.«

»A ne sme ostati pri tem,« se spomnim besed nekaterih znancev, s katerimi sem se pogovarjal, preden sem potrkal na vrata prosvetnega društva »Ivan Trinko«. Kot v potrditev njihovih mnenj mi sogovornik razgrne več dokumentov, s katerimi so se Beneški Slovenci v zadnjem obdobju obračali na razne oblastne in politične organe z zahtevami po temeljiti proučitvi razmer ter ustreznih ukrepih, s katerimi bi po eni strani odpravili gospodarsko zaostalost, po drugi pa začeli uresničevati temeljne narodnostne pravice Beneških Slovencev.

»Zavzemamo se, da bi v šolah z italijanskim učnim jezikom začeli postopoma uvajati tudi slovenščino. To je osnovno. Zatem naj bi uvedli na jezikovni fakulteti v Vidmu katedro za slovenski jezik,« mi tolmachi sogovornik smisel poslanic in vlog na razne organe vse do predsednika republike Saragata. Njihove zahteve vse leve stranke podpirajo, hkrati pa čutijo pri silah preteklosti tudi odpor. A videti je, da ta odpor poenjuje, kajti v razmerah, ko se z odprto mejo vsak dan znova potrjujejo možnosti in hotenja po sožitju dveh narodnosti, ki ju je zgodovina postavila za soseda, ni več prostora za ubujanje starih šovinističnih izpadov.

Med pogovorom stopi Izidor Predan do knjižne police. Z nje vzame izvod ciklostirnega lista »Emigrant«. Izdajajo ga izseljenci iz Beneške Slovenije v Svici. Pisan je v narčju Nadiških dolin, furlanščini in italijanščini. V preprostih besedah seznanja delavce z vsem, kar se dogaja doma. Uči jih in osveščuje.

Tako se mi drobci iz pogovora zazde kot popki na drevesih pred pomladjo, ko se v toplem popoldnevu nenadoma napno, pa jih naslednji dan slabo vreme spet zadržuje. A rast je vztrajna, saj skriva v sebi življenjski sok, ki hoče na dan.

LOJZE KANTE

DELO
28.3.70

Posvetovanje o ureditvi novega mejnega prehoda

S priključkom na cesto pri Šempetru in gradnjo potrebnih naprav bo stal okrog 9 milijonov dinarjev

Dijaki gimnazije iz Skofje Loke kaj radi prihajajo na obisk v Beneško Slovenijo. Že več let zaporedoma obiskujejo tamkajšnje rojake, ki so od vseh najbolj zapostavljeni. Tudi pretekli teden so prišli na dvodnevni avtobusni izlet ter si ogledali Čedad in Šempeter z tamkajšnjimi zanimivostmi ter okoliške slovenske vasi. Pripomnimo naj, da v Beneški Sloveniji še sedaj nimajo zadostnih turističnih naprav in so morali izletniki prenočevati kar na treh različnih krajih. Vkljub temu pa so bili dijaki s svojim izletom zelo zadovoljni, saj jim je lepo vreme omogočilo obisk vseh tistih krajev, ki so jih imeli v svojem načrtu.

Vodstvo Prešernovega muzeja iz

Kranja je tudi pripravilo preteklo soboto in nedeljo dvodnevni izlet v te kraje, ki ga je vodil ravnatelj muzeja Ortomir Zorec. Izletniki so se pripeljali preko mejnega prehoda Robič pri Kobaridu, spotoma so si ogledali Landarsko jamo in Trinkov grob v Trčmunu, na katerega so položili lep venec. Obiskali so tudi Staro goro ter uživali lep razgled z nje. Prenočevali so v Šempetru.

Naslednji dan so obiskali slovenske vasi v zapadni Benečiji, obiskali so si Rezijo in nato še Kanalsko dolino ter se nekateri povzpeli tudi na Višarje. Zvečer so se vračali domov preko prehoda pri Ratečah ter zagotovili spremljevalcem, da se bodo še vrnili v to najzapadnejšo slovensko deželico.

PRIMORSKI
DNEVNIK
17.10.69

Izletniki iz Slovenije obiskali zapadne rojake

Položili so venec na Trinkov grob - Obiskali so tudi Rezijo in Kanalsko dolino

Sedaj, ko napreduje gradnja avtoceste iz Villess proti Gorici in bodo dne 15. novembra, se pravi čez štiri tedne že odprli za promet vhod nanjo pri Villessah, se tudi na drugi strani meje živahno pripravljajo na gradnjo novega mejnega prehoda za to cesto, ki bo bostran glavnega mestnega pokopališča pri Štandrežu.

Te dni je bil v občinski skupščini v Novi Gorici širši posvet prizadetih organizacij za gradnjo tega mednarodnega prehoda pri Vrtojbi tudi z jugoslovanske strani. Predstavniki občinske uprave inž. Rudi Štmac je udeležence najprej seznanil z dosedanjimi pripravami in potekom del na naši strani meje in dodal, da so tudi na jugoslovanski strani izdelali zadevno idejno skico. Pri gradnji tega prehoda in potrebnih naprav se bodo izkoristili z izkušnjami ob gradnji mejnega prehoda pri Škofljah. Za

začetek del imajo na razpolago za enkrat 4,5 milijona novih din, potrebnih pa bo približno še toliko. Najprej nameravajo s tem denarjem urediti sodobno cestišče, ki bo začasno povezovalo ta prehod z že obstoječo cesto med Vrtojbo in Šempetrom, dokler ne bodo gradili predvidene avtoceste dalje proti Ljubljani. Za cestiščem bodo prišli na vrsto objekti za carinsko in policijsko obmejno službo ter nato še vse drugo, kar bo potrebno za odvijanje normalnega mednarodnega prometa vključno z nekaterimi industrijskimi objekti, ki jih bodo postavili v bližino meje.

Z odprtjem tega mednarodnega prehoda bodo šele v resnici olajšali promet pri Rdeči hiši in odpravili vrste avtomobilov, ki se redno pojavljajo na obeh straneh meje zlasti ob sobotah in nedeljah. Še posebno pa bo olajšan tovorni promet, ki ima čimdalje večji obseg in pride večkrat do zastoja pri carinjenju blaga.

PRIMORSKI
DNEVNIK
17.10.69

Odgovor deželnega odbora na vprašanja o stališču do zahtev beneških Slovencev

Vprašanja so postavili svetovalci KPI, PSIUP in Slovenske skupnosti - Baracetti (KPI) in Rizzo (PSIUP) sta izjavila, da je odgovor nezadovoljiv, ker se ne izreka o bistvenih vprašanjih in zahtevah - Ceste v dolinski občini in avtobusna proga v Drago

Včerašnja seja deželnega sveta je bila posvečena v glavnem odgovorom odbornikov na vprašanja svetovalcev. Poleg tega so tudi soglasno odobrili zakonski osnutek o izenačenju plač deželnih uslužbencev s plačami državnih uslužbencev. Gre za ponovno predložitev zakonskega osnutka, ki ga je vlada zavrnila.

Med vprašanji so bila najbolj važna tri, ki so se tikala Beneške Slovenije in ki so jih postavili svetovalci komunistične in socialproletarske skupine ter svetovalec Slovenske skupnosti dr. Štoka. Ta vprašanja so bila povezana s spomenico, ki so jo predložili predstavniki beneških Slovencev svoj čas predsedniku Berzantiju, kateri jih je sprejel v prostorih deželnega odbora. Šlo je namreč za to, koliko so se uresničila takratna zagotovila predsednika deželnega odbora dr. Berzantija in kakšno je stališče deželnega odbora v odnosu do zahtev, ki so jih postavili takrat beneški Slovenci. Odbornik Varisco je v imenu odbora dal naslednji odgovor:

«10. oktobra je predsednik deželnega odbora sprejel odposlanstvo iz Nadiških dolin, iz Kanalske in iz Terske doline, ki mu je orisalo nekatera vprašanja, ki se tičejo manjšin slovenskega jezika, bivačih na teh področjih. Predsednik Berzanti je najprej poslušal oris raznih vprašanj, nato pa je zagotovil odposlanstvu, da bodo vprašanja, ki spadajo v pristojnost deželne uprave, začeli proučevati za primerno rešitev, medtem ko bodo na vprašanja, ki ne spadajo v deželno pristojnost, opozorili vlado.

V zvezi s temi obveznostmi je predsednik deželnega odbora že predložil na primerni vladni ravni zahteve, ki spadajo pod državno pristojnost (pouk slovenskega jezika, spremembo tečaja za slovenski jezik in književnost na fakulteti za jezike v Vidmu v stolico za slovenski jezik in književnost, poseg IRI na tem področju, ki naj omogoči zaposlitev krajevne delovne sile itd.).

Kar pa se tiče specifičnih zahtev glede ovrednotenja Nadiških dolin s pomočjo turističnega razvoja, pomoči kmečkim posestvom, posega za ustanovitev novih zadrug, pogoditve za valorizacijo pašnikov, ureditve vodnih tokov, rešitve vprašanja izseljevanja je namen deželnega odbora — saj ve, da je to področje eno izmed najbolj zaostalih v naši deželi — da bo po primer- nih stikih s krajevnimi upravljavci, da se seznanj s tem in oceni, kar je bilo doslej storjenega, ter v zvezi s tem, da ugotovi potrebe raznih sektorjev, dal pobudo za organski načrt spodbujanja gospodarstva področja z usklajevanjem pripravljenih posegov in posegov, ki jih bodo pripravila odborništa za turizem za delo za kmetijstvo, za javna dela in za zadržno službo ter posegov deželnih ustanov na raznih toriščih, kot sta npr. med drugimi finančna družba «Friulia», deželna ustanova za razvoj kme-

tijstva (ERSA) in ustanova za razvoj obrti (ESA).

Še posebno pozornost bodo posvečali temu področju pri izbiri sredstev in načina, ki jih predvideva deželno načrtovanje za gospodarski in socialni razvoj Nadiških dolin.»

V imenu skupine svetovalcev KPI je svetovalec Baracetti dejal, da ni zadovoljen z odgovorom, ker se ne izreka o osnovnih vprašanjih. Rekel je, da so hoteli odgovor na nekatera bistvena in načelna vprašanja, nakazana v spomenici beneških Slovencev. Ni pozitivnega odgovora na vprašanje o pravici Slovencev, da bi smeli uživati vse ustavne predpise in enake pravice kot Slovenci na Tržaškem in Goriskem. Odbor bi moral odkrito povedati, ali se strinja z zahtevami beneških Slovencev, ali ne. Niti ni odgovora na zahtevo o podporah krožkom, časopisom itd. Baracetti je rekel, da je nezadovoljen tudi zato, ker je predsednik odbora res dal važne izjave odposlanstvu, s katerimi je dejansko priznal obstoj Slovencev v Benečiji; tega jasnega priznanja pa ni v odgovoru v deželnem svetu. Zaradi tega je napovedal, da bodo komunisti predložili interpelacijo ali resolucijo, da se bo o vprašanju razpravljalo. Ne gre le za uživanje ustavnih pravic slovenskega prebivalstva v Beneški Sloveniji, marveč za uživanje naravnih pravic ljudstva sploh.

Tudi svetovalec Rizzo je v imenu PSIUP dejal, da ni zadovoljen z odgovorom. Storjen je bil res korak naprej, če upoštevamo, da so doslej sploh ravnali, kot da bi Slovencev v Beneški Sloveniji ne bilo. Toda konkretno odgovor deželnega odbora ne pove nič jasnega, niti ne nakazuje sredstev za rešitev vprašanja. Gre samo za formalno izjavo, ki se ne dotika raznih problemov. Slovenci v Beneški Sloveniji so še vedno zapostavljeni, kar velja zlasti za ravnanje raznih javnih ustanov z njimi. Ni niti odgovora o ovrednotenju kulturnih dobrin teh Slovencev ter o akciji, ki bi jo lahko krajevne ustanove izvajale njim v prid.

Svetovalec Štoka je najprej dejal, da jemlje na znanje stališče predsednika Berzantija, ki ga je zavzel ob obisku beneškega odposlanstva pri njem. To je treba vzeti na znanje, četudi ni bilo zavzeto jasno stališče do omenjene spomenice. Vsekakor pa se v odgovoru zagotavlja, da bo deželni odbor upošteval gospodarska, socialna in etnična vprašanja prizadetega prebivalstva. Izrekel je upanje, da se bodo pravne ovire, ki onemogočajo reševanje vprašanj beneških Slovencev, odstranile. Toda dežela se ne sme odreči reševanju vprašanj, ki spadajo v njeno pristojnost, kot je npr. toponomastika. Poleg tega mora stalno slediti vprašanjem, ki spadajo pod pristojnost države in spodbujati vlado, da se rešijo. Rekel je, da je zadovoljen z odgovorom, če se upošteva v tem smislu.

Med drugimi odgovori je bil tudi odgovor na vprašanje svetovalca

Lovriha (KPI) o obisku predsednika deželnega odbora Berzantija na gradbišču Grandi Motori. Lovriha je namreč vprašal, zakaj ni bil takrat povabljen tudi on kot župan dolinske občine. Obisk je bil opravljen na vabilo predsednika industrijskega področja in deželni upravniki so bili torej samo gostje. V zvezi s cesto, ki se odcepi pri Lakotiču proti Boljuncu in je bila zaradi gradbišča prekinjena, se predvideva okrepitev ceste, ki gre iz Lakotiča v Dolino in od tod v Boljunc. Cesto bodo razširili, tako da bo široka 7,50 m, poleg tega bodo zgradili na obeh straneh pločnika, široka po 1 m. Kar se tiče nevspečnosti glede odseka ceste, ki gre od križišča proti MačkoviJam do državne ceste števil. 15, so pripravili načrt, ki predvideva cesto s štirimi stezami, tako da bo imela značaj avto ceste, za katero bodo porabili 580 milijonov lir. Glede športnih naprav je dežela prispevala 25 milijonov za zgraditev občinske telovadnice ter 2 milijona in pol za zgraditev slačilnic na igrišču košarke in odbojke v občinski

šoli. Deželni odbor bo preučil tudi vprašanje športnega igrišča.

Istemu svetovalcu so odgovorili tudi glede možne ukinitve avtobusne zveze med postajo Sv. Andreja in Drago, ki nadomešča ukinjeno železniško progo. Železniška uprava namerava progo le preurediti, da prihrani previsoke izdatke. Toda dokončen načrt glede tega še ni znan. Lovriha je dejal, da je le delno zadovoljen z odgovorom, kajti uprava železnic namerava avtobusno progo skrajšati, tako da bi tekla samo od Boršta do Drage.

PRIMORSKI
DNEVNIK

4. 12. 69

Skoro 340 tisoč ljudi prešlo mejo v decembru

To je doslej največje število prehodov
od uvedbe maloobmejnega prometa

Maloobmejni osebni promet na področju Beneške Slovenije je v preteklem decembru dosegel najvišjo mesečno raven v vsem obdobju odkar je bil uveden tak promet po videmskem sporazumu, se pravi od avgusta 1955 pa do danes.

Po podatkih obmejne policije tega področja so namreč našteali kar 339.514 prehodov oseb v obeh smereh. Od tega odpade na prehode s prepustnicami in dvolastniškimi dovoljenji 195.298 oseb, na prehode s potnimi listi pri Stupici pa 144.216 ljudi.

S potnimi listi je potovalo na drugo stran 133.297 italijanskih in 10.918 tujih državljanov, večini Jugoslovancev. Z navadnimi prepustnicami je šlo na drugo stran nekaj nad 161.000 italijanskih in skoro 32.000 jugoslovanskih državljanov. Tudi od teh je šla večina preko mejnega prehoda pri Stupici, in sicer 192.334 potnikov; na ostalih prehodih so zabeležili naslednje število: Učēja 687, Polava 626, Mišček 584, Prosnid 684 in Solarji 373 prehodov.

Važnost tega rekorda je še toliko bolj pomembna, če upoštevamo, da so slabe vremenske prilike predstavljale v decembru precejšnjo oviro v prometu, saj so na prehodu pri Stupici večkrat namerili po 10 do 16 stopinj pod ničlo.

TRIMORSKI DNEVNIK
11. januarja 1968

V Vidmu predstavili pomembno knjigo

Pd 7/10/86

Raziskave o Ivanu Trinku

Odbornik za kulturo Cum sprejel tudi delegacijo Slovencev iz videmske pokrajine

V sejni dvorani videmske pokrajine, kjer je nad dvajset let (od 1902. do 1923. leta) kot pokrajinski svetovalec branil pravice in interese Slovencev iz Nadiških dolin, je bil v petek msgr. Ivan Trinko ponovno protagonist. Predstavili so namreč najnovejšo knjigo o njegovem liku, literarnem in ustvarjalnem delu ter o njegovi vlogi na kulturni in politični ravni. Raziskave o Ivanu Trinku je naslov knjige, izdala pa jo je letos videmska pokrajinska uprava.

»Ponosen sem, da je do tega rezultata prišlo,« je med drugim dejal na predstavitvi pokrajinski odbornik za kulturo Giacomo Cum, »ne le, ker se je tudi pokrajinska uprava oddolžila spominu te bogate in pomembne osebnosti, pač pa ker je to raziskovalno delo prispevek k medsebojnemu spoznavanju in spoštovanju, na čemer temelji kultura sožitja.«

Nato je prevzel besedo prof. Pietro Zovatto, urednik študije, ki je razčlenjena v sedem poglavij in pri kateri je sodelovalo šest avtorjev. V prvem poglavju Pietro Zovatto predstavlja Iva-

na Trinka kot prvega intelektualca Beneške Slovenije, kar pomeni, da je prekinil tradicijo beneških izobražencev, ki so se pred njim uveljavljali izključno v italijanskem okolju, kot italijanski intelektualci. Nato Martin Jevnikar obravnava delo Ivana Trinka kot prevajalca in posrednika med slovensko kulturo in Italijani. Fedora Ferluga-Petronio se je osredotočila na vprašanje jezika Ivana Trinka-Zamejskega, Marino Vertovec pa na njegovo vlogo posredovanja in povezovanja med slovanskim in latinskim svetom. Božo Zuannella obravnava Trinka kot kulturnika, Marino Qualizza v dveh ločenih poglavjih pa Trinka politika in filozofa.

Na petkovem srečanju je torej raziskavo predstavil Zovatto, ki se je v svojem izvajanju osredotočil na osebnost Ivana Trinka s posebnim poudarkom pa na bogati politični, filozofski, kulturni debati, žarišče katere je bilo v koncu prejšnjega in začetku tega stoletja videmsko-semenišče. Orisal je osebnost beneškega pesnika in narodnega buditelja iz različnih zornih ko-

tov, kakršna se nam predstavlja tudi v pravkar izdani knjigi. Seveda je v tem pogledu posvetil precejšnjo pozornost njegovemu delovanju in njegovim nastopom v okviru pokrajinskega sveta, kjer je Trinko branil kulturne, jezikovne in predvsem ekonomske interese Benečije. Na kratko sta nato spregovorila še Božo Zuannella, župnik v Trinkovi rojstni vasi na Trčmunu, in Marino Vertovec. Srečanja na pokrajini so se udeležili številni predstavniki slovenskih organizacij videmske pokrajine, slovenski duhovniki, predstavniki slovenskega in furlanskega kulturnega sveta.

Pred predstavitvijo je na sedežu pokrajine odbornik za kulturo Cum sprejel delegacijo Slovencev iz videmske pokrajine. Tema pogovora je bilo sodelovanje z videmsko pokrajinsko upravo na kulturnem področju v letu 1987. Predstavniki Slovencev so predlagali sklop prireditev, ki naj bi se odvijale prihodnje leto v Vidmu, namen katerih pa je približati Furlanom in Italijanom kulturno življenje in delovanje Slovencev, ki živijo v vsem obmejnem pasu videmske pokrajine in hkrati dati s tem nov impulz medsebojnemu izmenjavanju in dialogu. Odbornik Cum je pozitivno ocenil predlog in dejal, da ga bo podprl v okviru pokrajinske komisije za kulturo in spregovoril o vlogi, ki jo mora imeti pokrajina v vrednotenju jezikovnih in etničnih skupnosti. Parlament bo razpravljal o dveh ločenih zakonskih osnutkih za zaščito jezikovnih skupnosti in globalno zaščito Slovencev, je nadaljeval Cum, in k tej razpravi se mora tudi pokrajina pripraviti in dati svoj prispevek. Nato je odbornik za kulturo seznanil Slovence tudi s potekom priprav na program sodelovanja, ki ga bo v kratkem videmska pokrajinska uprava predlagala občini Ljubljana. Kot je znano, do stika med dvema stvarnostima je prišlo med Kulturnimi dnevi Slovencev v Ljubljani, na otvoritvi katerih sta bila prisotna tudi predsednik pokrajine Venier in Cum. V teku tega leta, je zaključil Cum, naj bi predstavniki občine Ljubljana tudi vrnili obisk v Vidmu.

VEČER

19. septembra 1967

Z OBISKA V BENEŠKI SLOVENIJI

Pri ljudeh ob Nadiži

Prelepa dolina Savonjska meja,
Rečanjska je urjedna na kupe zlata,
Nam Terska ostala je zvesta sestra,
narijeuš je Hediška, kjer mi smo doma.

(Anton Birtič — Mečanač)

Od našega posebnega dopisnika

V Nadiških dolinah je sedem slovenskih občin: Dreka, Srednje, Sovodnje Grmek, Podbonesec, Speter in Sv. Lenart. Zupani vseh teh občin znajo slovensko, nekateri samo narečje, župan Dreke govori skoraj knjižno slovenščino. V pisani slovenski besedi so seveda vsi samouki, ker so obiskovali italijanske šole, toda jezik njihovih dedov, ki se je ohranil skozi toliko stoletij, pač zasluži, da se človek potruži zanj.

Vračajo se s pokojninami in silikozo

Skoraj vsa slovenske občine so pasivne. Nimajo nobene industrije, ničesar, kar bi bilo donosno. Od zemlje živi 71 odstotkov družin, od teh je 60 odstotkov samostojnih kmetov in 11 odstotkov najemnikov, drugi so bajtarji. Večina kmečkih družin pridelava na svoji zemlji malo le za tri do štiri mesece v letu, pozneje živila kupuje. Zlasti na hribovski zemlji, v Dreških brdih, ne rasejo žitarice.

Nekoč so bogato rodili kostanjevi gozdovi. Jeseni so slovenski kmetje prodajali kostanj vse tja do Benetk. Za izkupiček so nakupili koruze, ki jih je preživljala do novega kostanja. Prodajali so tudi kostanjev les. V Cedadu je bila tovarna tanina. Ljudi iz

hribovskih krajev se je oprjel vzdevek kostanjarji. Največ kostanja je bilo vsako leto prodanega na velikem Martinovem sejmu v Cedadu.

Nato je prišel kostanjev rak. Gozdovi so propadli in mnogo — povečini najrevnejših — hribovskih družin je bilo ob svojo vsakodnevno polento.

Po končani vojni, ko je svet pričel hitro graditi, kar je bil v prejšnjih letih porušil, so se ponovno odprla vrata v tujino tudi ljudem iz Beneške Slovenije. Največ mladih in mlajših moških je odšlo v Belgijo v rudnike. V polletnih mesecih je na cestah Beneške Slovenije precej avtomobilov z belgijsko oznako. Rudarji prihajajo domov na počitnice, nekateri pridejo za vedno — čakati na smrt. Vračajo se z dokaj lepimi pokojninami in s hudo silikozo.

Rudarji v Belgiji so si slednjič priborili zakon, po katerem je silikozo priznana za poklicno bolezen. Nekoč ni bila. Invalidi iz rudnikov zahodne Evrope niso preskrbljeni z dostojnimi pokojninami. Zavetišče za stare in onemogle v Spetru je postalo že dvakrat premajhno. Zgrajeno je bilo pred 30 leti, pred 15 leti so ga razširili, zdaj bi spet moralo biti večje. Poleg rudarjev s silikozo so tu še invalidi in nekdanji vojaki iz dveh vojn, bivši taboriščniki iz nemških in italijanskih taborišč ter ostareli kmetje, ki imajo morda kopico otrok, a vse v tujini.

Tujina reže ljudem kruh in tujina posredno že nekaj let kroji usodo temu najzahodnejšemu kotičku Slovenije. Moški delajo v glavnem v rudnikih, dekleta in žene v gostinstvu v Švici, Nemčiji in Avstriji ter kot gospodinjske pomočnice po vsej Italiji, v Londonu in Parizu.

Imeli so mlekarne

Sir je bil poleg polente in mineštre vsakodnevna hrana kmečkih ljudi. Možnosti za živinorejo so ugodne skoraj po vsej Beneški Sloveniji, čeprav je mnogo gorskih senožeti z najsočnejšo travo že opuščenih in jih zarašča gozd. Nekoč je imela vsaka vas svojo

zadružno mlekarino. V njih so izdelovali prvovrsten sir in maslo. Na italijanskem trgu so bili izdelki teh mlekarin zelo cenjeni in so še danes. Toda mlekarne je vsako leto manj. V hribovske kraje so slednjič speljane ceste in videmski konzorcij je pričel tudi tu odkupovati mleko ter viškim mlekarinam konkurirati z izdelki.

Novе zadrugе in novi hlevi

Da bi izboljšali živinorejo in povečali svoje dohodke, so kmetje pričeli ustanavljati živinorejske zadrugе in graditi zadružne hleve. V Viskorži v občini Tajpans so zgradili hlev za 100 glav živine. V Roncu prav tako gradijo hlev. V Ažli so pričeli zidati veliko zadružno mlekarino, ki bo predelovala vse mleko Nadiške doline. Stroški bodo 90 milijonov lir.

Pomoč je obljubila tudi država. V mlekarini Črni vrh so kupili nov kotel.

Če se bosta živinoreja in mlekarstvo razvijala v sedanji, zadružni obliki, bodo kmetije dajale večje dohodke in bo več ljudi imelo delo in več kruha doma. Razvijanje živinoreje je posebno pomembno tudi zato, ker je to edino torišče, na katerem se bo mogoče meriti z bolj razvitimi kraji in pokrajinami v Italiji. Sadjarji, ki sicer pridelajo okusno sadje, ne vedo kam s svojim pridelkom, ker je sadje z velikih plantaž pač lepše kot njihovo.

Možnosti so, čeprav skromne, ljudje so delavni, a vablivi je tudi denar iz tujine, ki od njega sedaj živi največ vaščanov. Za sedaj ni mogoče predvideti, kdo bo v prihodnosti močnejši, ali navezanost ljudi na vse domače ali zaslužek v tujini. M. Svaincar

Pogled na vasico Spetra Slovenov. Tu je doma sadjarstvo, vlogradu rode dobro vino.

Društvo Ivan Trinko povezuje ljudi

Izseljenci, ki so odšli za kruhom skoraj po vsem svetu, niso več sami — Društveni izleti so množične prireditve

Društvo je dobilo ime po Ivanu Trinku-Zamejskem, »očetu beneških Slovencev«. Trinko, ki se je rodil v Trčminu pod Matajurjem (leta 1863), tam umrl (leta 1954) in je na domačem pokopališču tudi pokopan, je ime, ki ga vsi njegovi rojaki izgovarjajo s posebnim spoštovanjem. Bil je profesor bogoslovja v Vidmu, učenjak, slovenski pesnik in pisatelj, član videmske akademije in drugih kulturnih ustanov. Vse svoje življenje je posvetil domači deželici. Njegove pesmi so budile narodno zavest, utrjevale povezanost vseh Slovencev in spodbujale ljudi v njihovem trdem življenju.

Društvo, ki nadaljuje Trinkovo izročilo, se trudi, da bi bilo vredno svojega vzornika. Duša društva je njegov tajnik Izidor Predan-Dorči, nič manj zaljubljen v domače kraje in ljudi, kot je bil Trinko, prav tako zaskrbljen za njihovo prihodnost in prav tako kulturni delavec, pesnik in zapi-

smi, med njimi tudi Nadiže sin, v kateri pesnik pravi:

»Nesrečne Nadiže sem sin,
za kruh se po svetu znojim,
predaleč od doma živim,
na tujem pregrenko trpim.

vice do rente itd. Posebna obilka dela so izleti, združeni z zanimivimi kulturnimi dogodki in ogled kulturnih in drugih zanimivosti doma in v Sloveniji.

Vsaako leto 6. januarja imajo v

Društvo Ivan Trinko povezuje ljudi (Nadaljevanje z 9. strani)

Cedadu je tudi že okrog 30 slovenskih gostlin, ki so jih bivši izseljenci kupili od Furlanov. Pravi, ga se Slovenci, ko se naselejo med Furlani, še bolj navežejo na društvo, ker se v novem okolju čutijo osamljene in ogrožene.

Društvo ima okrog 300 rednih članov in mnogo simpatizerjev. Seveda vsi niso doma. Delovno torišče društva sega vse do belgijskih rudnikov, nemških gradbišč in švicarskih tovarn. V društveno pisarno prihajajo tudi Furlani. Trinkova knjižnica ima slovenske in italijanske knjige. Sosedje morajo živeti v miru, če hočejo živeti dobro. Na svetu je vedno več ljudi, ki to vedo in poskušajo uresničiti v vsakodnevnem življenju.

Odkar so odprte meje z Jugoslavijo, prihajajo gostovat v Beneško Slovenijo skupine iz obmejnih krajev Jugoslavije. Tako je 23. julija nastopila folklorna skupina iz Tolmina. Tolminci so sodelovali tudi na domači šagri (vaški praznik), ki je bila avgusta v St. Lenartu. Na prireditvi v tem prijaznem kraju v Nadiški dolini so se srečali Tolminci in italijanski pevski zbor iz Furlanije. Vasi v okolici Lenarta so bile tisti dan prazne. Ljudje so bili na šagri. Prav tako avgusta je bila nogometna tekma med Lenartom in Tolminom. V gosteh so imeli tudi godbo na pihala z Jesenic.

V tem mesecu bodo praznovali šagro v Tarčentu. Sodelovala bo skupina iz Tolmina. V načrtu imajo večjo kulturno prireditev v Cedadu. Narodni plesi so med ljudmi priljubljeni; nastopi pevskih zborov prav tako pomenijo lep dogodek. Pobudo za sodelovanje je dalo društvo Ivan Trinko, ki za sedaj nima svojih umetniških skupin, razume pa željo rojakov, da bi v svojem prostem času lahko obiskovali še kaj drugega, in ne le gostilne.

Začetek je dober. Nadaljevanje dela je seveda odvisno od mnogih dejavnikov. Načrti, ki so odvisni samo od društva, bodo prav gotovo izpolnjeni.

M. Svajnec

Ne besede, prošnje, temveč delo

Pravzaprav je današnji čas tak, da je poln nekakega lova, poln brezglave naglice, ki doživlja svoje odseve v različnih življenjskih manifestacijah. Jedro tega lova je v glavnem v denarno pridobitniških nagnjenjih, kajti sodobni človek ne zna živeti preprosto, ne zna živeti s tradicijo svojega ljudstva. Vsa kršne ovire na tej uživaški poti ga vznemirjajo in spravljajo celo k jok, prepolemu prošnji in ponižnih ter hkrati grozečih besed. Vendar pa v ta sodobni začarani krog ne smemo vrniti le posameznika, temveč moramo posameznike strniti v družbo. Vsota ne bo izgubila značilnosti individualizma, kajti celotna družba razkazuje bolezen, ki ji pravimo proračuni, dajanje, jemanje, skratka: znova lov za denar, prošnje, tožbe, kompromisi, nezmožnost, grožnje in kdove kaj še vse.

Saj bo banalno, če bomo spet omenili denar in kulturo. Jasno je: ni ga. In jasno je: kultura brez denarja ne more eksistirati. Čeravno bi človek mislil, da je pa vendarle mogoče duhovno stran človeštva reševati s sredstvi, enakovrednimi prav humanizmu, nikakor ne materialnosti. Žal ni tako, kajti — spet žal — popolnoma tako resda ne more biti. In tako danes nekateri grozijo, druge pa je strah. Tretji se bojimo, da bodo grožnje in strah — kot be rekli obredno — meso postale in terjale propad vrste kulturnih dejavnosti.

Pravimo: denarja ni; ali: denarja ni veliko, kultura ne more shajati. Ob tem še misel na provincializem, pogled na slovensko kulturno središče, in naše moči so pri koncu. A kljub temu je tudi v kulturi možna neka sinteza: malo denarja in dosti dela. To je morda paradokso, vendar pa je blizu tisti misli, da

bi kulturo, torej duhovnost, spravljali s suhe veje ne z besedami, prošnjami, temveč z delom, z golo navdušenostjo. Sinoči smo v Mariboru lahko videli rezultat takega dela, ko so odprli veliko razstavo Baročno kiparstvo na slovenskem Stajerskem. Pokrajinski muzej v Mariboru je že večkrat spregledal svoje denarne zaloge in se povsem tiho lotil velikih del. Tako je med drugim nastala razstava o razvoju slovenske mode in tako je zdaj nastala tudi razstava Stajerskega baročnega kiparstva.

Tokrat gre nedvomno za enega od najčistejših primerov, kako je vendarle v kulturi kljub minimalnosti denarja možno doseči velike uspehe. Denar, ki so ga v muzeju dobili za razstavo baročne plastike — kljub skromnosti moramo izreči pohvalo vsem, ki so ga razumevajoče dali — ne bi zadostoval za vse tisto, kar so sinoči prikazali javnosti. Čisto jasno je, da je tudi opravilo levji delež delo, ki so ga v muzeju razumeli drugače, kot ga razumejo vsakdanji materialisti, razumeli so ga v tistem pravem smislu, ko so za njim videli le nujnost umetniških, kulturnih, duhovnih ali kakršnihkoli podobnih posledic. Razstavo Baročno kiparstvo na slovenskem Stajerskem je pripravil ves muzejski kolektiv, tu ni bilo razločkov med ravnateljem in čistilko, med kustosom in kurirjem. Denarna skromnost in delovno izobilje sta se strnila v konec, ki bo nedvomno prinesel mariborskemu pokrajinskemu muzeju in posebej razstavi baročnega kiparstva zasluženo priznanje.

Včasih so Rimljani rekli: verma movent, exempla trahunt. Besede mičejo, zgledi vlečejo.

V. V.

lini

l-
i-
a
e
t-
ci
a-
ie
t.
o-
jo
i-
o-
r-
v
i)

VEČER

1. septembra

1967

VEČER

16. septembra

1967

III. ZASEDANJE ITALIJANSKE IN SLOVENSKE

Temeljita in zanimiva razprava predstavnikov Slovencev v Italiji in Italijanov v Jugoslaviji

EDAN: Do tu smo čuli samo
da tistih naših predstavnikov,
predstavljajo področja, kjer
manjšina nekako živi, čeprav ne v
znatih razmerah. Jaz pa, kljub
dobri volji, kar se tiče življenja
slovenske manjšine v videmski po-
krajini, nimam povedati nič dobre-
ga, kratkoma zato ne, ker poziti-
vni stvari ni.

Težko je biti član manjšine, za-
kaj že sama pripadnost k tej po-
stavlja človeka v neenak, podrejen
položaj. Če pa manjšina h kateri
pripadaš, ne uživa nobenih pravic
in se mora šele boriti za priznanje
lastne narodnosti, potem je po-
ložaj še bolj žalosten. Če k temu
dodamo še preganjanje, češ da je
protidržavni element vsakdo, ki se
poteguje za uradno priznanje manj-
šine ko take, pa smo priča največje
žalitve njenih pripadnikov.

V takšno manjšinsko skupino so-
dimo Slovenci videmske pokrajine.
V podrejenem položaju smo ne
samo v odnosu do pripadnikov ve-
čiškega naroda, temveč tudi v
primerjavi z našimi brati v Trstu
in Gorici.

Res nismo danes več predmet fi-
zičnega preganjanja in obračunava-
nja, za kar se moramo zahvaliti
določenemu demokratičnemu raz-
voju v državi, vendar pa so strah
in njegove posledice ostale. Bolje
kot v preteklosti pa je samo to,
da imamo danes svoje prosvetno
društvo, ki se razvija in po svojih
močeh širi med domačim prebival-
stvom slovensko kulturo, da ima-
mo nadalje svoj 15-dnevnik «Ma-
tajur», ki ima nekoliko lažje živ-
ljenje kot prva leta, kakor tudi,
da je pred mesecem dni začel izha-
jati «Dom», prvi verski časopis v
zgodovini videmskih Slovencev. To
je vse. Nimamo pa slovenskih šol,
kjer bi se ljudje naučili pisati in
čitati v materinem jeziku. Oblasti
v videmski pokrajini o slovenskih
šolah nočejo niti slišati. Nekateri
pravijo, da jih morajo ljudje za-
htevati, v resnici pa segajo zadev-
ne zahteve našega ljudstva daleč
nazaj v zgodovino. Že leta 1862 je
Andrej Komel v «Novicah» zapisal:
«Kar ljudske šole zadeva, se nič
kaj posebnega ne sliši, upati pa je,
da bojo verli domorodci, katerim je
za prid in omiko naroda mar, se
za to reč potegovali. Z združenimi
glasmi kličemo neprenehoma in
prosimo odkritoserčno za to, kar
nam gre — naj bi bili vslišani!»

Želje in zahteve po slovenskih
šolah in po spoštovanju našega je-
zika so se ponavljale skozi celih
sto let italijanske vladavine. Ponav-
ljale so se tudi pod fašizmom in
marsikateri beneški Slovenec je za-
radi tega postal žrtev fašistične
strahovlade. Po osvoboditvi in spre-
jemu demokratične ustave smo tr-
kali na stotero vrat in postavljali
zahtevo, naj bi se tudi z nami
ravnilo tako, kot z ostalimi Slo-
venci v Italiji. Naleteli smo na glu-
ha ušesa. Maja meseca leta 1949
je na konferenci DFS v Čedadu
180 delegatov Beneške Slovenije za-
htevalo slovenske šole in spoštova-
nje ustavnih določil glede uživanja
manjšinskih pravic. To so nekaj
let kasneje ponovili De Gasperi-
ju, ko je obiskal Čedad. Trikolori-
sti so naše ljudi pretepli, varnostni
organi pa so mnoge zaprli. Sloven-

ska duhovščina se je obrnila celo
do samega papeža. Mnogi duhovni-
ki so zato bili smatrani za protidr-
žavne elemente. Lani oktobra smo
na predsednika Saragata naslovili
spomenico, zahtevajoč za nas ena-
ko ravnanje kot z ostalimi Sloven-
ci v Italiji. Odgovor še danes ni
prišel. Pač pa so nam odgovorili
šovinistični časopisi, navajajoč te-
zo, da nismo Slovenci, ker nismo
v vojski nikoli imeli nobenega de-
zerterja; da smo zvesti italijanski
državljeni in Italijani, kakor tudi,
da je sovražnik države vsak, ki
zahteva manjšinske pravice za na-
še prebivalstvo.

Slehnemu pametnemu človeku
pa je jasno, da se naša lojalnost
do države ne more razlagati kot
odpoved narodnostnim pravicam.

Če pa je res, da naši ljudje nima-
jo narodnostne zavesti, kdo je te-
mu kriv? Saj smo zanjo bili oro-
pani, včasih celo z oboroženo roko.
To pa nikakor ni v čast onim, ki
so nam vladali. Njihova dolžnost
je da nam povrnejo, kar so nam
vzeli. To lahko store samo z usta-
novitvijo slovenskih šol ter usta-
ritvijo takega demokratičnega in
svobodnega vzdušja, da se bo naš
človek počutil resnično enakoprav-
nega.

Palmorsk. Dnevnik
21. februarja 1967

Številna manjšinska vprašanja je treba rešiti v celoti

Predčerašnjim je na zasedanju deželnega sveta v razpravi o proračunu spregovoril tudi deželni svetovalec KP, Karel Šiškovič, ki je poleg drugih problemov obravnaval tudi vprašanja slovenske manjšine v deželi. V tem pogledu je rekel:

V okviru concepta o deželni avtonomiji kot osnovnega vidika deželnega življenja se vključuje čl. 3 statuta in vse, kar zadeva njegovo izvajanje.

Ko se predsednik Berzanti dotika tega vprašanja, nam v svojem poročilu govori o «razumevanju do posebnih zahtev jezikovnih manjšin» in ga tesno povezuje s «politiko dobrih odnosov in poglobljena niza dobrih odnosov» s Slovenijo in Koroško.

Način, kako predsednik Berzanti v imenu odbora postavlja to vprašanje, nas niti najmanj ne zadovoljuje. Zdi se skoraj, kot bi odbor to vprašanje postavil v okviru državne zunanje politike in da, potemtako, v tem primeru zadošča že nekakšno splošno razumevanje, prežeto z željami, ne pa tudi z dejstvi, da bi se izpolnila upravičena pričakovanja važnega dela deželnega prebivalstva.

Morda se motim, vendar se mi podoben način postavljanja tega vprašanja zdi kot izmikanje in ne kot poskus dobre volje, da se to vprašanje reši. V tem smislu proračun za leto 1967 še bolj razočara kot pretekli proračun. V resnici pa gre za to, kako ga rešiti na ustrezen in demokratičen način. Ne smemo ga zavlačevati, kajti ne smemo pozabiti, da gre za deželno s posebnim statutom prav zaradi tega, ker živi v njej manjšina. Nujno je torej vprašanje proučiti, da se pripravijo ustrezne rešitve, kot tudi ugotoviti katere kompetence pripadajo deželi in katere državi. Pri tem se je treba opirati na posebni statut, pri čemer ne moremo mimo dejstva, da je manjšina nosilka tako posameznih kot skupnih interesov.

Če si v naglici ogledamo člene posebnega statuta, lahko ugotovimo, da je mogoče na njihovi osnovi precej dlje od preprostega «razumevanja». Znano je, da sta tako osrednja kot tudi, pod njenim vplivom, deželna vlada, mnenja, da naj bi dežela ne bila pristojna za vprašanja, ki zadevajo nacionalno manjšino. Za nas je to razlaga, ki je v nasprotju z nekaterimi razsodbami ustavnega sodišča. In če bi ta razlaga obveljala, je docela nejasno, kakšno mesto naj bi pripadlo slovenski nacionalni manjšini v deželnem okviru in kakšen smisel naj bi imele programske določbe ustave in posebnega deželnega statuta, kot tudi, konkretno tiste, ki zadevajo življenje državljanov slovenske narodnosti v tržaški pokrajini.

Nujno je uresničiti rešitev nekaterih vprašanj, oziroma vsaj v splošnih obrisih določiti nujnost potrebe po globalni rešitvi vprašanja slovenske manjšine. Ustanove, katerih naloga je, da se s to globalno rešitvijo spoprimejo, so država z vsemi njenimi organi in pa dežela, prav tako tudi z vsemi njenimi organi. Razumljivo je, da morajo za katero koli

vprašanja, ki izhajajo iz členov 4, 5, 6 in 7 statuta.

1. Predvsem bi se moralo zagotoviti jeziku slovenske skupnosti določeno mesto v deželnem svetu, njegovih uradih, kakor tudi v deželnem odboru in njegovih uradih.

2. V deželnih uradih in od teh odvisnih ustanovah je treba zagotoviti mesto določenemu številu Slovencev, ki bi lahko uradovali v slovenščini.

3. Kar zadeva odstavek 2 čl. 4 (poljedelstva in gozdovi...), je potrebno poudariti da pretežni del neposrednih proizvajalcev pripada manjšini in bi jim zato moralo biti zagotovljeno mesto v različnih že obstoječih komisijah, kakor tudi v tistih, ki bi morale biti ustanovljene (poljedelstvo, gozdo- vi, gorsko gospodarstvo, načrtovanje). V pokrajinske nadzorne organe morajo biti vključeni slovenski funkcionarji, posebno v zvezi s tehnično pomočjo (tečaji, predavanja) in pa s propagando združništvu.

4. V zvezi z odstavkom 4 člena 4 je nadalje nujno rešiti vprašanje usarskih pravic, ki je neposrednim proizvajalcem povzročilo že toliko težko.

5. Glede odstavka 5 čl. 4 bo potrebno poskrbeti za zakon o ureditvi zemljiških knjig, ki naj omogoči dejanskim gospodarjem lastniško pravico; vprašanje je resno, ker zadeva veliko številno obdelovalcev.

6. V zvezi z odstavkom 8 čl. 4: spodbuditi z neposrednimi posegi in s pomočjo sejme tudi v omejenih krajih, nadalje omogočiti carinske olajšave recipročnega značaja v primeru kmečkega tabora na Opčinah, kot tudi možnost organiziranja podobnega letnega sejma v Sezani, ki je v tem kraju že tradicionalen.

7. K odstavku 10 čl. 4: pripomniti je treba, da so na tem sektorju zaposleni številni Slovenci; hkrati pa tudi to, da se jim odvzemajo številne obsežne površine v prid urbanizacije in industrializacije; zaradi tega je potrebno skrbno proučiti možnosti in oblike pomoči v prid Krasa, Brd in Beneške Slovenije, kot je treba proučiti tudi vprašanje njihove prisotnosti v ustreznih organih.

8.) K odstavku 12 čl. 4: potreben je pravilen urbanistični razvoj slovenskih naselij; dežela naj bi vzela v poštev nekatere zanimive študije in načrte, ki so v teku, kot na pr. načrt «Mezzena in Poldini»; nekaj naj bi se storilo nadalje za Glinščico, za devinsko-nabrežinsko področje in področje Padrič, in sicer tako, kakor je bilo to storjeno za področje Conegliansa.

9. K toč. 14 čl. 4: rešiti je treba vprašanje kulturnih, rekreativnih in športnih ustanov, muzejev in knjižnic, ki pa ga ni smeti obravnavati samo z «razumevanjem», temveč na enak način kot ustrezne italijanske organizacije.

10. K toč. 8 čl. 5: Slovenci so v pogledu poljedelskih in obrtniških hranilnic utrpeli zelo resno škodo; s številom obstoječih bi bilo treba izpolniti področje, kjer jih je bilo prej več; hranilnica v Sovodnjah naj bi delovala tudi v Štandrežu, ustanovila naj bi se tudi v Dolini ali naj bi se dejavnost one na Opčinah raztegnila še na to področje; vse to bi se lahko doseglo s pomočjo ustreznega de-

nih, oziroma mestnih in poljskih stražnikov vključiti tudi odgovarjajoče število Slovencev»

13. K toč. 15 čl. 5: kar zadeva obrtniško in poklicno izobraževanje, oziroma šolanje, pa celotno vprašanje še čaka na rešitev, v kolikor slovenska manjšina še sploh nima ustreznih šol

14. K toč. 17 čl. 5: posvetiti je treba večjo pozornost slovenskemu združništvu in prenehati z diskriminacijami na račun Kmečke zadruge v Trstu.

15. K toč. 19 čl. 5: obnoviti je treba izvirna slovenska krajevna imena.

16. K toč. 1 čl. 6: rešiti je treba celotno vprašanje slovenske šole, a v zvezi s tem lahko dežela posreduje pri državnih oblasteh; s posebno nujnostjo se oostavlja tudi vprašanje tehnične strokovne šole za slovenske potrebe, katere načrt se že nahaja na šolskem skrbništvu v Trstu; dežela bi lahko pospešila rešitev vseh še nerešenih vprašanj slovenske šole in ji nudila znatno gmotno pomoč; prav tako še čaka na rešitev pereče vprašanje slovenske šole v videmski pokrajini.

17. K toč. 3 čl. 6: kar zadeva to točko, so nujni ustrezni zaščitni ukrepi v zvezi s Krasom in pa ustanovitev muzeja na Repentabru.

18. Čl. 9: če državi ni do tega, da bi rešila vprašanje stolice za slovenščino na tržaški univerzi, pa naj za to pobudo da dežela z ustanovitvijo vsaj začasne stolice.

Jasno je, da je vprašanj precej, skušali smo jih na primeren način predložiti tako deželnemu svetu kot odboru. Proračun pa bi moral biti sestavljen ob upoštevanju tudi tega, ker ostane sicer okrnjen in ne predstavlja vse deželne stvarnosti, zahtev in potreb vsega deželnega prebivalstva. Potrebno je, da se začne k vprašanju pristopati v njihovi celoti, da bi jih tako bilo moč tudi rešiti v celoti, zakaj v nasprotnem primeru se bomo čez leta znašli spet na istem mestu.

TRIMORSKI DNEVNIK

16. decembra 1966

Pomen rednih avtobusnih prog za gorske vasi Beneške Slovenije

Vasi, ki ne bodo imele dnevno aboniranih potnikov, v glavnem študentov in delavcev, bodo težko imele stalne avtobusne zveze

Te dni spreminjajo vozni red avtobusnih prog v vsej deželi. Nas zanima ne toliko sam vozni red številnih prog, kolikor že samo dejstvo, da skoraj ni količaja pomembne vasi v Beneški Sloveniji, ki ne bi imela redne avtobusne zveze. Te avtobusne zveze so velikanskega pomena za življenje ljudi v naših gorskih vaseh, ker vsaka avtobusna proga pomaga dvigati življenjsko raven v vsaki vasi. Ljudje gredo vsak dan po opravkih v doline ali na občine, ki so na dnu dolin, ali k zdravnikom, ki so blizu občinskih sedežev, ali pa k živinozdravniku ali plačevati davke, na banke prejemati emigrantske «rimese», na pošto oddajati pisma in pakete za svoje emigrante in končno v furlanska mesta na sodnijo, na razne državne urade in ustanove in dostikrat kupovat na trge v Čedadu, Vidmu, Tarčentu in v druge nekoliko večje kraje hrano in drugo blago za vsakdanjo potrebo. Skoro vse vasi imajo že tudi stalno mlado publiko, študente, ki se vozijo z deželno podporo na srednje in profesionalne šole v dolini. Za zdaj pa je še malo delavcev, ki bi se vozili vsak dan na delo v tovarne in na drugo delo ter se vračali zvečer domov. Kadar obstoji redna avtobusna proga, obstoje večje možnosti, da se vsaj posamezni nezaposleni ljudje zaposlijo nekje v dolini, kjer je zmerom več dela kot v hribih.

Te dni urejujejo avtobusna podjetja vprašanja vozni redov na naslednjih avtobusnih progah v Beneški Sloveniji: na dolgi avtobusni progji iz Platišč do Nem in Vidma po dolini divje Krnahte z odcep-

koma na Tipano in Viskoršo, torej za skoro vso občino Tipano. To podjetje je v rokah Grazie Comelli, vdove Picco iz Nem. Važno avtobusno podjetje Primo Molaro v Gemoni vozi na progah okoli Gemone, Venzona, Montenarsa, toda ne sega s svojimi progami do slovenskih vasic na tem področju, ker ni voznih cest. Pač pa je pomembna avtobusna proga, ki pelje iz Čedada v Dolenje - Manzano - Buttrio - Premariacco nazaj v Čedad. Ta proga je kot nalašč za veliko cono pohištvene industrije okoli Manzana kot tudi za delavce iz slovenskih vasi prapotiške občine in vasi ob meji kot n.pr. Mirnik in druge. Ta proga ima še odcepek po Nadiški dolini, nato po Aborni in Reki, prav do Ceplesišč do meje. Seveda bi bila ta proga zelo primerna za vasi občin Sovodnje, Sv. Lenart in Špeter, če bi mogli zaposliti toliko naših brezposelnih ljudi iz emigrantskih vasi. Za sedaj pa ne morejo manzanske tovarne se sprejeti toliko slovenskih delavcev. To progo vodijo Pietro Rosina in sinovi iz Čedada, in sicer iz Ceplesišč do Čedada in podaljšek do Manzana; krožno progo iz Čedada preko Dolenjega nazaj v Čedad pa upravlja Dionisio Ferrari iz Čedada. Navedli smo le nekaj daljših prog. Imamo pa še razne krajše proge, ki pridejo tako rekoč v vse slovenske večje kraje. Vzemimo na primer samo najvišje gorske kraje: Trčmun, Matajur, Kras, Črni vrh, Gornji Mersin, Topolovo, Dreko, Štoblank in druge visoke kraje v Nadiških dolinah in v dolini Idrijce. Najslabše je bilo doslej poskrbljeno za slovenske gorske vasi zahod-

ne Beneške Slovenije v narodno mešanih občinah Tavorjana, Ahten, Fojda, Neme, Čenta. Zadnje čase se je začelo razburjati prebivalstvo Mozerol, pa je dobilo avtobusno progo, medtem ko so Čenebolam podaljšali življenjsko dobo njihove avtobusne proge poskusno še do februarja.

Vasi, ki ne bodo imele stalnih vsakodnevnih aboniranih potnikov ali študentov za šole v dolini ali pa delavcev in sploh ljudi, stalno zaposlenih v dolinah in furlanskih mestih, bodo težko imele stalne avtobusne zveze zaradi velikih deficitov. Le če bo dežela ali kdo drug kril te deficite avtobusnih zasebnih podjetij, obstaja možnost, da bodo proge ostale.

Odločilno je tudi vprašanje dobrih asfaltiranih cest. Nadiške doline imajo na primer boljše avtobusne ceste kot pa zahodna Beneška Slovenija. Furlanski sedeži narodno mešanih občin pod hribi se prav preveč ne ženejo, da bi imele njihove slovenske frakcije i dobre ceste i dobre avtobusne proge. Predvsem skušajo zadovoljiti prebivalstvo v furlanskih mestecih v ravnini, ki znajo v vladnih in opozicijskih strankah postavljati svoje zahteve. V Nadiških dolinah skušajo vladni politiki zadovoljiti svoje volivce vsaj z dobrimi cestami. To jim dostikrat ni pretežko, ker prevržejo skrb za dobre ceste na ustanove za narodno obrambo. Ljudem pa je seveda vseeno, ali imajo dobre ceste zaradi prizadevnosti svojih voljenih poslancev ali pa pomagajo priti do dobrih cest predvsem strateški pogledi države ali pa celo NATO. a. r.

Svab in Gorazd Vesel, za gospodarstvo dr. Stanko Oblak, za doraščajočo mladino Nadja Pahor in za mladino in šport Vito Svetina.

Zasedanju je uvodoma predsedoval najstarejši prisotni izvoljeni član izvršnega odbora dr. Angelo Kukanja, po proglatitvi volilnih izidov na tajnem glasovanju, pa je ponovno izvoljeni predsednik Boris Race navedel zaključke zadnjega zasedanja Glavnega sveta, izvršni odbor pa je razpravljal o delu komisij in Zveze na splošno.

Izvolitev novega predsedstva SKGZ

Včeraj se je prvič sestal izvršni odbor Slovenske kulturno gospodarske zveze, ki je bil izvoljen na nedeljskem zasedanju Glavnega sveta Zveze. Odbor je izvolil novo predsedstvo, katerega sestavljajo: predsednik Boris Race, podpredsedniki dr. Peter Sancin, dr. Angelo Kukanja in Izidor Predan, tajnik Bogo Samsa, namestnik tajnika dr. Mirko Primožič. Načelniki komisij pa so: za upravno-politična vprašanja dr. Peter Sancin, za šolstvo Bogo Samsa, za Beneško Slovenijo inž. Stanislav Renko, za kulturo Edvin

PRIMORSKI DNEVNIK

13. decembra 1966

P.D. 22. decembra
1966

ZA VSESTRANSKO ENAKOPRAVNO SLOVENSKE MANJŠINE

(Nadaljevanje s 1. strani)

Zadovoljivo stanje narodne manjšine je takrat, kadar je v omissu do večinskega naroda enakopravna gospodarsko, politično in kulturno. O prvem pogoju za enakopravnost, v gospodarstvu, se na splošno malo govori in razpravlja. Prevečkrat se misli na kulturno avtonomijo kot zadostno jamstvo za enakopravnost. Toda Slovenci v Italiji v naših vsakdanjih izkušnjah občutimo na lastni koži, kako podrejeno vlogo igramo zaradi tega, ker so naše pozicije v gospodarstvu nesorazmerno manjše od naše teže. Gospodarska podrejenost se nujno prenaša in negativno vpliva na naš politični in kulturni razvoj. Koliko otrok je bilo vpisanih v italijansko šolo zato, da je bilo očetu zagotovljeno delo! Koliko obljub za službo je bilo danih pod pogojem, jasno izrečenim ali prikritim, da bo prosilec prenehal delovati v slovenskih prosvetnih ali drugih družbenih organizacijah! Koliko utemeljenega ali neutemeljenega strahu je v mnogih ljudeh, ki so iz bojazni za kruh postali bolj mehki in spravljivi z mislijo, da je bolje, če jih nimajo za Slovence! In kolikšno je končno število tistih, ki so zaradi tega prenehali biti Slovenci. Ta neenakopravnost, ki se nanaša na odnos v gospodarski moči večine in manjšine — in tu imamo še nepravilne račune zaradi škode, ki jo je napravila uničujoča infa fašizma slovenskemu gospodarstvu — se nadaljuje tudi v državnih in občinskih podjetjih ter v podjetjih z državno udeležbo. Po svojem značaju bi morala biti ta podjetja pravična do vseh državljanov, toda v njihovih vodstvenih organih ni nobenega Slovenca, vsaj takega ne, ki bi bil postavljen tja zavoljo enakopravnega ravnanja in pravičnega zastopstva.

Gospodarska podrejenost

Razmeroma široka udeležba Slovencev v nekaterih panogah trgovine, v obrtništvu in gostinstvu je seveda izpodbuden element, toda spriči današnjega procesa koncentracije in integracije v gospodarstvu te razdrobljene pozicije izgubljajo pomembnost. Dva slovenska bančna zavoda in štiri hranilnice na Tržaškem in Goriškem so s svojim kapitalom, rezervami in vlogami daleč nezadostni in nesorazmerni s potrebami slovenskega gospodarstva v Italiji. Vloge vseh zavodov skupaj dosegajo nekaj nad 1% vseh vlog tržaških in goriških bank. Poleg tega so ti zavodi še bolj neenakopravni v tem, da ne morejo delovati na vsem ozemlju, kjer prebivajo Slovenci in nimajo oziroma imajo zelo omejena dovoljenja za poslovanje z inozemstvom.

Slovenski človek našega podeželja je lastnik obsežnih površin zemlje. Zemlja predstavlja vrednost, ki Slovence gotovo v

obrambo. Zaradi politične razdvojenosti in nestrpnosti je nastala še druga organizacija. Prišlo je še do večjih ločitev duhov, do osebnih obračunavanj in do drugih neprijetnosti. Obžalujemo, da je do vsega tega prišlo.

Kljub vsem tem neprijetnostim so bile dosežene višje odškodnine, kakor kdajkoli prej, kar je nedvomno velik uspeh.

Za pravičen zakon o razlaščanju

Napovedujejo se nove razlastitve za industrijsko pristanišče v Trstu, v načrtu je gradnja protosinhrotrona v Doberdolu, predložen je bil osnutek za vinkulacijo tržaškega Krasa, govori se o velikem Trstu. Ponaavlja se stara pesem, da o vseh vprašanih, ki tako živo prizadevajo Slovence, sklepajo mimo in brez njih. Čakajo nas torej težavne in odgovorne naloge, ki jih bomo morali samo v skupnem dogovoru dobro razčisti in skupno braniti. Naj se zato odstrani vse, kar je negativnega, saj ni mogoče uspešno braniti zemlje in istočasno z njo politično licitirati. Poišče naj se to, kar mora združevati: obramba pred razlastitvami in obramba interesov razlaščenecv. Doseči moramo pravico, da se je treba s prizadetimi pred vsako nameravano razlastitvijo najmanj posvetovati in da bo sprejet tak deželni zakon, ki bo odpravil sedanje krivične določbe, do skrajnosti zaostri kriterije o javni koristnosti in učinkovito zaščitil pravice razlaščenecv. Do sprejetja novega deželnega zakona je treba prenehati z razlastitvami po dosežaj veljavnih predpisih.

Za uživanje politične in kulturne enakopravnosti slovenske manjšine v Italiji imamo določbe mirovne pogodbe, državne ustave in statuta dežele Furlanija-Juljska krajina ter podrobno našteje določbe Posebnega statuta kot sestavnega dela londonskega memoranduma. Kako daleč je še danes naš položaj od uresničenja navedenih načel in določb! Ne moremo reči, da bi se danes napram Slovincem izvajala odkrita diskriminacija v zvezi s splošnimi državljanskimi pravicami, ceprav so ponekod, posebno v Benečiji, še ostanki prejšnjih časov. Takoj smo pa neenakopravni, ko gre za našo specifičnost, za naše pravice kot manjšine, za naš jezik. Enakopravnost odpove skratka tam, kjer je treba nekaj posebnega ukrepati v naš prid. Razen šolskega zakona in zakona o osebnih imenih so zadevne določbe ustave in deželnega statuta ostala le načela, posebnemu statutu pa ni bila dana notranja pravna veljavnost.

O tem, da je zaščita manjšine potrebna, je bilo razčiščeno, kakor že povedano, v svetovnem

mati zaščitne norme glede slovenske manjšine, ali popolno pomanjkanje pobude vodilne skupine v deželi, da si to pravico na podlagi člena 3 statuta zagotovi ali vsaj izsili, naj se končno razčisti v tem pogledu pristojnost države in dežele.

Izboljšanje vzdušja pri nas in drugačen odnos do Slovencev na Tržaškem in predvsem na Goriškem po vladajočem sloju — v videmski pokrajini tega pojava še ni — smo v času, ko se je pojavil, iskreno pozdravili in ga tudi upoštevali, toda moramo ugotoviti, da je to prineslo malo otipljivega za slovensko manjšino. Zato zahtevamo dejanj in ukrepov. Naše stvari naj se globalno, celovito rešijo, in to za vse Slovence v Italiji, v tržaški, goriški in videmski pokrajini. Ali naj se to stori s sprejetjem enotnega posebnega zakona za zaščito slovenske manjšine, ali naj se sprejme več posebnih zakonov, ali naj se dopolnijo, odnosno spremenijo vsi tisti zakoni, ki bi nam dopolnjeni določali pravice, ki jih terjamo, ali naj se Posebni statut uzakoni in se razširi na vse tri pokrajine, o vsem tem je mogoče govoriti. Glavno je, da se ta stvar kmalu in v celoti uredi. Gre za zagotovitev bodočnosti naše manjšine, zato ne pristajamo na reševanje z obljubami ali po kapljicah, ker tako reševanje pelje k počasni toda vztrajni koroziji našega narodnega telesa, k

tako imenovani mirni asimilaciji Slovencev, zato ga kot sistem odklanjamo.

Za izvajanje določb posebnega statuta l. m.

S to našo zahtevo odločno terjamo tudi izvajanje Posebnega statuta londonskega memoranduma v celoti in se pri tem sklicujemo na dogovor Moro-Stambolić, da se je treba ravnati ne samo po črki, ampak tudi po duhu pri izvajanju in naj prevzetih obveznosti. Od mešanega italijanskega-jugoslovanskega odbora pričakujemo otipljivih rezultatov s prepričanjem, da ne bomo več prisiljeni izrekatati trde kritike na njegov račun. Rezultatov pričakujemo predvsem v zvezi s tistimi členi Posebnega statuta, ki se pri nas ne izvajajo. Obsodili smo sistem toge reciprocitete pri obvezah glede izvajanja. Taka reciprociteta ni niti načelna niti v skladu z duhom dogovorov in naši manjšini ne daje upanja za skrajšanje izvajanje bistvenih določb statuta. Glede šolstva zahtevamo v

Kdo naj manjšinski in kdo naj manj

Postavljamo zahtevo, da je treba vsa še odprta vprašanja naše manjšine rešiti. Kdo naj ta vprašanja reši in kdo naj bo neposredni sogovornik?

Na to vprašanje dobimo običajno odgovor, da so za politične odločitve v državi odgovorne stranke, tiste pač, ki tvorijo trenutno večino. Vsi sklepi v parlamentu in v senatu morajo biti praviloma prej odobreni od večinskih strank. Enako velja za nižje oblastvene ustanove, za deželo, pokrajine in občine. Iz vsega tega naj bi sledila logična zaključka, in sicer: reševanje manjšinske problematike je politična zadeva, zato je razumljivo, da se rešuje izključno v okviru strank in med strankami, da je treba torej pridobiti prej stranke, in šele potem moramo kaj pričakovati od države, in drugič: samo v svoji politični stranki je manjšina lahko tvorec lastne politike in samo taka stranka z izvoljenimi predstavniki je lahko narodno predstavništvo in politično zastopstvo, ki naj bi bil edini glasnik, ki lahko govori v imenu Slovencev ter jih zastopa.

Takih zaključkov ne sprejemamo, ker je stvarnost drugačna, in končno moramo tudi mi terjati take poti za reševanje naših vprašanj, ki se nam

lahko samo objekt in drobiž za poravnavanje medsebojnih računov. Z drobižem pa se dolgoročno ne plačujejo.

Pri vsem tem moramo vzeti v poštev še to, da je obravnavanje manjšinske problematike v Italiji še vedno pogojeno z anahronističnimi predsodki o «višjih interesih države» in da zato prehaja v območje obrambe njene celovitosti. Vsaka manjšina je po tej logiki vsaj njen potencialni nasprotnik. Zato del vladnih strank sodi, da to področje presega njihovo torišče v ožjem pomenu besede in ga prepuščajo nekim abstraktnim «poklicanim», ki pa konec konca ne more biti nihče drug kot vlada. Te stranke se sicer ukvarjajo z našo problematiko na periferiji, pri nas, toda zaradi omejenega torišča rešujejo lahko obrambne probleme, kolikor jih sploh rešijo. Napram centru so pa ali neuspešne zaradi premajhne teže ali celo zaviralne, če so žrtve zgoraj navedenih predsodkov ali iskanja strankarskih koristi za vsako ceno.

Manjšina se mora

vrstl razširitev šolskega
na št. 1012 tudi na videm-
pokrajino, za začetek naj
tam prične vsaj s poukom
slovenskega jezika v šoli. Za
dajavo te zahteve je pa treba
nehati z dosedanjimi ustra-
alnimi metodami. Če ne
stavljajo slovenske šole na
škem in Goriškem nevar-
i za integriteto in varnost
ve, zakaj naj bi to veljalo
Beneško Slovenijo in za Ka-
sko dolino?

ujna je izpopolnitev šolske
že na Goriškem in Trža-
n, predvsem na področju
kovnega, glasbenega šolstva
strokovnih tečajev. Šolski
on se mora v celoti izva-

ele v zadnjih letih so neka-
najpomembnejše slovenske
urne ustanove pri nas pre-
podpore iz javnih finančnih
lsteval. Podrobne podatke i-
no, kolikšno podporo so pre-
nekatero naše članice. Pri-
java s podporami, ki jih pre-
ajo sorodne italijanske u-
rove je porazna. Slovenske
gledališču je sicer priznan
us izredne dejavnosti, kar
sekakor napredek v prime-
i s prejšnjim položajem. Za-
gre priznanje tistim, ki so
v utesnjem okviru veljav-
predpisov storili. Novo se
loči zakon o gledališčih bo
moral Slovenskemu gleda-
i v Trstu zagotoviti kritje
i potreb iz javnih finančnih
stev, da bo lahko delovalo
nanj v današnjem obsegu.

Zgoraj: Delegati SZDL Slovenije in Unione degli Italiani dell'Istria e Fiume. Spodaj: Gostje iz Koroške in Hrvatske

PRIMORSKI
DNEVNIK
18.12.66

vprašanja rešuje ino predstavlja

kih glasov na Tržaškem gre
državnim naprednim stran-
pa ne morda zaradi tega,
bi se s tem želeli izločiti
ovenske narodne skupnosti,
or smo brali v predvolilnih
h njihovih nasprotnikov. Ta
tev je nevarna, ker ponuja
snične argumente nam nena-
jenim, po katerih naj bi Slo-
ci izginili že s tem, da volijo
sadržavne stranke. Slovenci,
em strankam sledijo, se za-
no vključujejo v progresivni
žbeni proces v državi, v
rem vidijo tudi reševanje
šanj svoje manjšine. Za
vensko volilno formacijo se
morejo odločiti, ker je ideo-
močno angažirana in tudi
adi tega, ker zaradi njene
storske omenjenosti ne bi
gla vplivati na spošni razvoj
državi.

udi tržitev, Ga moremo biti
iški Slovenci samo v Slo-
ski skupnosti tvorci naše
odne politike in njen su-
kt, je nevarna, ker danes ne
re nihče jamčiti, da bo Slo-
ska skupnost v Trstu za
no obstajala, vsaj v današ-
m obsegu ne. Znale so
rite aspiracije Krščanske
okracije, da jo absorbira,
kupnosti sami pa že danes
tajajo sredobežne sile. Kdo
bi bil potem tvorec narodne
litike in njen subjekt?

srečanjih v letu 1965. Se točneje
nam njen značaj prikazuje po-
ročilo njenega predsednika An-
tona Bormeja na zadnjem ob-
nem zboru lanskega oktobra:
«Unija mora utrditi svoja av-
tomna stališča v presoji vsako-
kratne situacije. Do skrajnosti
mora razvijati lastne pobude,
s tem da začena posamezne
akcije. Ne sme se zadovoljiti z
golim sprejemanjem zunanjih
pobud, ampak se mora vedno
postaviti na prvo mesto pri o-
pravljanju svoje funkcije», in
naprej: «Nenadomestljiva je
prisotnost unije povsod tam,
kjer se obravnavajo problemi
italijanske narodne skupnosti». Naša Slovenska kulturno gospo-
darska zveza je nastala tudi
iz potrebe, da pripomore velike-
mu delu slovenske manjšine v
Italiji, da postane subjekt do-
gajanja v zvezi z njo. Dose-
danja dejavnost naše Zveze je v
celoti potrdila to njeno poslan-
stvo. Bila je gonilna sila pri
oblikovanju stališč in zahtev
Slovencev v Italiji. Bila je tol-
mač razpoloženja in želja Slo-
vencev. Njen avtonomni položaj
ji je vedno dovoljeval zavzema-
ti stališča, ki so bila v nedvom-
no objektivno korist manjšine.
Ni bila obremenjena s kakr-
šnimi koli lokalnimi dogovori,
ki bi jo omejevali v pobudah.
Ne obremenjuje je niti volilno

predstavnitvo manjšine prizna-
li le v politična telesa izvoljene
predstavnike, so prišli do spoz-
nanja, da je mogoče od manj-
šine — in mi dodajamo: od
dela manjšine — ki se noče
formirati kot politična stranka,
zahtevati tako formacijo zgolj
zaradi možnosti soodločanja,
marveč je treba v takem pri-
meru najti za manjšinsko pred-
stavnitvo drugačno kvalifika-
cijo. Zato gre naša zahteva za
tem, da se slovenskima central-
nima organizacijama... tudi
formalno-pravno prizna status
zakonitih predstavnikov sloven-
ske narodnostne skupine na Ko-
roškem, kar konec konce pome-
ni samo legalizacijo dejanskega
ukrepanja. Le ti naj bi aktivno
soodločali pri vseh vprašanjih,
ki zadevajo pravice in interese
slovenske narodnostne skupine
na Koroškem».

Od strank, ki svojih vrstah
vključujejo pri nas tudi Slo-
vence, pričakujemo pri teh
naših naporih ne samo raz-
umevanje, ampak tudi pod-
poro. Imeti zaupanje v avto-
nomno manjšinsko organizacijo,
je pravzaprav povračilo za za-
upanje slovenskih volivcev. Videti

konkurencu v manjšinski orga-
nizaciji pomeni, ne samo videti
strahove tam, kjer jih ni, ker
ne mara postati nadomestilo
za stranke, ampak pomeni tudi
določeno mero nerazumevanja
manjšinske problematike, po-
manjkanje poglobitve vanjo in
zanemarjenje sodobnih progres-
ivnih spoznanj in teženj. V
odklonilnem stališču nekaterih
do manjšinskih organizacij vidi-
mo tudi pretirano zaverovanost
v stranko in njeno vlogo, ki je
vendar zato tu, da pomaga pro-
tislovja in probleme v družbi
razreševati, ne pa zavirati raz-
voja, ki bi lahko bil hitrejši.

S tem pa nikakor ne podce-
njujemo važnosti krajevnih spo-
razumov med strankami. Stran-
ke, za katere Slovenci volijo in
ki so se odločile za sodelovanje
v odborih predvsem v Trstu in
Gorici, morajo seveda doseči
otipljive obveznosti do slovenske
manjšine in morajo tudi vztra-
jati, da bodo spoštovane. Po-
navljamo pa, da imajo take
pridobitve omejen značaj in mo-
rajo zato biti le komponenta
globalnega reševanja naših
vprašanj.

Odnos med manjšino in matičnim narodom

Bistveni element v delovanju
naše zveze in njenih članov je
bilo tesno navezovanje sloven-
ske manjšine z matičnim na-
rodom. V tej zvezi vidimo va-
žen element za ohranitev naših
značilnosti brez katerih ne bi

za manjšinska vprašanja in je
zato ta problematika pri njih
zelo pomanjkljivo obdelana.
Aktivna udeležba pripadnikov
njihove narodne manjšine na
takih srečanjih marsikoga pri-
sili k razmišljanju. Argumenti

Sposodarskem oziru dela po-
membnega in predvsem sa-
mozvestnega. V predstavi
od razpravi in skupni
zdijo najbolj primerno, in ki

z resničnostjo in se vdati o, da pri nas danes ni mo- a «ena sama krovna organi- lja, ki naj manjšino zastopa predstavljaj». Treba je zavze- dimenzijo in vlogo, ki ju vnavati svoje bodoče delo.

sedržavne stranke, ki imajo vojih vrstah Slovence in za o j slovenske volivce, imajo svojem programu obrambo presov slovenske manjšine. ovo je, da je učinkovitost ambe odvisna od objektiv- razmer. So pa tudi slabosti trankah samih, ne samo za- i pomanjkanja doslednosti določenih sektorjih, ampak dvsem zaradi dejstva, da anke same ne morejo povsem evati manjšinskih vprašanj. to ni nič novega. Tudi v bolj napredni družbi, kjer jejo revolucionarna gibanja sledno izpeljati enakoprav- st narodnosti in narodnih njšin, ne poteka reševanje onalnih vprašanj avtoma- o. Izkazalo se je namreč, da z aktivne udeležbe manjšine celote, zastopane po svojih anizacijah, brez njene pri- nosti, ki opozarja, reagira terja, njena pot do enako- vnosti zastaja. Kajti le manj- a občuti, kaj je prav in kaj v zvezi z njo. Le reagiranje padnikov je merilo za stop- prav, ki jih uživajo. In v zvezi s tega pride do izraza teva, da mora imeti manjši- pravico in dejansko možnost, igra aktivno vlogo v družbe- m življenju dežele, v kateri i, da torej odloča o sebi in postane na svojem področju veren in samostojni činitelj.

Kako je v Jugoslaviji na Koroškem

z podobne nujnosti se je ro- a Italijanska unija za Istro Reko, katere vlogo smo imeli liko spoznati ob naših dveh

je lažje opravičala vlogo pove- zovalca, pomirjevalca in vskla- jevalca med strankami in orga- nizacijami, ko je šlo za skupne koristi.

V njej včlanjene organizacije s prosvetnega, kulturnega, glas- beno-pedagoškega, strokovno- gospodarskega in podpornega področja so si s svojo inten- zivno dejavnostjo, resnostjo in nepristranostjo pridobile tak ugled pri Slovencih v Italiji, da so postale nenadomestljive in večina izmed njih že sploš- noslovenske.

Rečeno je že bilo, da sta si obe osrednji manjšinski organi- zaciji koroških Slovencev že zagotovili legitimacijo zastopa- ti manjšino. V programu Zveze slovenskih organizacij na Koro- škem beremo utemeljitev zah- tev, da se to tudi uzakoni: «Že predvojni kongresi nacionalnih manjšin, ki so v začetku kot

življenje kot Slovencev. V zad- njih letih so v tem pogledu tudi druge slovenske skupine napra- vile korak naprej. Iz dneva v dan se tako lomijo še zadnji predsodki in zametujejo boleči ostanki preteklosti. Ta proces splošnega povezovanja z ma- tičnim narodom je gotovo sad splošnega razvoja, je pa hkrati tudi sad odprtosti in zavestnih naporov naše zveze, njenih čla- nic in zvezi bližnjega tiska.

Na naših srečanjih z Italijan- sko unijo za Istro in Reko smo skupno poudarili načela, na ka- terih morajo sloneti odnosi ve- čine do manjšine in kakšne so s tem v zvezi dolžnosti ve- čine. Spadajo pa ta srečanja tudi v okvir razčiščevanja od- nosov med manjšino in ma- tičnim narodom. Naši sodrža- vljani italijanske narodnosti so po večini še vedno dokaj gluhi

padnik lastne manjšine, posta- jajo razumljivejši in bolj narav- ni. Zahteve katerekoli manjši- ne prenehajo tako biti nadležne in nekaj bi kar venomer terjali le nepopoljšljivi nezadovoljneži, podpihovalci in državnim inte- resom nevarni elementi, ampak nekaj, kar spada v naravne pra- vice pripadnikov določene na- rodnosti in kar je treba upošte- vati. Po drugi strani vpliva pomirjevalno na večino spoznanje, da je mogoče urediti razmere za lastno manjšino tako, da ji je zagotovljena ne samo njena uveljavitev, ampak tudi njen razvoj in ohranitev. To spozna- nje odpira nove poglede tudi na funkcijo lastne manjšine v drugi državi in na manjšine na splošno. To tudi potrjuje že znano resnico, da je v interesu same države, če se manjšini zagotovijo razmere, ki jo bodo zadovoljile.

Prepričani smo, da ne govorimo gluhih

Slovenska manjšina v Italiji želi postati še bolj učinkovit faktor sporazumevanja med Ita- lijo in Jugoslavijo, toda to vlo- go bo v celoti odigrala le, če bo živela v resnični nacionalni, ekonomski in kulturni enako- pravnosti. Slovenci v Italiji bi želeli, da ne bi bili več politični problem in bomo prenehali biti le, če nam bo v duhu demokra- tičnosti in humanosti priznana in potem tudi spoštovana dejan- ska enakopravnost. To konec koncev pomeni, da vprašanje manjšine ni v prvi vrsti vpra- šanje manjšine, ampak večine.

Pričakujemo torej, da bo ve- čina ukrepala, kajti tudi mi si želimo, kakor vsi ljudje na sve- tu, vzdušje, v katerem bomo ču- tilili solidarnost vseh ljudi. Naj se ustvari take razmere, v katerih bomo vedno manj čutili, da smo manjšina, da se bomo torej čutili enakopravni na vseh področjih družbenega ži-

vljenja, tako da bo vsak pri- padnik naše skupnosti imel e- nake možnosti kot pripadnik večine in da postane svoboden član manjšinske skupnosti in države, v kateri živimo.

Prepričani smo, da kljub vse- mu ne govorimo gluhih, ko ter- jamo, naj se izpolnjujejo vse dolžnosti do naše narodnostne skupnosti. To nam dokazuje e- nostavna primerjava današnje- ga položaja s stanjem pred, re- cimo, desetimi leti. Naša aktiv- na prisotnost povsod tam, kjer pride do izraza odnos do nas, je prinesla sadove, ki sicer še niso vsi dobili otipljivih oblik, temveč se kažejo predvsem v drugačnem razpoloženju do nas in v večjem razumevanju za naše potrebe. Tudi v zelo težkih razmerah, v katerih je naša manjšina živela, nismo izgubili poguma. Neprimerno manj na mestu bi bilo omahovanje v današnji situaciji, kljub naporni poti, ki je pred nami, ko mo-

ramo sadove, ki jih danes le čutimo, spremeniti v otipljive. In doseči jih moramo mi z našo vztrajnostjo, požrtvovalnostjo in potrpežljivostjo.

Morda je to poudarjanje od- večno spričo tako razvejane na- še dejavnosti, kajti bilanca delo- vanja SKGZ, njenih članic in drugih slovenskih organizacij v Italiji je pozitivna. Množična udeležba in interes izvira tudi iz potrebe neenakopravnih lju- di, da se uveljavijo. Za stopnjo višja je težnja, ki izhaja iz uporne želje, da bomo z inten- zivnim delovanjem bolj odporni. Naš položaj pa terja, da gre- mo še za stopnjo višje: dejavnost manjšinskih ustanov in or- ganizacij z vseh področij mora biti tudi po kvaliteti višja od povprečja pri nas. Tudi z višjo kvaliteto bomo lahko odtehtali kvantiteto, ki nas na vsakem koraku obkroža.

V Trstu, 17. decembra 1966

gospodarskem razvoju in predvsem samozavestnejšega. V preteklosti je zemlja predstavljala za večino naših ljudi predmet in podeželja edini vir življenja. Zaradi tehničnega in gospodarskega razvoja se je odstotek tistih, ki od zemlje žive, močno znižal. Vrednost zemlje se seveda ni zaradi tega znižala, predstavlja pa za tiste, ki od nje žive, edino bogastvo, za druge pa ima še vedno svojo objektivno vrednost.

V dvajsetih povojnih letih je bilo za razna naselja, za industrijsko cono in za naftovod samo na Tržaškem razlaščenih deleč nad 1000 ha zemlje, po veliki večini last Slovencev. Nad lahoto, s katero so razlaščali, in nad sramotno nizkimi cenami, ki so hile priznane razlaščenecem, dokler se niso organizirano uprli ob razlastitvah za naftovod, smo ogorčeni.

Se posebej obsodimo, da so se na razlaščenih in drugih zemljiščih gradila in se še gradijo naselja z izključnim namenom sorenjeniti etnični značaj nekaterih naših področij.

Kako so nastopali proti ljudem, ki niso imeli velikih možnosti braniti se! V gmotni stiski in spriči tolikih reizpolnjenih potreb so ti razlaščenci sprejeli vsiljene cene. Mirne duše lahko trdimo, da so razlastitelji ravnali s tolikšno hladnokrvnostjo tudi zato, ker je šlo v večini primerov za lastnino Slovencev.

Napoved novih razlastitev za naftovod v dolinski občini je zaradi obsežnih površin, namenjenim razlastitvam, zbudila med slovensko javnostjo nemir. Strokovnim organizacijam je uspelo uresničiti pobudo za ustanovitev Konzorcija med razlaščenci, zato da bi združeni laže kljubovali in tako dosegli pravičnejšo odškodnino. Ta ustanovitev, ki pomeni prvo tovrstno organizirano akcijo pri nas, je napovedovala novo obdobje v tem pogledu. Škoda, da ni uspelo, da bi se v okviru Konzorcija v katerem odborniki požrtvovalno in nesebično delujejo, zbrali vsi tisti prizadeti, ki so želeli organizirano

liji pa v ustavodajni skupščini ob razpravi in sprejetju člena 6 ustave. Odveč bi bilo vsako ponavljanje te potrebe, če ne bi imeli opraviti s sodržavljani italijanske narodnosti, ki se v svoji, blago rečeno, enonacionalni zaverovanosti ne poglabljajo v specifičnosti manjšinske problematike in vidijo v formalni enakopravnosti že zadostne pravice za pripadnike manjšine. V posebnih zaščitnih ukrepih v prid manjšine pa vidijo nič manj kot diskriminacijo večine. Celo pri ljudeh, ki jim ne moremo zanikati demokratične miselnosti, naletimo glede tega na malone popolno nerazumevanje.

Ostajamo torej še vedno državljanji druge in tretje vrste v odnosu do večinskega naroda, neenakopravni smo tudi v primerjavi s francosko v Dolini Aosta in nemško manjšino na Južnem Tirolskem. Ni nam dano, da bi prišle do izraza vse naše narodne značilnosti in posebnosti, predvsem da bi uporabljali svoj jezik v odnosu do javnih in sodnih oblasti. Naši bratje v Benečiji in Kanalski dolini so potisnjeni v kategorijo državljanov tretje vrste, kajti še danes jim uradna politika ne priznava, da so Slovenci. V sto letih pripadnosti Italiji niso bili beneški Slovenci deležni niti ene narodnostne pravice, kot da bi jih hoteli kaznovati za to, da so se na plebiscitu izrekli za Italijo, da so bili zvesti vojaki, da so lojalni državljanji in poleg vsega še vztrajni volivci Krščanske demokracije.

Znova in znova moramo ponavljati, kateri bistveni členi Posebnega statuta se ne izvajajo, vedno znova moramo kritično ocenjevati dosežanje delo dežele Furlanije-Julijske krajine glede nas Slovencev. Z ustanovitvijo referata za slovensko manjšino pri predsedstvu deželnega odbora in priporočila parlamentu, naj zakonito prepoved netenja nacionalne mrznje, je bilo sicer v okviru dežele nekaj storjenega, toda odločno premalo. Ne vemo, koga bi za to prej krivili, ali osrednjo vlado, ki zanika deželi pravico spreje-

bočo prej pripeljale do cilja. Prvi zaključek ne drži, ker je v sami Italiji praksa drugačna. Južno-tirolsko vprašanje se ne rešuje prek strankarskih sporazumov in kombinacij, temveč v dogovarjanju med Italijo in Avstrijo ter italijansko vlado in predstavniki Južno-tirolske ljudske stranke, ki je danes nesporna zastopnica tamkajšnje nemške manjšine.

Večji del Slovencev v Italiji, tržaški Slovenci, so zaščiteni z mednarodnim dogovorom, ki ga je dolžna država izpolnjevati. Stranke, ki so sestavljale vse vlade po podpisu tega sporazuma, so avtomatično obvezane izpolnjevati ga po prevzemu vodstva v državi, razen če se re bi dogovorile, da ga preklicajo, česar pa doslej noben vladni program ne vsebuje. Za izpolnjevanje obveznosti iz tega sporazuma se je vzpostavila relacija med Italijo in Jugoslavijo, ki sta sporazum podpisali, na drugi strani pa med vlado in njenimi organi ter manjšino, s skromnimi uspehi sicer. No, prav zaradi tega danes to vprašanje obravnavamo.

Če preskočimo državne meje, vidimo, da je v Avstriji podobno. Predstavniki obeh manjšinskih organizacij koroških Slovencev vzdržujejo neposredne stike s predstavniki osrednje in deželne vlade. Predstavniki Italijanske unije za Istro in Reko se dogovarjajo direktno z občinskimi in višjimi oblastvenimi organi, ko gre za urejevanje zadev italijanske manjšine v Jugoslaviji.

O tako pomembnih stvareh, kot je globalna rešitev bistvenih problemov manjšine, bi se stranke lahko dogovorile le ob sestavi vlade. Toda manjšina ne bi bila več manjšina, če bi razpolagala s tolikšnim številom poslancev, ki bi lahko odločilno vplivalo pri sestavi katere koli vlade. To se pravi, da manjšina ne more biti subjekt v polnem pomenu te besede, če bi držalo načelo, da se bodo njene zadeve reševale izključno v dogovorih med strankami.

Nasprotno, manjšina je v takih medstrankarskih dogovorih

obračati neposredno na oblastvene organe

Iz vsega, kar je bilo do tu navedenega, mislimo, da pride mo le do tega zaključka, da se mora manjšina obračati neposredno na oblastne organe, na vlado, zato da se le ta obveže ukrepati v korist manjšine.

Stranke ki so se izrekle za izpolnitev obveznosti do manjšine, bi ji morale izglajevati pot do vlade in drugih oblastvenih organov. S sodobnimi argumentacijami o pravicah in vlogi manjšin bi morale pomagati razbijati predsodke o manjšinah in že omenjeno zaverovanost v enonarodno državo. Na noben način pa te stranke ne bi smele zavirati razreševanja teh problemov s tem, da se postavijo med manjšino in vlado. Tega ne bi smele početi zaradi iskanja političnih koristi ali celo zato, da bi služile kot filter in tako pripomogle k temu, da bo manjšina še vedno objekt dogovarjanja.

Odgovor, kdo naj zastopa našo manjšino v teh dogovorih, mora sloneti le ob upoštevanju dejanskega političnega položaja pri nas. Predvsem nimamo take slovenske politične organizacije, ki bi po svoji moči lahko predstavljala vse ali vsaj veliko večino Slovencev v Italiji. Zadnje volitve na Tržaškem so imele v tem pogledu skoraj prelomni značaj zaradi tega, ker je slonelo vse predvolilno argumentiranje in utemeljevanje Slovenske skupnosti v poudarjanju potrebe po vseslovenski reprezentativni organizaciji, ki naj bi spremenila manjšino v subjekt dogajanja v zvezi z njenimi pravicami. Rezultati volitev so pokazali, da je kljub tako vpljivim argumentom ostala volilna struktura med Slovenci nespremenjena. Večina slo-

RESOLUCIJA

sprejeta na VI. zasedanju glavnega sveta Slovenske kulturno-gospodarske zveze v Trstu 18. decembra 1966

1. Spričo tega, da spada enakopravnost posameznika, skupin in narodov med osnovne težnje sodobnega človeka, ki ima v splošni deklaraciji o človekovih pravicah svojo temeljno listino, je nezlišano, da ni priznana beneškemu Slovincem, ki žive v okviru Italije že sto let in Slovincem Kanalske doline nobena narodnostna pravica. Brezpraven je slovenski jezik na Goriškem, na Tržaškem je samo toleriran.

Današnji položaj Slovencev kot pripadnikov narodne manjšine v Italiji, ni samo daleč od sodobne zahteve, da bodi manjšina enakopravna z večino v gospodarskem, političnem in kulturnem pogledu, ampak je tudi v nasprotju s čl. 15 mirovne pogodbe z Italijo, s čl. 2 omenjene listine Združenih narodov, s čl. 3 in 6 republiške ustave, z določbami Posebnega statuta Spomenice o soglasju in čl. 3 statuta dežele Furlanija — Julijska krajina.

2. Dosledno in popolno izvajanje Posebnega statuta Spomenice o soglasju spada med najosnovnejše zahteve Slovencev v Italiji. Dvanajst let po podpisu tega mednarodnega sporazuma se bistvene določbe Posebnega statuta še ne izvajajo, predvsem glede pravice slovenskega jezika in pravičnega zastopstva v javnih službah. Druge določbe se pomanjkljivo izvajajo. Ko terjamo, da se vse določbe izvajajo po črki, pričakujemo tudi njihovo izvajanje po duhu v skladu z dogovorom Moro-Stambolič. Slovenska manjšina se ne more strinjati z dosedanjim prakso mešanega italijansko-jugoslovenskega odbora glede toge reciprocitete pri obvezah za izvajanje določb statuta. Taka reciprociteta ni niti načelna, niti v skladu z duhom dogovorov in naši manjšini ne daje upanja za skorajšnje izvajanje bistvenih določb statuta.

3. Slovenci v tržaški, goriški in videmski pokrajini terjamo globalno rešitev naših vprašanj. Načela, izražena v ustavi in statutu morajo postati pravno obvezna. To se lahko stori, ali s sprejetjem enotnega posebnega zakona za zaščito slovenske manjšine v Italiji, ali z dopolnitvijo odnosno spremembo tistih zakonov, ki bi dopolnjeni določali pravice Slovencev, ali z uzakonitvijo Posebnega statuta z razširitvijo njegove veljavnosti na vse področje, kjer živijo Slovenci. Nujno je tudi razčiščenje pristojnosti države in dežele v pogledu zaščite slovenske manjšine. Dežela mora s svojo zakonodajo in drugimi ukrepi — kakor tudi pokrajine in občine — učinkovito in izdatno pripomoči, da bodo Slovenci postali enakopravnejši.

4. Nobena rešitev pa ni mogoča brez predhodnega posvetovanja in pristanka manjšine odnosno njenih organizacij. O tem, kakšnega ravnanja bo manjšina deležna mora odločiti sama in neposredno s predstavniki oblasti. Manjšinsko problematiko v celovitem smislu ni mogoče reševati samo z dogovori med strankami, ker se v tem primeru manjšina spremeni v objekt in drobiž za poravnavanje medsebojnih računov in se tako tudi pri najboljših namelih politika strank do manjšine instrumentalizira.

Glasovi visokega števila Slovencev za vsedržavne stranke v nobenem primeru ne morejo biti povod za kakršnekoli sklepe o njihovi številčni moči ali celo znak, da bi se hoteli ti Slovenci izločiti iz slovenske narodnostne skupnosti. Nasprotno, v vključevanju v napredne družbene tokove vidijo tudi hitrejše uveljavljanje svojih narodnostnih pravic. Vsedržavne stranke, ki vključujejo v svojih vrstah Slovence in njihovi s slovenskimi glasovi izvoljeni predstavniki naj vztrajno tudi v naprej postavljajo zahteve v zvezi s pravicami slovenske manjšine. Lokalni politični sporazumi, naj pravtako vsebujejo obveznosti do Slovencev. Ti sporazumi niso sicer važni, toda so le komponente globalnega reševanja vprašanj slovenske manjšine v Italiji. Utemeljeno je zato pričakovanje, da bodo te stranke pomagale manjšini, da neposredno odloča o stvareh, ki so zanjo življenjsko važne in da bodo podpirale avtonomijo njenih organizacij.

5. Slovenska kulturno-gospodarska zveza je nastala tudi iz potrebe, da pripomore velikemu delu slovenske manjšine, da postane subjekt dogajanja v zvezi z njo. To pravico si je pridobila z dosedanjim dejavnostjo, ko je bila vodilna sila pri oblikovanju stališč in zahtev ter tolmač razpoloženja Slovencev v Italiji. V naporih za skupna stališča in nastope je opravljala vlogo povezovalca in pomirjevalca. V njej včlanjene organizacije s prosvetnega, kulturnega, glasbeno-pedagoškega, strokovno-gospodarskega in podpornega področja so si s svojo dejavnostjo, resnostjo in nepristranostjo pridobile tak ugled pri Slovincih v Italiji, da so postale nenadomestljive in večina izmed njih že splošno

morajo biti pravično zastopani v javnih, upravnih, nadzornih, prizivnih in podobnih komisijah ter odborih.

7. Med najvažnejše naloge, ki stoje pred Slovenci v Italiji in našo zvezo, prištevamo naslednje:

— Ko gre za obrambo osnovnih interesov slovenske narodnostne skupnosti, je treba opustiti vsakršno medsebojno polemiko zaradi iskanja strankarskih koristi. Z vztrajnimi naporji je treba premostiti vse morebitne razlike in najti skupna stališča, ki jih bomo potem vsi zastopali. Danes je to potrebno predvsem v zvezi z različnimi načrti za področja, kjer prebivajo Slovenci in v zvezi z razlastitvami. Posebno je potrebna poživitev delovanja šolskega odbora.

— Da bomo Slovenci bolj odporni vsakodnevnemu pritisku okolja, ki nas hoče odtujiti, mora biti dejavnost slovenskih organizacij in ustanov z vseh področij bolj intenzivna in vztrajna, po kvaliteti pa višja od povprečja pri nas.

— Slovenska javnost naj pokaže večjo občutljivost za stvari, ki zadevajo slovensko šolo. Na ta način bo mogoče doseči zadovoljivejši vpis vanje in ozdravitev nekaterih pojavov, ki ugledu slovenske šole škodujejo.

— Potrebno je sistematično in poglobljeno proučevanje posameznih gospodarskih pojavov in situacij, ki Slovence neposredno zadevajo. Samo temeljito poznavanje problemov bo lahko osnova za realne rešitve na raznih gospodarskih področjih, pa naj gre za kmetijstvo, trgovino, turizem ali hranilništvo. Potrebne bodo tudi pobude za osnivanje ustanov, ki bodo pospeševale razvoj posameznih vej gospodarstva. (Turistične ustanove, zadruga in podobno.)

— SKGZ in v njej včlanjene organizacije bodo dajale pobude in podpirale vse druge pobude, ki bodo stremele k tesnejšemu povezovanju obeh omejenih področij.

— SKGZ je v stremeljenju, da bi sodeloval čim širši krog ljudi pri obravnavanju vprašanj in pri oblikovanju stališč v zvezi z različnimi vprašanji, ki zadevajo slovensko manjšino, pomnožila število članov komisij in izvršnega odbora ter dala komisijam večja pooblastila. V tem pogledu bo v bodoče še bolj odprta in poziva vse svoje člane, naj ji v tem pogledu sledijo.

— V SKGZ včlanjene kulturne, prosvetne in gospodarske organizacije na Goriškem nimajo niti primernih in dostojnih sedežev niti dvorane, v kateri bi nastopali člani teh organizacij in njihovi gostje. SKGZ se obvezuje, da bo storila vse, kar je v njeni moči, da bo v Gorici čimprej zgrajen kulturni dom.

— Prosvetna društva na Tržaškem in Goriškem naj slede nekaterim zgledom in prevzamejo obveznosti do beneških Slovencev v oblikah in načinih, ki se jim bodo zdeli najprimernejši.

PRITORSKI
DNEVIK
20. 12. 66

ne stremi po monopoliziranju navedene vloge.

6. Poleg zahteve po kompleksnem reševanju naših vprašanj imamo Slovenci v Italiji še sledeče zahteve, ki naj se vzporedno in nujno rešujejo:

— Razširiti je treba zakon o slovenskih šolah na videmsko pokrajino.

— Izpopolniti je treba šolsko mrežo na Goriškem in Tržaškem, predvsem na področju strokovnega in glasbenega šolstva ter obveznih strokovnih tečajev za vajence. Šolski zakon se mora v celoti izvajati.

— Vsi deželni zakoni, ki bodo sprejeti na podlagi členov 4, 5, 6, 7 in 9 bodo morali upoštevati koristi slovenske manjšine v deželi.

— Deželni zakon o razlastitvah bo moral do skrajnosti zaostri kriterij o javni koristnosti in učinkovito zaščititi pravice razlaščenec. Dotlej je treba povsem prenehati z razlastitvami po danes veljavnih predpisih.

— Slovenskim kulturnim, prosvetnim, podpornim in športnim organizacijam ter ustanovam je treba ne samo simbolično dati podporo iz javnih sredstev, ampak jih popolnoma izenačiti v tem pogledu s podobnimi italijanskimi organizacijami.

— Sedanje priznanje Slovenskega gledališča v Trstu s strani oblasti je korak naprej, toda mu je treba v novo se snujočem zakonu o gledališčih zagotoviti kritje vseh potreb iz javnih finančnih sredstev, da bo lahko delovalo v najmanj današnjem obsegu.

— Slovenskim denarnim zavodom je treba dovoliti razširitev delokroga na vsa območja, kjer prebivajo Slovenci in jim je treba priznati pravico odnosno širšo pravico za poslovanje z inozemstvom.

— Pri obnavljanju osebja v državnih, deželnih in lokalnih uradih ter ustanovah je treba upoštevati tudi pravično zastopstvo Slovencev.

— Pripadniki slovenske manjšine

V SKGZ je včlanjenih 23 organizacij in ustanov - 51 sestankov predsedstva, številna zasedanja komisij in mnogo razprav o specifičnih vprašanjih - Vrsta uradnih razgovorov z vsemi strankami, stiki z Unijo Italijanov za Istro in Reko s SZDL Slovenije in z obmejnimi občinami

Delo Slovenske kulturno-gospodarske zveze moramo deliti na dva dela: na delo v zvezo včlanjenih organizacij ter na napore izvršnega odbora, komisij in predsedstva kot skupnega imenovalca, kot izraz teženj, zahtev in potreb članic ne samo v njih ozkem organizacijskem interesu, temveč kot odraz potreb, pričakovanj in zahtev vseh Slovencev, ki živimo v Italiji. Oba elementa delovanja naše Zveze se med seboj organsko prepletata, saj si zveze in njenega realnega vpliva ni mogoče zamisliti brez realnega pomena včlanjenih organizacij, kot bi bilo po drugi plati delo teh organizacij osiromašeno in manj učinkovito, če ne bi obstajala medsebojna tesna povezava, če ne bi obstajal skupni imenovalac — Slovenska kulturno-gospodarska zveza, ki je skupni izraz njih osnovnih teženj.

To delo je bilo v vsem razdobju, odkar zveza obstaja, in tako tudi v dveipolletni dobi od zadnjega zasedanja glavnega sveta, ki je bilo 14. junija 1964 v Trstu, usmerjeno izključno v dobrobit vseh Slovencev, ki živimo v Italiji, v njih gospodarsko, kulturno in socialno rast ter uveljavljanje. Logično pa je bilo odvisno tako od naših naporov in prizadevanj, od lastne moči kot tudi od splošnih okoliščin, saj je neizpodbitno dejstvo, da položaj narodnostnih manjšin v bistveni meri je odvisen od splošnega demokratičnega vzdušja v okolju, kjer žive.

V obravnavanem razdobju so bili storjeni pomembni koraki naprej. Ustanovitev dežele je privedla do nadaljnega koraka k demokraciji in ustvarjanja pogojev za boljše razumevanje tudi naših vprašanj. Prišlo je do odborov levega centra v Trstu in Gorici, katerih osnovna pozitivna značilnost je v dejstvu, da v njih sodelujejo in odločajo odborniki slovenske narodnosti, v tem in v drugih okvirih je bilo več javnih — odkritih razprav o slovenskih vprašanjih.

V našem okviru pa moramo na prvem mestu omeniti otvoritev Kulturnega doma, v katerem je tudi današnje zasedanje glavnega sveta Slovenske kulturno-gospodarske zveze, in moramo ponovno poudariti, da predstavljata ta otvoritev ter dejstvo obstoja Kulturnega doma pomembno novost ter prelomnico v delovanju vseh slovenskih organizacij, a istočasno tudi prelomnico zlasti v delovanju vseh slovenskih kulturnih organizacij.

I.

V dveipolletnem razdobju je Zveza od zadnjega zasedanja v pogledu njenih neposrednih organizmov opravila obsežno delo, katerega zunanji znak so pokazatelji o desetih zasedanjih izvršnega odbora, o treh izrednih zasedanjih izvršnega odbora, o 51 sestankih predsedstva Zveze, o številnih zasedanjih komisij, o raznih posvetovanjih, razpravah za okroglo mizo, razpravah o specifičnih vprašanjih in o podobnem.

Vsi ti napori so bili usmerjeni v boljše poslovanje Zveze same in v učinkovitejše delovanje njenih organov, da bomo lahko globlje proučili razna vprašanja in jih

gato niti iz vrst odborov članic. Izvršni odbor izvoli predsedstvo, ki sestoji iz predsednika, podpredsednika, tajnika, namestnika in načelnikov komisij; izvršni odbor tudi imenuje na predlog načelnikov članice komisij, ki ponovno ni nujno, da so iz vrst odborov članic ali članov izvršnega odbora. V praksi gre za strokovnjake in za zainteresirane za razna področja gospodarskega, političnega, kulturnega in na splošno javnega življenja, ki zanimajo Slovence v Italiji.

Dosedanja praksa tega novega načina dela, ki je trajala šibko leto, je pozitivna, saj se je oživilo delovanje in pomen vseh komisij, ki so že globoko posegle v problematiko manjšine in kate-

rih načelniki bodo v okviru teh načel poročali na otvoritvenem delu zasedanja.

Vzporedno s tem se je pokazala potreba za ustanovitev dveh novih komisij: komisije za šport in mladinska vprašanja in komisije za doraščajočo mladino.

Spontano ustanavljanje športnih društev, veliki uspehi Bora, ki so prišli do izraza v visokem priznanju, ko so prejeli Bloudkovo plaketo, naravnost veličastni športni dnevi ter splošna zainteresiranost za razvoj športa med slovensko mladino, so izraz nujnosti, da se naša Zveza bolj organsko ukvarja s športnimi vprašanji in da v okviru svojih možnosti nudi tej za narodnostni obstoj tako pomembni dejav-

nosti ustrezno podporo in pomoč. Istočasno so na dnevnem redu odprta vprašanja zaposlitve mladine, njene vsestranske usmerjenosti in skrbi za njen razvoj, za kar vse je praksa pokazala nujnost ustanovitve ustreznega organa, ki se pri Zvezi specializirano ukvarja s temi vprašanji.

V preteklosti smo zanemarjali skrb za doraščajočo mladino, za naše otroke, s čimer se sedaj ukvarja posebna komisija, v kateri delujejo požrtvovalne žene, matere in vzgojiteljice.

Obe komisiji sta v kratkotrajnem razdobju že opravili pomembno delo, o katerem bosta poročala načelnika, in sta tako več kot opravičili upravičenost njih ustanovitve.

ki pa so v resnici bistvenega življenjskega značaja.

S temi vprašanji sta se pr vsem ukvarjali s tradicijami obogatene organizaciji Kmečk zveza na Tržaškem in Slovensko gospodarsko združenje. Na t zasedanju lahko samo ponovni željo in pričakovanje, da b naporu Slovenskega gospodars ga združenja rodili ustrezne dove, da bo prišlo do razširit njegovega delovanja tudi na t riskem in v okviru možnosti Benečijo ter na Kanalsko doli

V strukturi naše Zveze ima membno mesto Slovenska prosva na zveza, ki vključuje okrog prosvetnih društev na Tržaške Goriškem in v Beneški Sloveni. Uspehi, napori in pomanjkljiv te organizacije so znani in b njih še mnogo govora tudi sedanjem zasedanju glavnega s ta. Podčrtano je treba p izreden in važen pomen svetnega društva, ki je naša nova celica na terenu, kjer pr stavlja središče narodno obrat nih naporov, in je osrednja toč matica, v kateri se lahko in morajo na ustrezen način pr vati in reševati vsa vprašanja, zanimajo Slovence določen področja.

Te vloge Slovenska prosva zveza in v njo včlanjena druš ne izpolnjujejo vedno v polnosti še vedno včasih prevladuje mi nost čakanja na navodila zgoraj, kot da bi v našem ol ru sploh obstajal neki zgor in neki spodaj in kot da ne bili enotna skupnost z istimi in z istimi dolžnostmi medse ne pomoči.

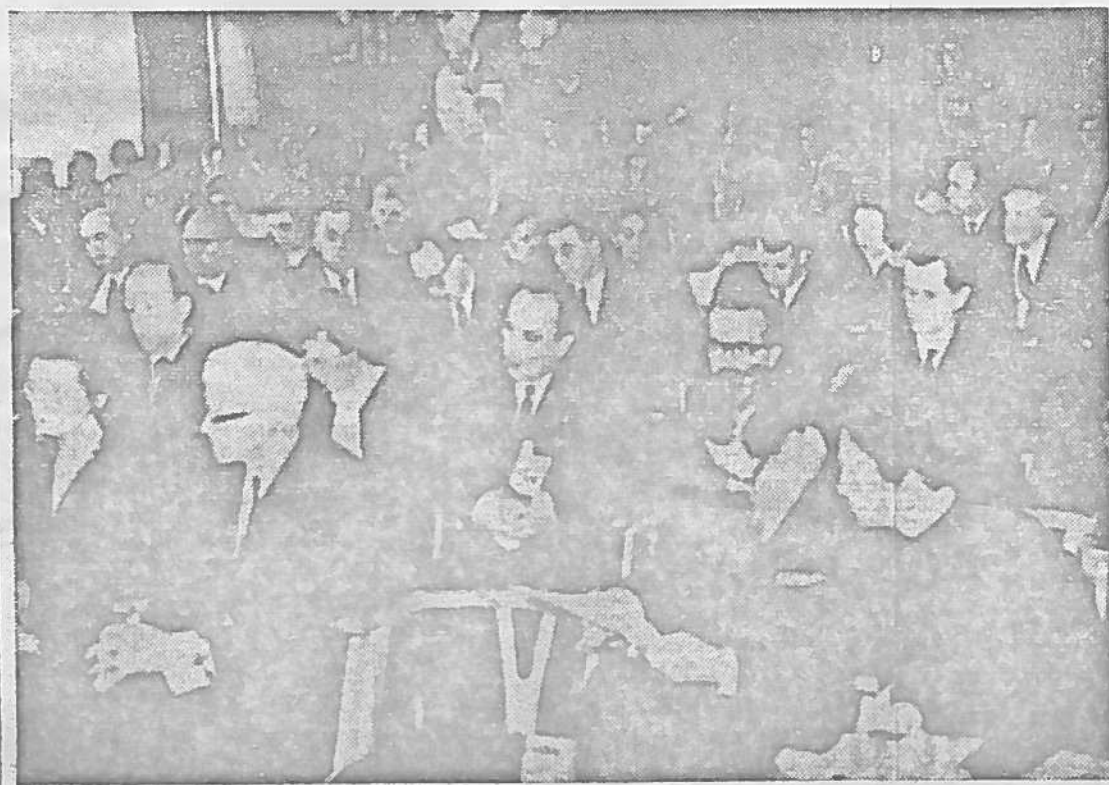
Pred kratkim smo nekako mogrede zabeležili drugo ob nico delovanja Kulturnega d v Trstu, pri čemer smo ugotov da ne gre za neko zunanjo slavo, temveč za ugotovitev vih objektov okoliščin ranja naše lastne kulturne dejav sti, kot tudi možnost sprejema visokih kulturnih dosežkov od naj. Kulturni dom zlasti za vence na Tržaškem predsta

restično novo razdobje.

Zato pa se še zaostrujejo r ke — in to tudi v našem no njem okviru — med položajem možnostmi izživljanja Slovence treh pokrajinah ter zlasti Slove cev na Goriškem. Vedno bolj na je potreba izgradnje ustre ga Kulturnega doma za Slove goriške pokrajine, da bodo iz primeren, potrebam časa ustre hram kulture, v katerem bo ko nastopalo Slovensko gledali z vsemi deli in v katerem se lahko razvila splošna kulturna javnost.

Tu ne gre za neko konkuren še zlasti pa ne s goriškim kat škim domom, saj ko govorimo kulturnem domu v Gorici, go rimo o moderni gledališki dvc ni z ustreznim ustrojem, o č rani, ki bo odprta za vse in ki odgovarjala modernim zahtev prirejanja predstav.

O Kulturnem domu na G škem je predsedstvo Zveze v krat razpravljalo, ustrejni na ni sklep je sprejel izvršni od na svojem zasedanju, na kater so bili prisotni tudi goriški p svetni delavci iz našega kro Obravnavane so bile v tej z nekatere načelne misli, spre na je bil osnovni abitutek z

Delni pogled na delegate in goste v mali dvorani Kulturnega doma

Temeljno načelo: koristi slovenskega prebivalstva

Delo komisij je predvsem temeljilo na proučevanju problematike, saj morajo komisije v prvi vrsti razpravljati in proučiti razna vprašanja in na tej osnovi dati spodbudo organizacijam, ki so članice Zveze, pa ne samo njim, temveč tudi vsem političnim strankam, ki se sklicujejo na ustavo, izvoljenim organizmom in javnim oblastem. Zveza pri tem temelji na osnovnem načelu koristi slovenskega prebivalstva, sodeluje z vsemi ter pomaga vsem, ki imajo vsaj v najmanjši meri pozitiven odnos do slovenskih vprašanj. Zveza se ni in in se ne more postaviti na stališče nekega ozkega monopolizma, temveč je njeno bistvo široko sodelovanje z vsemi v cilju krepitve slovenske narodnostne zavesti, rasti in ustvarjanju boljših pogojev za Slovence, ki živimo v Italiji.

V tem okviru predstavlja tudi

obmejnimi občinami: Koprom, Izolo, Piranom, Novo Gorico in Tolminom.

Prišlo je do tesnejših in prisrčnih stikov s tovariši iz Hrvaške, saj smo že imeli uradne razgovore s Socialistično zvezo reskega okraja, pričakujemo pa tudi razgovore z glavnim odborom SZDL Hrvaške v Zagrebu.

Dobro se zavedamo pomenov vseh teh stikov na osnovi načelnega stališča, ki smo ga zapisali v skupnih zaključkih prvega zasedanja izvršnih odborov Unije Italijanov za Istro in Reko in Slovenske kulturno-gospodarske zveze: «Manjšina črpa moralno moč za svoj obstoj iz stvarnosti v kateri živi in iz svojega matičnega naroda.» Nič manj pa ni pomembna v isti izjavi izrečena naslednja ugotovitev: «V skrbi matičnega naroda za razmere, v ka-

bavna in prodajna zadruga, Podporno društvo za Goriško, Odbor za zgraditev Kulturnega doma, Slov. planinsko društvo Gorica, Matajur, Prosvetno društvo «Ivan Triško» Čedad, Slovenski taborniki na Tržaškem «Rod Modrega vala», Kmečko-delavska posojilnica Doberdob, Slovenski fotoklub, Filatelistični klub «Lovro Košir», Zavarovalnica goveje živine Lonjer.

Prav gotovo izražam zadovoljstvo vseh delegatov in vseh povabljenih gostov ko v naši sredi pozdravljam novo pomembno članico Slovenske kulturno-gospodarske zveze — Kmečko zvezo iz Goriške, ki je bila ustanovljena v razdobju med zasedanjima glavnega sveta in ki se je po lastni volji vključila v našo skupnost.

Ustanovitev Kmečke zveze na Goriškem je izraz globoko občn-

nato reševali po vseh v obstoječih okoliščinah možnih načinah.

V tej zvezi je treba predvsem razpravljati o globlji reorganizaciji, ki je bila že izvršena v okviru dela izvršnega odbora, komisij in predsedstva in ki bo nedvomno predmet živahnih razprav sedanjega zasedanja glavnega sveta.

Že na zadnjem zasedanju glavnega sveta smo govorili o delu komisij in ugotovili, da z njih aktivnostjo ne moremo biti povsem zadovoljni, pri čemer je šlo za dve negativni, med seboj prepletajoči se dejstvi: vprašanja niso bila dovolj proučena, ker pri proučitvi niso sodelovali strokovnjaki in zainteresirani z različnih področij, istočasno pa po drugi strani ni prišlo — prav iz istega razloga — do širšega sodelovanja zainteresiranih v delovanju Zveze.

Zato sta predsedstvo in izvršni odbor večkrat razpravljala o notranjem načinu dela in prišla v okviru splošnih smernic prejšnjih zasedanj glavnega sveta do zaključka, da mora delo Zveze temeljiti predvsem na delu komisij, ki vprašanja njih pristojnosti razpravljajo samostojno, sprejemajo ustrezne sklepe obvezne za vse člane. V tem okviru gre seveda za izročanje splošnih smernic glavnega sveta in izvršnega odbora.

S tem je bil ustvarjen nov originalen notranji demokratični sistem in tudi na videz zapleten organizem odborov ter komisij, ki pa je organski in odgovarja našim potrebam.

Slovenska kulturno-gospodarska zveza temelji na članicah, na njih interesih, ki tudi formalno prihajajo do izraza na zasedanju glavnega sveta, ko članice odnosno njih delegati izvolijo izvršni odbor, pri čemer pa velja osnovno načelo, da člani izvršnega odbora ne morajo biti nujno iz vrst dele-

pomembno novost ustanovitev urada za dokumentacijo pri Slovenski kulturno-gospodarski zvezi, ki zbira zakonske predpise ter drug potrebni dokumentacijski material.

V okviru teh naporov je imela Zveza kot celota, istočasno pa tudi številne v njo včlanjene organizacije, vrsto uradnih razgovorov z vsemi strankami, ki delujejo na našem področju, to je na področju delovanja Zveze — v deželi Furlaniji — Julijski krajini, kot tudi v vsedržavnem okviru. Prišlo je do uradnih razgovorov s KPI, s takrat še odstoječima PSI in PSDI, s KD, s Slovensko skupnostjo v Trstu in s Slovensko demokratsko zvezo v Gorici. Pri reševanju specifičnih vprašanj je bilo tudi med Zvezo vrsto razgovorov in stikov z vsemi organizacijami kulturnega značaja Slovencev in z nekaterimi organizacijami kulturnega pomena italijanskih sodržavljanov na Tržaškem, na Goriškem in v videmski pokrajini.

Zveza je imela vrsto stikov z manjšinskimi organizacijami. Z italijansko Unijo za Istro in Reko smo priredili dve skupni zasedanji, prvo posvečeno splošni manjšinski problematiki ter načelnim stališčem glede manjšinskih vprašanj predlanskim januarja v Trstu, drugo pa lansko poletje, ko so bila na Reki na dnevnem redu šolska vprašanja. Tesni in prisrčni so stiki z Zvezo slovenskih organizacij na Koroškem. Živimo in pričakujemo prav tako koristne stike z Narodnim svetom koroških Slovencev.

Živahni in plodni so bili stiki z matično domovino. Naše predsedstvo je bilo gost Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije v jeseni 1965. leta, Socialistična zveza pa je vrnila pomladi letošnjega leta obisk, ko je bila pri nas delegacija, ki jo je vodila predsednica Vida Tomšič.

Plodni in prisrčni so stiki z

veliki manjšina živi in se razvija, se zrcali njegova upravičena prizadevanja za usodo svojih rojakov.»

Pričakujemo podoben odnos in podobno prizadetost od bratskega hrvatskega naroda, ki je že v preteklosti vplival na razvoj na našem področju in ki lahko tudi sedaj bistveno vpliva zlasti glede reševanja vprašanj gospodarskega in kulturnega značaja.

Naša Zveza ima svoje globoke korenine in svoj idealni izvor v osvobodilni borbi slovenskega naroda, svoj idejni temelj v splošno človeškem naporu odporiškega gibanja, v njegovih visokih idealih pravičnosti, enakopravnosti ter napredka. Zato je tudi povsem razumljivo, da ne moremo in ne smemo iti mimo pomembnih zgodovinskih dogodkov, kot je bila dvajseta obletnica osvoboditve, ko so še vedno prišli do izraza poskusi, da se zmanjšuje pomen ali da se izkrivi resnična podoba takratnih dogodkov in da se na tej osnovi v drugačni, nepravični luči gleda na sedanji razvoj na področju, kjer prebivamo Slovenci. Zveza je zato takrat sprejela več pobud. Priredila je svečano akademijo, slovenska mladina pa je priredila veličasten spominski tek od Kanalske doline do Bazovice, znan kot spominski tek STEDO. V istem razdobju je bil postavljen spomenik na pokopališču pri Sv. Ani, kjer so pokopani bazoviški junaki: Bidovec, Marušič, Miloš in Valentič.

II.

V Slovensko kulturno-gospodarsko zvezo so vključene naslednje organizacije in ustanove:

Slovenska prosvetna zveza Slovensko gospodarsko združenje. Kmečka zveza Trst. Kmečka zveza Gorica, Glasbena matica. Dijaška matica, Primorski dnevnik, Slovensko gledališče, Narodna in študijska knjižnica, Ljudska knjižnica Trst, Slov. planinsko društvo Trst, Kulturni sklad. Goriška na-

tenih potreb po lastni, po slovenski, kmetijski strokovni organizaciji, ki bo ščitila slovenskega kmeta in to brez kompromisov z edinim in izključnim programom njegove koristi. Kmečka zveza na Goriškem je povsem avtonomna organizacija, čeprav je glede vsedržavnih vprašanj priključena kmetovalcev. Kmečki zvezi želimo nadaljnji samostojni plodni razvoj, da bo v celoti izpolnila pričakovanja svojih članov — slovenskih kmetovalcev na Goriškem in s tem tudi pričakovanja vse slovenske javnosti, ki se za njene napore živo zanima.

Vse organizacije in ustanove, ki so včlanjene v Slovensko kulturno-gospodarsko zvezo opravljajo pomembno delo ob zelo težkih razmerah predvsem materialnega značaja. Načelnik komisije za kulturna vprašanja bo v svojem poročilu prav gotovo globlje posegel v to problematiko, vendar je treba v okviru, ko je govora o splošnih vprašanjih slovenskih organizacij — pa naj so ali niso članice naše Zveze — ponovno pribiti žalostno ugotovitev, da Slovenci še vedno nismo upoštevani kot enakopravni državljani, da so podpore zelo redke in, kadar so odobrene, so nizke ter v nekaterih primerih celo naravnost žaljivo nizke. Zato podčrtujemo že večkrat izraženo načelo in zahtevo, da imamo državljani, ki vestno izpolnjujemo vse državljanske dolžnosti, pravico do ustreznih pomoči iz javnih sredstev s strani občin, pokrajin, dežele in države.

V pretekli poslovni dobi so v Zvezo včlanjene organizacije opravile pomembno delo pri reševanju gospodarskih vprašanj, ki je še zlasti prišlo do izraza pri zaščiti slovenskega kmeta ob razlaševanju na Tržaškem in Goriškem, pri vsakodnevni skrbi za reševanje na videz drobnih vprašanj našega kmeta, malega trgovca, obrtnika ali gostiničarja,

nosti take gradnje ter čim širšega koncepta dela za pripravo ter za bodočo upravo goriškega Kulturnega doma.

V delu vseh naših organizacij obstajajo tudi resne pomanjklivosti, ki ponekod prihajajo na naj do izraza z nerednim sklicem njem občinskih zborov, kar je v no očiten zunanji znak neke tranje krize, pa naj bo subjektiva ali objektivna značaja.

Notranji demokratični mehanizmi, povezava Zveze s članicami medsebojna posvetovanja, medbojna pomoč, tovariško sodelovanje, človeški odnosi morajo osnovno vodilo v našem notranjem delu.

Ta načela pa morajo veljati tudi širše, med vsemi pripadniki slovenske manjšine, ki živijo v Italiji. Povsem logično in idealno je, da se ločujemo glediščkih in političnih pogledov. Slovenci pripadamo različnim strankam, da se združujemo v različnih kulturnih in drugih organizacijah. Vendar pa moramo iskati predvsem skupne točke, rama ustvariti vzdušje prijateljstva, omiljevati in iskati preren način razprav, ki morajo biti odkrite, poglobljene, brez promisne, toda izrečene na njen način.

Med pomembne uspehe prizadevanj lahko prištejemo to, da so ta načela med slovensko manjšino že globlje drla v življenje, saj mi vsi celo med vročo in mično volilno kampanjo, k zelo lahko pozabi na razne re. prišli tako daleč, da povsem zavrgli stari osebni žaljivi način polemike in ne propagande in da je pramo na način obravnavanja st. načel ter mnenj.

To široko človeško načelo, ki je hkrati preple odločno borbenostjo za naše vice, pa je in mora biti os vodilo našega delovanja.

PRITORSKI
DNEVNIK
18.12.66

Cloveška geografija nadiških dolin

Guido Barbina, ki je že objavil med drugimi spisi tudi študijo o vprašljivem obstoju velike slovenske vasi Mažerole v zahodni Beneški Sloveniji, je načel vprašanje hribovskega slovenskega prebivalstva v nadiških dolinah, o njihovi demografskih vzponov in padcev v zgodovini in o sedanjem njegovem podleganju v tekmi s kmečkim gospodarstvom in furlanski ravnini in z razširjenjem industrijske družbe v njihovi bližini. V svojem najnovejšem spisu «Nekaj pripomb na človeško geografijo v nadiških dolinah» dodaja k ugotovitvam starejših nam znanih geografov Franca Musonija iz leta 1912 in 1912-15, Olinta Marinellija iz 1912, M. Gortanija in G. Pittonija iz 1938 o hribovskem razseljevanju furlanskega hribovskega sveta svoja najnovejša raziskovanja in ugotovitve o sedanjem razseljevanju slovenskega prebivalstva iz nadiških dolin.

Neolitški človek se je naselil v nadiških dolinah v ledeni dobi, ker je bilo to ozemlje oaza med soškimi in tilmentskim ledenikom.

Tudi pod Rimljani in Langobardi je prebivalstvo raslo.

Citirajmo odstavek posnet po Musoniju iz leta 1912-15 o sedanjem slovenskem prebivalstvu v zmedeni sedanjih političnih želja in fantaziranja, ki ni bilo nikdar na tako nizki znanstveni ravni kakor se to sedaj dogaja v povojnem tisku pod krščanskodemokratsko vladavino: «Sedanje prebivalstvo (nadiških dolin) je potomec, kot je znano, slovenskih plemen, ki so se tu naselila med VII. in VIII. stoletjem. Prišla so iz vzhoda p) dolini Soče in so kaj kmalu prevladala pičlo krajevno prebivalstvo, ker so bila številnejša in življenjsko vztrajnejša. Slovenci so bili združeni po plemenih in so se ukvarjali z živinorejo. Ko so se dokončno tod ustalili, so tudi kmetovali. Pravi zaradi te svoje dvojne življenjske dejavnosti so postavili svoje domove v višjih legah, ker so si prebivalci dolin postavili najprej začasna bivališča nekoliko višje, primernejša za pašo in tudi bolj odbranjiva proti sovražnikom.» Še drugo ugotovitev postavlja Barbina v svoji študiji o človeški geografiji objavljeni v na novi izšli stari reviji *La panarie* št. 1 v juniju 1968:

«Gospodarstvo nadiških dolin je bilo zmerom bedno zlasti pa še potem, ko je Beneška republika zaprla edino antično prometno pot, ki so jo že v predrimski dobi ljudje uporabljali in ki je vezala furlansko ravnino s soško dolino in Podonavjem preko podboneške soteske. S tem je Beneška republika prisilila prebivalstvo da je gravitiralo proti Čedadskemu po ne zmerom lahko dostopnih poteh.»

Število prebivalstva nadiških dolin je nihalo po podatkih ljudskih popisov pod Benetkami ob koncu 16. stoletja okoli 3.500 prebivalcev, 1. 1766 je njih število doseglo 9.645. Ta porast je bil znaten, verjetno zato, ker so v 17. stoletju začeli saditi koruzo. Pod Avstrijo je prebivalstvo le počasi napredovalo, pač pa je nekaj bolj zraslo pod Napoleonom, in sicer na 13.044. Po napoleonskih vojskah so divjale bolezni in lako-

povzročila tektonska gibanja v novejši zgodovini Zemlje. Za pliocena se je celotno ozemlje sploščevalo počasi dvigalo. Ta dvignjena površina je bila iz menkega materiala, ki so ga vodni tokovi razjedli in odplavili. Reke so izkopale precej široke doline. Ob koncu pliocena je prišlo do novega dviga zemlje do sedanje višine. Ker je bil ta drugi dvig hitrejši, so vode hitreje odnašale material in poglabljale doline. Zato so pobočja nad širokimi dolinami precej strma, višje gori, kjer je tista površina, ki se je počasi dvigala pri prvem dviganju zemlje v teh krajih, pa imamo širše doline s položnimi bregovi. Iz tega nastanka sedanje zemeljske površine imamo posebne morfološke oblike nadiških dolin: strma pobočja na dnu dolin, zelo poševna pobočja in okrogle grebene na vrhu. Zato imamo na dnu dolin plodno zemljo za obdelovanje, nato vmes neplodno in nenaseljeno zemljo po strmih bregovih in nato spet plodno zemljo nad 500 metrov višine.

Plodne ravnice na dnu dolin so pokrite z drobnolovnatno zemljo po dolinah Aborne, Kosice in Arbeča, nekoliko bolj grobo zemljo pa ima Nadiška dolina. Nad 500 metri pa imamo laporno-peščene terase, ki so vodno neprepustne in tvorijo položna pobočja, ki jih je lahko obdelovati. Leta 1911 je bila tretjina prebivalstva nadiških dolin naseljena v pasu višine 100 do 200 m. Drugi gosto naseljeni pas pa je ležal med 500 do 800 m. V višini 600 do 700 m pa gostota prebivalstva ni bila več tolikšna. Obstajala sta namreč dva pasa visoke naselitve, in sicer zato ker so se morala bolj severna naselja, kot npr. Črni vrh 723 m, Obala 765 m, Mašere 760 m in Dreka 730 m naseliti nekoliko višje, da bi se ljudje izognili senci, ki so jo delali gorski grebeni, ki so ležali bolj na južni strani.

Dva načina življenja

Oba naselitvena pasa, spodnji v dolinah in gornji na grebenih imata dva načina življenja. V spodnjem pasu so ljudje izkoriščali dolinsko dno in obširne naplavljene terase in imajo zato njihova naselja širša in podolgovato obliko naselij ob prometni zvezi. Uživajo večjo donosnost iz plodnih zemljišč ter lažje zveze z ravnino. Naselja v višinskem pasu pa izkoriščajo bolj kose terase in seveda tudi manjše površine. Zato so postavljali veliko število malih naselij, v katerih so živeli zelo na gostem.

Ta dvojna naselitvena pasa in dvojni način naselitve prikazujejo najbolj nazorno posamezni primeri: V občini Špeter so skoro vsa naselja med 100 in 200 metri višine. Tu živi v glavnih naseljih, v središčih, po statistiki iz 1961. leta, 1922 prebivalcev, v malih seliščih 808 in po samotnih hišah 112 oseb. V občini Grmek, ki ima vsa svoja naselja v višinskem pasu nad 500 m, pa živi v osrednjih naseljih 621 prebivalcev, v malih seliščih pa 944 oseb in v samotnih hišah samo 30.

Kajpada da zemlja visokih vasi ni tako donosna, ker so morali zgraditi terase, da ne bi njive v bregovih preveč visele.

Številu v seliščih in po samotnih hišah. Od leta 1951 do leta 1961 so osrednje vasi narastle od 524 na 608 prebivalcev, a število ljudi po seliščih in samotnih hišah je padlo od 834 v seliščih na 524 in v samotnih hišah od 34 na ničlo.

V Grmeku je padlo število

Občina	1951		1961	
	rezident. prebiv. in (navzoče preb.)	absolutno	rezident. prebiv. (navzoče preb.)	% zmanjšanje
Podbonesec	3.735 (3.366)	429	3.360 (2.596)	-11,49
Sovodnje	2.077 (1.726)	336	1.741 (1.470)	-16,18
Srednje	1.883 (1.506)	329	1.554 (1.191)	-17,44
Dreka	1.392 (1.060)	288	1.128 (722)	-18,91
Špeter	3.088 (2.924)	244	2.842 (2.543)	-7,91
Sv. Lenart	2.283 (2.025)	206	2.077 (1.561)	-9,04
Grmek	1.737 (1.374)	92	1.645 (1.069)	-5,34

Deset let emigracije potrjujejo zveze z domom

Zanimiva v tej razpredelnici je tesna povezava med navzočim prebivalstvom iz l. 1951 in rezidentnim prebivalstvom v letu 1961. Razlika med rezidentnim prebivalstvom in navzočim izvira iz sezonske emigracije. Očitno je namreč, da so v desetih letih sezonski emigranti dokončno zapustili nadiške doline in da bo potemtakem rezidentno prebivalstvo ob prihodnjem ljudskem štetju leta 1971 precej podobno sedanjemu številu navzočega prebivalstva.

Najbolj vztrajno je padanje prebivalstva v najvišjih vaseh, na meji stalnih bivališč, v hribovskih predelih, ki mejijo na jugoslovansko mejo. Padanje prebivalstva ni tako intenzivno v nižjih pasovih. Izjema je ozka dolina Aborne, kjer imamo opraviti v Sovodnjem z zmanjšanjem kar celih 37,84% prebivalstva. To presega vsa glavna naselja, ki so sedež občin in vsa glavna naselja v spodnjem pasu.

Največ prebivalstva so izgubile tiste izolirane vasi, ki so imele primitivno gospodarstvo, obstoječe edinole iz kmetijstva in živinoreje. To so tudi središča, ki so šele pred kratkim dobila dovolj zvez (ceste, te-

lefone) in so dobila trajno organizirane javne službe. Tudi po Barbini naj bi bil prav ta napredek v družbeni organizaciji povzročil izseljevanje prebivalstva, ker je prebivalstvo osamljenost in samoto. Selij, ki je trajalo stoletja. Gospodarstvo teh notranjih ozemelj je bilo namreč zaprt gospodarstvo, ki je lahko obstalo samo v izolaciji, toda ko se je ta izolacija predrla, ne morejo te primitivne gospodarske oblike tekmovati z gospodarskimi oblikami iz furlanske ravnine, so zato občutili negativne posledice tega prisilnega tekmovanja. Povečane možnosti občanov in stikov z zunanjim svetom so verjetno glavni razlog, da je zajela te hribovske kraje kriza živinoreje in kmetijstva.

Očitno je pač, da razvije laže po zgraditvi ceste ali pa ustanovitvi avtobusnega in druge vrste prevoza nihajoče, pendolarno vsakodnevno prevažanje prebivalstva ter se aktivno prebivalstvo spušča v furlansko ravnino, kjer išče bolj plačano delo. Po drugi strani prihaja iz furlanske ravnine blago in usluge po ceni, nižji od tiste, ki je v kraju. Ko se prozvalja torej dohodek prebivalstva večidel drugod in uporabijo ta dohodek ljudje za nakup blaga in uslug iz drugih krajev, potem le sentimental-

do, ki so jih ledeniki močno preoblikovali. Z zahodnih pobočij Kanina so se spuščale številne ledene gmote, toda Režija samo, ki je dolga 15 km, je oblikoval v glavnem odcep velikega ledenika in Železne doline. Ko so se ledeniki začeli umikati, je glavni del Režije prekrilo jezero, ki so vanj gorski potoki nanosili o bilo peska in proda. Jezero je kasneje splahnelo. Režijanski potok pa je v nasipinc vrezal svojo strugo in jo polagoma razširil v dolino. Naselja so se mogla razviti v širokem dolinskem dnu, deloma pa tudi na lepik, precej obsežnih terasah ob Režijanskem potoku in njegovih pritokih.

Beneška Slovenija se že p

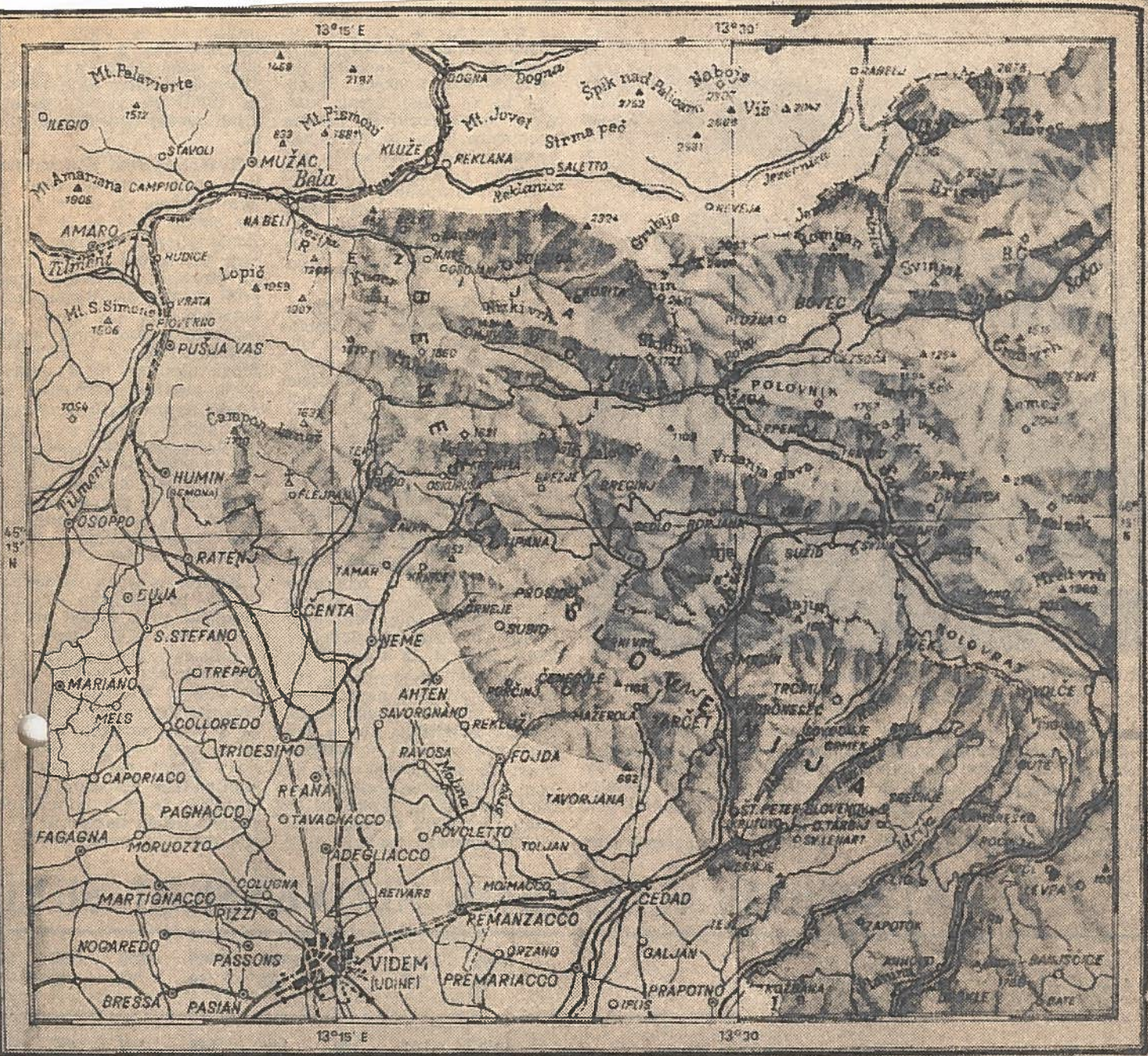
Gospodarski

Beneška Slovenija je hribovito ozemlje med italijansko-jugoslovansko mejo, Tilmentom in Furlansko nižino. Jedro pokrajine je v nadiškem porečju, pripadata pa ji tudi svet ob gornjem Teru in slikovita Režija pod Kaninom.

Prirodna svojstva vzhodne Beneške Slovenije močno spominjajo na bližnje Posočje. Z beneškimi Slovenci poseljeno hribovje se iz Furlanske nižine vzpenja do znatnih višin. V nižjih legah, zlasti okrog Čedada, Špetra in dalje proti severozahodu, prevladujejo rodovitne flišne plasti. Eocensko površje je v glavnem iz peščenja-kov in laporja. V višjih predelih, v Matajurskem pogorju s Kolovratom in Mijo, pa prika-

do, ki so jih ledeniki močno preoblikovali. Z zahodnih pobočij Kanina so se spuščale številne ledene gmote, toda Režija samo, ki je dolga 15 km, je oblikoval v glavnem odcep velikega ledenika in Železne doline. Ko so se ledeniki začeli umikati, je glavni del Režije prekrilo jezero, ki so vanj gorski potoki nanosili o bilo peska in proda. Jezero je kasneje splahnelo. Režijanski potok pa je v nasipinc vrezal svojo strugo in jo polagoma razširil v dolino. Naselja so se mogla razviti v širokem dolinskem dnu, deloma pa tudi na lepik, precej obsežnih terasah ob Režijanskem potoku in njegovih pritokih.

Beneška Slovenija se že p

ni občutki in privrženost na zemljo morejo opravičiti, da ni ljudje še ostali v krajih, ki so postali nedonosni. Trenutno so ljudje opustili več kot polovico obdelovalnih površin nad 500 m. Planšarjenje leti na planinah je izgubilo z Miže in Ljubja, kjer je bilo še od velikega pomena ob koncu prejšnjega stoletja, saj se po Musoniju vsako leto odvajalo poleti na pašo na Mijo okoli 1500 glav živine. Na Majurju se je planšarjenje skr-

čilo na zelo reven ostanek. V vseh občinah nadiških dolin število goveda stalno pada raz-

zen v Spetru in Srednjem, kjer se je v primeri z letom 1930 nekoliko popravilo.

Število goveda v nadiških dolinah

Občine	1881	1908	1930	1961
Dreka	673	645	473	323
Grnek	691	680	546	433
Podbonesec	2.072	1.885	1.560	1.275
Sv. Lenart	801	847	626	619
Speter	1.014	823	705	741
Sovodnje	1.306	917	756	702
Srednje	747	683	514	527
Skupno	7.035	6.580	5.180	4.620

Nekatera dela so ljudje že čisto opustili kot na pr. sadjarstvo in nabiranje kostanja, ki je bilo vendar donosno. Tudi v dolini Aborne se je stvarilo zaprto gospodarstvo in sicer ne toliko zaradi visoke lege, ampak zaradi nesrečne oblike morfologije te doline, ki je zelo ozka in dolga v prvem delu, skoro nenaseljena med Sovodnjem in Ažlo, čisto dru-

ALBERT REJEC

(Nadaljevanje na 32. strani)

ustroj Beneške Slovenije

krajev, saj naletimo nanje tudi v Kanalski dolini in v Trenti. Rezijani se poleti skoraj vsi preselijo na staje. Teh je posebej toliko, da so podobne že pravim naseljem. Tam pasejo živino, hkrati pa kosijo in trajo na zelo strmih pobočjih. cejo žanjejo. Zaradi ostre in dolge zime je treba tu še posebno paziti na krmo, ker je morajo imeti dovolj do pomladi. Bolj oddaljene planine so domačini opustili, saj za pridobivanje ena skoraj ne pridejo v poštev. Mnoge so dali v najem ali jih celo prodali Furlanom Med živinorejskimi panogami se v Benečiji najbolj uveljavlja govedarstvo. Nekoč je prevladovala pasma Möllthal, zdaj pa o na prvem mestu rjavkaste

odprli pri Učji nov mejni prehod, utegne postati turistično pomembna cesta, ki vodi iz Tarcenta ob Teru in pod Muzci do Zage. Od Bele (Resiutta) teče skozi Rezijsko stranska pot čez Njivico v Bovec. Ostanke utrdb pričajo o pomenu te bližnjice na poti proti Predelu. Vzhodna Beneška Slovenija gravitira na Čedad, v manjši meri na Speter, Terska dolina na Tarcent, porečje Karnajte pa na Neme. Za preseljevanje so dosegli rob Furlanske nižine in se naselili na hribovitem ozemlju današnje Beneške Slovenije. Čeprav je bila zemlja skopa, so se s trdim delom obdržali na njej. V 15. stoletju so prišli v sklop Beneške republike ter

delovne sile. Beneški Slovenci so začeli množično zapuščati svojo borno grudo. Prva leta je prevladovalo začasno izseljeništvo. Ljudje so hodili kot zidarji, rudarji in poljski delavci v Švico, v Francijo in v Belgijo, kasneje pa v Zahodno Nemčijo. Zenske so se večinoma zaposlovale v gostinstvu ali kot lišne pomočnice. Ko so se поблиže seznanili z delovnimi in gnotnimi pogoji v tujini, se je pri mnogih sezonska odselitev spremenila v trajno. Tako je še dandanes, v mnogo večjem obsegu. Naivno bi bilo seveda misliti, da gre pri tem za neke vrste »narodno nesrečo« ki je doletela Beneško Slovenijo. Zapuščenje hribovitih predelov je izrazit splo-

podatki pa ne povedo, koliko moških se oženi s tujkami. Ba je si emigrantke laže ustvarijo družino v novem okolju. Zanimivo bi bilo dognati, koliko beneškega narečja se ohrani v takih mešanih zakonih. Beneška Slovenija kljub stalnemu odseljevanju še nima popolnoma izpraznjenih in zapuščenih krajev. Občine Nadiških dolin niso za enkrat utrpeli velikih izgub. Najbolj sta prizadeta Brdo in Tipana v zahodni Benečiji, kjer je nekaj zaselkov na tem, da sploh izkine. Otrok, ki bi se veselo podili po klanjih, skoraj ni, pač pa srečujemo stare ljudi, upokojence in hišne gospodnje. Marsikateri kmet je močno navezan na svojo zemljo. Za tu-

ta, ki so v... krčile Pod zedinjeno Italijo se prebivalstvo ni moglo dolge popraviti in je začelo rasti šele v začetku dvajsetega stoletja. Pri štetju l. 1911 je sedem nadiških slovenskih občin štalo 17.267 prebivalcev, a doseglo svoj vrh leta 1921 s 17.640. Pod fašizmom je število ljudi padlo na 15.000.

Dr. Barbina deli mišljenje Gortanija in Pittonija iz njune razprave leta 1938, da je ob splošni hribovski gospodarski krizi prebivalstvo nadiških dolin občutilo konkurenco ravninskega gospodarstva. Hribovska zemljišča niso dajala več nobenega dohodka razen seveda, ako mislimo, da je delovna sila zastoj. Propadlo je tudi obrtništvo, ker so se širili industrijski izdelki. Celo gozdovi niso dajali nekdanjih dohodkov, ker so stopili v veljavo zakoni o zaščiti gozdov. Zmanjševalo se je pa tudi število živine, ker se kmetom ni več splačalo živino rediti.

Največ glav živine so imeli l. 1881. Nato je bilo živine čedalje manj ter je že do leta 1930 padlo število glav v Dreki, Špetru in Srednjem za 30 odst., v Sovodnjem pa za 25 odst.

Po štetju leta 1936 je sicer prvo povojno štetje leta 1951 prikazalo, da se je število prebivalstva dvignilo skoraj za tisoč, toda le zato, ker se pet let druge svetovne vojne niso mogli beneški Slovenci nikamor izseljevati. Že leta 1961 je prebivalstvo nadiških dolin padlo na 14.834. Anagrafični podatki kažejo, da število prebivalstva nenehno pada in pada. Anagrafično vzeto je bilo 31. decembra 1966 le še 12.834, torej 210 manj kot pred 158 leti pod Napoleonom.

Dva naselitvena pasa

Nadiške doline so višinsko neenakomerno naseljene zaradi posebne oblike, morfologije zemeljske površine. Obstoje dva pasa naselitve, dolinski in v višini, vmes je naselitev prekinjena, ker je ta vmesni pas neprimeren za naselitev. To so

vasi v višinskem pasu manj stikov in blagovne izmenjave. Še dandanašnji vodi v visoke vasi le kolovoz, a v zimskem času so od sveta odrezani. Zaradi tega sta se razvili v nadiških dolinah dva različna načina življenja, ustrežna dvema naselitvenima pasoma. V spodnjem pasu živijo prebivalci ne samo od kmetijstva, ampak tudi od sekundarnih dejavnosti, od opekarn, pohištvenih delavnic in tudi od terciarnih dejavnosti, to je male trgovine in gostiln. Prebivalstvo v tem dolinskem pasu je laže doseglo z nihalnimi, pendolarnimi prometom avtobusnih in drugih zvez gospodarsko bolj razvite okolice Čedad, Manzana, San Giovanni ob Nadiži in druge bolj industrijsko razvite kraje. Nasprotno pa je v višinskem pasu gospodarstvo zelo revno, saj se prebivalci ukvarjajo le s kmetijstvom in živinorejo. Ker so naselja raztresena daleč naokoli in pa majhna, se prebivalci niso združevali niti v najbolj osnovne in potrebne zadržne oblike. Ljudje so morali iskati dopolnilo za krajevni nezadostni dohodek v sezonski emigraciji po Italiji ali še bolj pogosto v tujini. Med dvema zadnjima popisoma prebivalstva od 1951 do 1961 je padlo število prebivalstva za 11,90 odst., ker se je zmanjšalo število prebivalstva od 16.195 na 14.293. V tej dobi je to zmanjšanje prebivalstva nadiških dolin rahlo večje od padanja prebivalstva v vsej hribovski coni videmske in pordenonske pokrajine, kjer je bil odstotek padca 9,9.

Seveda pa ni bilo v nadiških dolinah padanje prebivalstva v vseh krajih enako ter imamo zato razločke med različnimi občinami in različnimi višinskimi pasovi. Najbolj vztrajno je padalo število prebivalstva v Dreki, in sicer od 105 prebivalcev na kvadratni kilometer na 85. Absolutno je izgubila najmanjša občina Dreka 264 prebivalcev. Pač pa se je v Dreki koncentriralo prebivalstvo v velikih glavnih vaseh in padlo po

nenci in dolomiti, ki otežujejo prepevanje. Reke in njihovi pritoki izvirajo skoraj vsi ob Matajurskem pogorju in tečejo v glavnem od severovzhoda proti jugozahodu. Hribovito površje so povsod močno razčlenili. Nadiža izvira pod Breškimi Jalovcem, se prebije skozi Matajursko pogorje v tesni soteski med Rbičem in Stupico ter dobiva pod Špetrom z leve strani tri značilne pritoke: A-borno ali Livško Reko, Kozico, ki ji pravijo Drežniska Reka, in Arbeč (Rbeč). Med temi skoraj vzporednimi dolinami so nastali široki, enakomerno visoki hribovi, ki dajejo vzhodni Beneški Sloveniji svojstveno lice. Doline niso prostorne, dno se jim razširi šele ob spodnjem koncu, kjer je nekaj več polja. Mnoga naselja se drže prisojnih pobočij in obronkov, pod Matajurjem so se nekatera povzpela dokaj visoko.

Zahodna Beneška Slovenija je precej drugačna. Okrog Ivanca so vzpetine višje, nekatero presegajo 1000 m. Prevladujejo trše kamnine, ki uspešno kljubujejo prepevanju, zato so vrhovi kopasti, s planinskimi pašniki in košenicami. V porečju Tera in Karnajte se hribovje spet znižuje. Vode, ki teko na zahod v Karnahto, na jug v nižino, na vzhod pa k Nadiži, so tu ustvarile nekaj različnih značilnih dolin. Ob južnem robu terškega hribovja se dviga geološko zanimiva kredna antiklinala Bernadije. V to planoto sta ob straneh zarezala svoji globoki dolini Ter in Karnah-ta, ki se združita šele v nižinskem svetu pod Nemami. Tu je nastala med rodovitnim gričevjem širša nasuta ravan, prikladna za naselitev, medtem ko je sredogorje bolj redko obljudeno. Nekaj manjših vasi je na vznožju Stolovega pogorja.

Onstran Muzcev, pod katerimi izvira Ter leži gorata Rezijska. Prištevamo jo že območju južnih Julijskih Alp. Največ je tu apneniško-dolomitnih skla-

ne pokrajine, ker primanjkuje nižinskega sveta, se je moglo kmetijstvo razviti le v skromnem obsegu. Pogojev za moder nizacijo skoraj ni. Največ obdelanega sveta je ob Nadiži in pritokih, posebno med Špetrom in Čedadom, kjer je dovolj zemlje tudi v ravnini. Polja je tu 33% celotne površine, medtem ko ga je ob gornji Nadiži in ob gornjem Teru znatno manj (8%). V Rezijski kulture omejene na dno glavnih doline in na terase ob njegovih krpah so prekrivane s tanko plastjo rodovitne zemlje. Med pridelki je v Beneški Sloveniji na prvem mestu koruza, ki se ponekod povzpne do 1000 m sledijo krompir, pšenica, rž, ječmen in stročnice. Tudi povrtnine je precej, posebno repa in korenja, ki služita za krmo in za prehrano. Trta raste do 750 m, a je zaradi slabše kalivosti vina bolj malo razširjena, čeprav so tla in podnebje ugodni. Velikega pomena je sadno drevje. V nižjih legah uspeva skupaj s trto, v višjih pa sredi travnih površin. Značilne so dobre sorte jabolk, hrušk, češenj, breskev in češpelj okoli Podbonesca in Gornje ga Barnasa. Močno je razširjen pravi kostanj, ki se ga za okrog Špetra in na Stari goroteva bolezen. Več kot polovico površine zavzemajo travniki in pašniki. V krajevni gospodarstvu so deležni velike pozornosti. Košnja je razširjena tudi v višjih predelih, dasi terj mnogo naporov. Gmotne težave često prisilijo kmeta, da proda seno v bližnjo Furlanijo.

V prirodnih povojih, kakršni nudi Beneška Slovenija, se je mogla najbolj uveljaviti živinoreja. Poleti grede ljudje z živino v gore, kjer ostanejo do maja do septembra. Na Matajurskem in Stolovem pogorju in Rezijski imajo prave planinske drugod pa le visoke trate. V bližini planin uspe domačinom pridelati nekaj krompirja, repa in fižola. Gre za planinske njive, ki pa niso posebnost te

savo pasme ne pazi dovolj. Kmeti so ponekod zanemarjeni, krma pa ni vedno taka, kot bi morala biti. Ovce in koze polagoma izginjajo. Prve smotno urejene mlekarnice so nastale v Nadiški dolini okrog l. 1890. Proizvodnja masla in sira se je poprej držala zastarelih oblik.

Na gozd odpade v Beneški Sloveniji 28% vse površine, le v Reziji 44 odst. Prevladujejo listavci, največ je bukve, precej pa tudi kostanja in nrasa Lepih gozdnih sestojev tu ni, pač pa naletimo marsikje na slabo hosto in gospodarsko ne pomembno grmičevje. Po goilih, strmih pobočjih ima voda ob naliivih lahko delo. Z odnašanjem prsti povzroča nepopravljivo škodo. Zazidava hudo urnikov bi bila nujno potrebna, če pomislimo, da gre za izredno namočene predele, kjer pada letno do 2000 mm dežja, pod Muzci ob Teru celo 3700 mm.

Beneška Slovenija nima industrije, če izvzamemo kamnolome, pa nekaj manjših obratov in žag. Domača obrt, ki se je ohranila iz preteklosti, se pod vplivom modernega življenja počasi izgublja. Po naših mestih je Rezijan, ki ponuja »suho robo«, že redka prikazen. Na ulici ne odmeva več značilni glas brusarja, če pa se potuj črtnik vendarle pojavi, popravlja tudi dežnike in različno orodje. Vodna sila se za enkrat izrablja le v skromnem obsegu. Zadnja leta so v okolici Tarčenta (Čente na Teru) in na področju Bernadije iskali nafto. Napravili so nekaj poskusnih vrtin, a do zaželenega »črnega zlata« še niso prišli.

Železnic v Beneški Sloveniji ni, cestno omrežje je skromno in se le polagoma modernizira. Že v starem veku je po dolini Nadiže držala važna pot čez Predel v Vzhodne Alpe. Danes vodi do mejnega prehoda pri Stupici državna cesta št. 54. Na jugoslovanski strani se nadaljuje do Kobarida. Odkar so

10. stoletja, ko so pokrajino dobili Habsburžani. L. 1866 so se s plebiscitom izrekli za Italijo. Pomisliti je treba, da so stoletja živelj zase, brez stika z ostalimi Slovenci, tudi ko se je pri nas začela prebujati narodna zavest. Zemljepisna lega dovolj utemeljuje njihovo gospodarsko navezanost na bližnja italijanska središča v Furlanski nižini.

Konec prejšnjega stoletja so računali, da je beneških Slovencev več ko 60.000. Ljudsko štetje l. 1911 jih navaja 36.000, l. 1921 pa skoraj 34.000. Kasneje se občevalni jezik ni več upošteval. Prebivalstvo Beneške Slovenije je do prve svetovne vojne počasi raslo, od tedaj pa nazaduje. Nekaj porasta beleži le štetje l. 1951, ko se je mnogo beneških Slovencev vrnilo iz krajev, ki so pripadli Jugoslaviji.

Gospodarska zaostalost je že v prejšnjem stoletju povzročila sezonsko odseljevanje. Ker drugih možnosti ni bilo, so ljudje hodili zidat in drvarit v avstrijske dežele ali pa so si služili kruh s krošnjarjenjem. Mnoge Slovence so privabila gospodarska središča ob robu Furlanske nižine, zlasti Čedad in Tarcent. Nekateri med njimi so si odprli trgovine in delavnice, drugi pa so se zaposlili v krajevni industriji. Po prvi svetovni vojni se je borba za obstoj še zaostрила. Izseljevanje v tujino se je znova okrepilo. Ljudje so odhajali v industrijske dežele zahodne Evrope, pa tudi v Južno Ameriko. Do ponovne omejitve je prišlo v času svetovne gospodarske krize l. 1929. Možnosti za delo na tujem so upadle in se pod fašizmom niso več izboljšale. Domačini so si v glavnem iskali delo v notranjosti države. Precej se jih je za stalno naselilo na Tržaškem in na Goriškem. S koncem druge svetovne vojne so se razmere tudi v tem pogledu močno spremenile. Srednja in zahodna Evropa, pa tudi prekomorske dežele so potrebovale vedno več

sodobna geografska znanost povesča mnogo pozornosti. V Furlaniji je izseljevanje najbolj prizadelo dolini Cellina in Medune, Beneška Slovenija pa je v tem pogledu na tretjem mestu.

Po ljudskem štetju l. 1961 je bilo v Beneški Sloveniji 21.291 prebivalcev s stalnim bivališčem. Gostota je višja kakor v furlanskem hribovitem svetu, saj živi na km² poprečno 75 ljudi. Prebivalstvo se v glavnem drži dolin, precej pa je vasi tudi v ugodnejših višjih legah. Stalna naselja se povzpno do 800-900 m. Najvišje leži Viskorša (954 m) v občini Tipana. V vzhodni Beneški Sloveniji prevladujejo manjša naselja in zaselki, medtem ko se je prebivalstvo zgostilo v večjih središčih le ob gornji Nadiži in ob gornjem Teru. Najvišja je poprečna gostota v občinah Špeter (129 na km²), Grmek (106) in Dreka (105), najnižja v občinah ob gornji Nadiži (Tipana 43) in ob gornjem Teru (Brdo 47). Največji kraj je v Beneški Sloveniji Špeter, ki pomeni s Čedadom zelo mnogo v gospodarskem življenju nadiških Slovencev.

Že pol stoletja se prebivalstvo redči, a nikoli ni bil njegov upad tako močan kakor v desetletju med zadnjima dvema štetjema (1951-1961), ko so ugotovili kar 3323 oseb manj ali 13,5%. Na dlani je, da je treba tako naglo nazadovanje pripisovati v prvi vrsti izseljeništvu. Po l. 1961 število izseljencev vedno bolj raste. Odsotnih je že več kot četrtina prebivalcev s stalnim bivališčem. Največ jih dela v inozemstvu, le Rezijani se zaposlujejo pretežno v notranjosti države. V večjem številu odhajajo tudi ženske, celo take, ki so doslej gospodarile na kmetiji, ko so možki bili zdoma. Ne splača se jim več služiti po družinak, ker najdejo boljše zaposlitev v hotelih in v tovarnah. Število rojstev naglo pada, ker odhajajo v tujino pač mlajši ljudje. Statistični

more, se rad vrne. S prislužnim denarjem si obnovi hišo ali pa si celo kupi zemljo v gricevnatem in ravninskem svetu. Precej beneških Slovencev se je že izselilo v nižino. Doma sicer še govore svoje narečje, a v ostalem se prilagajajo furlanskemu okolju.

Odseljevanje najzahodnejših Slovencev lahko globlje razumemo, če upoštevamo poleg prirodnih in gospodarskih potoz pokrajine tudi socialno sestavo prebivalstva. Na vodilnih mestih med svobodnimi poklici le redko najdeš beneškega rojaka. Nekaj več je nameščencev javne uprave, majhnih trgovcev, gostilničarjev in učiteljev, ki so se šolali v Špeteru. Ostali so večji del mali kmetje, ki sami obdelujejo zemljo skupaj z družinskimi člani. Kolikor se jih pridruži izseljencem, so nekvalificirani delavci, ki se morajo v tujini zadovoljiti z vsakršnim, tudi težjim delom, in ne morejo upati, da si bodo tako kmalu izboljšali položaj.

Razkroj furlanskega hribovskega in gricevnatega sveta je zajel tudi Beneško Slovenijo. Ne moremo si delati utvar vendar pa lahko mislimo na izhod iz te krize. Načrt za razvoj dežele v petletju 1965-1970 predvideva premostitev notranjih neskladnosti in dvig splošne življenjske ravni. S povečanjem proizvodnje naj bi prišlo do polnejše zaposlitve, ki bi edina mogla zavreti izseljevanje. Beneško Slovenijo je mogoče iztrgati sedanjemu mrtvilu le s pospešitvijo sodobnih oblik v živinoreji in gozdarstvu. K temu naj bi prispevala ureditev dobrih krajevnih in gozdnih cest, ki bi utegnila odpreti tujskemu prometu nekatere manj znane, a izredno slikovite predele Beneške Slovenije. Na naspaja je, da tej svojevrstni deželici posvečamo globljo, tudi strokovno pozornost in se ne zadovoljimo s sentimentalnimi krilaticami, ki gredo mimo cilja.

KSENIJA LEVAK

PRIMORSKI
DNEVNIK
18. 12. 66

Nekateri premiki v Beneški Sloveniji

Gozard Vesel je poročal o delu komisije za Beneško Slovenijo in dejal:

Slovinci, ki živijo v videmski pokrajini, se pravi v Benečiji, Reziji in Kanalski dolini, nimajo niti danes osnovnih narodnih pravic, ki so zajamčene naši skupnosti v goriški in tržaški pokrajini. Nimajo slovenskih šol, otroških vrtcev, in prav malo slovenskih duhovnikov je še ostalo v tamkajšnjih župnijah.

Kje naj iščemo razloge za tako majhno razumevanje jezikovnih pravic našega življa v videmski pokrajini, če ne v šibki demokratični strukturi, ki se odraža v pomanjkanju celo osnovnih svoboščin, začeni pri osebnih! Niso redki primeri, da karabinjerji zapisujejo registrske tablice goriških in tržaških avtomobilov, s katerimi so se pevci naših prosvetnih društev odoeljali v Nadiške doline, da jih ob povratku kličejo na izpraševanje, kaj so tamkaj počeli. Kadar gre za priložnostne čuta za najosnovnejše svoboščine vsakega individua pri nekaterih organih tako daleč, da vsem zakonom v brk počenajo stvari, ki smo jih bili navajeni v preteklosti, kadar upoštevamo, kaj vse so po vojni oblasti počele z beneškimi Slovenci in kako tudi danes imajo zaprta ušesa pred njihovimi zahtevami, takrat je to znak za skrajni čas, da se demokratične stranke, ki se navezujejo na ideal odporne gibanja in ustave kot njegovega najvišjega izraza, zamislijo nad tem stanjem in nekaj ukrenejo, zakaj demokratični napredek kakega območja, zlasti še zelo gospodarsko zaostalega kot je Benečija, ni mogoč in je celo nemogoč, če stranke s svojo aktivno prisotnostjo ne odstranijo vseh tistih preživelih metod, ki so ostanek

preteklosti in istočasno dokaz namernega neupoštevanja sodobnih tokov vsesplošnega osvobajanja narodov.

Tega anahronizma, ki ga nahajamo v osrčju Evrope, toliko časa ne bo konec, dokler ljudske stranke ne bodo uveljavile demokratičnih metod v obravnavanju vprašanj nad administrativnimi ukrepi, ki jih videmske civilne in cerkvene oblasti sprejemajo z namenom, da bi se proces narodnostnega osvoboditve v Benečiji čim bolj zavrl, da bi čim dalj trajale razmere, v katerih je živel kaplan Martin Čedermac.

V zadnjem času se opažajo nekateri premiki v odnosih političnih sil, tako da nimajo več absolutne oblasti tisti, ki so, pozabljač na hude gospodarske probleme, smatrali poudarjanje italijanstva teh krajev za svojo prvo in skorajda edino dolžnost. Naša zveza se veseli tega pojava in upa, da bo demokratični proces, ki se je tudi v teh krajih moral začeti, ustvaril pogoje, ko bodo tudi tiste stranke, ki v svojih vrstah še niso razčistile svojega pojmovanja o narodnostnem vprašanju, priznale našemu življu v videmski pokrajini njegovo fiziognomijo in vse pravice, ki izhajajo iz tega.

Beneški Slovenci niso pasivni opazovalci tega procesa, ampak njegovi akterji tako kot volivci za stranke kakor tudi kot pripadniki narodne skupnosti.

Vsi dobro veste, da imajo beneški Slovenci svoje glasilo in da imajo svoje prosvetno društvo Ivan Trinko, v katerem prirejajo občasne prireditve kot je na primer vsakoletno srečanje emigrantov 6. januarja, da sodelujejo pri organizaciji prireditev kulturnih, folklornih in športnih skupin iz Jugoslavije v Nadiških dolinah, oziroma

skupin iz čedadskega območja v Jugoslaviji, konkretno na Jesenicah. Gre za nadvse koristno delo, ki skupno z odprto mejo ustvarja prepih v teh dolinah, da bi postal zrak znosnejši in življenje bolj sproščeno.

Seve, pa bo to društvo lahko bolje opravljalo svojo nalogo, če bo razpolagalo z več sredstvi. Pri tem bi mu morale pomagati tudi druge slovenske skupine in stranke, ki bi morale prav tako kot SKGZ smatrati za svojo dolžnost podpirati napore društva.

V skladu s stiki, ki jih je SKGZ uradno navezala in jih goji s Socialistično zvezo delovnega ljudstva Slovenije, z njenim glavnim odborom in odbori obmejnih občin, je prav te dni imela povratno uradno srečanje s SZDL občine Tolmin, na katerem so člani obeh delegacij v obojestransko korist nakazali nekaj vprašanj z območja Beneške Slovenije, ki jih bodo še poglobili in konkretizirali.

Izredno pomemben je prispevek prosvetnih društev iz Gorice in Trsta ter iz Koroške. Številni pevski zbori so bili na izletu v Benečiji, kjer so s svojimi nastopi želi pri zanje domačinov. Nadvse toplo je bila pozdravljena slovenska peta maša v Štoblanku, od koder so vaščani prišli letos v Katoliški dom v Gorico gledat Pasijon Slovenskega gledališča iz Trsta. V Beneški Sloveniji je letos nastopilo katoliško prosvetno društvo iz Koroške. Marsikoga izmed tistih, ki so bili v Benečiji, so potem zasliševali v narodni organi. V odgovor na pokus ustvarjanja prepovedanih odborov moramo se bolj okrepiti našo pomoč beneškim bratom, da se ne bodo čutili osamljeni in da bodo hitreje premagali posledice ustrahovanja, ki je bilo grobo in očitno še do nekaj let od tega.

Naši tovariši v Beneški Sloveniji z društvom «Ivan Trinko» in štrinajstodnevnikom «Matajur» krepijo svoje vezi z rojaki. Gre za nadvse koristno delo, ki sega do ljudi, za katere nam konec koncev tudi gre. In ti ljudje niso nič drugega kot Slovenci, ki govorijo lepo slovensko narečje, ga govorijo doma kot tudi v javnosti.

Nam samim beneški Slovenci ne bodo več dokazovali svoje narodne pripadnosti, svoje navezanosti na narodna izročila, na svoj jezik pri ognjišču in v cerkvi. Ob 100-letnici priključitve k Italiji so svojo narodnost ter vse težave in upe izpovedali v obliki spomenice predsedniku Saragatu med njegovim obiskom meseca oktobra v Čedaču. Opisali so mu svojo zgodovino, svoje razloge, zavoljo katerih so njihovi predniki glasovali za priključitev k Italiji, in tudi zahtevo, da se z njimi ravna tako kot z drugimi Slovenci v Italiji. Slovenci v videmski pokrajini so se obrnili neposredno na poglavarja države, da bi kot vrhovni čuvar zakonitosti zastavil svoj vpliv njim v korist. Ker jih ni hotel sprejeti, so mu spomenico poslali po pošti. Bodo prejeli odgovor ali ne, to skorajda ni važno. Najboljši odgovor bi bil takšen, da bi oblasti spoznale svoje zmoto in tako po civilni kakor tudi cerkveni poti pričele s postopnim uradnim uvajanjem slovenskega jezika v kraje, kamor spada, se pravi v šole, vrtce in cerkve.

Spomenico, ki jo je predsedniku Saragatu poslal odbor slovenske skupnosti v videmski pokrajini, podpisajo vse slovenske kulturno prosvetne organizacije na Tržaškem in Goriškem, med njimi je tudi SKGZ. Slovenska manjšina v Italiji ni mogla najti boljšega načina, da bi podprla težnje svojih bratov na Videmskem, kot da je soglasno in brez omahovanja povedala vsej italijanski javnosti, oblastem in strankam, da stoji za spomenico celotna slovenska skupnost v Italiji.

Takšne plebiscitarne podpore bi si beneški Slovenci — in ne samo beneški Slovenci — še večkrat želeli, kadar gre za življenjske narodne koristi skupnosti, zakaj brez sodelovanja in enotnosti bomo stežka kos skorajda atavističnemu nasprotovanju našemu bivanju v teh krajih.

Takšna-le bi bila na kratko vsebina delovanja komisije za Beneško Slovenijo, ki ji je domala polovico mandatne dobe načeloval tovariš Samsa. Ob zaključku bi predlagal, da se ime komisije spremeni in se poslej glasi takole: komisija za Beneško Slovenijo in Kanalsko dolino. S tem ne bomo le v skladu z realnostjo, ne smemo pozabiti, da so spomenico Saragatu podpisali tudi Slovenci iz Kanalske doline, ampak bomo istočasno sprejeli tudi obvezo, da se bomo zanimali še za naše rojake na najsevernejšem delu območja, ki na njem živimo. S tem tudi hočemo poudariti neprekinjenost našega narodnostnega ozemlja v zamejstvu, ki se razteza od Miljskih hribov, čez Kras, Brda, Benečijo, Rezijo in Kanalsko dolino tja do Korotana, zibelke slovenstva.

Utrjevanje kulturnih ustanov

Načelnik komisije za kulturo in prosveto Edvin Švab je v svojem poročilu med drugim povedal:

Kulturna komisija se je v tem razdobju sestala štrinajstkrat. V prejšnjih letih je bila naloga kulturne komisije, da vodi kulturno politiko, daje in išče kriterije, pobude, izreka svoje mnenje, usklaja, skupno s prizadetimi rešuje peticije in odprta vprašanja ipd.

Poleg mnogih manjših problemov je komisija temeljito razpravljala o potrebi slovenske revije, kateri bi morali zagotoviti daljšo življenjsko dobo in ne le nekaj števil. Revija naj bi bila ljudska, družinska. Ne moremo si privoščiti izrazito literarne revije, taka revija ima težave celo v Sloveniji. V uredništvu naj bodo tudi Goričani, Benečani in predstavniki s podeželja. Morala bi spremljati tudi italijansko kulturno življenje, zaradi tega bi moral biti krog sodelavcev širši. O sodelavcih naj odloči njihova kvaliteta, ne pa politična pripadnost.

kulturni hram, ki bo dostopen vsakomur.

Komisija je obširno razpravljala o Slovenskem gledališču, o prizadevanju, da si pribori status stalnega teatra in s tem ustrezno podporo, kakor tudi o repertoarju, ki naj se v največji meri približa povprečnemu dojemanju našega občinstva, obenem pa ohrani potrebno umetniško raven.

Udeležili smo se tudi skupščine kulturnih ustanov in prosvetnih društev iz dežele Furlanije — Julijske krajine, kjer so nas zelo lepo sprejeli, kar se nam je zdelo skoro neverjetno, da smo po tako majhni krajevni razdalji naleteli na tako iskren in prijateljski odnos do Slovencev.

Se vedno je nerešeno vprašanje, da bi lahko po naših društvih in klubih vrteli slovenske filme.

Naše osnovno prizadevanje je zahteva po podpori iz javnih sredstev vsem slovenskim ustanovam in dru-

štvom. Slovensko gledališče je v dveh letih prejelo dvakrat po pet milijonov iz Rima in letos 1.000.000 od dežele, ravnotako so od dežele prejeli Slovenska prosvetna zveza 500.000 lir, Glasbena matica 500.000, Narodna in študijska knjižnica 1 milijon, zbor Gallus 200.000. Sportnemu združenju Bor je bilo tudi nakazanih 500.000 lir, kakor tudi ostalim organizacijam, za katere pa ne vemo višine prispevka. Da je po 25 letih fašističnega zatiranja in po 20 letih po vojni končno do tega prišlo, nam daje upanje, da so se predstavniki odločujočega javnega mnenja končno odločili, da nas priznajo. Vendar nas skromnost teh prispevkov ne zadovoljuje.

Mi dobro vemo, da se bomo kot Slovenci ohranili, le če bomo živeli od lastne kulture. Zato naj bo naša največja skrb, da ohranimo in še utrdimo ustanove, organizacije, društva, tisk in ostale dejavnosti, ki služijo temu namenu.

uspeli zagotoviti potrebna sredstva. Ni izključeno, da slovenska revija Zaliv, ki trenutno izhaja pri nas, ne bi lahko, dopolnjena z navedenimi predlogi, odgovarjala naši zamisli.

Delovanje šole Glasbene matice se je tako razvilo, da so nekateri nastavljeni profesorji učili do 35 učencev. Tako nenormalno stanje je vodstvu šole povzročalo velike skrbi. Komisija je Matici svetovala, da uredi stalna mesta svojih nastavljenecv in omeji število učencev na pravo mero. Glede Glasbene šole pa si moramo prizadevati, da ne bi bila deležna samo poluradnih podpor, pač pa zahtevamo, da se jo vključi v okvir javnega šolstva, bodisi kot samostojno ustanovo, bodisi kot podružnico konservatorija s slovenskim oddelkom. Prva rešitev je seveda boljša.

Poleg rednega pouka, raznih instrumentov je Glasbena šola ustanovila več otroških zborov, kar je hvale vredno in predvsem koristno. Dokaz za to nam je prosvetno delovanje v Nabrežini.

Pri študijski knjižnici je pereče vprašanje prostorov, kar bo potrebno v najkrajšem času zadovoljivo rešiti. Tudi za knjižnico gre naša zahteva, da se jo popolnoma vzdržuje s prispevki iz javnih sredstev ali pa da postane slovenski del mestne knjižnice.

V okviru kulturne komisije se je sestala likovna komisija, ki naj bi prevzela skrb in odgovornost za likovne razstave informativnega in manifestativnega značaja, ki naj prikaže dejavnost in zmogljivost slovenskih umetnikov, ki žive v Italiji.

Slovenska prosvetna zveza bo morala pomladiti in razširiti vodstvene organe, da bo lahko kos vedno večjim potrebam in zahtevam, ki prihajajo iz vidnega kulturnega prebujenja naših prosvetnih društev. Dobro organizirana kulturno prosvetna mreža, tesno povezana s slovensko šolo in ostalimi slovenskimi ustanovami bo najboljša podlaga za uspešno narodno obrambno delo. Stanje prosvetnih sedežev na Tržaškem še nekako gre, veliko pa je pomanjkanje teh sedežev na Goriškem. Skoro odveč je ugotovitev, da potrebuje Gorica primerni

nikl vsem veranjenim organizacij v SKGZ in vsa javnost dobro pozna pravila te pomembne organizacije, jih danes ponovno objavljamo. Ime, sedež, področje in namen.

Člen 1.

Zveza se imenuje: SLOVENSKA KULTURNO GOSPODARSKA ZVEZA in ima svoj sedež v Trstu.

Področje Zveze je ozemlje v okviru meja Republike Italije, ki je naseljeno s Slovenci.

Člen 2.

Namen Zveze je:

1. prizadevati si za uveljavitev kulturne in gospodarske enakopravnosti Slovencev in na splošno za njihove narodnostne pravice, skladno z duhom ustave in načel člena 3 in 6 ter člena 3 in 4 deželnega statuta za izvajanje zadevnih mednarodnih obvez;

2. zastopati in braniti narodnostne pravice in pospeševati skupne kulturne in gospodarske koristi Slovencev na področju Zveze;

3. združevati na svojem področju slovenske kulturno-prosvetne, gospodarske, telesno-vzgojne in druge ustanove, nastale v soglasju z veljavnimi predpisi;

4. vzporejati dejavnost zveznih članov za doseg njihovih namenov ter jih v duhu vzajemnosti podpirati pri reševanju njihovih zadev in pri uresničevanju njihovih načrtov;

5. dajati pobude, podpirati in vzporejati pobude članov, delovati v obrambo in korist in za napredek kulturnega in gospodarskega življenja Slovencev;

6. prizadevati si za čim tesnejše stike manjšine v Italiji z matičnim narodom (matično domovino).

ČLANSTVO

Člen 3.

Člani Zveze lahko postanejo ustanove, ki vršijo na področju Zveze kulturno, prosvetno, gospodarsko in podobno dejavnost, v kolikor niso zastopane po svojih zveznih organizacijah.

PRAVILA

Slovenske kulturno gospodarske zveze

Člen 4.

Člane sprejema izvršni odbor.

Članstvo preneha s prostovoljnim izstopom, z izključitvijo ali z izgubo pogojev, ki so predvideni v teh pravilih. Izključitev je v pristojnosti glavnega sveta. Prostovoljni izstop iz Zveze je treba javiti pisмено na izvršni odbor najmanj tri mesece pred koncem leta.

PRAVICE IN DOLŽNOSTI

ČLANOV

Člen 5.

Pravice članov so:

a) posluževati se ugodnosti, ki jih nudi Zveza;

b) biti zastopani v organih Zveze.

Dolžnosti članov so:

a) ravnati se po pravilih Zveze in po danih smernicah zveznih organov;

b) plačevati članarinske prispevke, ki jih določi izvršni odbor, in izpolnjevati vse ostale obveznosti in dolžnosti do Zveze.

ORGANI ZVEZE

Člen 6.

Organi Zveze so:

a) glavni svet
b) izvršni odbor
c) nadzorništvo.

GLAVNI SVET

Člen 7.

Glavni svet sestavljajo odposilanci članov, ki so praviloma imenovani za dobo dveh let. Vsak član ima pravico od enega do največ štirinast odposilancev. Njih število določa glavni svet. Pri tem določanju je merodajna važnost včlanjene ustanove, število njenega članstva ter druge okoliščine, ki jih mora presojeti glavni svet v duhu pravilnosti in pravičnosti ob upoštevanju so-razmernosti zastopstva.

Člen 8.

Glavni svet se sklicuje vsaki dve leti na pobudo izvršne

ga odbora ali kadarkoli obrazloženo zahtevo vsaj tri članov. Odposilanci morajo biti obveščeni z vabilom vsaj 8 dni pred dnevom, ki je določen za zasedanje glavnega sveta. Zasedanje vodi predsednik ali podpredsednik izvršne odbora. Glavni svet je sklicen, če je navzoča večina odposilancev in sprejema sklepe z navadno večino navzočih.

Člen 9.

Glavni svet Zveze je pristojen:

a) da sklepa o vseh vprašanjih, ki so povezana z delovanjem Zveze;
b) da določa smernice za trajanje delovanja in za organizacijo Zveze;
c) da obravnava ali zavrne delovanje in sklepe izvršne odbora;
č) da voli izvršni odbor nadzorništvo;
d) da spreminja pravila.

Za sklepanje o spremembah pravil je potrebna navzočnost dveh tretjin odposilancev, sprejemajo sklepe z navadno večino.

IZVRŠNI ODBOR

Člen 10.

Izvršni odbor sestavljajo predsednik, trije podpredsedniki, prvi in drugi tajnik in člani, ki njih število določa vsakokratni volitvi glavni svet. Izvršni odbor se voli vsaj dve leti.

Člen 11.

Izvršni odbor:

a) izvaja smernice in sklepe glavnega sveta;

b) zastopa Zvezo po predstniku ali po onem izmed podpredsednikov in po prvem ali drugem tajniku, po drugem članu izvršne odbora;

c) sklepa o praktičnih organizacijskih vprašanjih;

č) ustanavlja posvetovalne

je prisotna najmanj polovica njegovih članov. Sklepi se sprejemajo z navadno večino glasov. V primeru enakosti odloča glas predsednika ali predsedujočega.

PRESEDSTVO

Člen 13.

Predsedstvo je organ izvršnega odbora. Sestavljajo ga: predsednik, trije podpredsedniki, prvi in drugi tajnik ter načelniki komisij. Predsedstvo izvaja smernice izvršnega odbora. Člane predsedstva izvoli izvršni odbor iz svoje srede.

NADZORNISTVO

Člen 14.

Nadzorništvo sestavljajo trije člani, ki jih imenuje glavni svet za dobo dveh let. Nadzorniki se smejo udeleževati sej izvršnega odbora. V primeru potrebe prevzame nadzorništvo vlogo razsodišča. Proti razsodbi nadzorništva oziroma razsodišča je dopuščen pismem priziv preko izvršnega odbora na glavni svet.

Razsodba glavnega sveta je dokončna.

KOMISIJE

Člen 15.

Komisije ustanavlja izvršni odbor po potrebi za določeno ali nedoločeno dobo. Člani komisij se izbirajo praviloma članstvom zveznih članov. Vsaki komisiji načeljuje član izvršnega odbora.

RAZPUST

Člen 16.

Zveza se razpusti, če se tak sklep sprejme vsaj z dvetretjinskim številom glasov celotnega števila članov glavnega sveta. Po razpustu Zveze pripada morebitna imovina Zveze njenim članom ali dobrodelnim ustanovam skladno s sklepi, ki jih zadevno sprejme glavni svet na svoji seji. Pravila so bila sprejeta na zasedanju glavnega sveta SK-GZ dne 14. 6. 1964 in dopoljena 1. decembra 1966.

je v sedanjem sestavu 18 članov. V njej so sorazmerno zastopani mesto Trst in njegova pokrajina, goriška pokrajina in slovenski del videmske pokrajine bodisi po stvilčnem kriteriju, bodisi po pripadnosti kake veje gospodarske dejavnosti ali zanimanja zanjo.

V razdobju od meseca marca 1964 do danes je komisija imela deset zasedanj. Poleg tega je imela maja 1965 v Čedadu, na skupno pobudo z Gospodarskim združenjem in Kmečko zvezo v Trstu uspel širši sestanek z našimi rojaki iz Beneške Slovenije. Na njem je bila prikazana vrsta pogledov in specifičnih vprašanj o gospodarskem položaju nadiških in terskih Slovencev ter njihovega ozemlja, tudi v povezavi z obmejnih jugoslovanskim položajem.

Veliko pozornost in skrb so člani komisije posvetili problemu razlaščenja zemlje naših kmetov in posestnikov na splošno in še prav posebej v zvezi z naftovodom Trst-Ingolstadt, kakor tudi zaščiti lastnikov slovenske zemlje pred neutemeljenim razlaščenjem in ponudeno neprimerno odškodnino zanje.

V tesni in korelativni zvezi s tem je problematika industrializacije našega področja, ki je bila predmet dolgotrajnih in še ne docela razčiščenih stališč, ki so prišla do izraza tako na običajnih sejah komisije kakor tudi okoli »okrogle mize«, sklicane februarja letošnjega leta in posvečene gospodarstvu.

Vsekakor so ti razgovori in diskusije bili koristni in dobrodošli, čeprav še niso privedli do končnih apodiktičnih formulacij, kar je, mimo grede povedano, zelo težko, ker njihovo statičnost razganja dinamika življenjske pestrosti in nasprotujočih si ali vsaj ne vedno lahko uskladjljivih različnih interesov. So pa prispevali marsikaj pri razčiščenju zadevnih pojmov in naših gledanj.

V naši zvezi so včlanjene naslednje gospodarske organizacije ali ustanove: Slovensko gospodarsko združenje v Trstu, Kmečka zveza v Trstu, Kmečka zveza v Gorici, Kmečka in obrtniška posojilnica v

naftovoda. To je prvi primer organiziranega nastopa neposredno pri začetih proti razlaščenju, oziroma borbe za primerno odškodnino za odvzeto zemljo. Taki nastopi bi se morali ponoviti tudi na drugih področjih gospodarske dejavnosti, in to vselej, če bi bile ogrožene osnovne koristi našega človeka. Taki nastopi so sestavni del in obenem primer manišnske gospodarske politike. V tem pogledu mora biti naša skrb, da mimo raznih ideoloških in politično strankarskih vidikov ustvarimo enotnost obrambne linije in nato enotnost nastopa, ne da bi pri tem dopustili, da jih skalijo sekundarni momenti. Tistim, ki so požrtvovalno in nesebično vodili ta nedokončan boj, naj gre naša zahvala.

Načelnik gospodarske komisije dr. Angel Kukanja je takole strnil vse tisto, kar je bilo v komisijo dognano in deloma storjeno:

1. Za izdelavo naše gospodarske politike potrebujemo študijo in analizo gospodarskih pojavov v naši deželi, na katere se lahko oziramo in opramo za zadevne zaključke, nastope in morebitne posege.

2. Slovenski gospodarski problemi so sestavni del gospodarskih problemov dežele; imajo pa poseben, svojstven značaj, ki ga pogotuje manjšinski značaj naše skupnosti. Vsi naši naporji morajo zato biti sicer uokvirjeni v splošna gospodarska dogajanja v Trstu, v pokrajinah, v deželi in v državi, vendar imajo svoje značilnosti, povezane s sestavo tal in zemljepisno lego. Smo na pragu srednje in vzhodne Evrope in lahko vršimo učinkovito posredovalno vlogo med sosednimi deželami in v izmenjavi blaga, osebnega in blagovnega prometa in turizma. Zaradi tega gre dobršna dolžnost v breme in kos pravice v korist posredovalne vloge do sosednjih dežel in narodov ravno naši manjšini zaradi poznavanja razmer, ljudi in jezika zaledja.

3. Utemeljena je statistična ugotovitev gospodarske dejavnosti slovenskega človeka v deželi po kategorijah; v kmečkem poljedelskem področju, v trgovinski izmenjavi z

naši manjšine. Imamo v mislih razne posvetovalne in deliberativne komisije v okviru dežele, pokrajine in občin — predvsem tržaške — davčne komisije, zastopstva v trgovinskih zbornicah, izvedence v agrarni sekciji pri tukajšnjem prizivnem dvoru, funkcije in mesta v državnih in poldržavnih ustanovah in fondih. V vseh takih komisijah in na vseh takih mestih se kroji tudi naša usoda in zato je prav, da pri njih sodelujemo.

6. Očuvanje značilnosti našega Krasa; valorizirati vse, kar nam lahko nudi v svoji lepoti, v svojih posebnostih krajine, njenega človeka, njenih seg, navad itd. Zato je treba po zgledu drugih obuditi v življenje po naših podeželskih občinah ustrezna društva: imenujejo se ponekod kratko »Pro loco«, ki naj uresničijo take načrte. V to smer je zveza napravila začetne korake in jih mora nadaljevati. Obširni oris vse gospodarske socialne, folklorne pokrajinske tematike je podal okrog »okrogle mize« član naše komisije dr. Oblak, ki je med drugim ugotovil, da v obrambi Krasa nismo sami, marveč da imamo mnoge zaveznike, katerih mišljenje o tem je podobno našemu. Nekateri člani naše komisije so obiskali urbaniste v Ljubljani, katerih bogate izkušnje in znanje v reševanju urbanističnih problemov so znani. Omeniti je treba tudi stike ki jih je imela naša zveza in komisija z gospodarskimi ustanovami obmejnega pasu Jugoslavije.

7. Industrializacija je bila v naših vrstah predmet obširnega a deloma še nedognanega razpravljanja. Zaključek pa bi bil: ako je industrializacija neizogibna, moramo imeti pri njej primerno besedo in delež. Industrializacija ne sme biti sredstvo za raznarodovanje in za gospodarsko slabitev slovenske manjšine.

8. Trenutno imamo šest denarnih zavodov: tri na Tržaškem in tri na Goriškem. Njihov značaj in možnosti delovanja v skladu z bančnimi predpisi in po njihovem pravilniku so različni. Tržaška kreditna

(Nadaljevanje na 3. strani)

Iz obširne in živahne razprave na

Drugi dan zasedanja glavnega sveta Slovenskega kulturno gospodarske zveze — v nedeljo dopoldne — se je začel po nekaterih formalnostih in pod vodstvom dr. Petra Sancina z diskusijo delegatov o poročilih, ki so bila podana v soboto zvečer.

Kot prvi se je javil k besedi STANKO PERTOT, ki se je zelo polemično izrazil o poročilih, ki da ne ustrezajo dejanskemu stanju, razen enega poročila, v katerem je rečeno, da komisija, na katero se je poročilo nanašalo, ni storila nič. Po njegovih trditvah SKGZ in v

njej včlanjene organizacije in ustanove predstavljajo le majhen del Slovencev, ter da večina ljudi stoji ob strani. Tudi v Kulturni dom, po njegovem, prihaja zelo malo ljudi. Vodstvo Slovenske prosvetne zveze pa da nima nobenega stika z v njej včlanjenimi prosvetnimi društvi in da je Slovenska prosvetna zveza le pisarniška organizacija. Slovensko gospodarsko združenje, po njegovih trditvah, ne dela, če pa je bilo kaj storjenega, je to delo posameznih društev ali posameznikov, ne pa plod nekega sistematičnega dela.

jezični napis na spomeniku padlim v Miljah, ki je terjal toliko naporov. V zaključku svojih izjav pa je dodal, da bi morala biti borbenost glavna komponenta za doseg naših pravic.

JOŽKO LUKEŠ je tudi mnenja, da je Kulturni dom premalo izrabljen. Posebno je poudaril, da se slovenska mladina premalo zaveda tega. Po njegovem mnenju bi mogli v primernih prostorih Kulturnega doma prirediti vsaj zabavne prireditve, kjer bi se zbirali mladi ljudje. Vprašal je nadalje, zakaj ni v Kulturnem domu n. pr. več slikarskih razstav. Ko je govoril o repertoarju Slovenskega gledališča, je izrazil mnenje, da bi morali v repertoar vključiti še eno mladinsko igro, ki tako privlači občinstvo. Pri tem je poudaril, da šolska mladina nudi zgled mnogim šolnikom, ki še niso prestopili praga Kulturnega doma.

NIKO ŠKAMPERLE je načel vprašanje Kulturnega doma pri Sv. Ivanu, kjer da ne moreta najti dovolj prostora p. d. «Slavko

Škamperle» in športno združenje «Bor», ker je tudi mnenja, da šport in prosveta ne moreta skupno delovati. Hkrati je izrazil željo, naj bi slovenski visokošolci več sodelovali v prosvetnih društvih.

DR. STANKO OBLAK je ponovno načel vprašanje Kulturnega doma, ki beleži doslej velike uspehe, kjer pa se opaja tudi senčna stran, ker Kulturni dom še ni tudi strogo formalistično postal — vseslovenska stvar, kljub temu da memorandum predvideva, da je dom za vse Slovence in da ni bilo z nobene strani nobenih omejitev. Pri tem je poudaril, da se je SKGZ doslej potrudila, da bi se ta osnovni namen uresničil, kar pa ji še ni uspelo. Zato je diskutant apeliral na vse slovenske organizacije, naj bi se v tem smislu potrudile.

Pri tem je dr. Oblak tudi povedal, da je italijanska vlada krila 70 odst. stroškov za gradnjo Kulturnega doma in da bo podoben objekt, ki ga začinjajo v Trstu graditi za italijansko gledališče, stal 4-krat toliko, kot je stal Kulturni dom.

O obisku Kulturnega doma

PROF. RADO RAUBER je najprej ugotovil, da je bilo v Kulturnem domu sicer veliko prireditev: gledaliških predstav, koncertov, nastopov šolskih otrok, raznih gostovanj, predavanj, seminarjev, razstav in tudi zabavnih prireditev, skratka 270 prireditev z nad 70.000 obiskovalci, da pa je tudi res, da možnosti, ki jih daje Kulturni dom, še niso do konca izkoriščene, kot bi bilo želeli. Nato je spregovoril o finančni plati Kulturnega doma in je v zvezi s tem rekel, da je vzdrževanje Kulturnega doma veliko finančno breme, ki ga mora, formalno, prenašati Slovensko gledališče, ki je doslej dobilo od oblasti dvakrat po pet milijonov lir prispevka, sedaj pa da je obljubljen še tretji prispevek. Toda taki letni prispevki niti od daleč ne zadostajo potrebam, ker en prispevek ne zadošča niti za en mesec življenja gledališča. Potemtakem so ti prispevki bolj simboličnega pomena in naporu SKGZ težijo za tem, da se od oblasti izposluje, naj bi se ta obvezala na vzdrževanje gledališča.

Nato je prof. Rado Rauber načel problem preganjanja slovenskih revij «Galeb» in «Pastirček». V zvezi s tem se je nanašal na podatke, ki jih je tajnik sindikata slovenske šole Evgen Dobrila prikazal na občnem zboru Sindikata slovenske šole Trst in kjer je bilo rečeno, da nekateri predstojniki na slovenskih šolah tega izvajajo ustrezno ministrsko prepoved in stikajo po razredih, da bi ugotovili, če kak učitelj prodaja učencem ti dve slovenski reviji. V zvezi s tem je di-

skutant izrazil željo, da bi najprišli na dan z imeni teh šolskih predstojnikov, ki se tako strogo držijo ministrske okrožnice, ki je lahko upravičena in pravilna za italijanske šole, ne ustreza pa dejanskemu stanju na slovenskih šolah. Italijanski otroci namreč imajo možnost kjer koli dobiti dobre in tudi manj dobre tovrstne revije, otroci slovenskih šol pa te možnosti nimajo, hkrati pa je n. pr. revija «Galeb» odlična mladinska revija, ki so jo učitelji koristno uporabljali za pomožno branje v šolah. Ob koncu je diskutant še dodal, da bi se morali slovenski izvoljeni politični predstavniki ukvarjati z vprašanjem, kdo so ljudje na odgovornih mestih v upravi slovenske šole, kajti na teh mestih bi ne smeli biti ljudje, ki jim je bolj pri srcu njihov položaj kot pa napredek slovenske šole.

LELJA REHAR je v začetku svojega posega v diskusijo rekla, da se v celoti strinja s kritikom, ki jo je dal Stanko Pertot. Nato je dodala, da so v SKGZ in v njenih organizacijah zelo slabo zastopane ženske. Nadalje je bila mnenja, da bi moralo Slovensko gledališče popraviti svojo dejavnost, seveda v smislu tega, da bi moral biti drugačen njegov repertoar. Nato je govorila tudi o tem, kako bi moralo Slovensko gledališče poskrbeti za občinstvo. Po njenem mnenju je to možno le s primerno dejavnostjo v prosvetnih društvih, kajti edino tista prosvetna društva, ki delujejo, zagotavljajo več občinstva. Po njenem mnenju bi morali člani gledališča delati po prosvetnih društvih.

O delu Slovenskega gospodarskega združenja

STANKO BOLE je v svojem posegu obravnaval razne probleme gospodarskega značaja. Ko je ugotovil, da je skepticizem nekaterih naših ljudi v zvezi z našim dejanskim stanjem pretiran, je naštel nekaj podatkov o dosedanjih gospodarskih dosežkih, odnosno o tem, kar je bilo doslej na tem področju storjenega. Pri tem je poudaril vlogo Slovenskega gospodarskega združenja pri utiranju ali uglašanju poti, ki je privedla do gospodarskega sodelovanja med Italijo in Jugoslavijo in do velike blagovne izmenjave, ki je možna ob sedanji tako odprti meji. V zvezi s tem je tudi rekel, da je Slovensko gospodarsko združenje začelo utirati to pot že tedaj, ko se je vse to zdelo utopija.

Stanko Bole je sicer pristavil, da so nekatere kritike na račun dejavnosti SKGZ lahko tudi do neke meje upravičene, da pa naj vsakdo

je je mnenja, da če bi se bolj potrudili, bi bili uspehi večji, sicer pa se bo v novem vzdušju, ki smo mu priča v zadnjih letih, dalo več napraviti. Dolžnost Slovenskega gospodarskega združenja pa v sedanjem času je, bolje spremljati naše gospodarstvo, našega gospodarstvenika, ga usmerjati in mu svetovati.

Posebej se je ustavil na problemu turizma, kjer je še veliko možnosti uveljavitve, le da bi ga bilo treba bolj razviti in pospešiti, glede česar da so bili storjeni že nekateri koraki v tržaški okolici. Po njegovem bi morale občine tržaške okolice izdelati osnovne programe v zvezi z razvojem turizma.

V svojem nadaljnjem izjavljanju je Bole rekel, da je težišče dejavnosti Slovenskega gospodarskega združenja za sedaj raztegnjeno le na tržaško področje, da pa bi ga bilo treba razširiti tudi na Gorico.

Za kulturni dom v Gorici

IVO MARINČIČ je prinesel pozdrave Slovenskega planinskega društva v Gorici ob 20-letnici njegovega delovanja. Nato je govoril o turizmu, ker da bi se dalo na Goriškem veliko več storiti kot se je napravilo in kjer posebno slovenske občine niso storile dovolj, saj še v nobeni od treh slovenskih občin na Goriškem niso ustanovili domače turistične organizacije «Pro loco». Pozval je SKGZ, naj podpre pobude v tem smislu. Ivo Marinčič je dodal, da se ne izkoristijo vse možnosti, ki so glede tega dane. Nato je govoril o slovenski knjižnici v Gorici, ki je potrebna podpora in ob ustanovitvi doberdobske dvojezične knjižnice in podobne, ki se napoveduje v Sovodnjah, z državnimi prispevki, omenil, da moramo biti pozorni, da bomo v teh knjižnicah primerno zastopani, v smislu da bo v njih ustrezno število slovenskih knjig. Ob koncu je posebej govoril o njuni potrebi kulturnega doma v Gorici, Gorica ima sedaj tesne stike z gledališčem iz Nove Gorice, nima pa niti kolikor toliko primerne odra.

DR. MIRKO PRIMOŽIČ je omenil uspeh, ki je bil dosežen v Gorici z ustanovitvijo Kmečke zveze, ki je v dveh letih obstoja skušala opraviti, kar je bilo v 20 letih zamujenega. SKGZ bi po njegovem mnenju morala kmetom več pomagati ne toliko materialno kot z navesti. Slovensko gospodarsko združenje pa naj se razširi tudi na Goriško in Furlanijo. Ustavil se je nato še pri problemu mladine, kjer nastaja težko vprašanje: mladini se nudi možnost za šolanje, ko pa mladenič konča šolanje, mora od

doma, ker tu ne najde zaposlitve. Po njegovem je pomembnejša tudi povezanost med goriško in tržaško mladino.

DR. GOJMIR DEMŠAR je govoril o Glasbeni matici, kjer beležimo čuden pojav, da se je dejavnost preveč razširila, da se danes že omejuje vpis v njeno glasbeno šolo. Pri tem pa je poudaril, da je ta razširitev v nekaterih krajih pripomogla k oživljanju prosvetne dejavnosti, da so ponekod vzklihi mladinski zbori, da je GM ponesla s svojimi zbori slovensko pesem tudi v beneške vasi. Z druge strani je mnenja, da je treba v GM okrepiti strokovnost, ker «čitalništvo na tem področju ne vodi nikamor in ne upravičuje naše težnje, da bi šola dobila javno priznanje». Nato je dr. Demšar omenil koncertno dejavnost GM, ki je vidna na raznih prireditvah tudi drugih kulturnih ustanov in na raznih gostovanjih. Izrazil je prepričanje, da bi bilo treba ansambel Glasbene matice ohraniti, čeprav v drugi obliki, prilagojeno pač dejanskim možnostim. Zato meni, da se je treba čimprej lotiti reševanja tega vprašanja.

DR. KAREL PRIMOŽIČ je spet govoril o razširitvi dejavnosti Slovenskega gospodarskega združenja na vso deželo, vsaj na Goriško, kjer glede tega vlada brezbriznost. Pri tem je tudi poudaril nujnost ustanovitve nekega urada, ki bi razpolagal s potrebno dokumentacijo in strokovnjakom, ki bi bil na voljo vsem, ki bi potrebovali pravno zaščito s katerega koli področja upravnega značaja.

Novi prijemi

DUŠAN HREŠČAK je bil mnenja, da je sama diskusija pokazala, da se v SKGZ miselnost ni spremenila, da se ne upoštevajo spremenjene razmere, ko so pota do vsestranske enakopravnosti drugačna. Po njegovem mnenju je danes težko iti po poti «slovenarstva», torej brez upoštevanja tega, kar se je v državi v zadnjih letih spremenilo. V zvezi s tem je navedel «primer iz prakse», v dokaz temu naj bi služilo to, da še ni skupnega upravnega

šolskih knjižnicah in knjižnicah za profesorje. Tudi on je omenil za deva «Galeb» in «Pastirčka» in pri tem pozval SKGZ, naj nadaljuje z naporu, ki jih je glede tega začela.

Na dolgo se je ustavil pri problemu slovenskih strokovnih šol Jugoslovansko-italijanska mešana komisija je sicer sklenila, da bo sta ustanovljeni dve strokovni šoli: ena v Trstu, druga v Gorici. Tudi to, da še ni skupnega upravnega

zasedanju glavnega sveta SKGZ

potisnjeni povsem ob stran. Pri pa je poudaril, da je na posaznih naših ustanovah sedaj več a, osebja pa ni. Nato je ponov-sprožil problem našega Krasa nato vprašanje razlastitev, kjer, nikoli ne posežemo pravočasno, ipak le ugotavljamo krivice, ki nam bile že storjene, pa čeprav razlašča slovenska zemlja. Za lustrijsko pristanišče meni, da de e po zakonskih določilih, ki bi bilo treba spremeniti. V odbo-industrijskega pristanišča je 20 eb, niti enega pa ni, ki bi zastol razlaščenca. V splošnem je mnea, da bi se bilo treba lotiti vse problematike programsko, morda bilo treba ustanoviti tudi poseb komisijo. Primerno bi bilo ustavit v okviru SKGZ tudi komisijo delavstvo, ki bi skušala poskrteti za našo mladino, ko konča šol-

STANISLAV RENKO je v svojem osegu najprej polemiziral s trditami Dušana Hreščaka glede vprašanja sestave skupnega odbora za upravo Kulturnega doma in izrazil mnenje, da so krive sile izven slovenske manjšine, če ni prišlo do takega odbora, ki bi obsegal predstavnik vseh političnih struj, od leve do skrajno katoliške desnice. Nato je predlagal, naj se v resoluciji vključijo tudi zahteva po izvajanju dogovorov med Morom in Stambolićem ter nujnost ustanovitve širokega organizma za skrb o krog ureditve našega Krasa, morda po zgledu «Comunità padana» ali podobnih organizmov. Glede skrbi za Beneško Slovenijo je dejal, da bi bilo dobro, če bi se posamezna prosvetna društva bolj konkretno zanimala za posamezne benečanske občine. Glede dovoljenja za delovanje Kulturnega doma je predlagal, naj se ponovno zahteva da bi se odpravila še ostala dva absurdna pogoja v dovoljenju kvesture, zlasti pa tisti, ki določa, da smejo biti v domu zgolj prireditve v slovenščini. V polemiki s Stankom Pertotom pa je Renko dejal, da jara resničnost vsakega stavka o svojem poročilu ter izrazil prepričanje, da to lahko storijo za svoja poročila tudi ostali načelniki komisij.

Predsedujoči dr. Sancin je naprosil diskutante, naj bodo v svojih izjavah kar se da kratki in naj ne polemizirajo.

JOŽE GERGOLET se je v svojih izjavah prvenstveno ukvarjal z vprašanjem hranilnic in posojilnic na podeželju. SKGZ naj bi posredovala ali poskrbela, da bi se tako potrebne hranilnice in posojilnice ustanovile v vsaki slovenski občini, po možnosti tudi v Beneški Sloveniji.

O delu «Bora»

DUŠAN KOSUTA je govoril o dosedanjih uspehih športnega združenja «Bora». V zvezi s tem pa omenil tudi težave, ker ne razpolagamo s primerno telovadnico. V zvezi z delovanjem «Bora» je rekel, da bi morali več pomagati posamezniki, ker društvo nima sredstev, pa čeprav ima v svojih vrstah dva državna prvaka in moštvo, ki tekmuje v italijanski I. ligi. Posebej je poudaril, da bi bilo potrebno večje sodelovanje med športom in prosveto in da opaža da se prosvetni delavci premalo zanimajo za šport. Nato je govoril o gospodarski problematiki, pri čemer je ugotovil, da je bilo stališče, ki ga je zavzela SKGZ do tega pravilno in v

stvo, ki ni naj bi jih proučila in bi se njihovi delegati pripravili na diskusijo. Na določene očitke o dejavnosti SKGZ in o slabih stikih med vodstvom in članicami, se je Švab vprašal, kdo je SKGZ? SKGZ smo mi vsi, je rekel, in od vsakogar in od vseh so odvisni uspehi ali neuspehi. Kar zadeva Slovensko prosvetno zvezo, ki da je pisarniška, velja isto in je odvisno od posameznih društev, ki so v njej včlanjena, če so stiki boljši in pogostejši ali ne.

Za Švabom se je ponovno javil k besedi STANKO PERTOT, ki vztraja pri svojih trditvah in v odgovor Stanislavu Renku postavlja kot dokaz svoje trditve, da izhaja v Trstu slovenska revija, ki je njeno izdajanje možno le na račun pomoči zasebnikov.

Potem ko se je Lelja Rehar še enkrat oglasila k besedi, je prof. JOŽE UMEK v ponovni disku-

siji poudaril pomembnost pedagoškega svetovalca in izobraževalnih tečajev, hkrati izrazil mnenje, da bi bilo treba to raztegniti tudi na Goriško. Hkrati je mnenja, da bi bilo treba ponovno razmisliti o pedagoški knjižnici, ki bi bila na voljo profesorjem in učiteljem.

SERGEJ LIPOVEC se je ponovno lotil problema mladine, za katero velja, da veliko dela, da pa se ji hkrati nudi premalo vzgoje. Pri tem je posebej poudaril, da bi bilo potrebno javno ožigosati mnoge profesorje, ki jim je poverjena vzgoja naše mladine, ki pa se za to kaj malo zmenijo.

Nadalje je izrazil mnenje, da je športna dejavnost mladine pozitivna, da pa ni nič manj pomembno prosvetno delo.

Ker postaja vprašanje zaposlovanja mladine pereče, bi ne bilo napačno, ustanoviti neko komisijo ali

urad, ki bi skrbel za zaposlovanje mladine.

Dr. FRANC ŠKERLJ je predlagal, da naj SKGZ vključi v svoj program tudi nalogo, da se v dobi fašizma spremenjeni slovenski priimki ponovno, spremenijo v njihovo izvorno obliko. Poleg tega je izrazil mnenje, da bi bilo treba v italijansko jugoslovansko mešano komisijo, ustanovljeno v skladu z videmskim sporazumom, vključiti tudi zastopnika manjšine.

Na predlog tajnika so delegati po zaključeni razpravi soglasno sprejeli spremembo sedmega člena statuta SKGZ, ki govori o načinu imenovanja delegatov na zasedanje in so zvišali najvišje število delegatov od sedmih na štirinajst, istočasno pa so tudi pooblastili izvršni odbor, da prouči razdelitev števila delegatov med posamezne članice.

Sklepni govor predsednika B. Raceta

Na koncu diskusije je napravil kratek povzetek Boris Race, ki je takoj v začetku poudaril, da si SKGZ nikakor ne lasti pravice, da bi predstavljala vse Slovence v Italiji. Kakor SKGZ oporeka drugim monopolizem, si ga tudi sama ne prilašča. Glede njenega vpliva nikakor ne gre uporabljati merila, ki velja za politične stranke, ampak je treba presoditi, ali njena stališča ustrezajo interesom naše manjšine. Ta stališča, ki se oblikujejo v komisijah, v katerih sodeluje nad sto članov in v odborih, se prenašajo neposredno v prakso, v dokumente in predvsem v tisk, saj sta Primorski dnevnik in Matajur naša člana.

Nato je Boris Race še omenil, da ljudje ki imajo izkušnje v organizacijah, vedo, kako posamezniki presojujejo delo le-teh. Kar je za mnoge dobro, je za enega slabo. Kakšno naj bo šele njegovo mnenje, če gleda vse z razdalje.

Na polemično zatrjevanje glede zaslug posameznikov, je odgovoril, da v vseh organizacijah nekateri posamezniki delajo več drugi manj. Da se pa v delu ti posamezniki poistovetijo z organizacijo in delajo za in v imenu organizacije.

Nihče ni zadovoljen z lastnim delom, tudi SKGZ ni opravila vsega, kar bi morala in kar ima v programu. Toda noben dobronamerni ne more zanikati tega, kar je bilo storjenega. Vsega pa tudi ni mogoče obešati na veliki zvon.

Svojo širino, je nadaljeval Boris Race, je SKGZ pokazala, s tem da je razširila število komisij, povečala število njenih članov, in dala komisijam široko avtonomijo. In v tej odprtosti bo šla še dalje, da bodo problemi bolje obdelani in da bo več dela opravljenega.

Pripombo Dušana Kodriča je ocenil za uместno, po kateri je iz naštevjanja ob uspehih v zadnjem času izpadla dobljena bitka glede dvojezičnega napisa na spomeniku padlih v Miljah, isto velja za napis v Sovodnjah. Za besedo «potrpežljivost» v svojem poročilu je Boris Race omenil, da je ne smemo razumeti kot ponižnost, ampak kot potrebo po dobrih živcih.

Niku Škamperlu je glede Kulturnega doma pri Sv. Ivanu odgovoril, da je odločanje o tem stvar Začasnega odbora za upravljanje kulturnega doma. Težave so predvsem v tem, ker bi bilo potrebnih veliko sredstev za ureditev tega doma.

Kar zadeva mnenje Dušana Hreščaka da SKGZ ne upošteva spremenjenih razmer, da bi bilo treba spremeniti miselnost, in da se je treba lotiti novih prijemov, če hočemo da bodo naše težnje dobile konkretno obliko, je Boris Race ugotovil, da SKGZ priznava napredek, predvsem v odnosu do slovenske manjšine, da pa ne more prek svojih meja, ker ne more in noče biti strankarska. Mnogi člani organizacij, ki so včlanjene v SKGZ in drugi, ki delujejo v organih same SKGZ so aktivni in tudi vplivni člani strank. V tem okviru seveda zavzemajo ustrezajoča politična stališča.

Po končani razpravi in po prebranju osnutka resolucije, za katero je bil poverjen bodoči izvoljeni odbor, da jo sestavi v dokončni obliki, se je ponovno javil k besedi Izidor Predan, ki se je zahvalil glavnemu svetu Slovenske kulturne gospodarske zveze in vsem zboroval-

cem za izkazano pozornost Beneški Sloveniji. Nato je v imenu nadzornega odbora Dušan Hreščak izrekel dosedanjemu izvršnemu odboru razrešnico. Sledile so nato volitve, za katere je bila izvoljena volilna komisija, ki ji je predsedoval M. Bolčič. Glasovanje je bilo na podlagi kandidatne liste, ki jo je predložil izvršni odbor, ker ni bila predložena nobena druga lista. Po volitvah je Milan Bolčič prebral izid volitev in imena 46 izvoljenih članov novega izvršnega odbora, ki smo jih objavili že včeraj.

Popravek resolucije

Opozarjamo: v četrtem odstavku drugega stolpca «Resolucije SKGZ», ki smo je objavili včeraj na 1. strani, se nam je vrnila pomota. Stavek «Ti sporazumi niso sicer važni...» se pravilno glasi «Ti sporazumi so sicer važni...»

PRIMORSKI
DNEVNIK
21. 12. 66

spevek SKGZ in težav bo manj in bo razvoj pozitivnejši. Slovensko gospodarsko združenje — je nadalje rekel Stanko Bole združuje okoli tisoč članov in vključuje v svoje vrste vse pridobitnike od obrtnikov, do industrijcev, ki pa jih je med nami zelo malo, medtem ko da smo na nekaterih področjih gospodarstva zelo močni. Bo-

O prostorih NŠK

MILAN BOLČIČ je spregovoril o dosedanjih uspehih in težavah Narodne in študijske knjižnice. Knjižnica šteje sedaj 40.000 zvezkov, ki jih je zbrala v dvajsetih letih svojega uspešnega delovanja in si pridobila ugled tudi med italijanskimi kulturnimi krogi. Doslej je zbrala in še spopolnjuje številne zbirke, vendar pa le v okviru svojih skromnih finančnih možnosti. Posebej je pohvalil knjižničarko Tončko Koleričevo zaradi njene vneme in tudi v zvezi s sestavo «Bibliografije slovenskega tiska v Italiji med dvema vojnama». Milan Bolčič pa je hkrati prikazal tudi problem prostorov knjižnice, ki spričo stalnega razvoja zahtevajo nujno rešitev, ker bo sicer nadaljnja dejavnost ustanove ohromljena. Omenil je, da je knjižnica doslej dobila milijon lir podpore od oblasti, da pa je to ne rešuje finančnih težav. Poudaril je potrebo po primernejših prostorih in to v bližnji bodočnosti ter tudi o čim prej-

Spomenik v Miljah

DR. ANDREJ BUDAL je spregovoril nekaj besed o pravni zaščiti slovenske manjšine. Poudaril je, da se stalno kršijo posamezni členi ustave in da manjšina nima možnosti na te kršitve pravno reagirati. Zato se je vprašal, ali ne bi bilo možno poklicati kršitelja na odgovor, ali ne bi bilo možno slovensko manjšino zavarovati pred temi kršitvami?

DUŠAN KODRIČ je podaril pomen kmetijstva kot činitelja našega obstoja, obširneje pa je obravnaval problem zadružništva pri nas, ki bi moralo zajeti najrazlič-

govoril o vprašanih zastopstva Slovencev v trgovinski zbornici, kjer se je nekaj poskušalo, vendar brez uspeha. Po njegovem bi morala SKGZ svojo dejavnost usmeriti prav v to smer, morda celo ustanoviti neko komisijo, ki bi oskrbelo bolj obsežen načrt za vso to panogo dejavnosti.

njem reševanju drugih še nerešenih vprašanj, tudi osebnja samega. Hkrati je pozval Slovence na Tržaškem, naj se spomnijo knjižnice, preden zavržejo kako knjigo ali kak dokument.

SILVANA VALOPPI je prikazala dejavnost tržaškega slovenskega planinskega društva, ki vrši izlete, prireja zimovanja in smučarske tečaje ter predavanja s projektiranjem filmov in diapozitivov. V načrtu pa ima organiziranje planinskih večerov, ki jih namerava, ob sodelovanju s prosvetnimi društvi, organizirati po vseh večjih naseljih. V načrtu ima tudi smučarski tečaj za mladino srednjih šol in mladino nasploh ter obuditev jamarškega odseka. V načrtu imajo za spomlad izlet v Beneško Slovenijo, ki bo prvi, ki pa naj bi postal tradicionalen, tako da bi vsako leto, ob sodelovanju kakega pevskega zbora, obiskali kak drug kraj Beneške Slovenije.

nejše panoge gospodarstva. Zato bi bila dolžnost SKGZ, posvetiti se pobudi zadružništva, ki naj bi zajelo čimveč panog. Nato je obširneje govoril o našem Krasu. Pri tem je poudaril, da so vse dosedanje študije o Krasu izšle iz italijanskih, ne pa iz slovenskih vrst, pa čeprav je znano, da je Kras naš. Zato meni, da je dolžnost SKGZ in vseh Slovencev, da se v ta problem poglobimo, da tudi iz naših vrst pridejo ustrezne iniciative.

V uvodu je Dušan Kodrič omenil, da ni bil v poročilih in tudi sicer ne omenjen pomemben uspeh: dvo-

vem mora SKGZ najprej razčistiti pojme o vsem tem. Svoja izvajanja je zaključil, da živimo v dobi novih prijemov in da je treba o tem razpravljati, če hočemo, da naše težnje dobijo konkretno obliko.

Prof. JOZE UMEK je najprej ugotovil, da je kljub 20 letom po koncu vojne, kar zadeva slovensko šolstvo, še zelo veliko nerešenih vprašanj in da se zakon o slovenski šoli, razen treh členov, sploh ne izvaja. Poudaril je med drugim tudi to, kako žalostno je, da ljudje, ki že 20 let delajo na šoli, še nimajo zagotovljene pokojnine. Težaven je tudi problem učnih knjig, da ne govorimo o

skretnih podatkov o izmenjavi di- ga med Italijo in Jugoslavijo, pri čemer odpade od vsega tega prometa kakih 15 do 20 odst. na tržaško področje. Rekel je, da gre v tem primeru za velikanske vsote in da ima zato Trst izredno veliko posredniško vlogo. Pri tem smo Slovenci premalo udeleženi, ker nimamo velikih gospodarskih tradicij in smo gospodarsko prešibki. Slovensko gospodarsko združenje je sicer veliko storilo, vendar ne dovolj. Po njegovem bi SGZ moralo imeti strokovnjake, ki bi bili na uslugo članom za nasvete in vsestransko pomoč. Omenil je nato mešano italijansko jugoslovansko zbornico, za katero je dalo pobudo Slovensko gospodarsko združenje, ko še ni bilo med Jugoslavijo in Italijo takšnih stikov, kakršni so danes, toda vpliv Slovencev v njej je prešibak.

Umek je nato zlasti poudaril, naj SKGZ skuša uveljaviti zahtevo, da naj bo povsod, koder se bo razpravljalo o slovenski manjšini, zastopan slovenski strokovnjak. Na koncu je še omenil potrebo, naj bi se ponovno oživil pred desetimi leti ustanovljeni odbor za slovensko šolo, ki sedaj ne deluje in ki bi bil lahko prvi zametek za morebitno «resnično slovensko skupnost».

Večja skrb za delavstvo

SAVERIJ ROŽIČ iz Števerjana je prikazal nekaj težav v zvezi s prosvetnim delom na Goriškem in je izrazil mnenje, da je Goriška na

slabšem od Trsta in da tudi Goriška potrebuje več sredstev.

LUCIJAN VOLK je omenil nekoliko spremenjeno okolje, ko nismo

EDVIN ŠVAB je predlagal, da bi bilo treba v bodoče poročila v zvezi zasedanjem pripraviti mnogo prej, da bi jih poslali mesec dni pred zasedanjem posameznim dru-

Med razpravo (od leve proti desni): tajnik B. Samsa, predsednik B. Iace ter podpredsednika dr. P. Sancin in I. Predan

Je Paussa v Prepotto Pavša v Praprotnem?

Narodo — in krajepisni članki, s katerimi zalagajo Primorski dnevnik marljivi sotrudniki Godina, Jelincič in Orel, so toliko zanimivi kakor so umestni danes, ko je treba mlademu rodu prikazovati preteklost, odkrivati sedanost in obenem kazati pot v prihodnost. Posebno važni so, ker je v njih toliko prvin slovenske kulture.

Tamle nekoč je Primorski dnevnik prikazal, kje vse živijo ob vzhodni meji Italije Slovenci. Posamezni večji kraji so bili začrtani s krogom in prazen krog je kazal, kje slovenske šole ni več ali pa je še sploh nikdar ni bilo. Dovolj, o tem jaz ne govorim...

Pač pa bi se lotil kraja *Praprotno*, ki sem ga bil od daleč sam videl, ko sem dajal leta 1907-1908 v Gorici, Krminu in Brancanu cesarju Francu Jožefu, kar je bilo njegovega. Neznansko me je mikalo, da bi dregnil tja v San Giovanni di Manzano in kam više gor v Beneško Slovenijo, ki sem je po Rutarjevi knjigi kaj dobro poznal. V deževni jeseni se je — seveda z drugačnim namenom — včasih kateri z dolgim drogom pognal prek Idrije v megljo na ono stran. Pa pustimo tudi to!

Torej *Praprotno*... Ker mislim, da je *Praprotno-Prepotto*, bi prosil da mi dovolite nekaj vrst. Zanimivi so spomini, ki so od tako daleč, da jih že duši čas.

Dne 31. oktobra 1917 dopoldne sem zbral peščico svojih ljudi in sem zapustil z-njimi v skalo devinskega gradu vsekano kaverno, kjer smo imeli pri napredovanju avstroogrške armade zadnjo postojanko za telegraf in telefon. Mimo razdejanega Štavana smo prišli v Tržič in od tam po blatu in vodi utrujeni in vsi ubiti do Monastera in Ogleja.

V Monasteru sem imel postojanko v Strassoldovem gradu, ki je bila prej italijanska vojna bolnica. Monastero omenjam zato, ker sem tam našel «Slovenske večernice» iz Celovca, v katerih je bil podpis «Valentincig». Tam sem tudi pobral drobno italijansko knjižico, kratko slovnico slovenskega in hrvatskega jezika, ki je bila namenjena vodičem in kažipotom. Poseben predgovor je bil posvečen tistim Hrvatom od San Felice Slavo nekje v Južni Italiji in pa rojakom iz Beneške Slovenije, ki so bili vselej dobri italijanski vojaki. Žal mi je: skrbi za tiste knjige in vse drugo so ne rešili Hitlerjevi ljudje, ko so bili prihrumeli v Celje in mi pobrali razne reči. Primer v Monasteru omenjam, ker sem bil nekoč pri vas zapisal, da je Mohorjeva družba utegnila imeti v Italiji kakih 400 udov.

Če mi dovolite, se pohvalim tudi s tem, da sem 2. novembra 1917 zasedel obsežni kamniti patrijarhov prestol na evangelski strani strašno zanemarjene oglejske bazilike, popoldne pa bil na cerkvenem stolpu, kamor je bil namenjen baje ravno tisti dan sam kralj Viktor Emanuel. Čudno naključje je bilo, da sem gori našel samo vojaškega kurata in mornariškega podoficirja. Govorila sta po naše. Bili smo torej trije Slovenci; pa se nisem vmešal v pogovor, ker sem bil v strogem inkognitu.

No, kaj pa *Prepotto*? Saj res! To je bilo v San Giorgio di Nogaro. Dogodek navajam skoro po besedah, kakor sem jih bil zapisal v drobno knjižico «Brez slave», ki je kot zbirka spominov na vojno izšla leta 1934.

«Moj mali oddelek se je nastanil v lični hišici, kjer je bila bolniška blagajna; pa nekak geometerski urad je bil tudi tam. Neki Madžari so bili pred menoj v ordinacijski sobi našli veliko, s šibjem opleteno posodo in so se je takoj lotili, ker je silno prijetno puhtelo iz nje. Napili so se in si še čutare napolnili. Ko sem prišel za njimi sem takoj nagnil steklenko in si nalil v posodo nekaj slabotno žolte tekočine, ki je kaj lepo dehtela. Poskusil je pa nisem, temveč sem tudi prepovedal, da bi kdo kaj pil. Počakajmo, kaj bo z tistimi previdnimi Madžari. (Izpuščam jalovo razmišljanje). Vendar pa smo ogromno steklenko skrili, da bi jo imeli samo mi.»

«Čudno. V jutru so bili Madžari vsi lepo živi, pa še zdravi in naravnost čili. Pili so brez pomisleka in opreznosti — medicinalni pelinkovec in to jim je prav dobro delo. Sedaj pa smo seveda vsi planili nad plea in si ga razdelili. Gostili smo tudi druge, ki so nam bili pri sre. Zadevo proč, kajti popoldne nas ne bo več na mestu!»

«Jaz sem imel prenočišče v zdravnikovem stanovanju, kjer sem zlezal v njegovo posteljo, a kadet v drugo, kjer je prej ležala gospa. Trdil je, da se je izborno naspal in da se mu ni nič sanjalo. Verjamem, saj je bil močno pijan. Nad posteljo je bila velika slika, ki je kazala bradatega avstrijskega oberlajntanta v uniformi, kakršne so nosili sredi devetnajstega stoletja. Temu srečanju z avstrijskim veteranom na tem mestu sem se začudil. Nisem si mogel raztolmačiti, kaj dela mož tako pozno in še celo v vojni tu. Tako domač je bil, čisto naš.»

«Tu v hiši je bila zdravnikova in geometrova knjižnica, strokovna in zasebna. Vsaka ob svoji steni. Med zdravnikovimi knjigami sem našel več zvezkov nekdanje Gabrščkove «Slovenske knjižnice» iz Gorice, tiskano poročilo Ljubljanske kreditne banke, in pa neko v Trstu natisnjeno cirilsko knjižico Bogdana Trnovca - Lamurskega, ki se je včasih poskušal tudi kot jezikoslovec. Tista knjižnica je bila naravnost prenapeto slovanska. V knjigah je bil podpis: Dr. Eugenio Paussa, a tu in tam zabeležen kraj *Prepotto*.»

«Aha! Tisti oficir nad posteljo je bil torej beneški ali vsaj primorski Slovenec, kak rezervist pred letom 1866, ki je takrat, ko je bila Avstrija izgubila Benečijo in Lombardijo, postal italijanski državljani. Zdravnik pa je bil njegov sin, seveda Italijan, ki še zna slovensko besedo. Slovenci bi mu rekli Pavša in to ime je med nami še danes znano. Da so bili Pavše Slovenci, dokazuje tudi kraj *Prepotto*. To je namreč *Praprotno* nekje ob Idriji,»

Primorski Dnevnik
19. maja 1965

Delegacija SZDL je obiskal Beneško Slovenijo in Gorico

Obisk pri p.d. «Ivan Trinko» ter pozdravna govora predsednika in tajn Kosilo v Klodiču in pozdravni govori čedadskih obč. svetovalcev PSI in KPI predsednika italijanskega prosvetnega krožka - Razgovor z goriškim podžupan Sprejem na sedežu kluba «S. Gregorčič» - Obisk «Partizanskega večera» v Trstu

Gostje iz Slovenije med beneškimi Slovenci v Klodiču

Primoški Dnevnik
20. maja 1965

Delegacija Socialistične zveze delovnega ljudstva Slovenije, ki se je pod vodstvom predsednice Vide Tomšič mudila na uradnem obisku pri Slovenski kulturno-gospodarski zvezi, je včeraj obiskala Beneško Slovenijo in Gorico. Dopoldne je delegacija prispela v Čedad, kjer je obiskala sedež slovenskega prosvetnega društva «Ivan Trinko», ki kot edino prosvetno društvo beneških Slovencev deluje že skoraj deset let.

Goste iz Slovenije sta v imenu društva pozdravila njegov tajnik Izidor Predan, ki je hkrati tudi podpredsednik SKGZ, in predsednik društva Mario Kont.

«Izrekam vam dobrodošlico na zemlji, ki že stoletja in stoletja kljubuje in trpi najhujše raznarodovanje, kar ga pozna zgodovina,» je dejal Izidor Predan ter naglasil, da slovenski narod od Kolovrata do Kanina ter od Kanina do Trbiža živi brez najosnovnejših narodnostnih pravic. Govoril je o težavah beneških Slovencev, ki so prisiljeni iskati v tujini kruh in zaslužek. Predan je orisal delovanje društva «Ivan Trinko», katerega poglavitna naloga je buditi narodno zavest med beneškimi Slovenci. Slovenski živelj v teh krajih povezuje svoj boj za enakopravnost z bojem demokratičnih sil v Italiji za gospodarski in politični napredek in ob tem teži k temu, da postane most zблиževanja in povezovanja med slovenskim in italijanskim narodom.

Predsednik društva Mario Kont pa je podrobno opisal delovanje in uspehe prosvetne dejavnosti, ki jo goji društvo «Ivan Trinko». Kot posebno pomembno in uspešno akcijo je omenil srečanja z izseljenci beneškimi Slovenci, ko prihajajo na ogled domačih krajev, in pa razna gostovanja prosvetnih društev z Goriškega pa tudi iz Slovenije.

Vida Tomšič je v zahvali za dobrodošlico omenila, da po-

meni ta prvi uradni obisk iz Slovenije izraz tesne povezanosti vseh slovenskih ljudi. Poudarila je, da je znana težka usoda beneških Slovencev, ki nimajo niti te pravice, da bi imeli šole v materinem jeziku. Delovanje društva «Ivan Trinko» pa dokazuje, da se tudi beneški Slovenci na temelju tradicij osvobodilnega boja vključujejo v prizadevanja italijanskih naprednih sil za boljše življenje. S tem pomagajo doseči, da beneški Slovenci ne bodo ostali vedno ponižani in razžaljeni. Vida Tomšič je poudarila pomen dela, ki ga opravljata prosvetno društvo «Ivan Trinko» in, mu zaželela dosti uspehov.

Delegacija je nato odšla v Klodič, kjer so jo po kosilu pozdravili predstavniki čedadске sekcije PSI in KPI ter italijanskega kulturnega krožka iz Čedada. Občinski svetovalec čedadске občine z liste PSI Giuseppe Jacolutti je omenil veliko vlogo furlanskega prebivalstva v odpornem gibanju in je delegaciji izročil v spomin na ta obisk kopijo dokumenta, s katerim je Furlanija dobila državno odlikovanje za njeno udeležbo v boju proti nacizmu, hkrati je kot predstavnik partizanskega združenja v Čedadu v pozdravni govoru omenil sodelovanje med italijanskimi in slovenskimi partizani v boju proti skupnemu sovražniku.

V imenu čedadске sekcije KPI je delegacijo pozdravil in ji izrekel dobrodošlico Gino Lizzero, občinski svetovalec čedadске občine. Tudi on je omenil skupne boje italijanskih in slovenskih partizanov in dejal, da zato delegacijo pozdravlja kot brate in prijatelje.

Vida Tomšič se je zahvalila za prisrčno pozdrave italijanskih predstavnikov in dejala, da je sedanji obisk delegacije, ki je bil sicer namenjen slovenski manjšini, dobil tiste značilnosti, ki veljajo za manjšino: utrievanje njene vloge kot mostu za prijateljske odnose med dvema sosednjima državama in za sodelovanje z naprednimi silami Italije.

Predsednik italijanskega kulturnega krožka iz Čedada Luigi Bront pa je izrazil željo društva po sodelovanju na kulturnem področju. Delegacijo je prav tako prišel pozdravit župan iz Grmeka, slovenskega rodu, ki je bil izvoljen na listi krščansko demokratske stranke.

Iz Klodiča je delegacija odšla skozi Čedad v Gorico, kjer si je ogledala vzorno urejeni Slovenski dijaški dom, nato pa jo je sprejel podžupan goriške občine Lupieri na prijateljski pogovor.

Na čast delegaciji je na sedežu kluba «Simon Gregorčič» v Gorici priredil podpredsednik SKGZ dr. Peter Sancin sprejem med katerim je prisrčno pozdravil goste. Sprejema so se udeležili predstavniki goriškega slovenskega, kulturnega, gospodarskega in političnega življenja.

Zvečer si je delegacija SZDL ogledala v Trstu v Kulturnem domu predstavo «Partizanskega večera» in s tem zaključila svoj obisk v Trstu.

Od prvega strela na

Primorskem do osvoboditve Trsta

Globoke korenine

Letos poteka 20 let od zmagovitega zaključka narodnoosvobodilne borbe primorskega ljudstva proti fašističnim in nacističnim okupatorjem. Toda boj primorskega ljudstva proti fašizmu se ni začel leta 1941 pač pa že s tistim trenutkom, ko je fašizem v Italiji nastopil svojo oblast in z vso brutalnostjo udaril po najosnovnejših pravicah vsakega naroda in vsakega človeka, da lahko uporablja svoj materin jezik in živi po izročilih svoje narodne preteklosti. Iz tega odpora so zrastle junaki, ki jih danes častimo z največjim spoštovanjem in ki so — kot najbolj vidni zaradi svoje žrtve — bili dejanski predhodniki junakov iz osvobodilne borbe po l. 1941. l. 1920 je pod fašističnimi streli padel istrski junak Vladimir Gortan, leta 1930 so bili na bazoviškem strelišču umorjeni Ferdinand Bidovec, Fran Marušič, Zvonimir Miloš in Alojz Valenčič. Na začetku l. 1937 je v goriški bolnišnici umrl do kraja izmučeni Lojze Bratuž, decembra 1941, ko so tudi na Primorskem že počili prvi partizanski streli, so na openskem strelišču prelili svojo kri Pinko Tomažič, Simon Kos, Ivan Ivančič, Vinko Bobek in Ivan Vadrjal, zaradi posledic sodnih procesov pred fašističnimi tribunali pa je umrla v zaporih cela vrsta najbolj predanih borcev.

Prvi partizanski streli na Primorskem so zato bili samo nadaljevanje tiste borbe, ki jo je primorsko ljudstvo vodilo že 20 let prej in v kateri so stali ramo ob ramo kmet in intelektualec, delavec in študent, narodnjak in socialist, slovenski duhovnik in komunist. In prav v tej usodno nujni enotnosti je bil čvrsti temelj enotnosti primorskega ljudstva tudi v odlični preizkušnji, ki se je začela z letom 1941.

Zajeti ves pregled osvobodilne borbe na Primorskem v en sam članek, je nekoliko tvegan poskus, saj morajo iz takega pregleda zaradi obsežnosti gradiva nujno izpasti mnoge podrobnosti, predvsem pa vsi plastični opisi posameznih dogodkov, ki bi lahko šele kolikor toliko primerneje osvetlili vso veličino te borbe. Prav tako so se že v teku vojnih let samih izgubili mnogi dragoceni dokumenti, vendar pa je pričujoči pregled vojaškega razvoja narodnoosvobodilne borbe na Primorskem veren povzetek iz mnogih dokumentov in zapisov, ki so danes na razpolago raztreseni po raznih publikacijah, ki pa še vedno čakajo na smotrno in zgodovinsko obdelavo.

Nastanek prve čete

Prva partizanska četa na Primorskem se je pojavila konec avgusta 1941 in je povezana z imenom Ervina Dolgana iz Ilirske Bistrice, in Karla Masla z Ostrožnega vrha. Dolgan je svojo četo pripeljal z Mokrcra pri Ljubljani in je ob prihodu na Primorsko dobila ime «Pivška četa». Štela je šest partizanov, prvo taborišče pa je postavila v Gornji Branici. Od vseh šestih sta živa še dva: Ervin Dolgan in Anton Ferjančič iz Gradišča pri Vipavi.

Četa je operirala v glavnem na področjih Pivke, Brkinov, Krasa in Vipavske doline. Prve sabotažne akcije je izvedla na železniški progi pri Ilirski Bistrici. Novembra 1941 je Dolgan skupno s Karlom Maslom iztiril vlak, ki je vozil nemške vojake na okrevališče v Opatijo.

Vso zimo 1941-1942 je četa izvajala sabotažne akcije ob progi, razbila protiletalske naprave pri Premu, 3. februarja 1942 pa je napadla utrjeni bunker pri štanjelskem železniškem predoru.

Že v letu 1941 so se zbirale skupine mladincev po Krasu, zlasti v Skrbini, Tomačevci in Opatjem selu. Povezani so bili s skupino v Renčah. Duša teh skupin je bil zlasti poznejši narodni heroj Anton Šibelja-Stijenka iz Tomačevce, ki je že leta 1941 ustanovil prvo vojaško tovarno za izdelovanje bomb iz starih avstrijskih granat.

V zimi 1941-42 se je iz Poljanske doline prebila iz nemške ofenzive četa gorenjskih partizanov na Idrijsko in Cerkljansko, manjše skupine partizanov pa so dosegle Bovško in Tolminsko. Tako smo konec leta 1941 imeli na Primorskem že nekaj malih operativnih in diverzantskih enot, vendar pa se o kakšni večji organizirani dejavnosti še ne more govoriti.

Brkinska četa je bila v stalnih akcijah in borbah, med katerimi naj kot največjo omenim tisto pri Preložah, ko se je skupno z istrsko četo, ki se je morala zaradi močnega pritiska in zaradi večjih izgub, umakniti iz Istre. Ta četa je bila oktobra 1942 razpuščena in vključena v sestav soškega odreda. Zaradi akcij partizanov na progi med Premom in Ilirsko Bistrico, so fašisti 4. junija 1942 kot prve vasi na Primorskem zažgali Kilovče, Podstenje, Merče in Gornje Bitnje ter vse moške iz Kilovč postrelili, ostalo prebivalstvo pa aretirali.

Na Goriškem se je po bitki na Nanosu organizirala prva vipavska četa pod poveljstvom Martina Greifa-Rudija, komisar pa je postal Jože Lemut-Saša, ki je prišel na Primorsko po ukazu glavnega štaba. Četa je imela dva voda: prvega je vodil Janko Premrl-Vojko, drugega pa Mile Spacapan. Na Krasu pa je zelo aktivno delovala že omenjena kraška sabotažna skupina pod vodstvom Antona Šibelje-Stjenke.

Premrl-Vojko je kmalu nato postal komandir prve vipavske čete, Martin Greif pa komisar. V istem času se je organizirala tudi stalna kraška četa, ki je 1. julija napadla pri Devinu železniški bunker. Prav tako so v poletnem času 1942 dobila stalno četo Brda nad Gorico pod vodstvom domačina iz Senežatnega. Utaborila se je nad Vrhovljami, vendar se je morala pod pritiskom italijanskih sil umakniti na levi breg Soče, kjer je nekaj kasneje padel njen komandir Miloš.

Prvi primor

Okrog 10. avgusta 1942 je dobila Primorska svoj prvi partizanski bataljon, ki se je ustanovil nad Vitovljami v Vipavski dolini in ki je na predlog Janka Premrla-Vojka dobil ime po «Simonu Gregorčiču». Njegov prvi komandant je postal Jože Lemut-Saša, komisar Martin Greif-Rudi, namestnik komandanta pa Mile Spacapan. Bataljon je imel pet čet: prvo in drugo vipavsko, ki sta operirali na Vipavskem in na Trnovski planoti, tolminsko, ki se je gibala na Tolminskem, in pivško-brkinsko, ter kraško. Ti dve sta ostali začasno izven sestava bataljona. Največje uspehe je imela vipavska četa, ki jo je vodil Janko Premrl-Vojko. Sredi avgusta je v zasedi pri Krombergu padele komandant bataljona Jože Lemut. Njegovo mesto je prevzel Martin Greif, komisar je postal Mile Spacapan, namestnik komandanta pa Premrl-Vojko. V septembru je bataljon štel že 140 v glavnem slabo oboroženih mož, k bataljonu pa je Stjenka priključil tudi svojo tovarno partizanskih bomb. Čete Gregorčičevega bataljona so v avgustu prvič prodrle pri Livku v Beneško Slovenijo.

Kljub protiakcijam italijanskih vojaških oblasti z ustanavljanjem letelih skupin, ki jih je pri 23. armadnem zboru vodil general Polito, kljub vedno bolj pogostim aretacijam pristašev OF in svojcev partizanov, se je partizansko gibanje vedno bolj širilo. Že v juliju 1942 je skušal priti na pomoč Gregorčičevemu bataljonu Stane Kovač-Smeli, toda njegov bataljon je padel v klesče pri Ostrožnem Brdu, kjer je bil razpršen, pri umiku čez bivšo državno mejo pa je padel tudi njegov komandant Smeli.

PRIMORSKI
DNEVNIK
16.5.65.

1.

Bitka na Nanosu ali 50 proti 700

Ze naslednje leto pa se je partizanstvo na Primorskem hitro razširilo. Konec marca 1942 je prišla na Primorsko nova četa iz bataljona «Ljube Šercerja» pod vodstvom komandanta Mileta Špacapana. Igorja in komisarja Jake Platiše. Mile Špacapan je sicer že prej v zimi zamljal skušal priti s svojo četo preko Črnega vrha. Ta četa je štela dvajset mož. Dobila je stik s pivško četo, kateri se je 3. februarja 1942 pridružil poznejši narodni heroj Janko Premrl-Vojko. Pozimi se je skušala prebiti na Pivško tudi četa Staneta Kavčiča-Smelega, a je prodrla le do Ilirske Bistrice in se morala zaradi visokega snega in mraza vrniti. Pivška in Špacapanova četa sta prestali svoj prvi večji ognjeni krst v znani bitki na Nanosu 18. aprila, v kateri je na italijanski strani sodelovalo 600 vojakov

REGIA PREFETTURA DI GORIZIA

Assegnazione di un premio di
L. 50.000 (lire cinquantamila)
per la uccisione o cattura del
latitante **PREMOLI GIOVANNI**

qui fotografato

SI RENDE NOTO

che verrà corrisposto l'importo di L. 50.000 (cinquantamila) italiane a chiunque
libererà o catturerà o farà catturare dall'Autorità il bandito PREMOLI Giovanni
di Francesco e di Ballanchi Silvestro, nato il 29 febbraio 1920 a S. Vito di
Vipacco, responsabile di gravi delitti e condannato a morte, in contumacia, dal
Tribunale Speciale per la Difesa dello Stato.

IL PREFETTO
(CAREN)

Faksimile letaka, s katerim je goriška prefektura razpisala nagrado 50.000 lir na glavo narodnega heroja Janka Premrla-Vojka

in 100 karabinjerjev, na partizanski pa 50 slabo oboroženih slovenskih fantov. Bitka je trajala ves dan in šele v mraku sta se četi po skupinicah prebili skozi obroč italijanske vojske. Vod Janka Premrla-Vojka se je prebil v celoti in prišel na Caven, druga skupina s Špacapanom in Martinom Greifom-Rudijem pa je dosegla Ozeljan. Pivška četa, ki je odšla v Brkine, se je razpršila in je imela tudi precej izgub v bojih na Nanosu, kjer je padel v roke sovražniku Pavle Rošt, ki je bil hudo ranjen ko je hotel vreči ročno bombo, katera pa mu je eksplodirala v roki in mu jo odtrgala.

Bitki na Nanosu je 25. julija sledil proces na katerem so 22 aktivistov in simpatizerjev Osvobodilne fronte obsodili na smrt, med njimi tudi zajetega Pavla Rošta in v odsotnosti Janka Premrla-Vojka ter Karla Masla, 7 naših ljudi pa je bilo obsojenih na 30 let zapora. Po nanoški bitki je italijanska vojska začela postavljati utrjene postojanke in razmeščati svoje bataljone, kar pomeni, da so že te prve skromne skupine partizanov začele zaskrbeljati italijanske vojaške oblasti. Po tej bitki so se tudi partizanske čete reorganizirale. Pivška četa se je preimenovala v brkinsko in se pomaknila na ozemlje Snežnika, se povezala z Zidanškovičevim bataljonom v Sloveniji in postala konec maja 1942 njegova peta četa. Njen komandir je postal Karlo Maslo, komisar pa Prešeren Aleš iz Manč pri Vipavi. Četa je štela 30 mož. Nekaj borcev pivške čete je po bitki na Nanosu odšlo v Istro in tam formiralo istrsko četo.

Nastanek prvega odreda

27. avgusta je glavni štab Slovenije izdal odločbo o ustanovitvi «Loškega odreda» z nalogo, da odide na Primorsko in postane jedro soškega odreda. Za komandanta je bil določen tržaški rojak Mirko Bračić. Sredi septembra je Bračić prešel mejo s patroljo šestih mož in dobil stik z Gregorčičevim bataljonom. Kmalu nato pa je prišel tudi ves Loški odred, ki je štel 70 mož. Tako se je na Primorskem formiral prvi odred. Soški odred, pod poveljstvom Mirka Bračića, v katerega sestav so bili vključeni trije bataljoni: I. bataljon Simona Gregorčiča, II. bataljon Tolminski in III. bataljon Kraški. Vsak je štel po 100 mož, ki pa so bili precej slabo oboženi.

Najuspešnejši je bil prvi bataljon pod vodstvom Martina Greifa, in Janka Premrla-Vojka, ki se je naglo krepil in sproti oboroževal zlasti po zaslugi Vojka, ki je bil sam osebno navzoč pri vseh akcijah. Konec novembra je Gregorčičev bataljon izgubil svojega komisarja Igorja Špacapana, ki je padel ob italijanski ofenzivi pri Gorici, kjer so ga ranjenega a še živega ujeli fašisti in pobili. 15. februarja 1943 je bataljon doletela največja izguba, ki je bridko odjeknila po vsej Primorski in še posebno med vipavskim ljudstvom. Tega dne je namreč pri Idrijski Beli padel v zasedo Janko Premrl-Vojko in bil hudo ranjen. Vojko se je sedem dni boril s smrtjo in umrl v noči med 21. in 22. februarjem 1943.

Medtem so tudi ostali bataljoni Soškega odreda nadaljevali z borbo. Kraški bataljon je napadel zlasti postojanke ob progi št. Peter-Reka, 1. decembra 1942 je napadel karabinjersko stražo pri Bazovici, 1. januarja 1943 je izvedel akcijo pri Trebčah in 16. januarja pri Brancici. 4. januarja je v borbah pri Orleku padel njegov komandant Ivo Rozman-Levec, ki si je ranjen sam končal življenje.

Drugi tolminski bataljon je operiral v Brdih in na Tolminskem. Njegova tretja četa se je odpravila na Bovško, druga in četrta sta se držali na Tolminskem in Cerkljanskem, četrta je sredi novembra 1942 ustvarila okrog nemškega Ruta nekako osvobojeno ozemlje, zaradi dotoka novih borcev pa je bataljon dobil še peto četo.

19. decembra 1942 je bil ustanovljen briški bataljon iz prve čete Gregorčičevega bataljona in prve čete tolminskega bataljona. Štab soškega odreda je v tem času začel misliti na Rezijo in Beneško Slovenijo ter na Kanalsko dolino. Prva partizanska akcija v Beneški Sloveniji je bila izvršena 3. oktobra 1942 pri Praprotnem, čete tolminskega bataljona pa so v tem času operirale okrog Bovca, Čezsoče in v Baški Grapi. Vse te akcije so izzvale italijansko čisto in prisilno mobilizacijo letnikov od 1901 do 1905, da bi preprečili njihov odhod v partizane. Kljub temu pa je bil dotok novih prostovoljcev tolikšen, orožja pa vedno premalo, da je januarja 1943, ko je prišel kot inšpektor partizanskih čet na Primorsko Luka-Franc Leskovšek sporazumno s štabom Soškega odreda odločil, da se neoborožene borce pošlje v ljubljansko pokrajino, da se tam obožijo in v izkušenih slovenskih brigadah izurijo.

III. operativna alpska cona in prvi primorski brigadi

26. decembra 1942 je glavno poveljstvo zaradi formiranja prvih brigad v Sloveniji ukiniš dotedanje grupe odredov in ustanovilo štiri operativne cone. Za Primorsko in Gorenjsko je bila ustanovljena III. operativna alpska cona, ki se je v februarju 1943 preimenovala v Primorsko cono. V to dobo spada ustanovitev Severnoprimskega in Južnoprimskega odreda, ki sta nastala z razdelitvijo Soškega odreda. Severni odred je obsegal Brda in Tolminsko, južni pa Kras, Vipavsko dolino in Trnovsko planoto. Vsak odred je imel po tri bataljone. Komandant cone je bil Mirko Bračić, Severnoprimski odred je vodil Tone Bevc-Cene, Južnoprimskega pa Albert Jakopič-Kajtimir.

Akcije obeh bataljonov so bile na dnevnem redu. Živahen je bil tudi briški bataljon, ki je imel v svojih spopadih na Kolovratu tudi precejšnje izgube.

Nekako v tem času, sredi aprila, so angleška letala spustila pri Kanalu skupino Primorcev, bivših italijanskih ujetnikov, z radijsko postajo. S to radijsko zvezo je štab Primorske cone prišel v stik z zavezniki in namestnik komandanta Slovenije general Jaka Avšič, ki je prišel na Primorsko, da bi vodil prvi pohod brigad v Slovensko Benečijo, je od zaveznikov zahteval lahko orožje, ki so ga zavezniki tudi obljubili. Vendar pa je to orožje prišlo žal precej kasneje.

10. aprila sta bili z odlokom štaba primorske cone ustanovljeni prvi primorski partizanski brigadi: V. brigada Simona Gregorčiča in V. brigada Ivana Gradnika. Gregorčičeva se je formirala iz bataljonov Južnoprimskega, Gradnikova pa iz bataljonov Severnoprimskega odreda. Formiranje teh dveh brigad je sovpadalo s četrto in peto ofenzivo proti NOV Jugoslavije.

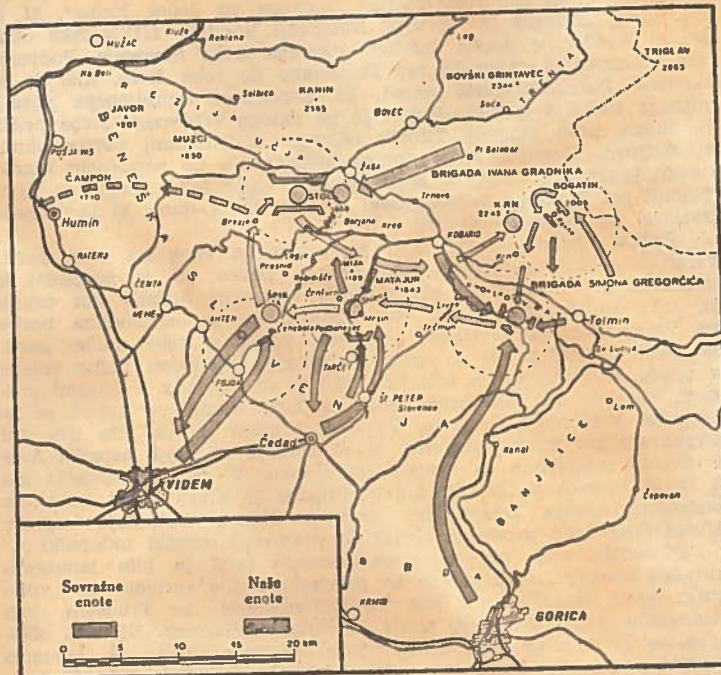
V tem času je prišlo na svetovnih bojiščih do velikih preobratov. Pri Stalingradu in pri El Alemainu so sile osi doživele svoj veliki poraz, 15. novembra se je na vzhodni fronti začela ofenziva Rdeče armade, 7. novembra pa so se Angloamerikanci izkrkali v Tunisu in začeli čistiti Afriko. Sile osi so začele misliti na obrambo svoje «evropske trdnjave» in v ta namen so začele ofenzivo proti narodnoosvobodilnemu gibanju na Balkanu. Ta ofenziva se je zaključila s slovitim partizanskim probojem na Sutjeski.

Prvi pohod v Beneško Slovenijo

Kot že rečeno, je v tem času glavni štab Slovenije poslal na Primorsko generala Jaka Avšiča, da z novima brigadama prodre v Beneško Slovenijo. Gradnikova brigada bi se morala ustanoviti 26. aprila 1943 na planini Golobar, ko pa so se bataljoni zbrali so jih napadle močne italijanske sile in jim zadale hude izgube. Tako se je Gradnikova brigada ustanovila šele na Miji planini, Gregorčičeva brigada pa je medtem zbirala svoje bataljone in čete na pohodu

Konec julija 1942 se nekako zaključuje prvo obdobje čet in začena nova faza razvoja partizanskih enot na Primorskem. Ta faza sovpada s tretjo sovražno ofenzivo, ki so jo nemške in italijanske sile začele izvajati proti NOB Jugoslavije, ki je v času, ko so Nemci pripravljali na sunek proti Kavkazu in Stalingradu in ko so Italijani stali pred Aleksandrijo v Egiptu, predstavljala edino oboroženo osvobodilno silo v Evropi. S posebno okrožnico z dne 8. julija 1942 je general Robotti, poveljnik 11. armadnega zbora v Ljubljani, dobil v okviru te ofenzive nalogo, da je treba uničiti partizanske sile in vodstvo, vzpostaviti varnost železnic, predvsem proge Ljubljana-Trst in zapreti staro mejo na črti utrdbe meje vojnega področja Videm-Trst. 5. julija je bil v Trstu ustanovljen 23. armadni zbor pod poveljstvom generala Ferrere, ki je začel svojo nalogo izvajati načrtno in sistematično z razdelitvijo vse Primorske na tri področja in z izvajanjem čistk med katerimi so požgali 8. avgusta Ustje v Vipavski dolini. Kljub vsem tem čistkam pa je moral general Ferrero v svojem poročilu 17. decembra 1942 zapisati, da so »uporniške tope postale živahnije in drznejše zaradi dotoka novincev in zaradi prisvojenega orožja.»

Medtem ko je bil pojav partizanov na Primorskem spomlad 1942 omejen na Brkine, Zgornjo Vipavsko in Kras, se je kmalu razširil čez Trnovski gozd v Čepovansko dolino in na Banjško planoto, zajel Idrijsko, Brda in Pivko, ob koncu poletja pa še Baško Grapo, Šentviško planoto in Cerkljansko.

Skica prvega pohoda Gregorčičeve in Gradnikove brigade v Beneško Slovenijo v aprilu-maju 1943

S tem je bil slovit pohod slovenskih brigad v Beneško Slovenijo uspešno zaključen, potem ko so junija 1943 prvi primorski partizani pod vodstvom Alberta Jakopiča-Kajtimira, komandanta Gregorčičeve brigade, prodrili še v Rezijo.

Zaradi vedno bolj nevarnega položaja na Primorskem in zaradi velike izčrpanosti borcev, je glavni štab po tem pohodu obe brigadi umaknil na Dolenjsko, kjer sta se združili v eno samo močno Gradnikovo brigado, ki je bila kot tretja vključena v sestav 14. divizije. Na Primorskem je ostal le Primorski odred z dvema bataljonoma na Krasu in na Vipavskem ter Trnovski planoti. Tako je bilo stanje ob kapitulaciji Italije.

Primorski bataljon

čez Trnovsko in Šentviško planoto, pri čemer je doživela svoj ognjeni krst v Knežkih ravnah na Tolminskem. Nato je dosegla vas Krn in se je prebila čez Sočo na Kolovrat, kjer je morala sprejeti 10. maja bitko z mnogo močnejšim nasprotnikom, ki je zavohal premike partizanskih enot v Benečijo. 16. maja je Gregorčičeva brigada prekoračila Nadižo med Podbosescem in Stupico, nato je čez Črni vrh prišla mimo Robedišča do Čaneble, se borila na Špiku in se čez planoto Bone premaknila na Brezje pod Breški Jalovec, kjer so se spet vnele borbe. Iz obkrožitve se je prebila, prešla Stol in Mijo ter zopet prekoračila Sočo, razen enega bataljona, ki se je zgubil in se nato sam skozi vso Beneško Slovenijo z znatnimi izgubami prebijal na Vipavsko. Gradnikova brigada, ki je krila pohod Gregorčičeve brigade pa se je po borbi na Stolu od 18. do 20. maja ponoči prebila čez Sočo v območju Krna.

Kapitulacija italijanske vojske in začetek slavne goriške fronte

Dva izmed prvih partizanskih komandantov na Primorskem, Ivan Turšič-Iztok in Mirko Bračič. Oba sta padla na čelu svojih enot

dobili naziv 30. in 31. divizije. 30. divizija je štela okrog 3.000 moških, 31. pa 3.200. Tako da je stanje oboroženih enot narodnoosvobodilne vojske na Primorskem pred hudo novembersko ofenzivo bilo naslednje:

Vrhovno poveljstvo je predstavljal štab III. operativne cone s komandantom Ambrožičem in komisarjem Kvedrom;

31. divizija (ali tudi Triglavska) s komandantom Dušanom Švarom - Duletom in komisarjem Cirilom Kersičem - Metodom. Divizija je imela tri brigade:

3. Gradnikovo, katere komandant je bil Rudi Greif in komisar Drago Flis, 7. Prešernovo (komandant Rudolf Hribernik-Svarun in komisar Ludvik Petelinšek-Crt), in 16. Vojkovo (komandant Milan Tominc in komisar Vinko Šumrada).

30. divizija (ali tudi Goriška) s komandantom Albertom Jakopičem-Kajtimirom in komisarjem Rudijem Makutičem-Brkincem, je imela prav tako tri brigade:

17. Gregorčičevo (komandant Vladimir Kneževič-Vlodja in komisar Slavko Fedrl), 18. Soško (ki se je pozneje preimenovala v Bazoviško-komandant Tone Bevc-Cene in komisar Vasja Kogoj) in 19. Kosovelovo (komandant Ivan Turšič-Istok in komisar Mirko Bračič-Vlado).

Razvoj italijanskih enot

Iz prvotne tržaške divizije je nastala «Brigata Trieste d'assalto», ta pa se je zaradi hudih izgub kmalu skrčila na bataljon oz. na dva bataljona, v bataljon «Trieste d'assalto» ki se v januarju priključi Kosovelovi brigadi in po njegovem odhodu s Krasa Južnoprimskega odreda, ter v bataljon «Giovanni Zol», ki se je priključil Istrskemu odredu. Italijanske partizanske enote so se na Primorskem ramo ob ramo borile s slovenskimi partizanskimi enotami proti skupnemu sovražniku in tako izpričale borbeno antifašistično enotnost slovenskega in italijanskega delovnega ljudstva.

V marcu 1944 je bataljon «Trieste d'assalto» postal spet samostojen in neposredno podrejen štabu IX. korpusa. Z dotokom novih borcev zlasti iz Trsta in Tržiča se je 5. aprila v Spodnjem Lokovcu spet preformiral in dobil naziv «Brigata Trieste d'assalto Garibaldi». Pri slovesni ustanovitvi brigade sta bila navzoča predstavnik komande italijanskih partizanov v severni Italiji in komandant IX. korpusa general Ambrožič. V maju je brigada že imela 3 bataljone in 360 mož ter je delovala v glavnem v sklopu 30. divizije. Zaradi vedno večjega pritoka prostovoljcev in zaradi velikega pomanjkanja orožja je okrog 300 prostovoljcev odšlo v avgustu v pomanjkanje orožja je okrog 300 prostovoljcev odšlo v avgustu v spremstvu Gregorčičeve brigade čez Sočo in tam vstopilo v italijanske partizanske enote, kakih 100 pa jih je štab IX. korpusa poslal na področje VII. korpusa v Belo krajino, kjer so se oborožili in nato formirali 17. dec. 1944 v Suhorju brigado «Fontanot», ki se je bojevala v sestavi 18. divizije VII. korpusa.

Drugo področje, kjer so se ustanovile Garibaldinske enote, je bilo v Brdih, Beneški Sloveniji in v Furlaniji. Prvi je že v septembru 1943 nastal bataljon Mazzini, 21. aprila 1944 pa je bila ustanovljena «Brigata Garibaldi Natisone», ki je imela 5 bataljонов in se borila skupno s slovenskimi enotami. 17. septembra 1944 se je ustanovila divizija «Garibaldi Osoppo» iz brigad «Garibaldi» in «Osoppo». Ta divizija pa ni dolgo obstajala, ker so se pojavila nasprotja glede operativne pristojnosti med IX. korpusom in italijanskim CLN za severno Italijo oz. odpor skupine Osoppo, da bi bila podrejena IX. korpusu. Ta odpor je izhajal iz različnih stališč o vprašanju bodoče državne pripadnosti Primorske. Do končne razcepa je prišlo v decembru 1944, ko je večina v štabu divizije sklenila, da se divizija operativno podredi štabu IX. korpusa z naslovom «Garibaldi Natisone». Po razcepu je divizija imela 3 bataljone «Bruno Buozzi», «Guido Picceli» in «Antonio Gramsci». V marcu 1945 je v sestavi divizije prišla tudi «Brigata Trieste d'assalto Garibaldi».

Bitka pri Topolovem

Po tej reorganizaciji so skoraj vse enote na Primorskem prešle v protiofenzivo in zopet vzpostavile osvobodeno ozemlje na Trnovski in Banjski planoti, v Čepovanski dolini, na področju Vojskega in Crkljanskega, onstran Soče pa na področju Zgornjega Posočja, v Brdih in Beneški Sloveniji. Kobariid je postal pravo partizansko velenje mesto v tako imenovani «Kobariški republiki», kjer se je na mestih tudi štab Goriške divizije. Na to svobodno ozemlje se je 26. oktobra zagnala nemška ofenziva, ki je dosegla svoj višek v novembru, iz katere se je 31. divizija prebila med Idrijo in Želino proti Sentviški planoti. Nemška ofenziva proti 31. diviziji se je končala 22. novembra. 30. divizija pa so Nemci skušali stisniti v klešče na osvobojenem ozemlju Vzhodne Benečije. 18. Soški brigadi je uspel proboj čez Sočo. 17. Gregorčičeva brigada pa se je z delom štaba divizije znašla na Kolovratu in se potem spoprijela v hudi bitki z Nemci pri Topolovem. Obkoljeni s treh strani so partizani izgubili komisarja divizije Rudija Mahnica-Brkinca, proletarca in izrednega junaka, komisarja 17. brigade Slavka Fedrla, načelnika štaba Goriške 30. divizije Radivoja Ignjatoviča in načelnika štaba 17. brigade Vlasto Milkoviča. Oba sta bila Srba, oficirja stare jugoslovanske vojske, ki sta se po zlomu Italije in po begu iz ujetništva priključila partizanom. Hudo ranjen pa je bil komandant 17. brigade Vladimir Knežević-Volodja, Črnogorec, ki je študiral na ljubljanski univerzi, in ki je pozneje padel v zasedi nad Vitovljami. Med isto ofenzivo je padel tudi namestnik komisarja 30. divizije narodni heroj in eden prvih aktivistov OF v Trstu Marušič Darko-Blaž v bitki na Lokovcu.

Obe primorski diviziji sta utrpeli hude izgube v glavnem zaradi neizkušenosti, pokazali pa sta nepopisno junaštvo. Po sklepu štaba III. operativne cone se je Goriška 30. divizija umaknila na levi breg Soče, da se znova okrepi, na desnem bregu Soče pa se je osnoval Briškobeneški odred. V istem času se je tudi 19. Kosovelova brigada dokončno priključila 30. diviziji na Sentviški planoti, na Krasu pa se je po njenem odhodu formiral Južnoprimski odred. (Nadaljevanje na 16. strani)

Osmi september je važen mejnik v našem narodnoosvobodilnem boju. Italijanska vojska je razpadla in v času do nemške ofenzive in sledeče ji okupacije, smo imeli na Primorskem tako imenovano «prvo svobodo», saj je bilo osvobodeno vse primorsko ozemlje razen Gorice in Trsta ter železniških prog, ki so jih Nemci zasedli že pred razpadom Italije. Vso civilno oblast je prevzela OF in ustanovil se je narodnoosvobodilni svet OF za Slovensko Primorje s predsednikom dr. Jožetom Vilfanom, podpredsednikom Francetom Bevkom, ki se je komaj vrnil iz zapora, in tajnikom dr. Alešem Beblerjem. V svojem proglasu 11. septembra 1943 je pozval vse sile na boj proti Hitlerjevi Nemčiji in razglasil splošno mobilizacijo, ki pa je bila že itak spontana, saj je tako rekoč vse ljudstvo prišlo za orožje. Samo v Brdih, kamor so se zatekli tudi mnogi slovenski interniranci iz Gonarsa, Visca, Moniga in drugod, je bilo pod orožjem okrog 1300 mož.

Toda v tem je po nalogu maršala Romela že vkorakala na Primorsko 71. nemška pehotna divizija, ki je štela od 13 do 14.000 mož. Dvanajstega septembra so močne nemške sile zasedle Gorico in začele siliti v okolico. Oboroženo ljudstvo, se je Nemcem spontano uprlo in začela se je tako imenovana «Goriška fronta», ki je bila v taktičnem in strateškem smislu partizanskega bojevanja sicer nesmisel, ki pa je bila odraz borbenega razpoloženja naših ljudi.

Medtem se je ponovno organizirala III. alpska cona in njen komandant je bil France Primožič - Marko. Okrog dveh bataljонов Primorskega odreda sta nastala severni in južnoprimski odred. Južnemu je poveljeval Ivan Turšič-Iztok in je držal položaje od Ajševce proti jugu — fronta je tekla čez grič Sv. Marka mimo Vrtojbe do Mirna — severnemu odredu pa sta poveljevala Drago Flis - Strela in Martin Greif - Rudi. Severni odred je bil na položajih od Ajševce čez Kostanjevico z gradom vred mimo severnega goriškega kolodvora in Sv. Katerine do Sv. Gore. Goriška fronta se je držal nekaj dni med hudimi pozicijskimi borbami, v katerih so se morali neizurjeni partizani boriti proti nemškimi tankom, ki so silili proti Volčjdragi in Biljam ter proti Mirnu, kjer so se s slovenskimi enotami borili tudi italijanski delavci iz Tržiča. Med boji so Nemci zažgali Miren, Bilje, Volčjodrago, Vrtojbo in Kronberg, toda fronta je držala do 24. septembra, ko je nanjo udarila 6. nemška ofenziva, ki je razen Primorske zajela tudi vso Slovenijo. Goriška fronta se je pred ogromnim mehaniziranim pritiskom morala umakniti na Trnovsko in Banjsko planoto, v naslednjih mesecih do januarja pa so Nemci s sklopu te iste ofenzive začeli s čiščenjem zaledja. To čištko je na Primorskem vodil višji vodja SS in policije Globočnik.

Vojaško stanje enot pred novembrsko ofenzivo

Po splošni vstaji na Primorskem je Glavni štab Slovenije ustanovil operativni štab za Zahodno Slovenijo in ker je položaj po «Goriški fronti» spričo velikega pritoka novih moči v partizane in spričo ogromne nemške premoči postal zelo resen, je poslal za vojaško reorganizacijo vojske na Primorskem dva izkušena in sposobna vojaška voditelja Ladislava Ambrožiča - Novljana in komandanta in Dušana Kvedra - Tomaža za političnega komisarja. Z odločbo 23. septembra je operativni štab ustanovil šest novih brigad:

Goriško brigado, ki je nastala iz Južnega in Severnega Primorskega odreda;

Brigado Simona Gregorčiča, ki je nastala iz čet in bataljонов v Vipavski dolini;

Brigado Srečka Kosovela, ki je zbrala kraške čete in bataljone;

Brigado Janka Premrla-Vojka, ki se je osnovala iz Idrčanov in Cerkljanov;

Soško brigado v Brdih;

Brigado Trieste d'assalto iz tržaških delavcev.

Stara III. Gradnikova brigada je ostala na področju Postojne, ob meji Primorske in Gorenjske pa je že poleti 1943 nastala Prešernova brigada.

6. oktobra je štab ustanovil tri divizije: Triglavsko, Goriško in Tržaško, toda nemški udar na osvobodeno ozemlje je realizacijo tega odloka zavlekel do začetka novembra 1943, ko je štab III. operativne cone začel redno delovati in ko sta se formirali dve diviziji, ki sta nekajkrat menjali ime in številko, ki pa sta končno

Formiranje IX. korpusa

Z odlokom vrhovnega štaba se je 22. decembra 1943 tretja alpska cona preuredila v IX. Korpus, katerega prvi komandant je postal polkovnik Lado Ambrožič-Novljan, komisar pa Janez Hribar, ki je bil dotlej komisar 18. divizije. Dotedanji komisar III. alpske cone Dušan Kveder je postal načelnik glavnega štaba Slovenije. Področje IX. Korpusa je zajemalo vso Primorsko do roba Istre, kjer je že operiral Istrsko-Brkinski odred. Za dopolnitev izgubljenega poveljniškega kadra v zadnji ofenzivi je po nalogu vrhovnega štaba prišla iz Bosne prva skupina Titovih oficirjev s triletnimi partizanskimi izkušnjami. Skupina, ki je dosegla naše enote po napornem maršu skozi neprestane boje iz srca Bosne, v globokem snegu na Lom planini pri Tolminu, je poveljeval kapetan Gliša Raco, ki je pozneje zaslovel po svojem junaštvu.

Prihod Titovih oficirjev in reorganizacija enot sta dala partizanskim silam na Primorskem novega poleta, ki je soupadal k akcijam pri katerih so prvič začela nastopati divizije kot celota in celo korpus kot celota, kar pomeni, da je osvobodilna borba na Primorskem z začetkom leta 1944 prešla v višje oblike partizanskega bojevanja, ki so imele že mnoge značilnosti redne vojske z oporo v osvobojenem zaledju. Tako je 31. divizija s svojimi enotami sprejela pri Smohorju bitko z 2.000 Nemci, v kateri se je izkazala Prešernova brigada, Vojkova brigada pa je bila dva dni angažirana pri Zireh. Istočasno je 30. divizija 1. junija napadla Avče z dvema brigadama in uničila postojanko. V sredini januarja sta 3. in 16. brigada 31. divizije ter 19. brigada 30. divizije pod direktnim vodstvom novega komandanta korpusa Staneta Potočarja napadle Hotederšco, toda uspeh te akcije so preprečili nemški oklopniki.

Posledica vseh teh akcij partizanskih enot je bila januarska nemška ofenziva, med katero so partizanske sile sprejele celo vrsto bitk, med katerimi so bile najpomembnejše na Trnovem, nad Ajdovščino proti Predmeji, zlasti pa bitka na Lokvah. Nemška ofenziva se je končala šele 2. februarja, še prej pa so 18. januarja Nemci po zaslugi izdajstva prodrli iz Idrije v Cerkljo, napadli tamkajšnjo partijsko šolo in ubili 47 mladih primorskih fantov in deklet, ki so se v tej šoli pripravljali na prevzem vodilnih mest v narodno-osvobodilnem boju. V teku te ofenzive sta se formirala še dva odreda, tako je IX. Korpus poleg dveh divizij s šest brigadami in 18. bataljoni imel tudi šest odredov; Koroškega, Briško-Beneškega, Južno Primorskega, Dolomitskega in Idrijsko-Tolminskega.

Drugi pohod v Beneško Slovenijo

S temi bitkami soupada zaključek šeste nemške ofenzive proti partizanskim silam na Balkanu in začetek skoraj trimesečne aktivnosti partizanskih enot, za katero je bil pri nas najbolj značilen drugi pohod 30. divizije v Beneško Slovenijo. Pohod je vodil komandant 30. divizije Albert Jakopič-Krajtimir. Čeprav so pohod, ki je trajal od prvih dni do konca februarja, spremljali takorekoč vsakodnevni boji, in letalski napadi je bil zanj vendarle najbolj pomemben navdušen sprejem, ki so ga bili partizani deležni pri ljudeh. Prijeli so mitinge s petjem partizanskih in narodnih pesmi in recitacijami, v mali vasi Duge med Gorenjim Trbilom in Oborčani pa so celo natisnili na ciklostil pesmarico in jo delili ljudem.

Enote 30. divizije so prekoračile Sočo pri Kanalu in Idrijo pri Oborčah, nato pa se razdelile v dve smeri. Ena je vodila Bazoviško brigado (bivšo Soško) proti Matajurju skozi vasi Mašera, Matajur in Trčmun ter nato pri Stupici čez Nadižo in skozi dolino ob Miji planine proti Breginju, Brezju in Prosnidu, druga smer pa je vodila Gregorčičevo brigado skozi št. Peter Slovenov v smeri Čedad in Fojde. Ves ta čas je Kosovelova brigada vršila pohod z diver-

kam in zvezam med njimi. Velike uspehe so imeli partizani zlasti Vipavski dolini med Ajdovščino in Gorico, v Prvačini in Dornberku, kjer sta bili popolnoma uničeni republikanski postojanki, in na Krasu pri Dutovljah.

Ofenziva na železnice

Proti koncu junija in v juliju je bila v toku partizanska ofenziva proti železnicam, ki so zaradi pritiska Angloamerikancev in Italije in Francije postale za Nemce zelo važne. Takoj ko je vrhovni štab NOV Jugoslavije izdal naloge za to ofenzivo, je 30. divizija začela napadati objekte na progi Gorica-Jesenice, 31. divizija pa na progi Jesenice-Ljubljana. Vse te akcije so bile smotrno koordinirane in so dosegli popoln uspeh, saj je bil promet na goriški progi onemogočen 4. novembra, ker je bila proga uničena na 140 mestih, porušanih pa je bilo tudi 8 mostov. Štab IX. korpusa je za te akcije dobil priznanje in pohvalo šefa angloameriške misije pri IX. korpusu majorja Modarja pa se je z brzojavko zahvalil za uspešno opravljene naloge slovenskih enot sam poveljnik ekspedicijskih sil za Vzhodni general Wilson. Tu naj omenim, da sta v tem času bili pri št. IX. korpusa že nekaj mesecev tako angloameriška, kot sovjetska vojaška misija, ki jo je vodil polkovnik Ribačenko, kar je pomenilo tudi formalno priznanje zaveznikov narodnoosvobodilni borbi primorskega ljudstva.

Kot posebno zanimivost bojev v juliju naj navedem bitko Vojkove brigade pri Hotavljah, kjer je prvič stopil v akcijo partizanski izum imenovan »partop«, ki je nekaka kombinacija topa in metalka min.

26. julija se je začelo drugo obdobje te ofenzive, ki je zajelo drugi del te ofenzive, ki je zajela celo osvobojeno ozemlje. Nemci so prodirali z vseh strani: iz Idrije, iz Vipave proti Lokvam, iz Ajdovščine na Predmejo proti Trnovemu, iz Gorice na Gragar in v Čepovan, ostale kolone pa iz Soške doline na Banjsko planoto. Vse te kolone so se spopadle s 30. divizijo na Banjski planoti. Zaradi velike sovražne premoči so se partizanske enote po ukazu štaba IX. korpusa umaknile globlje na osvobojeno ozemlje, zaradi česar so Nemci prodrli na Lokve, kjer je padel priljubljeni komandant divizije, tedaj že podpolkovnik Ivan Turšič-Iztok, eden izmed prvih pionirjev partizanstva na Primorskem. Padel je kot večina partizanskih komandantov zato, ker so se vedno borili v prvih vrstah in z največjim pogumom. In ko vas pot pelje na Lokve, ustavite se pred vhomom v vas in postojte za hip pred spomenikom ob cesti, kjer je Iztok kancal svoje mlade življenje. Po umiku Nemcev je bilo zopet prosto vse osvobojeno ozemlje, razen Črnega vrha, kjer so Nemci ugnedili 18. četo tako imenovanih »slovenskih narodnih straž«. Ta postojanka je bila likvidirana 1. septembra s kombiniranim napadom enot IX. korpusa, zlasti pa po zaslugi Gradnikove brigade in partizanskega topništva. Dombanci so imeli 140 mrtvih in 38 ujetih. Partizanski kronist je takrat zapisal v svoje poročilo: »Črni vrh ni več bel.«

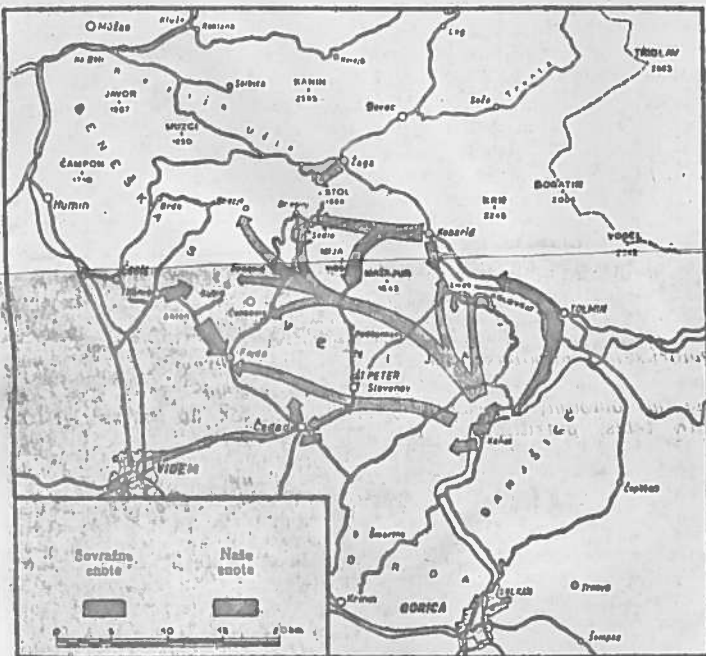
Še pred temi nemškimi pohodi sta 30. in 31. divizija in proti Krnskemu pogorju stal partizansko vojsko še eno hudo izgubo, Gregorčičeva brigada, ki je preveč pogumno sprejela frontalno bitko z več tisoč sovražnikov, je izgubila komandanta Jožka Uršiča, ki je bil zajet in kasneje ubit, in pa namestnika komandanta Staneta Pavlusa, ki je padel, ko je s svojega visokega položaja valil na Nemce škale, ker mu je zmanjkalo streliva.

Med temi nemškimi pohodi sta 30. in 31. divizija poskrbeli tudi za prenos hudo ranjenih iz bolnišnic Franja in Pavla na osvobojeno ozemlje VII. korpusa v Sloveniji, od koder so jih zavezniška letala odpeljala v južno Italijo.

Po likvidaciji Črnega vrha se je 30. divizija z Bazoviško in Kosovelovo brigado odpravila na Kras, 17. Gregorčičeva brigada pa je bila že od bitke na Krnu v Brdih in v Slovenski Benečiji. 31. divizija pa je udarila na belogardistične postojanke v Polhograjskih Dolomitih.

Akcija «Gruenewald»

V oktobru so na potek operacij enot IX. korpusa vplivali nekateri pomembni politični dogodki v taboru zaveznikov, predvsem pa sporazum med Stalinom in Churchillom o razdelitvi vplivnih področij v Evropi, se je zahodna angloameriška fronta zaustavila ob nemški meji, sovjetska fronta pred Budimpešto, v Italiji pa so Angloamerikanci napadali tako imenovano gotsko linijo, ki je zapirala vdor v Padsko nižino. V vojno dogajanje v Slovenskem Primorju je sprito napredovanje zaveznikov v Italiji posegel sam feldmaršal Kesselring, ki je odredil za vso nemško vojno področje v Italiji, zlasti pa za Primorsko, ofenzivo proti partizanom. Glavno poveljstvo nad vsemi okupatorskimi silami na Primorskem je imel šef polkeje Globočnik. Najvažnejša je bila akcija »Gruenewald«, ki je zajela Lokve, Čepovan, Lokovec in Lazne in katere se je udeležila tudi 188. nemška divizija pod vodstvom generala von Hoesslina. To je bila tako imenovana oktobrska sovražna ofenziva, ki pa se je dejansko začela že zadnje dni septembra z udarom na garibaldinske enote v Slovenski Benečiji.

Skica drugega pohoda XXX. divizije v Beneško Slovenijo februarja 1943

Zadnja velika bitka

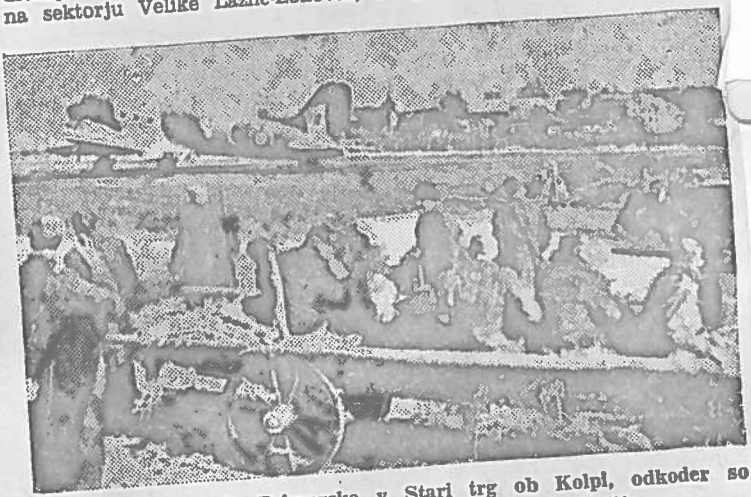
Sredi marca so prešli zavezniki na vseh frontah v ofenzivo. 14. marca se je začela ofenziva na Renu, 16. marca pa sovjetska ofenziva proti Dunaju. Na italijanski fronti so začeli zavezniki novo ofenzivo na gotsko črto šele 10. aprila, potem ko je nemški general Vittinghoff, ki je zamenjal maršala Kesselringa, v spoznanju neizbežnosti poloma že sredi marca začel iskati stike z zavezniki za predajo. V tem času so Nemci, da bi zagotovili svojim silam umik preko našega ozemlja v Avstrijo in Nemčijo, začeli svojo poslednjo ofenzivo na področju IX. korpusa. Pod poveljstvom Obergruppenfuehrerja Globočnika je bilo: pet bataljonov italijanske milicije v Trstu in alpski bataljon v Tolminu, 10. SS-policijski polk v Gorici, SS-alpski odred v Pontebbi, 15. SS-policijski polk v Trstu, kozaške enote, četniška divizija v Gorici, Djujičev dalmatinsko-četniški korpus, liški in bosenski korpus, srbski Nedičev dobrovoljski korpus v Postojni, domobranske enote s štabom v Trstu in prvi napadalni domobranski bataljon v Ajdovščini.

Ta ofenziva naj bi torej pomenila dokončni obračun z IX. korpusom. Po uvodnih pripravah se je začela 19. marca prva akcija naperjena proti severnemu odseku, t.j. na področju severno od črte Grahovo-Reka-Zelin-Idrija. V teh bojih so bile obkoljene Kosovelova brigada, italijanska brigada «Gramsci» in škofjeloški odred, ki so se zaradi hudih izgub prebili na sektor Bohinj. Nato se je začel drugi del ofenzive na glavni IX. korpusa na področje južno od Idrije, na Banjski in Trnovski planoti, kjer so bile poleg štaba korpusa razporejene brigade 31. divizije, divizija Natisone, razen Gramscijske brigade, 30. divizija z izjemo Kosovelove brigade, zaledne note korpusa, njegova artilerija in II. brigada KNOJ.

Sovražnik je prodiral z vseh strani in postopno stiskal obroč, v katerem so se kmalu znašle vse partizanske sile sredi Trnovskega gozda. Izhod je bil samo eden — proboj za vsako ceno. 31. divizija se je z okrog 400 ranjenci prebila v smeri proti Pivki, Garibaldi. Natisone pa na Banjsko planoto. Zelo hude boje pa je imela 30. divizija, s katero je bil tudi štab korpusa. Divizija bi se morala prebiti na Cerkljansko v smeri Mrzla rupa - Oblakov vrh. Na tem pohodu je v celoti padla v klešče in prisiljena je bila sprejeti neenak boj za rešitev. Boji so bili zelo krvavi in so trajali od 1. do 3. aprila, ko se je divizija končno le prebila iz več obročev na Vojsko. V tej zadnji hudi bitki je padlo mnogo najboljšega vodilnega kadra in mnogo prekaljenih partizanov. Med njimi narodni heroj Anton Šibelja-Stjenka, Vito Kraigher, katerega so ujeli belogardisti in po sverin skem mučenju ubili na Turjaku, ko je bil Trst že osvobojen, šel propagandnega oddelka korpusa Saša Štepihar, eden prvih urednikov «Partizanskega dnevnika» Martin Kokol in drugi. Toda tudi iz teh borb je IX. korpus izšel sicer močno prizadet, toda neokrnjen v svoji organizacijski sestavi, pripravljen na zadnji pohod proti Trstu in Gorici.

Premik proti Trstu

Od 7. do 10. aprila je štab IX. korpusa preurejal svoje enote. 30. divizija se je osredotočila na področju Vojsko-Mrzla rupa, 31. divizija na sektorju Velike Lazne-Lokovec, italijanska divizija Garibaldi-Nati-

Prevoz ranjencev iz Primorske v Stari trg ob Kolpi, odkoder so jih zavezniška letala prevažala v Južno Italijo

zantskimi akcijami v Soški dolini. Na povratku so naše enote obsipavala s strojničnim in zažigalnim ognjem nemška letala. Nemške sile pa so medtem zapirale obroč, da bi preprečile enotam povratek preko Soče na njen levi breg. V ta namen so zbrali okrog štiri tisoč do zob oboroženih mož, kljub temu pa so se vse brigade brez večjih izgub prebile čez Sočo na sektorju med Volarji in Karinom. Zadnji boj je vodila Bazoviška brigada pri Klobučarjih, Kosovelova brigada pod vodstvom Ivana Turšiča se je prebila preko Soče v višini Banjske planote, štiri dni kasneje pa je sledila tudi Gregorčičeva brigada pod vodstvom Vladimirja Kneževića-Volodje. Zbor brigad je bil nato na Sentviški planoti, kjer je bilo mogoče ugotoviti, da so vse enote ostale kompaktne. Brigade 31. divizije so nedem izvajale mobilizacijske akcije v Vipavski dolini in na Pivki, Brifko-beneški odred pa je zaradi svojega obsežnega področja dobil novo, bolj izkušeno vodstvo. Za komandanta je bil imenovan Franc Jrsič-Joško, za komisarja pa Franc Černugelj-Zorko. Oba sta prišla z štaba Bazoviške brigade. V Vipavski dolini in na Krasu pa je ned tem časom bila dejavna zlasti četa Južnoprimskega odreda od vodstvom narodnega heroja Antona Šibelje-Stjenke. Po njenem splošnem napadu na Rihemberk, so Nemci iz maščevanja skoraj o kraja zažgali Komar in odpeljali mnogo ljudi v Nemčijo.

V začetku marca so se enote pripravljale na nove ofenzivne ukrepe, ki so se začeli z napadom na utrjeno belogardistično postojanko v Hotdrščo. Pri teh borbah je prvič sodelovala tudi artilerija IX. korpusa. Napad na Hotdrščo je vodila 31. divizija, 30. pa istočasno napadala Godovič. Obe posadkama so tik pred juno predajo prihiteli na pomoč Nemci iz Idrije in Logatca in sprečili njuno uničenje. 1. aprila so enote IX. Korpusa napadle podnjo Idrijo.

Marec 1944 je bil za razvoj partizanstva na Primorskem poseben tudi zato, ker je vodstvo IX. korpusa posvečalo posebno pozornost številni krepitvi enot z novimi mobiliziranci in pa z boljševarjem vodilnih kadrov s tem, da je priredilo vojaške in okovne tečaje, iz katerih je v kratkem času izšlo okrog 600 borcev. av tako je IX. korpus dobil v tem času posebno inženirsko unično enoto, kakršne so se do julija formirale tudi pri brigadah.

Ledinska bitka

Nekako v tem času se je tudi začela nova sedma sovražna ofenziva, ofenzivo so bili Nemci prisiljeni začeti spritno neuspehov svoje ofenzive, med katero se je NOV Jugoslavije povečala za tri nove enote, vključno z našim novo nastalim IX. korpusom, ker je v maju sovjetska armada začela svojo spomladansko-poletno ofenzivo, ki jo je konec julija pripeljala na Vislo, do Varšave in v Prusijo, Angloamerikanci pa so se v svojem prodiranju v bližini Rima, katerega so zasedli 4. julija, ter dva dni nato novo fronto z izkrcanjem v Franciji. Jugoslovanska armada je tem narastla na 300.000 vojakov redne vojske v enajstih korpusih. Sedma ofenziva je zajela vso Slovenijo, najprej pa Gorenjsko in Primorsko z Istro. Na Primorskem je ofenziva trajala od 11. do 23. aprila. Prvo obdobje te ofenzive se imenuje tudi ledinska ofenziva, ki je vključevala tudi hudih spopadov pri Ledinah med Žirni in Spodnjo Idrijo, kjer je bila angažirana zlasti 30. divizija pod vodstvom Gliša Race, ki je imela zelo hude izgube in je med drugim izgubila vso artilerijo. To ofenzivo se je zlasti izkazal njen ruski bataljon, ki se je niral iz sovjetskih ubežnikov iz nemške vojske. Med to ofenzivo je bila v veliki nevarnosti tudi bolnišnica Franja, katero pa so Nemci an iskali.

Drugi del sedme ofenzive je potekal v glavnem na Trnovski otoli, na odseku med Predmejo in Colom ter okrog Postojne, kjer je diverzantska skupina 30. divizije vdrla v Postojnsko jamo in ale veliko skladišče bencina. V tem času je 30. divizija dobila odstaviti Gliša Race zaradi neuspeha pri Ledinah, novo vodstvo komandant je postal pri borcih izredno priljubljeni Ivan Turšič, komisar pa Mirko Zlatnar. V maju so Nemci, katerim je začelo primanjkovati sil, začeli avijati na Primorskem utrjene postojanke, v katere so nameščali na pripeljane domobrance, in to zlasti na Tolminskem, v Soški i, v Baški grapi, med Idrijo in Logatcem, v sami Postojni in v vi, deloma pa fašiste in republikince. Zato so bili napadi partizih enot 30. divizije v glavnem osredotočeni proti tem postojan-

in na del enot Gregorčičeve brigade. Ofenziva na južno področje osvobojenega ozemlja se je začela 8. oktobra in med njo so Nemci po prodoru s tanki požgali Lokve, Lazne in Predmejo. Zaradi anglo-ameriškega pritiska na gotsko črto so Nemci začeli utrjevati svoje postojanke v Vipavski in Soski dolini ter na Krasu, svojo zadnjo fronto so si zamislili na črti Bovec - Krn - Mrzli vrh - Banjska planota - Sveta gora - rob Trnovske planote - Čaven - Nanos - Postojnska vrata v smeri proti Reki. Zaradi tega so zasedli Trnovo in štab IX. korpusa je bil prisiljen koncentrirati celotno 30. divizijo, kateri se je po daljši odsotnosti priključila tudi Gregorčičeva brigada, zaradi česar so onstran Soče ostali le štiri bataljoni, ki so prišli pod poveljstvo štaba za zapadno Primorsko. 30. divizija je ves čas vodila obrambne borbe in končno prisilila Nemce k umiku ne samo iz Trnovskega, temveč tudi iz Vipavske doline, kjer je do srede decembra nastalo tako imenovano drugo svobodno partizansko ozemlje. S tega ozemlja je partizanska vojska začela vedno bolj težiti na Kras, kamor je odšla 18. brigada, 31. divizija, ki se je naslanjala na osvobojeno ozemlje na Cerkljanskem, pa je bila v ofenzivi na Gorenjskem.

Relativni mir na Primorskem se je končal v decembru, ko je Nemcem njihov vedno bolj ogrožen položaj na svetovnih bojiščih, zlasti pa prodiranje Angloamerikancev v Italiji ter zblizanje fronte iz Hrvaške in Slovenije, narekoval novo čistko za utrditev važnih vozlišč in prometnih žil na Primorskem, zlasti pa varnost prog. Pri tem decembrskem vdoru na partizansko ozemlje IX. korpusa so prvič nastopili v večji meri tudi četniki, ki so jih Nemci že poleti začeli koncentrirati v Gorici in drugod, pa tudi selogardisti. Namen Nemcev in njihovih kvizlinških enot je bil pritisniti z vseh strani na Trnovsko planoto in od tam pregnati partizanske sile v Vipavsko dolino ter jih potem uničiti na področju Ajdovščine. V okviru tega načrta so sovražne sile začele z veliko močjo prodirati z vseh strani. Štab IX. korpusa se je znašel v težavah zaradi dekoncentracije svojih enot. Kosovelova in drugi bataljon Bazoviške brigade sta na Gorenjskem pomagala 31. diviziji, drugi del Bazoviške je bil na Krasu, na področju nemške ofenzive pa je bila le 20. brigada Trieste d'assalto, 17. Gregorčičeva brigada in zaščitni bataljon IX. korpusa.

Sredi decembra so bile vse te anote zapletene v neenake borbe z močnejšim nasprotnikom nad Vitovljami, pri Colu in Otlici, pri Trnovem in Nemcih, pri Čepovanu in na Banjski planoti. V podporo tem enotam je 31. divizija začela z diverzantskimi napadi na Idrijo in Spodnjo Idrijo.

Uničenje fašistov v Trnovem

S to ofenzivo, med katero so imeli Nemci in njihovi zavezniki, zlasti italijanski republikanci pri Čepovanu, hude izgube, so Nemci spet zasedli Vipavsko dolino in postavili postojanke v Vipavi, Ajdovščini, na Colu in začasno tudi v Sempasu. Na Trnovski planoti pa so držali Trnovo, Ravnico in Grgar. Ofenziva se je končala 31. decembra 1944. Najhujše izgube je imela 17. Gregorčičeva brigada in pa brigada Trieste d'assalto. Kosovelova brigada pa si je s svojimi uspehi v tej ofenzivi pridobila naslov udarne brigade.

Po nemški decembrski ofenzivi so stale pred IX. korpusom tri glavne in zelo važne naloge. Prva je bila reorganizacija štabov divizij in divizije Garibaldi-Natisone, ki je prišla v decembru v sestavo IX. korpusa, ko se je s področja zahodne Benečije premaknila na Šentviško planoto dokaj izčrpana in psihološko zadeta zaradi izgub. Drugo vprašanje je bilo vprašanje prehrane, ki je postalo pereče zaradi številnih postojank, katere je sovražnik postavil v decembrski ofenzivi. Tretje vprašanje pa je bilo ponovno zavzetje Trnovskega, kjer je sovražnikova postojanka predstavljala veliko oviro za preskrbovanje enot iz Vipavske in Soske doline. Trnovsko posadko je sestavljala del bataljona «Fulmine» republikanske brigade «X Mas».

V prvi polovici januarja ni bilo večjih bojev, pač pa se je začela med 18. in 19. januarjem ogorčena bitka za Trnovo, v katerem je bilo 250 do 300 oboroženih fanatičnih fašistov. Za napad je bila določena 19. Kosovelova brigada, za kritje njenega napada pa Gradnikova, Gregorčičeva in Bazoviška brigada. Bitka je trajala tri dni, ko je padel zadnji od 12 bunkerjev. Posadka je bila popolnoma uničena, saj so po nemških podatkih imeli fašisti 261 mrtvih in 74 ranjenih, vključno z Nemci, ki so prihitali fašistom na pomoč iz Gorice.

Nemci so se medtem povsod mrzlično utrjevali in zbirali nove sile. Ob koncu februarja je prišlo na Primorsko že okrog 10.000 nedelcev in nekaj tisoč četnikov, domobrancev, ki so ustanovili na Primorskem svoj prvi polk, katerega štab se je iz Postojne preselil v Trst. Nemci so si na vsak način hoteli zagotoviti vse glavne prometne žile in so znova začeli ofenzivo na osvobojeno ozemlje na Trnovski planoti. Enote IX. korpusa so jih pri tem stalno ovirale, ker je štab poslal 17. Gregorčičevo brigado na področje Zgornje Vipavske doline in Krasa, Gradnikovo brigado pa na sektor Spodnje Vipavske doline in Spodnjega Krasa. Kljub temu pa so Nemci prodrali proti Trnovemu, Predmeji, Otlici in Vojskemu, od koder so se po opravljeni čistki spet umaknili v svoja izhodišča in pustili postojanko samo v Trnovem, katerega pa so 23. februarja ponovno zasedle enote IX. korpusa.

V istem času so bili Nemci v ofenzivi tudi na področju Beneške Slovenije, kjer so hoteli zavarovati cesto Čedad-Kobarid-Bovec, ker so jim zavezniki z letali popolnoma uničili progo Videm-Trbiž. 31. divizija je imela manjše boje v Dolomitih, pri čemer ji je pomagal en bataljon Gradnikove brigade in pa divizija Garibaldi-Natisone.

že konec oktobra je bilo v teh bataljonih 950 mož, ki so glavnem prihajali iz vrst Delavske enotnosti. Komanda mesta je s pomočjo organizacije Delavske enotnosti že v nekaj mesecih imela v samem Trstu 7 rajonskih komitejev, v tovarnah 72 komitejev. Do maja 1945 je izvajala tudi sabotažne akcije, predvsem pa je pripravljala vstajo. Januarja 1945 je bilo mesto razdeljeno v štiri sektorje, sektorji pa na štiri okrožja, ki so imela vsake po en bataljon vojaške sile. Sredi aprila je bilo od komande mesta odvisnih okrog 250 mož, v zadnjih treh dneh do 1. maja pa so se te sile povečale na skoraj 10.000 oboroženih ljudi v formacijah Delavske enotnosti pod poveljstvom Komande mesta. V tej fazi so se vodila tudi pogajanja s tržaškim odborom CLN, čeprav ta ni kazal nobene volje za borbo proti Nemcem. Da ni prišlo do sporazuma, je bil eden glavnih vzrokov vprašanje garde civiche, ki je CLN ni hotel razpustiti, čeprav je bila to okupatorska ustanova, ki sta jo ustanovila kolaboracionista prefekt Coccani in podeta Panini.

Komanda mesta je imela sredi aprila 1945 v Dolini vojaško posvetovanje s komandanti sektorjev. Na tem posvetovanju je bil izdelan točen načrt za potek vstaje v mestu. Ta načrt je štab IX. korpusa odobril. 27. aprila je štab IX. korpusa sporočil komandi mesta, naj bo v pripravljenosti, 28. aprila okrog 16. ure pa je prispela iz štaba brzojavka z ukazom za začetek vstaje. V noči 28. aprila se je komanda mesta premaknila v četrti sektor na Kolonkovec. 30. aprila je stopila v stik s VII. korpusom. Ob 8. uri se je premaknila v samo središče mesta, Nemci pa so medtem začeli utrjevati svoje postojanke ob morju in v nekaterih večjih poslopjih ter vojašnicah. Popoldne istega dne so enote Delavske enotnosti že začele razbijati posamezne postojanke, zvečer ob 20. uri pa je prišlo v štab komande sporočilo, da so predhodnice IX. korpusa že na robu mesta, potem ko so preblele položaje pri Padričah in Bazovici.

7.

Ofenziva IV. armade NOV in dokončna osvoboditev Trsta

Napredovanje 4. armade proti Trstu je bilo izredno hitro. Dejanska ofenziva armade s ciljem za osvoboditev Trsta se je začela 20. marca in je naglo napredovala, kljub ogromni koncentraciji vseh razpoložljivih sovražnih sil, ki so hotele za vsako ceno prečiti vdor 4. armade v Slovensko Primorje in Istro. Nemci so postavili svojo obrambno črto imenovano «Ingrid» na liniji italijanskih utrdb od Reke mimo Klane do St. Petra na Krasu, najmočnejše pa je bil utrjen sektor med Reko in Snežnikom. 4. armada je sprejela sklep, da prodre po najkrajši poti v smeri Klana-Ilirska Bistrica-Trst. V bojih od 17. do 20. aprila so divizije 4. armade vrgle Nemce na desni breg Rečine. Glavni boj se je začel 21. aprila in je trajal nepretrgoma do 30. aprila, vendar proboj ni uspel. Zato je 27. aprila izdal štab 4. armade ukaz 20. diviziji, da kot osrednja formacija prebije «Ingridovo» linijo višje proti severu med Snežnikom in Postojno. Že naslednjega dne je divizija zavzela Ilirsko Bistrico. Drugi krak klešč 4. armade, ki naj bi obšle koncentracijo nemškega 47. korpusa pod direktnim poveljstvom generala Loehra, pa se je sprožil v noči od 24. na 25. aprila, ko so se pri Moščenicki dragi izkrcale enote 9. divizije, prodrele proti Lovranu in se nato skozi Čičerijsko usmerile proti Trstu z južne strani.

Po tem probu obeh krakov klešč, se je 29. aprila začel končno koncentrični prodor 4. armade proti Trstu v širokem loku od Stanjela do Kvarnerske obale pri Lovranu z glavno smerijo prodora od Ilirske Bistrice proti Divači in Opčinam. 20. divizija je še isti dan zavzela Divačo, 30. divizija IX. korpusa pa se je Trstu približala z severne strani. 30. aprila je 9. brigada 20. divizije zavzela Sežano in začela napadati Opčine. 10. brigada iste divizije je zavzela Bazovico, 8. brigada pa Kozino. Istočasno se je 11. divizija prebila čez Dekane do južnega roba mesta. Tako je bila 4. armada po razbitju zunanje obrambe Trsta pred zadnjim oklepom na črti Barkovlje-Opčine-Bane, Dolga krona-Zavilje. Najmočnejši je bil odpor sovražnika na Opčinah.

1. maja so enote 4. armade, potem ko so bataljoni komande mesta že začeli osvobajati mesto prodrele v samo središče in skupno z bataljoni komande mesta nadaljevale z razbijanjem utrjenih oporišč. Istočasno pa se je 31. divizija usmerila proti Gorici in Tržiču, kjer je osvobodila mesti s pomočjo partizanskih odredov, zlasti pa briško-beneškega odreda. Pri Gorici je na samem pragu svobode padel po usodni pomoti komandant divizije Eugen Matejka-Pemo.

Tako je bil 1. maja Trst praktično osvobojen, čeprav so se Nemci branili v sodni palači in pri Sv. Justu še 2. maja, ko so potem, ko so v sodni palači Nemci že izobesili belo zastavo v znak predaje 4. armadi, v popoldanskih urah po obalni cesti prodrli do Trsta prvi tankovski odredi Novozelancev pod poveljstvom generala Freiburga. Sodna palača se je končno predala ob 16. uri, grad Sv. Justa pa ob 19. uri. Medtem pa so se še vedno vodili ogorčeni boji na Opčinah, kjer so Nemci očitno čakali na prihod Angloameričanov, da bi se predali njim ne pa 4. armadi. Predajo so podpisali ob 3. uri zjutraj in po izrecnem nastopu pri zavezniških, v roke poveljnika 20. divizije 4. armade.

Trst je bil tako dokončno osvobojen. V njegovem zaledju se je 3. maja po silovitih bojih predala Reka, 6. maja pa so bile zajete v obroču prisiljene na predajo tudi enote 47. nemškega korpusa z mnogimi četniki in drugimi kvizlingi. Ujetih je bilo 16.000 nemških vojakov z mnogimi oficirji in s samim poveljnikom korpusa generalom Kueblerjem.

Naš krvni davek

Boj primorskega ljudstva, ki se je začel s samim nastopom flišma in ki se je nato razplamtel v oboroženo borbo, je bil tako končan. V tem boju je imelo primorsko ljudstvo 46.000 žrtev, padlih, umorjenih, umrlih po koncentracijskih taboriščih in sežganih krematorijskih pečeh, med katerimi je požirala naše ljudi tudi zloglasna Rižarna, ki je komaj ob letošnjih slovesnostih proglašena za narodni spomenik mučenštva.

Toda ta boj ni bil zaman, kot ni bil zaman boj vseh svobodiljubnih sil na svetu proti fašizmu in nacizmu. Danes smo vendarle svobodni in ponosni ljudje v republiki, ki je zrastle iz prav take antifašistične borbe kot je bila naša, čeprav imenujejo to borbo z rezistenco, mi pa našo z narodnoosvobodilnim gibanjem. Toda naziv ni važen, važen je bil smisel te borbe in važen je njen nauk, ki nam veleva, da mora antifašistična fronta biti aktivna vedno in morda danes še prav posebno, ko se na obzorjih spet kopicijo grozeči oblaki.

Ko slavimo 20-letnico odporiškega in osvobodilnega gibanja nam je mir naša največja želja, spomin na naše junaške ljudi pa naša največja moralna dolžnost.

JOŽEF MURSKI

VIRI:

Slovensko Primorje in Istra, Rad, Izdavaško podjetje, Beograd 1953
Leto borb ob Soči — Izdal prop. odsek IX. korpusa 1. 1944

Oko Trsta, Beograd 1945

Na Primorskem so izkopal puške, Partizanska knjižnica — Ljubljana 1963

Zbornik dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, Vojnogodovinski inštitut JLA, Beograd

Naš prvi pohod v Beneško Slovenijo, Jaka Avšič, Ljubljana 1946

Slovenski zbornik, Ljubljana 1945

Stanko Petelin, Od Triglava do Trsta, 1964

Stanko Petelin, Kako je bil osvobojen Trst, «Delo», Ljubljana 1963

Lastni zapisi in spomini

na Oblakovem vrhu

sona je šla čez progo Trst-Postojna. Preureditev je bila končana 16. aprila, 20. aprila je štab IX. korpusa prejel od glavnega štaba Slovenije generala Dušana Kvedra ukaz, naj se enote približajo Trstu, kar so po likvidaciji nekaterih manjših postojank tudi izvedle. 30. divizija se je s vsemi tremi brigadami premaknila 28. aprila Vipavsko dolino na Kras, 17. Gregorčičeva brigada do Škrbine, 18. Bazoviška do Stanjela, 19. Kosovelova pa do Gabrovice. Njene premike je ščitila 31. divizija. Istočasno so divizije 4. armade že osvobodile Ilirsko Bistrico in St. Peter na Krasu ter se s tankovskimi enotami bližale Trstu. 29. aprila sta 17. in 19. brigada prodrli do Repentabora, 18. pa v Dutovlje, kjer je bil že zunanji obrambni pas Trsta. Z napadom na utrjene položaje je 30. brigada prodrla do Opčin in stopila v stik s predhodnicami 4. armade. Najhujše boje je imela 19. brigada, ko je po uničenju nemške postojanke v Repentaboru krenila proti Opčinam, kjer se je združila z delom Bazoviške brigade in se borila v samem središču Opčin. Ker utrjenih položajev ni mogla zavzeti, jih je obšla in 30. aprila popoldne dosegla predmestje Trsta v Barkovljah in še v isti noči Rojan.

Istega dne je 31. divizija s Krasa krenila proti Nabrežini, Tržiču in Gorici, Briško-beneški odred pa se je usmeril na Videm, Čedad in v Beneško Slovenijo.

Vstaja tržaškega ljudstva

Tako je nastopila zaključna faza narodnoosvobodilne vojne na Primorskem, ki je bila kronana z osvoboditvijo Trsta in Gorice, kar pa je zahtevalo še velikih žrtev ne samo IX. korpusa, temveč vse 4. armade pod poveljstvom generalnega polkovnika Petra Drapšina.

Pred opisom samih bojev za Trst, si vsaj bežno oglejmo, kakšen je bil položaj v Trstu samem in kako se je Trst pripravil za končni udarec, oziroma za vstajo proti okupatorju OF je — kot znano — imela prve aktiviste v Trstu že kmalu po ustanovitvi OF v Ljubljani. Pinko Tomažič in skoraj sto zavednih tržaških Slovencev je bilo takrat že eno leto v zaporu v pričakovanju procesa pred posebnim sodiščem. Poleti 1941 sta prišla v Trst po nalogu OF brata Oskar in Leo Kovačič, ki sta navezala stike s prvimi tržaškimi aktivisti. 15. decembra so bili ustreljeni Pinko Tomažič in tovariši. Že naslednjega dne so fašisti zaprli prve skupine aktivistov osvobodilnega gibanja in med njimi Oskarja Kovačiča in Zoro Perello-Godina. Oskar je umrl za boleznijo, ki si jo je nabral v zaporu, Zora pa za podobno boleznijo takoj po povratku iz internacije v septembru 1943. Toda razvoj OF se je nadaljeval. V februarju 1942 je prišel v Trst Darko Marušič-Blaž, ki je skupaj z Albinom Cotarjem in Pepijem Udovičem-Ninonm, obnovil in postavil nove odbore OF. Sad Marušičevega prizadevanja je bil tudi začetek organizacije «Delavskega bratstva», ki je pozneje prerastla v «Delavsko enotnost». V novembru 1942 se je ustanovil okrožni odbor za Trst, v decembru istega leta pa je bilo v samem mestu že okrog 30 terenskih odborov. V decembru je Marušič utrdil tudi stike z italijanskimi komunisti za skupno borbo proti fašizmu. 14. januarja 1943 je v Ul. Ginnastica padel Pepi Udovič. Takrat so bili aretirani ali ubiti tudi drugi aktivisti, prazna mesta pa so prevzeli drugi. Toda konec februarja 1944 je prišlo do novih aretacij in okrožni odbor je bil ponovno razbit. 2. aprila so po eksploziji v kinu na Opčinah ustrelili 71 talcev, konec aprila po atentatu znanega partizanskega diverzanta Mihajla v Ul. Ghenga pa obesili 52 talcev.

Toda OF se je krepila dalje in 1. julija 1944 se je spet konstituiral okrožni odbor, ki se je kasneje razširil na 20 članov in katerega predsednik je postal odv. dr. Jože Ferfolja-Očka, podpredsednik pa Franc Stoka. Odboru je bil v pomoč tudi Anton Vratuša, ki je vzdrževal zveze s CLN za severno Italijo. Na podlagi sporazuma med OF in italijanskim osvobodilnim svetom za Zgornjo Italijo je ta svet pozval Italijane v Julijski krajini, naj vstopajo v italijanske garibaldinske enote IX. korpusa. Tržaški CLN se tega sporazuma ni držal, pač pa so ga začeli množično izvajati italijanski delavci z vstopanjem v garibaldinske enote. Prišlo je tudi do ustanovitve koordinacijskega odbora med slovenskimi in italijanskimi množičnimi organizacijami in do centralnega koordinacijskega odbora med OF in Delavsko enotnostjo, v katerega je v začetku stopil tudi CLN. Toda zaradi novih aretacij se je ta odbor razbil in z njim tudi stiki s CLN do leta 1945.

Julija 1944 je štab IX. korpusa sklenil ustanoviti komando mesta Trst. Za komandanta je poslal v Trst majorja Martina Greifa-Rudija, za komisarja pa Vinka Šumrado-Radoša. Kmalu je komanda začela z organizacijo posebnih bataljonov v vseh mestnih rajonih in

Verski obredi v Beneški Sloveniji v slovenščini

PRIMORSKI
DNEVNIK
23.10.65

Začela je veljati odredba videmske nadškofije

OD NAŠEGA STAĀNEGA DOPISNIKA

TRST, 22. oktobra. (Po telefonu). Videmska nadškofija je pred kratkim izdala odredbo, po kateri bodo odslej dovoljeni obredi v slovenščini v vseh farah nadškofije, kjer prebivajo Slovenci.

Ta odločitev cerkvenih oblasti v Beneški Sloveniji pomeni preobrat v stališčih tako posvetnih kot cerkvenih oblasti do pravice beneških Slovencev, da opravljajo verske obrede v materinščini. Če se je stanje za slovensko prebivalstvo v drugih pokrajinah Italije, na Tržaškem in Goriškem v povojnem času vsaj toliko spremenilo, da so jim bile vrnjene pravice do šolstva v lastnem jeziku in do prosvetnega delovanja, pa so Beneški Slovenci ostali še nadalje brez najmanjšega sledu takih pravic. Tudi cerkvene oblasti niso dovoljevale slovenskim duhovnikom opravljati obredov v jeziku svojih faranov. Proti takemu ravnanju so se postavili po robu slovenski duhovniki sami. Pred dobrim mesecem so poslali političnim vodstvom videmske pokrajine posebno spomenico, v kateri so orisali nevzdržen položaj slovenskega dela prebivalstva in slovenskih duhovnikov. V spomenici so obsodili početje javnih organov, ki so razglašali za protitalijanske vse tiste duhovnike, ki so pri verskih obredih

uporabljali poleg italijanskega tudi slovenski jezik. Celo tako daleč je šlo nasprotovanje oblasti, da so takim duhovnikom kratili podporo za čisto cerkvene potrebe. Taka očitna diskriminacija proti slovenski duhovščini v videmski pokrajini je trajala ves čas po vojni. Za razmere v Beneški Sloveniji in za položaj slovenskega življa v teh krajih je dovolj zgovoren dokaz že samo dejstvo, da je na primer pokrajinsko glasilo krščansko demokratske stranke še pred dobrim letom pisalo, da v videmski pokrajini sploh ni slovenske manjšine.

Slovenski duhovniki Beneške Slovenije so seznanili s podobno spomenico, kot so je poslali političnim predstavnikom, tudi cerkvene predstojnike v pokrajini. V njej so opisali krivico, ki jo pomeni prepoved opravljanja verskih obredov v jeziku domačega prebivalstva. Vse doslej so bile take pritožbe pri cerkveni oblasti bob ob steno. Šele sedaj so si končno Beneški Slovenci pridobili pravico, ki je uveljavljena celo v sklepih koncila, da namreč lahko prejemajo verski pouk v materinem jeziku. DRAGO KOŠMRLJ

Trumbić in beneški Slovenci

Trumbić je po Mandiću sporočil v Trst, da ne smejo privoliti v kakršna koli ozemeljska odstopanja, ker jih narod ni za to pooblastil; oni so le del naroda in v tem usodnem času morajo braniti narodne pravice in se upirati vsakršnemu odstopanju narodnega ozemlja. Spričo tega morajo odgovoriti Galliju, da se ne morejo odreči slovenskim deželam, ki gredo do avstrijsko-italijanske meje in jih celo presegajo. Če bi Italija dobila avstrijsko Furlanijo, na katero nimamo nacionalnih pretenzij, je sporočil Trumbić, bi bilo pravično da nas kompenzira s tem, da bi nam za našo pomoč v tej smeri vrnila zemljo, na kateri žive Slovenci okrog Čedadada (Cividale). Obstaja program združenja južnih Slovanov, ki ga mora Italija upoštevati in če se ta program uresniči, mora italijanska politika računati s tem, kako vzpostaviti prijateljske odnose z Jugoslavijo, ki se bo razprostirala od Furlanije do Bara.

Trumbić se je verjetno zavedal, da je bilo politično ne-realno zavzeti tako stališče v času, ko so sile Trojnega sporazuma skušale pridobiti Italijo za intervencijo, vendar je smatral, da kot človek, ki je na čelu gibanja za združenje južnih Slovanov, nima pravice spuščati se v razgovore in dogovore, ki bi oslabili gibanje in ki bi že v naprej kompromitirali uresničenje integralnega narodnega programa. Trumbić je sporočil: «Slovenci se morajo pravočasno aktivno dvigniti, ne da bi se bali žrtev, proti poskusom Italije, tako da Evropa dobi vtis, da slovenski narod noče Italije in da je pripravljen za to tudi preliti kri».

Spričo tega je svetoval, da bi sklicali skupščino, na kateri bi protestirali proti italijanski invaziji in da bi se celo zbirali prostovoljci, toda ne pod avstrijskim, ampak pod slovenskim imenom. Mandić mu je upravičeno pripomnil, da bi taka akcija nosila avstrijski značaj, ker bi se vse to ne moglo izvršiti, brez privolitve avstrijskih oblasti; toda Trumbić je odgovoril, da bi to ne smela biti ovira ker gre za «biti ali ne biti» Slovencev in Hrvatov. Smatral je, da bi ostvaritev italijanskih teženj predstavljalo za Slovence in Hrvate na Jadranu narodno smrt in da bi to onemogočilo združenje južnih Slovanov in ostvaritev jugoslovanske države.

Trumbićeva sporočila so napravila na prvake «Edinosti» globok vtis in so takoj podvzeli korake za sestanek predstavnikov slovenskih in hrvaških strank. Sami so že 11. februarja 1915 sestavili pismo za Trumbića in Supila, v katerem jima dajejo priznanje za dosedanje delo in ju pooblašajo, da še nadalje zastopajo narodne koristi in da — kakor stoji v pismu

— skušata zlasti obvestiti bližjo in širšo javnost o resničnih narodnih in političnih odnosih v našem Primorju in da ob vsaki priliki poudarjata nerazdružljivost vseh slovenskih in hrvaških pokrajin, namreč: Primorja z našim Trstom, Kranjske, Koroške in Štajerske, katerih usoda je bila, da niso bile ločene od drugih naših bratov v Dalmaciji in onstran Sotle». Zdi se, da so hkrati sestavili tudi memorandum za rusko vlado. Vsaj tako zatrjuje *Carsicus* v svojem članku «Politično društvo „Edinost“, njegov položaj in delo v času svetovne vojne», ki je objavljen v jubilejni številki «Edinosti» od 17. januarja 1926. Toda o tem ni sledu v do sedaj dostopnih arhivih.

V tem času se je italijanska vlada že odločila za pogajanja s silami Trojnega sporazuma. Sonnino je 16. februarja 1915 poslal italijanskemu veleposlaniku v Londonu memorandum o pogojih, pod katerimi bi Italija stopila v vojno. Med drugimi je zahteval Goriško-Gradiščansko, Trst, Istro z otoki Cres in Lošinj ter Dalmacijo do Neretve. Del obale, ki ga Italija ne bi dobila, je bil predviden na severu od Voloske do Dalmacije za Ogrsko in Hrvaško, na jugu pa od Neretve za Srbijo in Črno goro. Ta memorandum so izročili angleškemu zunanjemu ministru Siru Edardu Greyu 4. marca in nato so se začeli uradni razgovori v največji tajnosti kakor je to zahteval Sonnino.

PRIMORSKI
DNEVNIK
16.5.65

NO AL LIVELLAMENTO

LE CULTURE MINACCIATE

Le civiltà locali non devono morire

Uno degli aspetti più gravi e anche meno conosciuti della disapplicazione del precetto costituzionale consiste nella discriminazione etnico-linguistica. Recita, infatti, l'art. 6 della nostra carta fondamentale: «La Repubblica tutela con apposite norme le minoranze linguistiche», ma fino a che punto questo principio ha trovato una concreta attuazione? Innanzitutto è necessario distinguere tra le comunità linguistiche ufficialmente riconosciute e quelle che, pur numerose e consistenti, sono condannate a un'assimilazione inesorabile, prive come sono di strumenti legislativi che consacrino il loro diritto alla vita. Tra le prime citiamo la tedesca, la slovena, la francese (propriamente: franco-provenzale) e, la ladina (dolomitica); tra le seconde la sarda, la ladina-friulana, l'albanese, l'occitana (= provenzale), la greca e la croata (1).

A parecchi cittadini verrà fatto di domandarsi da dove provengono tante e tali comunità delle quali hanno per tanto tempo ignorato l'esistenza: la risposta viene purtroppo dall'atteggiamento italiano che, una volta assuntosi un impegno formale, si è poi

rimangiato tutto per ragioni affatto ingiustificate; quali per esempio, «la sicurezza e l'unità nazionali». Ragioni che peraltro hanno concesso un'effettiva tutela solo a quelle minoranze che, secondo un convincimento diffuso, potrebbero rappresentare un pericolo, legate come sono a stati con i quali la Repubblica sottoscrive trattati e accordi specifici. E' il caso delle comunità riconosciute già ricordate.

Ma la discriminazione non avviene soltanto tra gli italo-foni e non italo-foni e tra minoranze privilegiate e non privilegiate, bensì all'interno di uno stesso gruppo etnico. I Ladini rappresentano un caso clamoroso poichè subiscono ben quattro trattamenti diversi: i residenti nella provincia di Bolzano/Bozen dispongono di scuole, radio e televisione, stampa e proporzionale nell'attribuzione dei posti negli uffici provinciali; i Ladini di Trento (Val di Fassa e Moena) sono privi di tutela nonostante i dettati dello statuto regionale Trentino-Alto Adige (2), quelli della provincia di Belluno sono semplicemente «Italiani» anche se nell'ultimo censimento nel quale venne richiesta la lingua, effettuato nel 1921,

risultarono ladini; infine ai Friulani venne sempre negato qualsiasi provvedimento di diritto e di fatto, che suonasse come riconoscimento di gruppo linguistico distinto dall'italiano. Una constatazione molto simile può essere fatta per gli sloveni della nostra Regione: per Trieste vale il Memorandum di Londra, per Gorizia le norme derivanti dall'art. 6 della Costituzione e per Udine (Sclavanie) il solito ridicolo concetto che li vuole «Italianissimi». A questo punto vale la pena di ribadire le note posizioni del Movimento Friuli, sull'intera questione e cioè: 1) cittadino non è necessariamente colui che parla la lingua e professa la religione della maggioranza, come insegnano la Svizzera, la Jugoslavia, la Cecoslovacchia, ecc.; 2) la appartenenza a un gruppo etnico diverso non infirma la lealtà verso lo Stato: un movimento politico dichiaratamente separatista sorse proprio in Sicilia, regione di etnia italiana; 3) il riconoscimento e la tutela dei gruppi linguistici sono dovere dello Stato, fonte di arricchimento della comunità nazionale e mezzo per raggiungere la concreta uguaglianza culturale, economica, sociale.

Premesse queste considerazioni veniamo ora a parlare dell'azione che da alcuni anni svolge il Comitato federale per le Comunità etnico-linguistiche e per la cultura regionale in Italia (3).

Il Comitato, sezione dell'Associazione Internazionale per la Difesa delle Lingue e Culture Minacciate (4) del quale fanno parte alcune eminenti personalità, come il premio Nobel Halldor Laxness, islandese, si propone di (art. B): «a) difendere il patrimonio linguistico delle comunità di lingua diversa dall'italiana, comprese entro il territorio della Repubblica Italiana, operando per l'attuazione completa del principio fondamentale enunciato dall'art. 6 della Costituzione Italiana (omissis); b) sviluppare la coscienza etnico-linguistica delle varie comunità incoraggiando ogni iniziativa presa nel rispetto della Costituzione, tendente a valorizzare le particolarità linguistiche e culturali che le contraddistinguono; c) operare in favore delle parlate regionali e della cultura locale in genere, adoperandosi affinché esse trovino nella scuola la considerazione dovuta per il rispetto della personalità dell'allievo e dell'ambiente in cui vive» e ancora (art. 5): «Il Comitato Federale non ha carattere politico (leggi «partitico») né confessionale».

Giorgio Jus
continua

FRIULI
D'OGGI
15.10.70

PACIFICA CONVIVENZA DI TRE DIVERSE CULTURE

Durante la discussione del disegno di legge che determina gli interventi regionali per lo sviluppo delle attività culturali, i comunisti Cuffaro, Lovriha e Bergomas avevano presentato un emendamento all'articolo 1, attraverso il quale si tendeva ad aggiungere alla dizione proposta «La Regione riconosce nella cultura un fattore essenziale per il progresso della comunità e ne favorisce lo sviluppo» l'indicazione «con particolare riguardo alla minoranza nazionale slovena».

Per il Movimento Friuli, di Caporiacco si dichiarava contrario allo emendamento proposto, motivando così il voto contrario:

Signor Presidente, signori Consiglieri! Seguendo la discussione su questo argomento, io mi sono posto, ad un certo punto, il problema della complessità delle realtà che esistono nella nostra Regione. Il collega Cuffaro ha fatto indubbiamente un intervento interessante. Ma io ho rilevato come questo intervento interessasse soltanto una parte della regione. Ho cercato di proiettarlo su tutto il territorio regionale e non ho trovato corrispondenza in questa proiezione. Ora, è chiaro che stanno emergendo — qui non è che si scopra niente — le varie tessere componenti questa nostra regione. E queste tessere emergono come scogli contro i quali si finisce fatalmente con l'andare a picchiare. Ora, uno degli scogli è questo.

FRILU
D'OGGI
12.6.69

Il Friuli, indubbiamente, (e ci si può riferire alla sua storia) può essere portato ad esempio di pacifica convivenza di tre comunità nazionali, perchè in Friuli convive anche una terza comunità nazionale, piuttosto piccola, che è la comunità di lingua tedesca. Ora, se in Friuli — mi chiedo — è stato possibile, nei secoli, realizzare questa mutua assimilabilità tra le diverse culture, tra le diverse genti, perchè questo non è accaduto a Trieste? Perchè evidentemente a Trieste è in atto una situazione diversa. Situazione diversa che voi dovrete risolvere, ma che voi state — scusate — anche pericolosamente proiettando sul Friuli. Questo genere significa proiettare pericolosamente anche sul Friuli — ripeto — una realtà che è di Trieste; uno scontro di nazionalità che è sempre stato di Trieste e sul quale non intendo assolutamente esprimermi.

Io, come friulano, come rappresentante di un popolo che è sempre stato in pace e con gli sloveni e con la gente di lingua tedesca (questo, ripeto, è nella storia; non è nella demagogia) vi invito a meditare sulla gravità di questo tipo di proiezione, che è uno dei motivi sui quali noi fondiamo la nostra radicata perplessità sulla natura di questa regione, e che ci fa pensare ad una Regione solo Friulana come alla vera Regione che potrà risolvere i problemi della nostra gente.

FRILU
D'OGGI
14.9.69

Dimostrazione a Montenars

Uno dei pregi di un festival del cinema o della canzone, di una fiera commerciale, di un giornale, ecc. è la «stagionatura», e infatti gli organizzatori ci tengono moltissimo a scrivere sui manifesti: «XXX.a Mostra del Cinema», «XXII.a Biennale d'arte contemporanea», «14.a edizione della Mostra del Mobile», ecc.

Se un analogo criterio fosse adottato in altri campi, in Friuli potremmo celebrare alcuni avvenimenti con avvisi di questo tipo: Cinquecentesimo anniversario dell'emigrazione forzata dei friulani», «Bimillenario delle servitù militari», «III.o anniversario della promessa della Udine-Tarvisio», ecc, e, in concomitanza con queste ricorrenze, potremmo organizzare altrettanti «seminari», «mostre», «convegni» e «manifestazioni».

Forse seguendo un simile criterio, gli abitanti di Montenars hanno organizzato nel pomeriggio del sedici agosto la seconda edizione della manifestazione di protesta per la mancata asfaltatura e sistemazione di alcune strade, nonostante la promessa dell'Assessore regionale competente (la prima edizione infatti, fu organizzata un anno fa). Noi, anzi, lanciamo l'idea di celebrare gli anniversari delle promesse non mantenute con adeguate manifestazioni di piazza. Forse, però, a ben riflettere, sarà meglio solennizzare solo le ricorrenze più importanti, altrimenti i friulani dovrebbero passare tutto il tempo in piazza portando cartelli e sfilando in corteo!... E passiamo alla cronaca.

Il corteo era formato da quaranta automobili. Si è composto sulla piazza di Montenars ed è sceso a Gemona. Qui i dimostranti hanno bloccato il traffico ed hanno ascoltato alcuni discorsi pronunciati dal prof. Placereani, dal perito Comini, dall'avv. Mattiussi e da Don Giuseppe Isola.

Placereani ha invitato i friulani a non rispettare chi non li rispetta.

Comini ha affermato che la spesa per sistemare le strade non sarebbe altro che il ritorno di una piccola parte dei soldi versati al fisco.

Mattiussi, Consigliere Comunale di Gemona, ha appoggiato le richieste dei dimostranti, e Don Isola ha anche sollecitato la pronta realizzazione del nuovo Ospedale di Gemona, che sembra arenato nelle pastoie burocratiche.

Ha appoggiato la dimostrazione anche il Parroco di Montenars, Mons. Leone Quagliaro.

La protesta era determinata dalla mancata progettazione dei lavori relativi alla sistemazione della Flaipano-Montenars (sulla quale i lavori dovrebbero iniziare entro il '70), la mancata sistemazione e bitumatura della Stella-Flaipano (promessa per il 1969) e della Montenars-Gemona (promessa per il 1969).

Noi auguriamo agli abitanti del Comune di Montenars una pronta realizzazione di queste opere pubbliche tanto importanti. Ma, con fondato realismo, pensiamo che la terza edizione della manifestazione sarà purtroppo inevitabile.

V nedeljo bodo uredili dostojen grob trinajstim partizanom v Sv. Lenartu

Žalna maša in zadušnica v slovenščini - Predsednik ANPI:
«Ti borci so med prvimi padlimi za svobodo v Evropi»

(Od našega posebnega dopisnika)

CEDAD, 23. — Ta trenutek brusijo nekje v Vidmu ploščo, ki jo je vsedrjavno partizansko združenje ANPI naročilo v soglasju z občino Sv. Lenart in na kateri je med drugim napis: «V borbi za svobodo je padlo 1943. leta 13 neznanih slovenskih partizanov, ki so tu pokopani.» — 1969 ANPI Udine. S te plošče bodo zbrusili navedeni napis in jo bodo tako znižali za dva centimetra ter na njo postavili bronaste črke samo v italijanščini o nekih neznanih vojakih brez omembe združenja partizanov. Na plošči bo zvezda. Bo morda rdeča? Po zadnjih vesteh bo menda brezbarvna.

Na društvu «Ivan Trinko» nam je star partizan dejal, da je sedaj sicer svoboda, da pa je «nekam šepava».

Občina Sv. Lenart je izredno lepo uredila pokopališče, grob 13 slovenskih partizanov so prestavili, sedaj niso več «pokopani kot psi». Niso več pod pokopališko stezo, kamor so jih vrgli nacisti in kjer se je znani župnik Kračina «drznil», da jim je postavil skromen lesen križ. Sedaj je to dostojen grob mladim slovenskim fantom, ki gledajo na bližnjo dolino, v kateri so padli.

Domači župnik Adolf Dobolo nas je prosil, da bi lahko posredovali slovenski pevski zbor, ki naj bi pel v nedeljo ob 10.30, ko je predvidena žalna maša za padle in ko namerava v slovenščini najprej v cerkvi, kjer ima on oblast kot cerkveni predstavnik, moliti za slovenske partizane, kasneje pa na pokopališču po dovoljenju občine, ki odgovarja zanj. Na izrecno vprašanje našega dopisnika je dejal, da se mu «zelo hudo zdi, da se v sedanjem času, v tolikem času po vojni, dogaja, da ne smejo imeti žrtve napisati v svojem jeziku».

Pri starem partizanu Ivanu Baptistu smo se oglasili, našli smo ga, ko je bil ravno poln dela in ko je postavljal kopalnico k svoji stari hiši. Večkrat so ga Nemci, fašisti in kasneje tudi trikoloristi obsodili na smrt. Vedno se je rešil. Poln je življenja, duhovitosti, šal in želel nam je, da bi se «naša borba nadaljevala in da bi šla vedno na bolje».

Župana Giuseppe Sidarja smo našli, ko je varil železno mrežo za nova vhodna vrata, saj je po starem kovač, po «novem» pa strokovnjak, za vse kar se potrebuje v vasi. Bil je v zadregi. Skliceval se je na sejo občinskega sveta, nato pa je dejal, da so naredili najboljše, da so zelo lepo pripravili pokopališče. Proslava se bo začela ob 10.30, «jaz pa ne bom mogel iti tja. Lahko se pa zahvalim za sredstva, ki nam jih je nakazala deželna uprava, pokrajinska uprava in prefektura». (Tudi ta razgovor, kot vsi razgovori, z izjemo predsednika videmske ANPI, je bil v slovenščini).

Uradno vabilo za nedeljsko proslavo sta podpisala župan in kavalir Vinicio Toffali, ki predseduje odboru za proslave 25-letnice odporniškega gibanja in v nedeljski uradni proslavi je predvideno najprej ob 9.30 zasedanje na občini Sv. Lenart, nato povorka, ob 10.30 žalna maša in ob 11. uri pozdrav župana ter uradni govor.

Uradni govor bo imel predsednik ANPI videmske pokrajine Federico Vincentini, s katerim smo imeli daljši razgovor in ki nam je izjavil:

«Teh trinajst članov odporniškega gibanja je padlo v Evropi med prvimi proti nacistični agresiji. To so bili prvoborci velike bitke, ki so jo vodili evropski narodi za svobodo, za nacionalno osveščenost in za novo družbo svobodnih ljudi v ozračju

miru in sožitja. Padli so maja 1943. leta. Oboroženi boj italijanskega ljudstva se je pričel 8. septembra 1943, toda odpornišvo italijanskega ljudstva se je pričelo mnogo prej, se je začelo že 1923. leta. Tu moramo omeniti Matteottija, Gramscija, don Manzoniya, brate Rosselli, Slovence Tomažiča, Miloša, Valenčiča, Marušiča in Bidovca, ki so žrtvovali svoje življenje za svobodo in demokratično družbo. Najvišji predstavniki italijanske družbe, izhajajo iz odpornišva, kot sta to predsednik republike Saragat in predsednik poslanske zbornice Pertini.

«Šel sem s kolesom, bil sem italijanski vojak v italijanski uniformi» — nam je začel svojo pripoved star partizan kateremu je pomagala njegova žena s spomini, mlada simpatična hčerka pa se je zanimala predvsem, kako je z njeno šolo, bi lahko prišla v Trst, kako je v Slovenskem dijaškem domu in podobno. Partizan pa je nadaljeval svojo pripoved: «Srečal sem jih, bilo jih sedemnajst in že sem mislil, da je po meni. Po slovensko so me vprašali, od kot sem in komisar mi je dejal, «saj bo kmalu svoboda». Nato so mi odvzeli orožje ter me poslali domov. Nato sem premišljal in ko je prišlo do razpada fašizma sem odšel v partizansko ednico, v kateri sem se boril vse do konca vojne.»

Italijanski vojak — kasnejši partizan — se je srečal s skupino slovenskih partizanov 30. maja 1943. 31. maja pa so jih pobili: 13 jih je padlo takoj, partizanko so kasneje na licu mesta ustrelili, 4 so odpeljali v Videm, od katerih so eno dekle (ta je še sedaj živa) poslali v taborišče, 3 pa ustrelili. Grob, ki ga bodo na dostojen način počastili v nedeljo ni več povsem neznan, saj so do sedaj menda ugotovili že osem imen padlih

slovenskih partizanov in med njimi tudi nekaj imen slovenskih domačinov iz občine Sv. Lenart.

Deželni svetovalec dr. Drago Štoka nam je včeraj sporočil, da je bil pri šentlenartskem županu in da mu je izrazil svojo zaprepačenost v zvezi z dogodki okrog odkritja spominske plošče padlim partizanom.

BOGO SAMSA

VIDEM, 23. — Italijanska poluradna agencija Ansa je objavila naslednjo vest: «Izkopali in pokopali v skupni grob so trupla trinajstih slovenskih partizanov, ki jih nikoli niso identificirali in ki so padli na področju Nadiških dolin 1943. leta. Pokopali so jih na pokopališču pri Sv. Lenartu (Cedad). V spomin njih žrtve bodo v nedeljo na pokopališču odkrili ploščo».

Primorski Dnevnik

24. oktobra 1970

Primorski Dnevnik
6. novembra 1970

KAJ SO MI PRAVILI STARI

«Koledo», «kries» in še kaj nekoč v Beneški Sloveniji

Aprilska procesija za dobro letino

Prejšnji torek in sredo smo objavili prispevek, ki je na etnografskem natečaju Slovenske prosvetne zveze «Kaj so mi pravili stari» prejel prvo nagrado v skupini nižješolcev. Kot smo obljubili, objavljamo tokrat prvonagrajeni prispevek v skupini višješolcev. Prispevek je poslala Iris Battalino iz Ažle pri Spetru Slovenov v Beneški Sloveniji, dijakinja III. razreda slovenskega učiteljskega v Gorici.

1.

Stari pripovedujejo, da se slovenski narod izgublja. S tem pa se izgubljajo tudi razne navade in vraže. Vse te stvari se izgubljajo, ker mladina nima dela doma in mora v inozemstvo, da si služi vsakdanji kruh. Ko pa se za praznike vrača domov, se ne zadovolji s tem, kar ji vas nudi, temveč išče nekaj več. Mladci hodijo v dolino, kjer najdejo vedno odprta plesišča in kjer igrajo samo italijanske popevke. A ta glasba ni naša kakor glasba harmonike ali slovenske pesmi, pete okoli ognjišča neke oštarije.

Zadnji dan leta vsi preživljajo na «velionih» in večina naših do-

mačinov pozablja, da tudi pri nas obstajajo «koleda». V nekaterih vaseh se te še obnavljajo. To se pa zgodi samo, ker se mladci vračajo v rodno vas za božič in čutijo potrebno po nečem, ki je res domače in vsaj za nekaj dni kruto pozabijo na tujino, ki jim piše kri. Tedaj se mladeniči zberejo in hodijo po hišah na «koledo». Lepo je pogovarjati se po dolgem času po domače, prositi najstarejšo osebo tiste hiše, na katere vrata so potrkali, naj dajo nekaj v «peteničico», da jo hitro napolnijo. Če je pa hiša revna ali pa je bila letina slaba, se vseeno zahvalijo z besedami: «koleda koledom, mišina klabučina, te dobre varzile, te hude pustite hor na salar.» Ko končajo «koledanje», se vsi vsedejo za ognjišče in spraznijo «peteničico», da ugotovijo, koliko so nabrali. Veliko je «burij, kokocov, sušjev, liešnikov». Kostanj dajo v oglje, da se speče, orehe in lešnike očistijo in iz suhih jabolk skuhamo kompot. Ko čakajo, da se vse to skuha, zagodi harmonika našo himno in dekleta z nežnimi glasovi zapojejo: «Oj Božime», «Dolince beneške», in še druge in druge pesmi, ki opevajo sladko vince beneško ali ljubezen jub'ce, ki se doma joka zaradi puobča, ki je šel v Ameriko in se ni več vrnil.

In tako na toplem in s kozarcem vina zraven pozdravijo novo leto.

2.

Je čas velike noči. Na oltarno nedežjo razdeli župnik vsakemu blagoslovljeno oljčno vejo in ko se ob koncu maše, vrnejo verniki domov, sežgejo lanske veje, na isto mesto pa položijo novo vejo. Ko se bližajo preteči oblaki, ki prinašajo točo, vržejo na ogenj nekaj lističev blagoslovljene oljke. Oni verujejo, da dim blagoslovljene oljčne veje prežene točo. Tako mislijo v Ažli. V Platcu pa vržejo na ognjišče raznovrstno listje, ki ga je že prej požegnal kaplan.

V tednu pred veliko nočjo je veliko dela v hiši. Mati mora najprej pripraviti bujo za hubance in dobro počistiti peč.

V četrtek zvečer mora okrasiti okna z lučkami in rožami, ker bo šla mimo procesija. Ta procesija je v Ažli nekoč šla skozi vso vas. Ker pa so smatrali, da ni spoštljivo za sv. evharistijo, če gre procesija mimo «brearja», je določil župnik, da je treba skrajšati procesijo, da obide brear, ki je bil na dvorišču Katinčinovih.

V petek popoldne obhajamo spomin Jezusove smrti. Zvonovi mirujejo, otroci pa hodijo po glavni vaški cesti in «čopotajo» s klopotci, da oznanijo začetek velikonočnih obredov.

V soboto popoldne blagoslovi župnik kruh, hubance in kuhana jajca, zvečer pa ogenj. Dečki pripravljajo vse leto vrsto neužitnih gob, ki jih sušijo na soncu. Na veliko soboto jih zažgo in to tako pridobljeno oglje nosijo na hišah,

jo otroku nekaj denarja, jajca ali kos hubance.

Včasih so vlekli dečki po cesti, ki takrat še ni bila asfaltirana, «kietne fogolarja», da bi bile vsaj enkrat na leto, za veliko noč, čiste.

V ponedeljek po veliki noči pa se zberejo ljudje vse doline v Landarski jami, da prisostvujejo sv. maši, nato pa gredo v jamo. Ko se pa vrnejo, se veselijo, da so se tudi tisto leto držali starih navad.

3.

Nekatere navade so povezane tudi z različnimi svetniki.

Za svetj Valentin je v Ažli «senjan», ki se sedaj omeji samo na cerkvene obrede in na «hubance in štruklje», ki jih pečejo po hišah.

Ze zjutraj duhovnik blagoslovi kruh, zelo majhne pozlačene križce in sveče. Vse to potem prodajajo pred cerkvijo. Največji pomen za ljudi imajo križci. Mati ga obesi okoli vratu svojemu otroku, kajti vera je, da ga ta varuje proti «božji oblasti».

Petindvajsetega aprila, za sv. Marka, imajo v Ažli in v vsej Nadiški dolini navado, napraviti procesijo po poljih s šestimi križanji za dobro letino. Vsaka oseba, ki se udeleži te procesije, ima v roki križec iz lesa. Vsako leto malo pred obredom najstarejša oseba v družini pripravi križ s tem, da odlepi ostanke voska prejšnjega leta, in na istem mestu v sredini križa zalepi z voskom, v obliki majhnega križca dva lističa blagoslovljene oljke. Procesija se začne na «buli» in gre mimo «britofa», po «kopanjake», mimo «platuke», mimo «braj-de», nato pa v cerkev, kjer je «žegan».

V Briščah pa se zberejo ljudje pred cerkvijo, nato gredo v procesiji do kapelice, nakar se vrnejo v vas, kjer je maša. Po maši gredo čez polja do Stupce, kjer se razidejo.

V maju blagoslovi duhovnik vino, ki ga vaščani potrebujejo, da razkužijo rane, ki jim jih zadajo piki čebel, os ali gadov. Na poljih, ko sušijo seno, je med travo veliko «lintvarjev» (kač), «podljeskov» (gadov), «uožov» (črnic) in obenem nevarnost, da jih te živali pičijo.

Zvečer pred sv. Ivanom, trindvajsetega junija, se prižgo na gorah kuresovi, «zak vsaka vas parže svoj kries». Tisti, ki je na Matajurju, je najbolj viden in po navadi tudi največji. Da pripravijo kres, je treba veliko kumiva. Za to poskrbijo otroci, ki hodijo nabirat drva po vsej vasi. Vsaka družina prispeva s tem, da daruje nekaj drv. Zvečer, ko je tema, se vsa vas zbere okoli «kriesa» in gleda ogenj, ki se dviga visoko v nebo. Verjetno so nekoč tudi peli, a zdaj kvečjemu nekaj oklepetajo.

Približno petdeset let je od tega, ko je v vasi izbruhnila bolezen; vse žene in novorojenčki so umirali takoj po rodu. Zaradi tega so vsi vaščani napravili obljubo Mariji devici na Stari gori, da bodo vsako leto petindvajsetega julija, na dan sv. Ane, šli na božjo py. V tistem jutro se napotijo iz Ažle v Cenu, nato do Pikona in naprej po gozdu do Stare gore. Nekajere žene, da jih Marija boli usliši, hodijo vse

Delo

23. oktobra 1970

Spomenik slovenskim partizanom brez slovenskega napisa

CEDAD, 22. oktobra — Združenje italijanskih partizanov (A. N. P. I.) iz Vidma bo v nedeljo odkrilo v Sentenartu v Nadiški dolini (Beneška Slovenija) spomenik trinajstim slovenskim partizanom, ki so padli v spopadu s fašisti 30. maja 1943. leta.

Medtem ko bi po prvotni zamisli na spominski plošči moral biti tudi napis v slovenščini, je nepričakovano prišla novica, da slovenskega napisa ne bo.

Celoten potek tega nenavadnega zapleta daje slutiti, da so se vmešale višje oblasti, ki jim ne gre od srca priznanje pravice do uporabe slovenskega jezika na tem področju. Po sprejemu »Stokovega zakona« in drugih izrazov dobre volje, ki so jih italijanske oblasti pokazale zadnji čas, je intervencija v primeru spomenika borcem skrajno nerazumljiva in je povzročila val ogorčenja pri beneških Slovencih, slovenski manjšini nasploh in v delu tukajšnje politične javnosti.

I. V.

X
Primorski Dnevnik

27. oktobra 1970

Po 25 letih so padli borci le dobili nagrobno ploščo

«Slovenskim partizanom slovenski napis» - Svečanosti so se udeležili predstavniki ANPI in slovenskih organizacij iz Trsta, Gorice in Čedadada ter Zveze borcev iz Kopra in Nove Gorice

V nedeljo zjutraj so v mali nadiški vasi odkrili spominsko ploščo trinajstim «neznanim» slovenskim padlim partizanom. Čeprav je svečanost potekla v redu, je bilo vendar mnogo stvari, ki niso odgovarjale namenu organizatorjev, nekatere pa tudi ne končnemu programu.

Precej smo že poročali o dvojezičnem napisu na spominski plošči in ki ga je nadomestil samo italijanski napis in še ta okrnjen. Na svetlosivi kamni plošči se zelo dobro pozna, da so jo za dva centimetra zbrusili, ko je bila že izdelana in so šele nato postavili v razširjeni obliki bronaste črke. Ob strani je zvezda. Morala bi biti rdeča, pa so barvo dan pred odkritjem zbrusili, tako je sedaj siva, kot ostali del plošče. Omenili smo tudi, da niso vsi partizani neznani. Imena devetih so znana, kakor je tudi znan datum, kdaj so padli. Na plošči tega ni. Omenjeno je samo, da so neznani slovenski partizani padli leta 1943, kakor da bi se tudi okoliščine, v katerih so padli, ne poznale. Sedaj ležijo v domači zemlji, če so jim slovenski napis odrekli, jim vsaj slovenske beneške zemlje niso odrekli!

Že zgodaj zjutraj so se v nedeljo začeli zbirati ljudje v Sv. Lenartu. Govor je bil o krajši seji v občinski hiši, nato pa bi se morali ljudje v sprevedu z godbo in zborom napotiti do male cerkve na bližnjem griču, okoli katere je pokopališče, kjer bi bila maša zadušnica in svečanost odkritja plošče. Spreveda ni bilo, godbe in zborov tudi ne. Ljudje so se v gručinah povzpeli do pokopališča in cerkvice. Nihče ni znal pojasniti, zakaj ni smelo biti spreveda, morda se je kdo zbal, da bi se zbralo preveč ljudi in da bi se to preveč opazilo...

Pod vzbočjem griča smo takoj opazili dva avtobusa, ki sta pripeljala predstavnike in člane Zveze borcev iz Kopra in Nove Gorice. Počasi so se na pokopališču in pred cerkvijo zbrali vsi ljudje. Opazili smo med njimi nekaj predstavnikov slovenskih organizacij iz Trsta, Gorice in Čedadada, voditelje in člane organizacije ANPI iz Čedadada in Vidma, omenili smo že goste iz Kopra in Nove Gorice, nismo pa opazili župana Sv. Lenarta Sidarja. Pred še z zastavami pokritim grobom so se zbrali tisti, ki so prinesli vence: na grobnici je že slonel venec, ki ga je postavil ANPI, zraven je jugoslovanski konzul Zvab položil venec s slovensko trobojnico, nato so položili vence predstavniki ZB iz Nove Gorice, predsednik čedadskega društva «Ivan Trinko» in predstavnik SKGZ. Padlim borcem so odrekli slovenski napis in rdečo zvezdo, niso jim pa mogli odreči rdečega cvetja in slovenskih trakov ob cvetju.

Začela se je tedaj maša zadušnica, ki jo je bral župnik Dorbolo. Na koru so se zbrali pevci iz Gorice in zapeli slovenske nabožne pesmi.

Za cerkvijo se je zbrala medtem skupina tržaških planincev s transparentom, na katerem je bil napis

«Slovenskim partizanom slovenski napis». Predstavniki ANPI, so bili odgovorni za red na pokopališču, so fantom skušali zabraniti vstop na pokopališče. Prišlo je do nekkih nesporazumov, končno pa so fantje le razložili, da ne nameravajo povzročati kakih neredov in da mislijo čisto mirno stati z napisom pri cerkvi. Dovolili so jim vstop do zidu ob cerkvici, kjer so fantje razgrnili transparent in v popolni tišini poslušali govore, ki so jih nekateri predstavniki organizacij imeli ob grobu.

Najprej je pozdravil v imenu župana Sidarja neki občinski svetovalec, ki je v kratkih besedah povedal, zakaj so se ljudje na ta dan zbrali na pokopališču Sv. Lenarta. K mikrofonu je tedaj stopil predstavnik Zveze borcev iz Nove Gorice Franc Pajnter, ki je takole začel svoj govor: «Danes smo se zbrali tu, v Sv. Lenartu, v Benečiji, da počastimo in se poklonimo trinajstim slovenskim padlim partizanom, ki so padli tu v Zamirju dne 31. maja 1943. Ti borci, ki so tukaj žrtvovali svoja mlada življenja, so pripadali brigadi Simona Gregorčiča, ki je bila prav takrat na svojem partizanskem pohodu po Benečiji. Borci brigade Simona Gregorčiča, kakor tedaj borci vseh partizanskih edinic, so se borili z golimi rokami proti nadmočnemu, do zob oboroženemu sovražniku, nacifašizmu. Taka borba je seveda terjala tudi žrtve, med njimi tudi teh trinajst borcev, ki jim danes tu odkrivamo skupno grobišče in spominsko obeležje.»

Nadaljeval je: «Brigada Simona Gregorčiča se je takrat nahajala v zelo težavnem in kritičnem položaju v tem kraju, saj se je morala boriti tudi z ježo in lakoto. Čeg z nadmočnim oboroženim sovražnikom, ker se je nahajala v nepoznanem kraju z gosto naseljenimi sovražnimi postojankami. V Benečiji pa je bila formirana tudi prva beneška četa iz borcev Benečije in Furlanije pod vodstvom heroja Marka Redelighija, ki je bil doma iz Zapotoka v Benečiji. Že od vsega začetka druge svetovne vojne je vztrajno pripravljala teren za oboroženi upor in je bil prvi beneški partizan, ki se je z orožjem v roki uprl fašizmu in nacizmu.» Franc Pajnter je na kratko obnovil junaško Redelighijevo smrt in mučenje njegove družine in že stajala

NADJA KRISČAK

(Nadaljevanje na 6. strani)

Zbrani govorniki. Pred mikrofonom Izidor Predan, ki bere prevod govora predstavnika Zveze borcev iz Nove Gorice

Množica beneških Slovencev in bivših partizanov na pokopališču v Sv. Lenartu ob odkritju plošče padlim slovenskim partizanom v Beneški Sloveniji